

Barn og unges håndtering av vanskelige livsvilkår

Kunnskapsbidrag fra 36 studier av barnefattigdom

Elisabeth Backe-Hansen

Barn og unges håndtering av vanskelige livsvilkår

Kunnskapsbidrag fra 36 studier av barnefattigdom

ELISABETH BACKE-HANSEN

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring
NOVA Rapport 12/2004

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) ble opprettet i 1996 og er et statlig forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Instituttet er administrativt underlagt Utdannings- og forskningsdepartementet (UFD).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferdssamfunnets tiltak og tjenester.

Instituttet har et særlig ansvar for å

- utføre forskning om sosiale problemer, offentlige tjenester og overføringsordninger
- ivareta og videreutvikle forskning om familie, barn og unge og deres oppvekstvilkår
- ivareta og videreutvikle forskning, forsøks- og utviklingsarbeid med særlig vekt på utsatte grupper og barnevernets temaer, målgrupper og organisering
- ivareta og videreutvikle gerontologisk forskning og forsøksvirksomhet, herunder også gerontologien som tverrfaglig vitenskap

Instituttet skal sammenholde innsikt fra ulike fagområder for å belyse problemene i et helhetlig og tverrfaglig perspektiv.

© Norsk institutt for forskning om oppvekst,
velferd og aldring (NOVA) 2004
NOVA – Norwegian Social Research

ISBN 82-7894-193-9
ISSN 0808-5013

Forside: @ Artville by Getty Images
Desktop: Torhild Sager
Trykk: Allkopi/GCS

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
Munthesgt. 29 · Postboks 3223 Elisenberg · 0208 Oslo

Telefon: 22 54 12 00
Telefaks: 22 54 12 01
Nettadresse: <http://www.nova.no>

Forord

I 2001 initierte Norges forskningsråd en satsing på forskning om sosialhjelp og fattigdom. I den forbindelse ble det bevilget midler til en kunnskapsstatus om barn og unges mestring av en oppvekst med vedvarende, dårlig økonomi, som nå har resultert i denne rapporten. En takk til Norges forskningsråd, Velferdsprogrammet, for anledningen til å sette meg grundigere inn i et viktig forskningsfelt.

Arbeidet har både tatt lenger tid og blitt mer omfattende enn det som var planlagt i utgangspunktet, ikke minst fordi Nordisk Ministerråd bevilget midler til et nordisk prosjekt om barn og unges levekår og velferd i Norden i 2002. Det pågående arbeidet med å utvikle gode, komparative indikatorer, i samarbeid med en nordisk forskergruppe, har vært til stor nytte når denne rapporten skulle skrives. En takk også til Nordisk Ministerråd.

Gruppe for ungdomsforskning ved NOVA har bidratt med gode og kritiske innspill til kapitlet om hvordan fattigdom innvirker på ungdom. Takk til gruppa mi! Dessuten takk til biblioteket, som alltid finner mengdevis av litteratur så fort og effektivt. Og sist, men ikke minst, en spesiell takk til leseansvarlig, kollega Anne Skevik, for innsiktsfulle og nyttige kommentarer til et ganske så omfattende rapportutkast.

Hellvik, oktober 2004

Elisabeth Backe-Hansen

Innhold

Sammendrag	7
1 Om studier av barn og unge med vanskelige, materielle livsvilkår	9
Bakgrunn.....	9
Gode mål på familieinntekt er nødvendig.....	10
Fem forutsetninger for en dynamisk fattigdomsforståelse.....	11
Hva slags betegnelser er det riktig å bruke?	14
En empirisk oversikt og en flerfaglig teoretisk tilnæringsmåte	15
Empirisk kunnskap om barn og unges situasjon og hvordan den oppleves.....	15
Virkninger på barn og unge: Risiko, resiliens og beskyttende faktorer	18
Behovet for syntetisering av teoretiske perspektiver fra flere disipliner	21
Framgangsmåte for valg av litteratur	21
Variabelbaserte og personorienterte studier	24
Noen generelle, metodiske begrensninger	25
Problemstillinger som diskuteres i løpet av rapporten.....	26
Til hjelp for leserne	27
2 Hvordan håndteres et dagligliv preget av dårlig økonomi?	29
Innledning.....	29
Kjennetegn ved en oppvekst i fattigdom	30
Barnefattigdom i Norge, Danmark og Sverige	31
Fattige barn og unge i Storbritannia.....	34
Fattige barn og unge i USA.....	36
Barn og unges opplevelser og håndtering av vedvarende dårlig familieøkonomi.....	38
Kontekstuelle betingelser for barn og unges mestringsstrategier	61
Barn og unge er økonomiske aktører i relasjon til andre.....	72
3 Virkninger på barns velbefinnende og utvikling	74
Innledning.....	74
Direkte og særlig indirekte innvirkning	77
Hva gjør foreldrene når økonomien er knapp?	116
Hvordan virker så fattigdommen på barn?	125
Hovedeffekt eller mediert effekt?	125
Foreldrenes og særlig mors foreldrepraksiser som mediator på litt ulike måter.....	125
For stor vekt på negative konsekvenser?	126
For begrensede utfallsmål?.....	127
4 Virkninger på unges velbefinnende og utvikling	128
Innledning.....	128
Har kjennetegn ved nabolaget selvstendig betydning i tillegg til kvaliteten på foreldrenes omsorgsutøvelse?.....	130
Familien i samspill med nabolaget?	161
5 Studier av hele oppveksten	164
Innledning.....	164
Seks studier fra fødsel til voksen alder	166
Barn og unge som aktører i fattigdomsforskningen?	193
Barn og unge som «utfallsmål»	194
Barn og unge som informanter i velferdsforskningen	195
Subjekter eller objekter?.....	197

Aktørperspektivet som noe annet og mer enn subjektgjøring	198
Betydningen av fattigdom i et oppvekstperspektiv	201
6 En flerfaglig, teoretisk overbygning	203
Innledning.....	203
Mestringsstrategier: Barn og unges aktive bidrag.....	204
Barn og unges mestring er både individuelt bestemt og situasjonsbestemt.....	204
Valg av mestringsstrategier avhenger også av alder, kjønn og etnisk tilhørighet	205
Bidrag fra stress/mestringsparadigmet.....	208
Forskning om risiko og resiliens.....	208
Er resiliens et funksjonelt begrep?.....	209
Bidrag fra forskningen om risiko og resiliens	213
Fenomenologisk og sosialkonstruktivistisk kritikk av resiliensforskningen.....	214
Nytten av begrepet sosial eksklusjon.....	217
Forståelser av sosial eksklusjon	217
Bidrag til bedre forståelse av situasjonen til barn og unge med vanskelige livsvilkår? ..	221
Hvilke forståelsesmåter får mindre plass?	223
Nytten av begrepet sosial kapital	224
Definisjoner av sosial kapital.....	226
Bidrag til bedre forståelse av situasjonen til barn og unge med vanskelige livsvilkår? ..	228
Hvilke forståelsesmåter får mindre plass.....	229
Er det mulig å integrere de teoretiske perspektivene?.....	232
7 Kunnskapsbidrag, videre forskningsbehov, konsekvenser for tiltak	236
Innledning.....	236
Kunnskapsbidraget: Komplekse og viktige sammenhenger	236
Barn og unge som økonomiske aktører i en sosial og relasjonell kontekst.....	237
Behov for en dynamisk fattigdomsforståelse	237
De virkningsfulle mediatoresene.....	239
Positive og problematiske utviklingsforløp: variasjoner og mønstre	240
De problematiske utfallsmålene.....	240
Viktige bidrag til forståelsen av norske forhold.....	242
Forskningsbehov framover.....	243
Fattigdommens dynamikk: Behov for en representativ, langvarig panelstudie og langsgående analyser av registerdata	243
En prospektiv, longitudinell levekårsundersøkelse som dekker hele oppveksten	244
Egne studier av spesielle grupper: De aller fattigste og barnefamilier med minoritetsbakgrunn.....	245
Supplerende studier av barn og unge som økonomiske aktører i sin kontekst.....	245
Modellforskning og begrepsutvikling	246
Bidrag til utvikling av gode tiltak	246
Hvordan redusere virkningene av inntektsfattigdom?.....	248
Hvordan bedre barn og unges oppvekstvilkår?.....	249
Hvordan bedre barn og unges forutsetninger?	250
Barn og unges egne perspektiver på hjelpebehov og hjelpere	252
Det er nødvendig med et helhetlig perspektiv på virkemidler og tiltak.....	254
Summary.....	257
Referanser	259
Vedlegg: Liste med sidehenvisning for studiene som presenteres	273

Sammendrag

I denne rapporten presenteres kunnskapsbidrag fra i alt 36 studier av barn og unges håndtering av vanskelige, materielle livsvilkår, publisert mellom 1989 og 2003. Utgangspunktet er den kunnskapen som allerede finnes om sammenhenger mellom en oppvekst i fattigdom eller med økonomisk knapphet, og en rekke uheldige utviklingsutfall. Viktig for analysene i denne rapporten er derfor snarere *på hvilke måter* fattigdom har betydning enn *at* den har det. Flesteparten av studiene er britiske og amerikanske, ikke minst fordi disse to landene har en langt mer omfattende tradisjon for forskning om barnefattigdom enn det vi har i Norge og Norden.

Resultatene kan grupperes i fem generelle konklusjoner. Den første er at barn og unge håndterer økonomisk knapphet ved å bli *økonomiske aktører i en relasjonell og sosial kontekst*. Resultater om dette kommer særlig i fra studier av barn og unges mestringsstrategier. Den andre konklusjonen er at det er nødvendig med en *dynamisk fattigdomsforståelse*, der fem forutsetninger må være til stede i forskningen. Det trengs presise inntektsmål som forener objektive og subjektive mål. Videre trengs mål på bevegelser både inn i og ut av fattigdom over tid, på timingen av fattigdomsepisoder og på varigheten av episodene. Avslutningsvis må forskningen ta høyde for ulikhet som følge av ulik etnisk tilhørighet. Den tredje konklusjonen dreier seg så om *de virkningsfulle mediatorene*. I litteraturen er det enighet om at fattigdom og økonomisk knapphet hovedsakelig har indirekte virkninger på barn og unges velbefinnende og utvikling. Her framheves kvaliteten på foreldrenes omsorgsutøvelse som den mest sentrale mediatoren. I tillegg problematiseres nabolagets betydning, særlig for eldre barn og unge. Den fjerde konklusjonen omhandler *de problematiske utfallsmålene*. Det ser ut som om forskernes teoretiske eller sosialpolitiske forforståelse i stor grad styrer valg av utfallsmål, og at de finner resultater i tråd med dette. Derimot er det sjelden valget av utfallsmål problematiseres. Den siste konklusjonen handler så om *variasjoner og mønstre i positive og problematiske utviklingsforløp*. Her blir det tydelig at utvikling i et oppvekstperspektiv avhenger av mer enn dårlig økonomi. Fattigdom må ses som en blant mange risikofaktorer, der utfallet avhenger av mengden risikofaktorer så vel som varigheten og intensiteten på belastningene barn og unge utsettes for. Viktige, beskyttende faktorer er derimot nære relasjoner til voksne som forener omsorg og oppfølging på funksjonelle måter, at prososial atferd læres og forsterkes, og at barn og unges læringskapasitet stimuleres.

Rapporten avsluttes med forslag til videre forskning og en diskusjon av tiltak.

1 Om studier av barn og unge med vanskelige, materielle livsvilkår

Bakgrunn

Denne kunnskapsoversikten er skrevet på oppdrag av Norges forskningsråd, som del av Velferdsprogrammets satsing på forskning om sosialhjelp og fattigdom. Kunnskapsbidraget fra de 36 studiene som presenteres her, representerer derfor empiriske og teoretiske bidrag til forståelsen av barn og unges håndtering av vanskelige, *materielle* livsvilkår. Rapportens hovedproblemstilling er *hvordan barn og unge håndterer en oppvekst med vanskelige livsvilkår, og hvordan en slik oppvekst innvirker på barn og unge på kort og lang sikt*. Jeg har imidlertid latt være å ta med en lang rekke velkjente studier av for eksempel atferdsvansker, kriminalitet og psykiske problemer blant barn og unge, rett og slett fordi fattigdom eller lav sosioøkonomisk status her behandles som en velkjent bakgrunnsvariabel uten å bli analysert spesielt. Det er snakk om omfattende og godt gjennomførte studier som har gitt mye, ny kunnskap, og mange vil savne dem. I denne rapporten er det imidlertid direkte og indirekte virkninger av fattigdom eller økonomisk knapphet som er hovedtemaet.

Forskningen om fattigdommens innvirkning på barn og unge er flerfaglig, og spenner fra økonomisk modellering av virkningen av fordelingsmekanismer innad i husholdet (f.eks. Blau, 1999) til kvalitative intervjuer med barn og unge om hvordan de mestrer dagliglivet når økonomien er knapp (f.eks. Ridge, 2002). Likevel har forskningen det samme felles utgangspunktet. Det foreligger allerede mye kunnskap om at en oppvekst i fattigdom eller med økonomisk knapphet har sammenheng med en rekke uheldige og skadelige oppvekstbetingelser for barn og unge. Videre har fattigdom sammenheng med dårligere fysisk og psykisk helse, problematferd, kognitiv fungering, emosjonelt velbefinnende og sosial deltagelse blant barn og unge. I et oppvekstperspektiv har dessuten fattigdom sammenheng med lavere oppnådd utdanningsnivå, tidligere barnefødsler, å være mer utsatt for vold, mer kriminalitet og svakere tilknytning til arbeidslivet (Bradshaw, 2001, Duncan & Brooks-Gunn, 2000, Evans, 2004, Jonsson & Östberg, 2004, Luthar, 1999, McLeod & Shanahan, 1993, Yngwe, 2004).

Studiene som presenteres i denne rapporten har også denne kunnskapen som *utgangspunkt* for forskningen mer enn som *resultater* av den.

Imidlertid er det jo også vanlig å finne at observerte effekter av familieinntekt på barn og unges velbefinnende og utvikling enten reduseres, eller ikke lenger er statistisk signifikante når virkningen av mediatorer som familiefungering og ulike påvirkninger fra oppvekstmiljø og nabolag trekkes inn (Barrera et al., 2002, Conger & Conger, 2002, Leventhal & Brooks-Gunn, 2000). Den eneste direkte, om enn svake forbindelsen flere finner mellom familieinntekt og utviklingsforløp dreier seg om barns kognitive utvikling og skoleprestasjoner (Duncan & Brooks-Gunn, 1997, 2000). Andre finner ikke en gang dette (Guo & Harris, 2000). Med andre ord kan barn og unge godt merke virkningene av fattigdom eller økonomisk knapphet på den måten at de har mindre og gjør mindre enn andre, hvilket man jo må forvente, men uten at økonomien i seg selv nødvendigvis får omfattende, negative konsekvenser for deres velbefinnende og utvikling ut over dette. De viktigste kunnskapsbidragene fra de 36 studiene jeg presenterer her, handler derfor om variasjoner og mønstre, om mekanismer og forsøk på årsaksforklaringer, med andre ord om *på hvilke måter* familieøkonomien får betydning, i større grad enn *at* den har betydning.

I Norge ble både barnefattigdom og annen fattigdom for alvor satt på den politiske dagsordenen (igjen) i 2001 (St.meld. nr. 6 (2002–2003)). I årene etter dette har det kommet fram mye ny kunnskap om omfanget av barnefattigdom i Norge, om hva som kjennetegner familier der barn og unge opplever fattigdom i kortere eller lengre tid, og om hvordan barnefattigdommen er fordelt geografisk (Epland, 2001, Ytrehus, 2004). I kapittel 2 kommer jeg nærmere tilbake til beskrivelser av barnefattigdom i Norge, Danmark og Sverige på den ene siden og Storbritannia og USA på den andre siden. Når opplevelser av fattigdom og hvordan den virker på barn og unge skal studeres nærmere, er imidlertid utviklingen av gode definisjoner et første, nødvendig skritt. I neste del av kapitlet diskuterer jeg derfor noen av forutsetningene for dette, og hva slags konsekvenser dette får for måten vanskelige, materielle kår omtales på i rapporten.

Gode mål på familieinntekt er nødvendig

Ulike land har ulike, politisk definerte fattigdomsgrenser. For eksempel har USA en absolutt fattigdomsgrense, mens EU bruker 60 prosent av medianinntekten og Norge hittil har valgt å bruke 50 prosent av medianinntekten som relative fattigdomsgrenser. Samtidig er det vanlig å finne relativt lite overlapp mellom grupper som er inntektsfattige i henhold til disse relative

grensene, og grupper som er levekårsfattige. Dette gjelder for eksempel både dem som mottar sosialhjelp (Ytrehus, 2004) og de som opplever økonomiske problemer (Fløtten, 2003). Det vanligste er å finne positive, men moderate korrelasjoner. Når forskningsinteressen er ulike virkninger av en oppvekst i fattigdom eller økonomisk knapphet, er det følgelig viktig å ha *gode og treffsikre mål* på hva fattigdom eller lav inntekt er (f.eks. Aber, Bennett, Conley & Li, 1997, Duncan & Brooks-Gunn, 1997, Grant et al., 2003). Dette tilsier igjen en dynamisk fattigdomsforståelse.

Fem forutsetninger for en dynamisk fattigdomsforståelse

Det første elementet i en dynamisk fattigdomsforståelse dreier seg om *hvordan inntekt måles*. Ut fra litteraturen kan det trekkes skiller mellom *objektive* eller *direkte, subjektive* og *indirekte inntektsmål*. Objektive inntektsmål avhenger av tilgang til registerbaserte inntektsdata. Men når forskningen skjer på individnivå, er det vanlig å supplere slike inntektsdata med subjektive inntektsmål, noe som også vil være nødvendig. Blant annet trengs detaljerte oversikter over hvordan familiens totale økonomi er «komponert», fordi det vil være en god del variasjon mellom hushold når det gjelder tilgang til penger ut over det som framgår av registrerte inntektsdata. I Van der Hoeks (2002) undersøkelse av fattige barn i Nederland, som presenteres i neste kapittel, var for eksempel utvalgsriteriet at familien kvalifiserte til sosialhjelp. Men innenfor disse rammene varierte økonomien til informantene hennes en god del, for eksempel fordi noen av dem kunne få ekstra tilskudd fra barnets far eller egne foreldre. I Edin og Leins (1997) studie av 379 enslige mødre fra fire amerikanske byer, understrekes nettopp hvordan mødrene måtte velge mellom en rekke overlevelsesstrategier for å skrape sammen nok inntekt i tillegg til sosialhjelp eller lavtlønnsarbeid. Det kunne også være vanskelig for forskerne å få innsikt i disse strategiene på grunn av mødrenes frykt for represalier fra det offentlige. Resultatene av slike bestrebelser vil selvsagt aldri reflekteres i offentlig statistikk. Følgelig er det mest hensiktsmessig å supplere tilgjengelige, offentlige inntektsdata med subjektive data.

Selv slike inntektsmål er imidlertid ikke alltid like dekkende. Vanligvis er det vanskelig for voksne å huske retrospektivt hvordan økonomien deres var for en tid tilbake. Og når barn og unge blir spurt om familiens økonomiske situasjon vil de vanligvis ikke ha særlig kjennskap verken til inntekts- eller utgiftssiden. Derfor vil de stort sett ha subjektive og relativt generelle oppfatninger om dette. Følgelig er det viktig å stille konkrete spørsmål om for eksempel eiendeler, forbruk og aktiviteter til voksne i husholdet (se f.eks. Sandbæk & Sture, 2003, for et norsk eksempel).

Flere av studiene jeg presenterer i denne rapporten har av ulike årsaker brukt indirekte inntektsmål. For eksempel kan avhengighet av sosialhjelp over tid være en indikator på fattigdom, men som nevnt over er det langt fra full overlapp mellom inntektsfattigdom og avhengighet av sosialhjelp. Flere bruker også sosioøkonomisk status eller sosial klasse som kriterium, eller indikatorer som arbeidsløshet, inntektstap, familier med enslige forsørgere (særlig kvinner) eller tilhørighet til en etnisk minoritet. Slike mål kan imidlertid bli for grove når man er spesielt interessert i virkninger av familiens økonomiske situasjon, ikke bare i forskjeller mellom familier med ulike inntektsnivåer. Bruk av gode inntektsmål gjør det dessuten mulig å bruke indirekte mål som bakgrunnsvariable i stedet for som uavhengig variabel. Dermed kan effekten av dem korrigeres for i forhold til inntekt.

For det andre påpeker flere forfattere at det er nødvendig å ha med mål på *fattigdommens dynamikk*, det vil si bevegelser inn i og ut av fattigdom over tid. Generelt er det vanligere for barn og unge å oppleve midlertidig enn vedvarende og alvorlig fattigdom, også i land der andelen fattige er langt høyere enn i Norge (Epland, 2001, Duncan & Brooks-Gunn, 1997, Hussain, 2003, Middleton, Adelman & Ashworth, 2003, Salonen, 2003). De norske tallene viser at antallet barn i hushold med inntekt under vår fattigdomsgrense reduseres med minst en tredjedel hvis man ser tre år under ett i stedet for et enkelt år (Epland, 2001, Ytrehus, 2004). Hvis fattigdomsgrensen settes lik EUs grense på 60 prosent, kan godt andelen som beveger seg over fattigdomsgrensen etter relativt kort tid bli enda større. Imidlertid kan det også tenkes at det at en familie beveger seg like over fattigdomsgrensen og blir der, ikke nødvendigvis fører til vesentlig bedre livsbetingelser for barna. Fra ett perspektiv kan det til og med føre til ulemper hvis familiene derved mister tilgang til viktige stønader uten at bedringen i familieinntekt kompenseres for dette (Aber et al., 1997, Millar & Ridge, 2001). I tillegg kommer at familieinntekt vanligvis vil svinge en del over tid (Duncan, Yeung, Brooks-Gunn & Smith, 1998, Duncan & Brooks-Gunn, 2000).

For det tredje kan det antas at *timing* av *fattigdomsepisoder* har betydning. Det er ikke urimelig om små barns kognitive utvikling påvirkes negativt av manglende stimulering i hjemmet, som igjen kan følge av at familieøkonomien er svært dårlig, mens skolen kan kompensere på et senere tidspunkt. Det er heller ikke urimelig at materiell og sosial deprivasjon i ungdomstida for eksempel kan øke sannsynligheten for at tenåringer får barn, utvikler et misbruksproblem, eller avslutter skolegangen tidlig, uten at dette nødvendigvis blir et mer sannsynlig utfall av fattigdom som har vært begrenset til førskoleårene.

I et oppvekstperspektiv ser det samtidig ut som om fattigdom i førskolealder har mest alvorlige konsekvenser (Duncan et al., 1998, Duncan & Brooks-Gunn, 2000). Det er imidlertid godt mulig at nordiske studier ville gi andre resultater enn amerikanske på dette punktet, ikke minst på grunn av atskillig bedre tilgang til gode daginstitusjoner. Uansett er det mange argumenter for forløpsstudier som dekker hele oppveksten. Slik velferdsforskning finnes foreløpig ikke i Norge¹, men et godt eksempel til etterfølgelse startet i Danmark i 1995 (Christensen, 2001, 2004).

For det fjerde er det viktig å skille mellom *midlertidig og vedvarende fattigdom*. Mye av forskningen om sammenhenger mellom fattigdom og uheldige utviklingsforløp for barn og unge bygger imidlertid på analyser av situasjonen på et gitt tidspunkt. Ettersom familieinntekt vil variere over tid, vil slike analyser omfatte familier med begge typer fattigdomserfaring (se Bolger, Patterson, Thomsen & Kupersmidt, 1994 og Middleton, Adelman & Ashworth, 2003, for unntak). Slike analyser forutsetter implisitt at midlertidig fattigdom fanger opp all teoretisk relevant variasjon i økonomisk situasjon når man skal predikere for eksempel mental helse. Imidlertid kan ikke denne forutsetningen testes uten at man måler inntekt over tid, ettersom mål på varig og midlertidig fattigdom blandes sammen. Da kan det også tenkes at de dokumenterte forbindelseslinjene mellom fattigdom her og nå og mental helse egentlig reflekterer virkningene av varig fattigdom (McLeod & Shanahan, 1993). Mange forfattere argumenterer for at den vedvarende fattigdommen er mer alvorlig fordi den innebærer mer omfattende økonomisk deprivasjon (se f.eks. Bolger et al., 1995, Duncan et al., 1998, Middleton, Adelman & Ashworth, 2003). Imidlertid kan det også tenkes at fattigdom her og nå er mer skadelig fordi den medfører økt stress. Over tid kan foreldre venne seg til fattigdommen og nå en viss tilpasningsmessig likevekt, bare det første sjokket har gått over. Dette tilsier i tilfelle en negativ interaksjon mellom fattigdom her og nå og vedvarende fattigdom (McLeod & Shanahan, 1993).

Til sist er det så viktig å analysere *betydningen av fattigdom for grupper med ulik etnisk tilhørighet*. Barn og unges erfaringer med fattigdom er ikke universelle, men avhenger av den strukturelle og kulturelle konteksten de er en del av (Luthar, 1999). I USA er rase eller etnisk tilhørighet et sentralt kjennetegn på disse kontekstene, uten at det har vært vanlig å analysere systematisk i hvor stor grad etnisk tilhørighet har selvstendig

---

¹ For tiden pågår en omfattende kohortstudie i regi av Nasjonalt folkehelseinstitutt, der oppfølgingen starter under graviditeten. Her er det imidlertid primært genetikk og helseutvikling som studeres.

betydning for innvirkningen av fattigdom på barn og unges tilpasning, om ulike mediatorer er virksomme, eller om samme mediatorer har ulik betydning (McLeod & Nonnemaker, 2000). Videre er det viktig å avklare om de måleinstrumentene som brukes har samme betydning for familier med ulik kulturell bakgrunn (Barrera, Caples & Tein, 2001). Også i Norge er fattigdommen skjevfordelt ut fra etnisk tilhørighet, og rammer særlig innvandrere med ikke-vestlig bakgrunn, for tiden spesielt pakistanere og somaliere (Epland, 2001, Fløtten & Kavli, 2004, Ytrehus, 2004).

Ideelt forutsetter med andre ord forskning om betydningen for barn og unge av fattigdom eller økonomisk knapphet en *kombinasjon av objektive og subjektive data om inntekt, samlet inn på flere tidspunkter i oppveksten, med startpunkt i tidlig førskolealder, der det også legges til rette for analyser av undergrupper med ulik etnisk tilhørighet*.

Hva slags betegnelser er det riktig å bruke?

Hva slags betegnelser er det så riktig å bruke på dette studieområdet? I forordet til Ytrehus (2004) rapport velger oppdragsgiveren, Redd Barna, å bruke betegnelsen fattigdom. Ytrehus selv bruker imidlertid betegnelsen lavinntektshushold. Det samme gjør Sandbæk (2004), selv om hennes avgrensning av lav inntekt er 60 prosent av medianinntekten, det vil si EUs fattigdomsgrense. En ny svensk utredning (Batljan, 2004) bruker likeledes betegnelsen økonomisk utsatte barn på tilsvarende grupper. Flere europeiske studier bruker dessuten betegnelsen fattigdom selv om utgangspunktet er ulike mål på lav inntekt, ofte med utgangspunkt i en relativ fattigdomsgrense i kombinasjon med avhengighet av sosialhjelp (f.eks. Hussain, 2003, Salonen, 2003), avhengighet av sosialhjelp alene (f.eks. Ridge, 2002, Van der Hoek, 2002), eller i kombinasjon med ulike mål på deprivasjon (Middleton, Ashworth & Braithwaite, 1997).

Begrepsbruken er på en måte enklere å håndtere i amerikanske studier, i og med at man der opererer med en absolutt fattigdomsgrense. I forskningen som utgår fra den longitudinelle Panel Study of Income Development (PSID), som jeg vil presentere en del resultater fra i kapittel 3, 4 og 5, brukes konsekvent betegnelsen fattige på de familiene som lever under denne grensen. Men andre amerikanske studier bruker betegnelser som lavinntektshushold, familier med økonomiske problemer eller familier som opplever økonomisk deprivasjon, ofte fordi de har mindre eksakte inntektsmål enn PSID.

I rapporten har jeg valgt å bruke de betegnelse forfatterne av studiene jeg presenterer selv bruker. Jeg har derfor ikke utviklet noen enhetlig definisjon av vanskelige, materielle livsvilkår som så brukes i rapporten, og bruker

også litt varierende betegnelser i diskusjonene underveis, hyppigst «fattigdom» og «økonomisk knapphet». Dette er en pragmatisk løsning, men samtidig problematisk fordi valg av forskjellige betegnelser også avspeiler reelle forskjeller i den økonomiske situasjonen som danner grunnlaget for de ulike analysene. Jeg forsøker imidlertid å forholde meg til dette problemet i den avsluttende oppsummeringen av rapportens kunnskapsbidrag i kapittel 7.

Rapportens problemstilling tilsier at jeg har tatt utgangspunkt i studier som bygger på objektive mål på fattigdom og økonomisk knapphet, eventuelt supplert med subjektive mål eller samlemål som er konstruert av forskerne. Dette innebærer at jeg ikke går nærmere inn i de omfattende og viktige diskusjonene av ulike måter å forstå fattigdom på, for eksempel om den relative betydningen av en objektiv, subjektiv eller konsensuell fattigdomsforståelse (se f.eks. West Pedersen, 2002). Jeg trekker heller ikke skiller mellom for eksempel mål på inntektsfattigdom og levekårsfattigdom (f.eks. Fløtten, 2003), eller mål på for eksempel subjektiv fattigdom, forbruksfattigdom og boligfattigdom (Skevik, 2004), ut over det som gjøres i de studiene som presenteres.

En empirisk oversikt og en flerfaglig teoretisk tilnæringsmåte

Utvikling av kunnskap om barn og unges håndtering av vanskelige livsvilkår krever to typer empirisk kunnskap. For det første er det viktig å få fram barn og unges egne opplevelser og strategier for å mestre en oppvekst med fattigdom eller økonomisk knapphet. Dette gjøres i kapittel 2. For det andre er det viktig å få fram kunnskap om de virkningene en slik oppvekst kan ha på barn og unges utviklingsforløp. I kapittel 3 presenteres studier av virkninger på barn, i kapittel 4 presenteres studier av virkninger på ungdom og i kapittel 5 anlegges et oppvekstperspektiv gjennom presentasjon av noen studier som dekker både barndommen og ungdomstida. I det følgende gjennomgår jeg rasjonalen for den empiriske presentasjonen i disse fire kapitlene, inklusive definisjoner av de viktigste begrepene som brukes.

Empirisk kunnskap om barn og unges situasjon og hvordan den oppleves

Innen velferdsforskningen har interessen så langt i alt for stor grad vært rettet mot de langsiktige virkningene av en oppvekst med vanskelige livsvilkår, på bekostning av utvikling av kunnskap om barn og unges situasjon

mens de vokser opp (Ben-Arieh et al., 2001, Ridge, 2002). Den første typen kunnskap som er nødvendig, handler derfor om *barn og unges håndtering av situasjonen her og nå*. Å bruke husholdet som enhet, og en voksen person i husholdet som informasjonskilde, garanterer ikke for god nok kunnskap om barn og unges dagligliv og situasjon (Phipps, 1999). Dette krever igjen at velferdsforskere bruker barn og unge som informanter, noe som var relativt mindre vanlig tidligere (Sletten & Gjørustad, 2004). Det er først det siste tiåret at forskere virkelig har beskjeftiget seg med begrunnelser og forutsetninger for å få dette til (Backe-Hansen, 2002, Jonsson & Östberg, 2003, Näsman, 1995, Ridge, 2002, Sandbæk, 2002)². Dessuten er det i strid med tenkningen i FNs barnekonvensjon å *ikke* bruke barn og unge som informanter. De er kompetente til å mene noe om sin livssituasjon, og de har rett til å bli hørt om den (Ben-Arieh, 2004, Kamerman & Kahn, 2001, Scott, 1997).

Et annet sentralt spørsmål er *hva som skal til for at barn og unge opplever at familiens økonomi er dårlig*. Er for eksempel opplevelsen aldersspesifikk, i den forstand at de må sammenlikne seg med andre for å forstå at de selv mangler noe? I så fall vil man forvente at barn først vil oppleve dette når de befinner seg i situasjoner der det skjer sosiale sammenlikninger, det vil si særlig fra skolealder og oppover. Det kan også forventes at innholdet i de sosiale sammenlikningene vil forandre seg over tid. For eksempel vil yngre barn sammenlikne seg med andre når det gjelder å ha dyre leker, delta i fritidsaktiviteter, reise på ferie og arrangere bursdagsselskaper (Skaanes, 2003, Van der Hoek, 2002). Eldre barn og unge vil kanskje i større grad sammenlikne seg med andre når det gjelder merkeklær og tilgang til populære og dyre forbrugsgoder og utstyr (Middleton, Ashworth & Walker, 1994, Sletten, Fløtten & Bakken, 2004). Det er også rimelig å forvente at det er mer stigmatiserende å vokse opp med økonomisk knapphet hvis dette nesten ikke gjelder noen andre i oppvekstmiljøet.

Samtidig er det ikke nødvendigvis slik at fattigdommen er *likt fordelt* i et hushold. Snarere ser det ut som om barn prioriteres høyest når ressursene skal fordeles, med menn som nummer to og kvinner sist på prioriteringslista. Dette kan for eksempel innebære at barn og unge reiser på ferie selv om

---

² I generell barne- og ungdomsforskning har det derimot lenge vært vanlig å bruke barn og unge som informanter, for eksempel om hva de gjør i fritida og hvilke venner de har, fysisk og psykisk helse og problematferd og deres forhold til foreldre og skole. Viktig metodeutvikling i nyere velferdsforskning handler derfor om å utnytte velprøvde tilnæringsmåter fra generell barne- og ungdomsforskning (se f.eks. Ben-Arieh et al., 2001).

foreldrene ikke gjør det, og får nye klær før noen annen i familien (Danielsen & Hennem, 2004, Middleton, Ashworth & Braithwaite, 1997, Pölkki, Forssén, Kukkonen & Kahkönen, 1998, Sandbæk, 2004b). Det kan derfor forventes at noen skjermes så godt av sine foreldre at de ikke har noen opplevelse av at økonomien er dårlig. Imidlertid kan det godt tenkes at langvarig fattigdom etter hvert gjør det umulig å skjerme barna fra virkningene av den dårlige økonomien (Middleton & Adelman, 2003).

Hvordan mestrer barn og unge utfordringene som følger med en oppvekst preget av fattigdom eller økonomisk knapphet? *Mestring* kan ses som en pågående, dynamisk prosess, som endres som svar på endrede krav fra omgivelsene når disse oppleves som stressende. Mestring er også en målrettet prosess, hvor individet tenker og handler for å løse situasjonen og håndtere emosjonelle reaksjoner på stress (Compas et al., 2001). Med andre ord må det forutsettes at når barn og unge opplever stress i dagliglivet som følge av familiens dårlige økonomi, vil de utvikle *mestringsstrategier* som skal hjelpe dem til å håndtere situasjonen. For eksempel kan de la være å be om ting de vet foreldrene ikke har råd til, de kan la være å fortelle om skoleturer eller bursdagsselskaper (f.eks. Van der Hoek, 2002), eller ungdom kan bidra til familieøkonomien med eget arbeid (Roker & Coleman, 2000).

Teoretisk kan det trekkes et skille mellom tre typer mestring. Det er den *problemfokuserte*, som er rettet mot problemløsning eller å gjøre noe for å endre den situasjonen som fører til stress. Videre har vi den *kognitive*, som er rettet mot å redefinere forståelsen av en situasjon det er vanskelig å gjøre noe med, og den *emosjonsbaserte*, som er rettet mot reduksjon eller håndtering av emosjonell stress som følger av situasjonen. Selv om stressfremkallende situasjoner stort sett fører til alle tre typer reaksjoner, har problemfokuserert mestring en tendens til å dominere når man føler at det er mulig å gjøre noe konstruktivt, mens kognitiv og emosjonsfokuserert mestring ser ut til å dominere når man føler at stresset må tåles og at det ikke er noe å gjøre med situasjonen (Carver, Scheier & Weintraub, 1989). Uttrykkene «mestring» og «mestringsstrategier» er positivt ladet, men det må også forutsettes at slike strategier kan være mer eller mindre funksjonelle, både på kort og lang sikt.

Den andre typen kunnskap som anses nødvendig, dreier seg om *virkningene* på barn og unge, på kort og lang sikt, av å vokse opp med dårlig familieøkonomi.

Virksomninger på barn og unge: Risiko, resiliens og beskyttende faktorer

På dette området foreligger det mye forskning, primært amerikansk og britisk. Denne litteraturen ser for det første ut til å enes om at en oppvekst i fattigdom medfører at barn og unge *eksponeres for en rekke risikofaktorer* i tillegg til, og som konsekvens av, fattigdommen. Med andre ord er det ikke tilstrekkelig å studere virksomninger av familieøkonomi alene. Det er snakk om mer ustabilitet, vold og kaos i familien og mer strenge og straffende oppdragelsesmønstre enn det som er vanlig i mer velstående familier, og at barna får mindre støtte både av foreldrene og i det sosiale miljøet utenom familien. Videre får de mindre støtte til sin kognitive utvikling. Dessuten er det høyere sannsynlighet for at fattige barn og unge vokser opp i miljøer som representerer risiko både helsemessig og sosialt, mangler tilgang på gode og økonomisk overkommelige fritidstilbud og må gå i barnehager og på skoler med dårligere kvalitet (se Cauce et al., 2003, Evans, 2004 og Luthar, 1999 for litteraturoversikter og Elder & Shanahan, 1997 og Werner, 1995 for korte oppsummeringer).

For det andre ser denne litteraturen ut til å enes om at en oppvekst i fattigdom, med de multiple risikofaktorene som følger med, gir *økt sannsynlighet for at barn og unge kommer dårligere ut på en rekke sosiale og psykologiske indikatorer*. I sin oversikt fra 2001, som er basert på britiske registerstudier, oppsummerer for eksempel Bradshaw (2001) at det er en sammenheng mellom en oppvekst i fattigdom og høyere dødelighet, sykkelighet og ulykkesutsatthet. Videre er det en sammenheng med å bli utsatt for barne-mishandling bortsett fra seksuelle overgrep, med å bli gravid som tenåring, med lavere utdanningsnivå og med selvmord, særlig blant unge menn mellom 15 og 24 år. Tilsvarende oppsummeres amerikansk forskning dit hen at barn som vokser opp i fattigdom kommer dårligere ut enn barn fra mer velstående familier når det gjelder helse, kognitiv utvikling, skoleprestasjoner, atferdsproblemer og emosjonelt velvære (Aber et al., 1997, Brooks-Gunn, Duncan & Maritato, 1997, Luthar, 1999, McLeod & Nonnemaker, 2000, McLeod & Shanahan, 1993).

Mye av forskningen om fattigdommens innvirkning på barn og unge er som nevnt amerikansk og britisk. Felles for denne forskningen er bekymringen for det store omfanget av barnefattigdom i disse to landene, og ønsket om å dokumentere virksomninger av den som kan gi opphav til effektive, sosialpolitiske innsatser. Dermed blir også analysene ofte innrettet mot negative konsekvenser, som gjerne måles ved hjelp av standardiserte, psykologiske måleinstrumenter, der barn og unge fra fattige familier enten skårer dårligere

enn et landsgjennomsnitt eller gjennomsnittet i det aktuelle utvalget når det gjelder særlig kognitiv fungering og problematferd. De analytiske spørsmålene er som oftest knyttet til *i hvor stor grad en oppvekst i fattigdom eller med økonomisk knapphet forklarer disse resultatene direkte, og hvor stor rolle ulike mediatorer spiller.*

Duncan og Brooks-Gunn (2000) diskuterer seks mulige mediatorer for familieinntekt. Den første av disse er kvaliteten på hjemmemiljøet, for eksempel nærhet og varme i samspillet mellom mor og barn, hvordan boligen er og særlig hvordan forholdene tilrettelegges for læring. Dette siste svarer for en stor del av effektene av familieinntekt på små barns kognitive utvikling. Den andre mediators er kvaliteten på den omsorgen barn får utenfor hjemmet, særlig daginstitusjoner med høy kvalitet. Slike kan både bedre barns kognitive fungering og redusere problematferd. En tredje mulig mediator er så at økonomisk press på familien fører til konflikter mellom særlig eldre barn og unge og foreldrene, dårligere skoleprestasjoner, dårligere emosjonelt velbefinnende og/eller problematiske sosiale relasjoner. Noen forskere argumenterer for at disse konfliktene er mer betydningsfulle enn fattigdommen i seg selv. Den fjerde og femte mulige mediators er foreldrenes mentale og somatiske helse og kvaliteten på samspillet mellom foreldre og barn. Fattige foreldre har gjerne dårligere helse enn mer velstående foreldre. Økt irritabilitet og depressive symptomer for foreldrenes del assosieres gjerne med mer konfliktfylte samspill mellom foreldre og særlig tenåringer, og kan igjen føre til dårligere skoleprestasjoner så vel som dårligere emosjonell og sosial fungering. Den siste mediators som nevnes er så kvaliteten på nabolaget fattige barn ofte vokser opp i. Denne får sannsynligvis størst betydning i storbyer, hvor man også finner bydeler med konsentrert fattigdom, som kan være kjennetegnet med dårlige skoler, få fritidstilbud, utstrakt kriminalitet og i det hele tatt sosial disorganisering.

Når det gjelder små barn og skolebarn, har størst forskningsinnsats vært viet familiens og særlig mors rolle som mediator, på grunn av manglende kognitiv stimulering (investeringshypotesen) eller på grunn av strenge og straffende foreldrepraksiser (foreldrestress-hypotesen) (se f.eks. Conger & Conger, 2002, Yeung, Linver & Brooks-Gunn, 2002), det vil i prinsippet si de første to mediators Duncan og Brooks-Gunn (2000) trekker fram. For eldre barn og særlig ungdom har forskningsinteressen i større grad vært rettet mot de fire siste mediators, med vekt på familiekonflikter og uheldige påvirkninger fra nabolaget. Her diskuteres for eksempel betydningen av manglende sosial kohesjon og sosial disorganisering (se f.eks. Kohen, Brooks-Gunn, Leventhal & Herzman, 2002, Leventhal & Brooks-Gunn, 2000).

Selv om en oppvekst i fattigdom er en blant mange risikofaktorer for uheldige utviklingsforløp, vil langt fra alle barn og unge komme dårlig ut. Derfor er det også behov for teoretisk kunnskap om *hva som skaper variasjonen og hvordan den kan forklares*. Her bidrar det utviklingspsykopatologiske forskningsparadigmet (Sroufe & Rutter, 1984) med en rekke relevante begreper, nemlig risiko, risikofaktor, kumulativ risiko, resiliens og beskyttende faktorer. Jeg vil oppsummere definisjonene slik de vanligvis brukes i denne omgang, mens tenkningens anvendelighet diskuteres nærmere i kapittel 6. Definisjonene er stort sett hentet fra Masten og Reed (2002).

Risiko betyr rett og slett økt statistisk sannsynlighet for et uønsket utfall, for eksempel problematferd, dårlige skoleprestasjoner eller antisosial atferd. En *risikofaktor* blir da et målbart kjennetegn ved situasjonen til en gruppe individer, som predikerer uheldige utfall i framtida i forhold til et spesifikt utfallsmål. For eksempel er fattigdom en risikofaktor. *Kumulativ risiko* brukes på to måter, enten som den samlede effekten av kombinerte risikofaktorer eller at flere risikofaktorer aggregeres over tid. Masten og Reed definerer *resiliens* som god tilpasning under vanskelige betingelser, eller som det å mestre utfordringer knyttet til et aktuelt utviklingsstadium på tross av alvorlige trusler mot utviklingen. Her har Luthar, Cicchetti og Becker (2000) etter mitt syn en mer brukbar definisjon, nemlig at resiliens er en dynamisk prosess som bidrar til positiv tilpasning på tross av alvorlige belastninger (significant adversity). Avslutningsvis blir betegnelsen *beskyttende faktorer*, igjen i henhold til Masten og Reed, brukt som et målbart kjennetegn ved en gruppe individer eller deres situasjon som predikerer positive utfall på tross av risiko eller belastninger. Purister reserverer betegnelsen for prediktorer som bare virker når det også forekommer belastninger (som en airbag i en bil), eller som har større positive effekt på resultatet når risikoen er høy sammenliknet med når risikoen er lav. Dette er for å skille beskyttende faktorer fra ressurser som fungerer på samme måte uavhengig av risikonivå.

I rapporten har jeg konsekvent valgt å bruke betegnelsen «resiliens», som er direkte oversatt fra det engelske «resilience». I dagligtalen oversettes gjerne dette begrepet med motstandskraft eller motstandsdyktighet. Som Borge (2003) påpeker, er imidlertid ikke disse betegnelsene helt dekkende fordi de i for stor grad framhever egenskaper ved individet. Dermed fanger de ikke det komplekse samspillet mellom personer og situasjoner. Av den grunn har hun valgt å bruke resiliens, som også andre, norske forfattere gjør, og jeg følger hennes begrunnelse.

Innledningsvis i dette kapitlet påpekte jeg behovet for å bruke barn og unge som informanter i velferdsforskning, ikke minst for å få fram deres subjektive opplevelser. Longitudinell forskning innebærer egentlig å få fram barn og unges erfaringer på flere tidspunkter. Ulike måter å posisjonere barn og unge som aktører på i velferdsforskning, diskuteres spesielt på slutten av kapittel 5, gjennom en problematisering av hvordan dette spørsmålet er håndtert i de studiene jeg har presentert.

Behovet for syntetisering av teoretiske perspektiver fra flere disipliner

Fra den empiriske gjennomgangen springer et behov for nærmere diskusjon av noen sentrale, teoretiske perspektiver, med sikte på å integrere tenkningen fra flere disipliner. Dette anses igjen som viktig for å bringe forskningen framover (Compas, Hinden & Gerhardt, 1995, Masten & Reed, 2002). I kapittel 6 diskuterer jeg fire slike perspektiver.

Tenkning om mestring så vel som tenkning om risiko, beskyttende faktorer og resiliens er forankret i psykologiske, psykiatriske og epidemiologiske forskningstradisjoner: *Stress/mestringsparadigmet* (f.eks. Compas et al., 2001, Lazarus, 2000) og *det utviklingspsykopatologiske paradigmet* (Sroufe & Rutter, 1984). Teoretiske perspektiver fra disse to forskningstradisjonene har en selvsagt plass i diskusjoner om hvordan fattigdom og økonomisk knapphet innvirker på barn og unges velbefinnende og utvikling. Til denne diskusjonen hører også kritiske bidrag fra fenomenologi (Gilgun, 1996a, b) og sosialkonstruktivisme (Ungar, 2003, 2004), som særlig har fulgt i kjølvannet av kvalitative studier av hvordan barn, unge og foreldre mestrer en tilværelse preget av fattigdom eller økonomisk knapphet.

To begreper, begge forankret i sosiologisk og statsvitenskapelig tenkning, har fått stor betydning for den sosialpolitiske debatten både innen EU, i USA og i Norge de siste årene, nemlig *sosial eksklusjon* og *sosial kapital*. Begge er vanskelige å operasjonalisere, ikke minst fordi de tillegges stor ideologisk verdi og får svært vid betydning (Edwards, Franklin & Holland, 2003, Micklewright, 2002, Morrow, 1999, Saraceno, 2001). Det er derfor viktig å diskutere hva slags bidrag disse begrepene kan gi til utviklingen av forskningsbasert kunnskap om det som er denne rapportens tema.

Framgangsmåte for valg av litteratur

Utgangspunktet for valg av litteratur til denne rapporten er det arbeidet om barnefattigdom jeg gjorde for Sosialdepartementet i 2001 (Backe-Hansen,

2002). Dette arbeidet gjorde det mulig å samle en relativt omfattende litteratordatabase, som igjen dannet grunnlaget når jeg nå skulle fordype meg mer i litteratur om barn og unges håndtering av vanskelige livsvilkår.

Som nevnt foreligger det relativt lite litteratur om barn og unges opplevelser og valg av mestringsstrategier når oppveksten deres preges av økonomisk knapphet. Foreløpig er det mest tverrsnittsdata som presenteres. På dette punktet har jeg derfor tatt med de studiene jeg har funnet der det presenteres resultater som enten eksplisitt fører til en diskusjon av mestringsstrategier, eller der grunnlaget legges for slike diskusjoner. Jeg har også ekskludert tverrsnittstudier som mer generelt presenterer hva barn og unge mangler som følge av at familien har dårlig økonomi, eller hvordan barn og unge eventuelt kommer dårligere ut på de valgte utfallsmålene. Følgelig har jeg utelatt egne presentasjoner av studier som de svenske Barn-LNU og Barn-ULF (Fritzell & Östberg, 2004, Jonsson, Östberg, Evertsson & Brodin Låftman, 2001, Jonsson & Östberg, 2003, 2004) og en ny, norsk studie av barn i lavinntektsfamilier (Sandbæk & Sture, 2003, Sandbæk, 2004)³. Kunnskapsbidraget fra slike studier kommer likevel med, både i den generelle beskrivelsen av hvem de økonomisk utsatte barna og ungdommene er og kjennetegn ved oppveksten deres som innleder kapittel 2, og gjennom alle studiene som enten presenteres i detalj eller blir henvist til underveis i rapporten.

Når det gjelder studier av kortsiktige og langsiktige virkninger på barn og unge av en oppvekst i fattigdom eller økonomisk knapphet, er situasjonen annerledes. Her finnes en lang rekke studier, mange av dem fra de samme forskningsmiljøene i USA og Storbritannia. Som Grant et al. (2003) påpeker, er faktisk fattigdom en av de uavhengige variablene som har vært hyppigst studert i det de kaller mediatorforskningen. På dette punktet har det derfor vært nødvendig å velge ut de studiene som blir presentert (se også Egeland, Carlson & Sroufe, 1993).

For det første har jeg nesten uten unntak valgt longitudinelle studier, som gir bedre kunnskap om stabilitet og forandring over tid både når det gjelder familiens økonomiske situasjon (fattigdommens dynamikk i et oppvekstperspektiv) og de utfallsmålene som velges om barn og unges velbefinnende og utvikling (for eksempel kognitiv utvikling og forekomst av problematferd). Longitudinelle studier får fram bedre robusthet i resultatene

---

³ To andre, norske tverrsnittstudier som tar utgangspunkt i sosialhjelpsmottakere (Hjelmtveit, 2004) og spesielt somaliske og pakistanske foreldre som er avhengige av sosialhjelp (Fløtten & Kavli, 2004) vil bli publisert i løpet av de kommende månedene.

fordi det er mulig å analysere hvordan sammenhenger mellom uavhengige variable, mediatorer og avhengige variable også kan endres over tid. I studiene som presenteres i kapittel 3 og 4 er det longitudinelle perspektivet relativt kort; det er snakk om få år i løpet av en barndom eller en ungdomstid. I kapittel 5 presenterer jeg derimot longitudinelle studier i et oppvekstperspektiv, det vil si fra fødselen eller tidlig barndomstid helt fram til ung voksen alder eller enda lenger.

For det andre har jeg nesten uten unntak valgt studier som eksplisitt fokuserer på betydningen av fattigdom eller økonomisk knapphet. Det betyr at jeg, som tidligere nevnt, har utelatt en hel rekke studier, også nordiske, der forskningsinteressen for eksempel er mental helse eller antisosial atferd blant barn og unge, og familiens økonomiske og materielle situasjon inngår som bakgrunnsvariabel.

Mengden eksisterende studier, samt at tiden jeg har hatt til rådighet har vært relativt begrenset, har ført til at litteratur i tillegg til den jeg allerede hadde er blitt samlet inn ved hjelp av «snøballmetoden». Det amerikanske tidsskriftet *Child Development* utga for eksempel et særnummer om forskning om barn og fattigdom i 1994 (i volum 65). Flere av studiene som presenteres er hentet derfra, eller er nyere publikasjoner fra studier som også ble presentert der. Dette kan nok være en medvirkende årsak til at flere av de amerikanske studiene som presenteres stammer fra samme forskningsmiljøer, eller fra miljøer som kjenner til hverandre og refererer hverandre. Dermed finnes det sikkert også en rekke relevante studier som ikke er inkludert. Jeg har imidlertid forsøkt å kompensere noe for dette med å ta med bidrag fra nyere reviewartikler i diskusjonene av resultatene. Jeg har også funnet referanser til en del studier i nye bøker om resiliens (Borge, 2003, Cederblad, 2004, Luthar, 2003).

Dessuten ser det ut som om de generelle konklusjonene om virkningene på barn og unge av å vokse opp i fattigdom eller økonomisk knapphet er relativt entydige. Det kan derfor diskuteres om det å inkludere enda flere studier ville gitt vesentlig, ny kunnskap. Det analytiske arbeidet som må gjøres, er sannsynligvis heller knyttet til hvordan kunnskapen kan utnyttes i en norsk kontekst. Dette diskuterer jeg i rapportens siste kapittel.

For øvrig refererer en del av forfatterne som presenteres til litteratur som igjen har vært sentral for dem. I noen tilfeller har jeg funnet det nødvendig å referere til enkelte av disse publikasjonene selv om jeg ikke har brukt dem selv. For å skille de to typene referanser fra hverandre er sekundærlitteraturen tatt med i fotnoter underveis, mens primærlitteraturen er samlet i referanselisten.

Variabelbaserte og personorienterte studier

Studiene av virkninger på barn og unge er nesten uten unntak kvantitative. De er også i all hovedsak variabelbaserte. I variabelbaserte studier undersøkes forbindelseslinjene mellom kjennetegn ved enkeltindivider, deres oppvekstmiljø og erfaringer, med sikte på å identifisere hva som medvirker til positive utviklingsforløp når barn og unge samtidig utsettes for høy risiko. Slike studier utnytter styrken i hele utvalg eller risikogrupper, så vel som fordelene med multivariate metoder. Variabelbasert forskning egner seg for eksempel til å lete etter spesifikke, beskyttende faktorer i forhold til spesifikke utfall, eller spesifikke, negative utfall i forhold til spesifikke risikofaktorer (Masten, 2001, Masten & Reed, 2002). Den økonomisk baserte fattigdomsforskningen eksemplifiserer denne tilnæringsmåten, ettersom man her ser etter direkte eller indirekte forbindelseslinjer mellom familieinntekt og for eksempel skoleprestasjoner eller problematferd.

Alternativet er det som kalles personorientert forskning, eller sammenlikninger mellom personer som har ulike profiler på samme tid eller over tid i forhold til kriterier som søker å identifisere hva som skiller resiliente barn og unge fra andre (Masten & Coatsworth, 1998, Masten, 2001, Masten & Reed, 2002). Denne tilnæringsmåten reflekterer et perspektiv der personer vurderes som resiliente fordi de gjør det bra på flere områder, ikke bare ett. Tre typer personorientert forskning kan identifiseres. Den første er casestudier, som det finnes mange av i litteraturen. De kvalitative studiene av barn og unges mestring av en oppvekst i fattigdom eller økonomisk knapphet kan være eksempler på casestudier. Disse kan ikke anses å være gode nok som begrepsmessige modeller, men de tjener som modeller i den forstand at de demonstrerer naturlige fenomener.

En annen type personorienterte studier bygger på identifikasjon av individer som er utsatt for ekstra høy risiko, men som likevel klarer seg bra. Disse kan ses som ekstra resiliente undergrupper. Kauaistudien (Werner, 1989, 1992, 1993) er et eksempel, og presenteres i kapittel 5. Et par andre eksempler finnes også i kapittel 3 og 5 (Luster et al., 2000, McGloin & Widom, 2001). Denne tilnæringsmåten resulterer ofte i kunnskap om slående forskjeller i risiko, ressurser og menneskelig og sosial kapital, som kjennetegner livene til resiliente i motsetning til lite tilpasningsdyktige barn og unge med en vanskelig bakgrunn. Imidlertid er det to begrensninger også ved slike studier. For det første kan resultatene ofte tyde på at de resiliente undergruppene har vært eksponert for mindre risiko (Luster et al., 2000, Luthar, 1993, Gilgun, 1996b, McGloin & Widom, 2001, Werner, 1993).

Selv når risikonivåene er sammenliknbare, er det for det andre ofte uklart om korrelatene til resiliens er generelle prediktorer for et godt resultat, uavhengig av risiko, eller spesifikke moderatorer for risikofaktorer. Dette skyldes at grupper som er lite eksponert for risiko som oftest ikke er med i analysene (Masten et al., 1999, Masten & Reed, 2002).

Den tredje tilnæringsmåten til personorientert forskning inkluderer derfor også barn og unge fra populasjonen i sin alminnelighet, med sikte på å sammenlikne individer som viser resiliens både med jevnaldrende som utsettes for lite risiko og jevnaldrende som utsettes for høy risiko og utvikler problemer. Dette innebærer at barn og unge som skårer høyt, middels eller lavt på risikofaktorer sammenliknes med hensyn på om deres kompetansenivå på sentrale områder er høyt, middels eller lavt. «Project Competence», som eksemplifiserer denne tilnæringsmåten, presenteres også i kapittel 5 (Masten et al., 1999).

Noen generelle, metodiske begrensninger

Som jeg allerede har vært inne på, varierer inntektsmål og mål på sosialøkonomisk status (SES) mellom studiene som presenteres i denne rapporten. Studiene varierer også når det gjelder mulighetene for å se inntektsmål og relaterte, sosiodemografiske variable i forhold til hverandre, og i hvor stor grad disse mulighetene utnyttes analytisk av forfatterne. Dette kan utgjøre begrensninger for analysene på grunn av det ufullstendige samsvaret man gjerne finner mellom inntektsfattigdom, som er knyttet til en politisk bestemt fattigdomsdefinisjon, og levekårsfattigdom.

Likeledes er det begrensninger knyttet til valg av utfallsmål i flertallet av studiene. For det første velges gjerne få utfallsmål, og det brukes standardiserte måleinstrumenter. Dessuten er utfallsmålene normative, i den forstand at skårene til barn og unge fra lavinntektsfamilier sammenliknes med nasjonale gjennomsnitt eller gjennomsnittet i de aktuelle utvalgene, stort sett med sikte på å finne ut om andelen som gjør det dårligere er større enn blant dem som kommer fra mer velstående familier. Dermed er det lite rom for utdyping og kontekstualisering av hva en oppvekst i fattigdom eller økonomisk knapphet egentlig innebærer, eller i hvor stor grad målene som brukes er rettferdige eller tilstrekkelig utfyllende. I litteraturen har man vært mer opptatt av hva det betyr å måle mediatorene for effekten av fattigdom på en utilstrekkelig måte.

For det tredje er det ikke alltid like lett å finne ut om ulike forfattere mener resiliens er en egenskap ved barn og unge, en prosess der individ og

omgivelser påvirker hverandre gjensidig, eller en post hoc betegnelse fordi noen klarer seg godt på tross av store belastninger. Videre varierer det i hvor stor grad forfatterne knytter resiliens til enkeltstående utfallsmål eller til en kombinasjon av flere utfallsmål. Generelt kan det sies at forfattere som er opptatt av resiliens som forklaring på variasjoner i utviklingsforløp også er mer opptatt av å problematisere begrepet, mens andre bruker det uten å utdype det nærmere.

Den siste begrensningen ved litteraturen som presenteres i denne rapporten, er selvsagt om den egentlig kan bidra til utdyping av kunnskapen om barn og unges situasjon i Norge. Barnefattigdommen er både mer omfattende og mer alvorlig i Storbritannia og USA enn i de nordiske landene. De nordiske landene har også mer omfattende velferdsordninger og en betydelig grad av økonomisk omfordeling til barnefamilier. Samtidig ser det ut som om forekomsten av barnefattigdom avhenger av omtrent de samme, generelle kjennetegnene i de nordiske landene (Backe-Hansen, 2002). Derfor kan amerikanske og britiske studier fungere som cases, som illustrerer en utvikling som har gått lenger og vart lenger enn i Norge. Utviklingen i Norge kan komme til å følge samme tendenser hvis den sosiale ulikheten i vårt land øker. Det kan likeledes tenkes at vi vil finne de samme tendensene til mindre vellykte utviklingsutfall blant barn og unge som vokser opp i fattigdom eller økonomisk knapphet også i Norge, uten at utslagene blir like store. Det kan også tenkes at variasjonene i observerte utviklingsutfall må forklares med andre forhold enn inntekt, i den forstand at andre risikofaktorer betyr mer når økonomien er mindre anstrengt.

Problemstillinger som diskuteres i løpet av rapporten

Hovedproblemstillingen for denne rapporten er *hvordan barn og unge håndterer en oppvekst med vanskelige livsvilkår, og hvordan en slik oppvekst innvirker på barn og unge på kort og lang sikt*. Hovedproblemstillingen belyses ved hjelp av en rekke underproblemstillinger:

1. *På hvilke måter blir barn og unge økonomiske aktører i en kontekst av økonomisk knapphet, og på hvilke måter innskrenker økonomisk knapphet deres sosiale handlingsrom?* Denne problemstillingen diskuteres i kapittel 2, med vekt på et her og nå perspektiv. Teoretisk knyttes studiene av dette temaet særlig til forståelser av mestring og mestringsstrategier.
2. *I hvor stor grad medierer foreldrenes omsorgspraksiser virkninger på barns velbefinnende og utvikling av en oppvekst i fattigdom eller økono-*

misk knapphet? Denne problemstillingen diskuteres i kapittel 3, og vekten legges her på studier av førskolealder og tidlig skolealder.

3. I hvor stor grad medierer kjennetegn ved nabolaget virkningene av fattigdom eller økonomisk knapphet på unges velbefinnende og utvikling, i tillegg til kjennetegn ved familien? Denne problemstillingen diskuteres i kapittel 4, og vekten legges her på studier av ungdomstida.

4. Hva slags betydning har vedvarende fattigdom eller økonomisk knapphet i et oppvekstperspektiv, alene eller i samspill med andre risikofaktorer? Denne problemstillingen diskuteres i kapittel 5, gjennom en presentasjon av flere, longitudinelle studier som strekker seg fra fødsel eller tidlig barndom til voksen alder.

5. Bør flere teoretiske perspektiver integreres for å bedre forståelsen av barn og unges håndtering av vanskelige livsvilkår? Dette spørsmålet diskuteres i kapittel 6, ved at jeg problematiserer og forsøker å integrere de teoretiske perspektivene som eksplisitt eller implisitt er premisser for studiene jeg presenterer i rapporten.

Til hjelp for leserne

Til sammen har jeg altså funnet fram til 36 studier, som presenteres ganske detaljert i kapittel 2 til 5. I tillegg omtales en god del studier mer kortfattet underveis i rapporten. Studiene er rapportens datagrunnlag, så mye av innholdet særlig i de empiriske kapitlene blir nødvendigvis ganske deskriptivt. Mine selvstendige, analytiske bidrag legges særlig til i oppsummeringene, samt i de to siste kapitlene.

Hvert av de empiriske kapitlene innledes med en kortfattet oversikt over hvilke studier som presenteres der, og hva de viktigste temaene er. Dessuten er oppsummeringer av forfattere, årstall, antall deltakere og problemstillinger samlet i tabeller som også presenteres i forkant av beskrivelsene av hver enkelt studie. Beskrivelsene av studiene tar stort sett to til fire sider. Samtlige har samme format, på den måten at beskrivelsene innledes med studienes innhold, framgangsmåte og problemstillinger. Deretter følger de viktigste resultatene i tråd med problemstillingene som er skissert, så konklusjoner og eventuelt forfatterens diskusjon av resultatene til slutt. For å gjøre framstillingen mer oversiktlig er de ulike delene av beskrivelsene merket med egne overskrifter. For å gjøre lesningen enklere har jeg også nummerert studiene i hvert enkelt kapittel fortløpende. Den

første studien som presenteres i kapittel 2 benevnes 2.1, den første som presenteres i kapittel 3 benevnes 3.1 osv. I teksten forsøker jeg å bruke disse numrene systematisk når det er aktuelt med kryssreferanser.

Jeg har valgt å beskrive metodene som har vært brukt i de ulike studiene ganske kortfattet, uten å gå inn i noen diskusjon av hvor egnet de valgte metodene er eller om det skulle være andre svakheter ved framgangsmåten. Imidlertid er de amerikanske studiene, som også bruker de mest avanserte, statistiske metodene, publisert i prestisjetunge tidsskrifter som *Child Development*, *Development & Psychopathology*, *Journal of Marriage and the Family* og *Psychological Bulletin*. Det må forutsettes at det metodiske er grundig kvalitetssikret gjennom disse tidsskriftenes refereeprosedyrer. De britiske studiene er stort sett presentert i rapportform eller som bøker, og anvender heller ikke spesielt avanserte, statistiske metoder. Spesielt interesserte lesere henvises til originallitteraturen.

2 Hvordan håndteres et dagligliv preget av dårlig økonomi?

Innledning

Delproblemstillingen som belyses i dette kapitlet er *på hvilke måter barn og unge blir økonomiske aktører i en kontekst av økonomisk knapphet, og på hvilke måter økonomisk knapphet begrenser deres sosiale handlingsrom*. Men hva innebærer egentlig fattigdom eller økonomisk knapphet for barn og unge i dagens vestlige, postindustrialiserte samfunn? I neste del av kapitlet beskriver jeg derfor noen kjennetegn ved en oppvekst med sporadisk eller varig fattigdom i henholdsvis Norge (supplert med Sverige og Danmark), Storbritannia og USA. Beskrivelsene er ikke utdypende, men kan fungere som et bakteppe for de studiene som innleder den empiriske delen av denne rapporten.

I dette kapitlet rettes altså søkelyset mot barn og unges opplevelser og mestring i dagliglivet. Det innebærer et her-og-nå-perspektiv til forskjell fra studier av kortsiktige og langsiktige virkninger på barn og unge, som presenteres i kapitlene 3 til 5. I tredje del i dette kapitlet presenterer jeg fem studier av barn og unges måter å forholde seg til vedvarende, dårlig økonomi eller fattigdom på, publisert mellom 1997 og 2003.

Den første studien (2.1) er hollandsk, et doktorgradsprosjekt med forankring i teori om mestring av stress. Datagrunnlaget er kvalitative intervjuer med barn og unge mellom 6 og 16 år, fra familier som var avhengige av sosialhjelp (van der Hoek, 2002).

Resten av studiene som presenteres i denne delen av kapitlet er britiske. Den andre studien (2.2) bygger på kvalitative intervjuer med barn og unge mellom 10 og 17 år, supplert med data fra The British Household Panel Youth Study. Her er det analytiske utgangspunktet tenkning om sosial eksklusjon og konsekvensene av at barn og unge fratras muligheter for å passe inn og delta på grunn av familiens økonomi (Ridge, 2003).

Den tredje studien (2.3) bygger på den første britiske surveystudien som fokuserte på livsstil og levestandard blant individuelle barn, kalt «The Small Fortunes Survey». I den andre rapporten herfra, kalt «Small expectations: Learning to be poor?» var forskerne spesielt opptatt av hvordan barn

venner seg til fattigdom og hvordan dette innvirker på deres verdier, atferd og aspirasjoner. Her ble barn mellom 6 og 16 år intervjuet med strukturerte intervjueskjemaer (Shropshire og Middleton, 1999).

Den fjerde studien (2.4) bygger så på det som er den første undersøkelsen av alvorlig og vedvarende barnefattigdom og sosial eksklusjon i Storbritannia, nemlig The Poverty and Social Exclusion Study of Britain, som ble gjennomført i 1999. Data herfra suppleres med data fra The British Household Panel Youth Study. Barn og unge mellom 11 og 16 år ble intervjuet ved hjelp av strukturerte spørreskjemaer (Adelman, Middleton & Ashworth, 2003).

I den femte studien (2.5) ble ungdom mellom 13 og 18 år fra familier som levde på offentlige ytelser, intervjuet kvalitativt. Forskerne ønsket å undersøke hvordan fattigdom innvirker på ungdoms livsstil og grad av inkludering eller eksklusjon fra samfunnet. Utgangspunktet var hva slags erfaringer ungdom har med å vokse opp i fattigdom, og hva de synes om det (Roker & Coleman, 2000). Denne delen av kapitlet avsluttes så med et par korte snapshots fra Norge.

I kapitlets fjerde del presenterer jeg fire studier som på ulike måter kan tenkes å kontekstualisere barn og unges opplevelser og mestringsbestrebelser. Barn og unge fra fattige familier eller familier med økonomisk knapphet lever sine liv i sosiale og kulturelle sammenhenger, der både de og deres foreldre påvirkes av strømninger i samfunnet i sin alminnelighet. Jeg har valgt ut fire studier som belyser slike spørsmål på ulike måter, om oppfatninger av fattigdom blant amerikanske barn og voksne (Chafel, 1997 (2.6)), om britiske foreldres holdninger til lommepenger (Furnham, 2001 (2.7)), om britiske barns forståelser og oppfatninger av lommepenger (Hill, 1992 (2.8)) og til slutt om barn som aktive og kreative økonomiske aktører i hjemmet, i forhold til jevnaldrende og i forhold til voksne utenom husholdet (Zelizer, 2002 (2.9)).

Kjennetegn ved en oppvekst i fattigdom

I denne delen av kapitlet presenterer jeg altså noen kjennetegn ved en oppvekst i fattigdom eller med økonomisk knapphet i henholdsvis Norge og andre nordiske land, Storbritannia og USA. Kjennetegnene eksemplifiserer den økologiske dimensjonen som kan knyttes til fattigdom, som igjen får betydning som mediator for virkningen på barn og unge når familien er fattig eller økonomien knapp.

Flesteparten av de studiene som presenteres i denne rapporten er enten britiske eller amerikanske, så beskrivelsene fra disse to landene vil være et nyttig bakteppe. Beskrivelsene fra Norge, Sverige og Danmark er viktige å ha med også fordi de understreker kontrastene mellom våre land og de to andre landene. Selv om fattige hushold i nordiske land har mange av de samme kjennetegnene som fattige hushold i Storbritannia og USA, er omfanget så mye mindre, og det er sannsynlig at dette i stor grad skyldes en målrettet omfordelingspolitikk og nivået på våre sosiale ytelser (se også Backe-Hansen, 2002, Fløtten, 2001). Samtidig innebærer forskjellene at kunnskapsbidraget fra de utvalgte undersøkelsene må filtreres gjennom kunnskap om norske forhold.

Barnefattigdom i Norge, Danmark og Sverige

Barnefattigdommen har sunket jevnt i de nordiske landene de siste tre ti-årene, dels på grunn av overføringer og omfordeling, men primært fordi begge foreldrene er i arbeid. Denne kombinasjonen er unik (Esping Andersen, 2002). Som Redd Barna påpeker i sitt forord til den nye rapporten fra Forskningsstiftelsen Fafo om fattige barn i Norge (Ytrehus 2004), innebærer sjelden fattigdom i Norge at barn sulter eller fryser. Imidlertid kan barn som bor i familier med svært lav inntekt hindres i å delta i et fullverdig samfunnsliv. Med andre ord snakker vi om relativ fattigdom, som rammer dem som faller utenfor når det i økende grad koster penger å leke med andre barn, og der kultur- og fritidsaktiviteter og også aktiviteter i skolens regi har til dels store egenandeler. Å være et fattig barn i Norge handler derfor om å *mangle det vanlige barn har*.

En relativ definisjon av fattigdom innebærer altså å ta utgangspunkt i det andre i samfunnet har enten av levekår eller inntekt, og sette standarden for fattigdom ut fra dette. Vanligst er det å ta utgangspunkt i inntekten i hele befolkningen. I Norge er fattigdomsgrensen satt til 50 prosent av medianinntekten, korrigert for antall voksne og barn i husholdet gjennom bruk av såkalte ekvivalensskalaer. De som har mindre enn dette er inntektsfattige. Da finner man også at drøyt 26.000 barn mellom 0 og 17 år (2,6 prosent) bor i hushold med inntekt under fattigdomsgrensen (tall fra 2001). Heves grensen til 60 prosent av medianinntekten blir andelen barn i lavinntektsgruppen mer enn fordoblet, til nesten 60.000 (5,9 prosent).

Grupper som er i risiko for å oppleve inntektsfattigdom har noen bestemte kjennetegn. Et kjennetegn er å bo med enslig forsørger, i det hvert tredje barn i inntektsfattige hushold gjør dette, mens andelen barn med enslige forsørgere ellers er en av sju. De inntektsfattige barnas forsørgere har

lavere utdanningsnivå enn befolkningen i sin alminnelighet; en tredjedel av dem har ikke utdanning ut over grunnskolen. Videre bor nesten ett av tre barn i inntektsfattige familier i hushold med fire barn eller flere, til forskjell fra ni prosent for alle barn. De fleste barna i fattigdomsgruppen har også norsk hovedforsørger, men barn med etnisk minoritetsbakgrunn er likevel betydelig overrepresentert og gjelder 17 prosent av barna i inntektsfattige hushold, til forskjell fra 2 prosent for alle barn (Ytrehus, 2004). Epland (2001) trakk fram tre av disse kjennetegnene: å bo med enslig forsørger, å bo i en familie der forsørgeren(e) har svak tilknytning til arbeidslivet, og tilhøre en etnisk minoritet.

Dessuten bor mange barn i hushold som hadde mottatt sosialhjelp en eller flere ganger i 2001. I alt gjaldt dette 64.000 barn (6,4 prosent), hvorav 27.000 barn bodde i hushold som hadde mottatt sosialhjelp i seks måneder eller mer (Ytrehus, 2004). De samme gruppene som har økt sannsynlighet for å bo i hushold med lavinntekt, har også økt sannsynlighet for å bo i hushold som mottok sosialhjelp. Unntaket er barn i hushold med hovedforsørger fra Vest-Europa, Nord-Amerika eller Oseania. Disse hadde lavere sannsynlighet enn alle barn for å motta sosialhjelp. Likevel er det ikke full overlapp mellom barn i lavinntektsfamilier og barn i hushold som mottar sosialhjelp, selv om den relative fattigdomsgrensen heves til 60 prosent av medianinntekten.

Sannsynligheten for å tilhøre inntektsfattige hushold og hushold som mottar sosialhjelp varierer også med hvor i landet man bor. Barn som bor i små og store kommuner på Østlandet har høyest sannsynlighet for å tilhøre lavinntektsgruppa, men også småkommuner på Sørlandet og Nord-Norge og de nest største kommunene på Vestlandet og Sørlandet har relativt sett høye andeler. Videre er de fleste av kommunene med aller høyest andel barn i hushold med inntekt under fattigdomsgrensen småkommuner. Når det gjelder sosialhjelp er sannsynligheten høyest hvis man bor i de minste kommunene i Nord-Norge og de største kommunene på Østlandet (Ytrehus, 2004). Dette innebærer at vi også i Norge vil se variasjoner i kjennetegn ved oppveksten til barn som lever i familier som av ulike årsaker har lav inntekt. Fattigdom er langt fra bare et byfenomen, men oppvekstmiljøet og måten fattigdommen påvirker dagliglivet vil være ulikt i byer og landdistrikter. Og den sterke konsentrasjonen av uheldige oppvekstbetingelser, som særlig gjenspeiles i den amerikanske forskningen, finner vi primært i de store byene – om enn i langt mindre grad i Norge enn i USA. Som det påpekes av Hagen, Djuve og Vogt (1994), er opphopningen av levekårsproblemer skjevfordelt i Oslo, og rammet da større andel av befolkningen jo lenger inn mot indre øst man kom.

Hussain (2003) har undersøkt barnefattigdom i Danmark ved hjelp av tre mål: Sosialhjelpsfattigdom (mottatt sosialhjelp i løpet av ett år), implisitt fattigdom (det vil si når familiens samlede, disponible inntekt er lavere enn offentlige støtteordninger) og relativ fattigdom (med fattigdomsgrensen satt til 50 prosent av medianinntekten). Per 2001 bodde 11,3 prosent av barn mellom 0 og 17 år i familier som mottok sosialhjelp over lang tid. 7,9 prosent bodde i familier som var implisitt fattige, mens 3,4 prosent bodde i familier med inntekt som var mindre enn 50 prosent av medianinntekten. Denne andelen var bare litt større enn andelen norske barn i tilsvarende situasjon, mens andelen i familier som mottok langvarig sosialhjelp var nesten dobbelt så stor. 17,3 prosent var berørt av minst en av de tre formene for fattigdom, mot 15,4 prosent i 1984. Som i Norge (Fløtten, 2001) og Sverige (Salonen, 2003) var det bare liten overlapp mellom de ulike fattigdomsmålene, og andelen som var fattige etter samtlige mål var ganske lav.

Uansett fattigdomsmål hadde de yngste barna en markant høyere risiko for fattigdom sammenliknet med de eldste barna. Vanlig inntektsutvikling vil imidlertid tilsi at flesteparten av disse barna ikke vil forbli fattige i hele oppveksten. Likeledes var etnisk danske barn utsatt for langt lavere fattigdomsrisiko enn første- og annengenerasjons innvandrere, og denne forskjellen var større i 2001 enn i 1984 (Hussain, 2003).

I motsetning til Norge opplevde Sverige en økonomisk krise på midten av 1990-tallet, som fikk store konsekvenser også for barnefamilienes levekår. Etterpå har også inntektsulikhetene økt, selv om barnefamilienes økonomi stort sett har bedret seg igjen. Andelen barn som levde i familier med lav inntekt eller familier som var avhengige av sosialhjelp har sunket jevnt fra 1998, og var på vel 5 prosent i 2001. Andelen barn i fattige hushold etter begge mål sammen var 2,8 prosent (Salonen, 2003).

Batljan (2004) anvender tre fattigdomsmål: En relativ fattigdomsgrense på 60 prosent av medianinntekten, om familien hadde fått sosialhjelp i løpet av siste år og var blant de 20 prosent som tjente minst i kombinasjon med manglende kontantmarginal. Hvis fattigdomsgrensen på 60 prosent av medianinntekten anvendes, anslår Batljan (2004) at 12,3 prosent av samtlige barn i Sverige bodde i hushold med lav økonomisk standard i 2002. I motsetning til det som gjøres i norsk statistikk, har man imidlertid her inkludert selvstendig næringsdrivende. Disse kan godt ha lav inntekt, samtidig som levekårene likner de vi finner i familier med høyere inntekter. Likeledes ble det anslått at 7,6 prosent levde i familier som mottok sosialhjelp, og at 8 prosent levde i familier som både var blant femtedelen med lavest inntekt og manglet kontantmarginal.

Som i andre nordiske land, var barn av enslige mødre og barn av ikke-vestlige innvandrere mest utsatt for å oppleve fattigdom. Likeledes var risikoen for barn mellom 0 og 5 år to og en halv gang så stor som risikoen for 16–17-åringer. Dessuten påpekes det at andelen barn mellom 0 og 5 år med enslig forsørger, som også er i risiko for økonomisk utsatthet, har økt fra 15 prosent i 1991 til hele 47 prosent i 2002. Som i Norge, blir risikoen større hvis forsørgeren har svak tilknytning til arbeidslivet. Dermed får sosialpolitiske virkemidler og økonomisk omfordeling stor betydning (Batljan, 2004).

Beskrivelsene fra Norge, Danmark og Sverige viser at de nordiske landene har det felles at relativt få barn og unge opplever fattigdom, uansett hva slags mål som benyttes. Av dette følger igjen at barn og unge flest vokser opp med gode oppvekstbetingelser. Dette følger i prinsippet av at velferdstiltakene i disse landene er generøse, egalitære, fremmer høy deltakelse på arbeidsmarkedet og er familievennlige. En slik kombinasjon av arbeidsmarkedspolitik og sosialpolitikk finnes ikke i andre land (Castles, 2004). Bildet blir, som vi vil se, helt annerledes når vi vender blikket mot Storbritannia og USA.

Fattige barn og unge i Storbritannia

Storbritannia har, som Norge, en relativ fattigdomsdefinisjon. Men som i resten av EU er fattigdomsgrensen her 60 prosent av medianinntekten, ikke 50 prosent som i Norge. I 2001 utkom en kunnskapsoversikt om familier, fattigdom, arbeid og omsorg, skrevet av Jane Millar og Tess Ridge. Her gjennomgås en rekke undersøkelser nøye, og forfatterne summerer blant annet opp kunnskap om omfang, varighet og erfaringer med fattigdom blant familier med barn.

I løpet av 1980-årene og 1990-årene økte andelen fattige barn i Storbritannia dramatisk. Data fra 1999–2000 viste at 3.6 millioner barn, eller 32 prosent av alle barn i Storbritannia, levde i hushold med inntekt under fattigdomsgrensen. Barna utgjorde bare 22 prosent av befolkningen, men var altså overrepresentert i fattige husholdninger. Den sittende Labour-regjeringen har også programforpliktet seg til at barnefattigdommen skal elimineres innen 2020.

Millar og Ridge viser at risikoen for barnefattigdom medieres av en rekke faktorer som klasses tilhørighet, tilknytning til arbeidslivet, familiestruktur, etnisk tilhørighet, familiestørrelse, dårlig helse og uførhet. I 1999–2000 bodde for eksempel fire av fem barn i familier uten arbeid også i hushold med mindre enn 60 prosent av medianinntekten. Det samme gjaldt

halvparten av barna som hadde en eller to deltidsarbeidende foreldre og omtrent en av ti med en eller to heltidsarbeidende foreldre. Andelen fattige barn var langt større i familier med en forsørger, og gjaldt en av tre til forskjell fra en av fem i familier med to forsørgere. Barn fra etniske minoriteter utgjorde 10 prosent i 1999–2000, men 19 prosent av barna under fattigdomsgrensen. Barn fra Pakistan og Bangladesh var spesielt utsatt, i det tre fjerdedeler av alle disse barna levde under fattigdomsgrensen. Når status i forhold til arbeid kontrolleres for kan det videre se ut som om andre faktorer som er korrelert med økt risiko for barnefattigdom er det at foreldrene er samboende, å tilhøre en etnisk minoritet og ha mange søsken. Vi ser dermed at barnefattigdom stort sett har sammenheng med de samme faktorene i Storbritannia som i Norge, men at omfanget er så veldig mye større. Som vi så fra rapporten til Ytrehus (2004), vil det å sette den norske fattigdomsgrensen til 60 prosent i stedet for 50 prosent av medianinntekten øke barnefattigdommen fra 2,6 prosent til 5,9 prosent – rundt en femtedel av andelen i Storbritannia.

Millar og Ridge påpeker også at barn som lever rett under fattigdomsgrensen kanskje ikke lever så annerledes enn barn som lever rett over den, mens de som er lenger under fattigdomsgrensen kan ha det vesentlig verre. I neste del av kapitlet presenterer jeg en ny britisk undersøkelse som studerer nærmere barns situasjon i familier med alvorlig fattigdom, der medianinntekten er 40 prosent eller lavere. Som vi vil se, får det konsekvenser for barns situasjon når fattigdommen blir både alvorlig og vedvarende (Adelman, Middleton & Ashworth, 2003 (2.4)).

Som vi også vet fra norske og amerikanske studier, vil mange familier bevege seg inn i og ut av fattigdom over tid. Men noen barn, særlig de som vokser opp med enslig forsørger eller med foreldre som har en eller annen form for funksjonshemming, kan oppleve langvarig fattigdom. Vel en tredjedel av de enslige forsørgerne som levde på sosialhjelp i 2001 hadde også gjort det i fem år eller mer. Det samme gjaldt nesten halvparten av sosialhjelpsmottakere som var syke eller uføre. I en analyse av data fra the British Household Panel Study kategoriserte Hill og Jenkins (1999)⁴ fattigdom som enten kronisk eller forbigående. Når de analyserte inntekten til husholdninger med barn over en seksårsperiode fant de at førskolebarn var særlig utsatt for begge typer fattigdom, i det 21 prosent var fattige minst tre ganger i løpet av seks år mens 14 prosent var kronisk fattige.

---

⁴ Hill, M. & Jenkins, S. (1999). *Poverty among British children: Chronic or transitory*. Colchester: University of Essex, ESRC Working Paper 92-23.

Laura Adelman, Sue Middleton og Karl Ashworth (2003) analyserer situasjonen til de fattigste barna i Storbritannia spesielt. Her ble alvorlig fattigdom definert til at husholdet hadde en inntekt på mindre enn 40 prosent av medianen, kombinert med at barna, foreldrene eller begge måtte klare seg uten en eller flere nødvendighetsartikler og nødvendige tilbud og tjenester. Det var få barn som måtte klare seg uten noe av dette. Men for dem dette gjaldt, var det et varmt, vanntett ytterplagg (13 prosent), nye og gode sko (17 prosent), minst sju par nye underbukser (18 prosent), kjøtt, fisk eller vegetar-mat to ganger om dagen (31 prosent) og frisk frukt og grønnsaker daglig (21 prosent) de måtte klare seg uten. Foreldrene prioriterte barnas behov framfor sine egne, og flere foreldre enn barn blant de aller fattigste klarte seg uten to par gode sko (39 prosent), et varmt, vanntett ytterplagg (41 prosent), klær for spesielle anledninger (40 prosent) og frisk frukt og grønnsaker daglig (34 prosent). Videre måtte både foreldre og barn klare seg med en bolig som hadde dårligere standard enn britiske foreldre mener er nødvendig, for eksempel at hjemmet er fuktfritt, at det er nok penger til å pusse opp etter behov og nok penger til å erstatte slitte møbler.

Adelman, Middleton og Ashworth estimerer at ca. 9 prosent av britiske barn mellom 0 og 16 år vil være alvorlig fattige etter deres mål. Det totale antallet fattige barn i Storbritannia ble som nevnt over anslått til 32 prosent ved årtusenskiftet. Dette tilsier at mellom to tredjedeler og tre fjerdedeler i hvert fall i perioder vil leve i hushold med en inntekt på mellom 40 og 60 prosent av medianinntekten, mens et stort mindretall både er vedvarende og alvorlig fattige.

Fattige barn og unge i USA

USA kan stå som et ekstremt eksempel. Per august 2004 levde 35.9 millioner mennesker (15.9 prosent av befolkningen) under fattigdomsgrensen⁵. 12.9 millioner av dem er barn (VG, 28.8.2004, med referanse til USAs statistiske sentralbyrå). I USA er dessuten fattigdom i stor grad knyttet til etnisitet, og særlig finnes mange fattige blant afro-amerikanerne. Fra USA finnes det også flest og mest detaljerte beskrivelser av hva som kjennetegner en oppvekst i fattigdom. I en oversiktsartikkel fra 2004 beskriver Gary Evans en rekke psykologiske, sosiologiske og fysiske kjennetegn ved omgivelsene til amerikanske barn og unge som vokser opp i fattigdom, som igjen har sammenheng med risiko for uheldig utvikling blant barn og unge.

---

⁵ Tallene kan ikke sammenliknes med norske og engelske tall fordi man i USA opererer med en absolutt og ikke en relativ fattigdomsgrense.

Han argumenterer også for at sammenfallet mellom psykososial og miljøbetinget risiko kan spille en spesielt viktig rolle for de mindre optimale utviklingsresultatene som ofte assosieres med en oppvekst i fattigdom. Med andre ord er det snakk om kumulativ risiko på grunn av mengden risikofaktorer som virker sammen (se også Evans & English, 2002).

Sammenliknet med barn fra familier med middels inntekter, blir for det første barn fra familier med lave inntekter eksponert for mer vold, familieoppløsning og atskillelser fra familien. Videre viser det seg, både i tverrsnittstudier og longitudinelle studier, at det er en sammenheng mellom lav sosioøkonomisk status og strengere og mer straffende foreldrepraksiser.

En rekke studier har også vist at amerikanske familier med lav inntekt har mindre sosiale nettverk, mindre organisasjonsdeltakelse, og mindre kontakt med medlemmene av det sosiale nettverket sitt, sammenliknet med familier som ikke er fattige. Arbeidsledighet har sammenheng med mindre sosial støtte i familien. Ungdom fra fattige familier er også i større grad enn sine mer velstående jevnaldrende mer avhengige av jevnaldrende enn voksne for å få sosial støtte.

Barn fra familier med lav inntekt får vesentlig mindre kognitiv stimulering sammenliknet med barn fra mer velstående familier. Foreldrene snakker mindre med barna mens de er yngre, forklarer dem mindre, og leser mindre høyt og er mindre på biblioteket etter hvert som de blir eldre. Barna og ungdommene vil også ha mindre tilgang til PC og internett hjemme. Dessuten er foreldrenes grad av involvering i skolen nær knyttet til inntekt, og foreldre som lever under fattigdomsgrensen har mindre regelmessig kontakt med skolen enn de som lever over denne grensen. Mødre med bedre utdanning følger også opp skolen og skolearbeidet bedre, og kjenner i større grad barnas venner og vennenes foreldre. For elevenes del viser flernivå-analyser av nasjonale data at færre ressurser hjemme og i skolesammenheng har sammenheng med at ungdom føler seg mindre knyttet til skolen⁶, og skulker mer. I tillegg er det mindre sannsynlig at barn fra lavinntektsområder har like kvalifiserte lærere som barn fra mer velstående områder, samtidig som det er mer sannsynlig at ungdommene rapporterer om våpen og slåssing på skolen. Tilsvarende er ofte kvaliteten på dagtilbud til førskolebarn dårligere.

---

⁶ Jfr. McNeely, C. A., Nonnemaker, J. & Blum, R. W. (2002). Promoting school connectedness: Evidence from the National Longitudinal Study of Adolescent Health. *Journal of School Health*, 72, 138–146.

Når det gjelder bolig og miljø, har for det første flere nasjonale, amerikanske studier vist at barn som bor på eller under fattigdomsgrensen har større sannsynlighet for å bo overfylt, dårlig og måtte skifte bolig oftere på grunn av utkastelser osv. Områdene de bor i er gjerne mer forurenset, med dårligere utfoldelsesmuligheter ute og inne og farligere utemiljøer, og barna eksponeres for mer støy. Dessuten varierer de sosiale ressursene med kvaliteten på nabolaget, og i utsatte miljøer har beboerne også svakere sosiale bånd, opplever mindre gjensidig tillit og normer om gjensidighet, og får mindre instrumentell støtte og gjensidig hjelp. Det finnes færre, sosiale ressurser, og mindre uformell, sosial kontroll. Det er ofte dårligere tilgang til kommunale tjenester og butikker, og gjerne mer kriminalitet og vold i miljøet (Evans, 2004).

Barn og unges opplevelser og håndtering av vedvarende dårlig familieøkonomi

Som flere forfattere påpeker, er det fortsatt skrevet relativt lite om dagliglivet til barn og unge som opplever konsekvensene av fattigdom eller økonomisk knapphet og om hvordan de opplever og håndterer dette (f.eks. Backe-Hansen, 2002, Lister & Beresford, 2000, Ruxton & Bennett, 2002, Sandbæk & Sture, 2003). I denne delen av kapitlet presenteres noen av de få studiene som foreligger, en hollandsk og fire britiske⁷ (se tabell 2.1 neste side). Den hollandske studien presenteres først.

---

⁷ Fire norske prosjekter kan nevnes i tillegg. I to av studiene intervjues barn i familier som mottar sosialhjelp (Hjelmtveit, 2004, Tvetene, 2001). I en studie intervjues foreldre fra Pakistan og Somalia, som er avhengige av sosialhjelp, om barnas situasjon (Fløtten & Kavli, 2004). En studie kombinerer kvalitative og kvantitative metoder, og omfatter et landsrepresentativt utvalg med barn fra lavinntektsfamilier og et kontrollutvalg (Sandbæk & Sture, 2003, Sandbæk, 2004).

Tabell 2.1: Oversikt over studiene som presenteres

	Års-tall	Forfatter(e)	Antall del-takere	Deltak-ernes alder	Hovedproblemstillinger, hovedspørsmål eller hovedområder som dekkes
2.1	2002	Van der Hoek	54	6-16	<ul style="list-style-type: none"> • Hva slags stressende erfaringer følger med å vokse opp i en fattig familie? • Er alle barna virkelig eksponert for erfaringer som vanligvis relateres til en oppvekst i fattigdom? • Når dette skjer, hva slags mestringsstrategier anvendes?
2.2	2003	Ridge	40	10-17	<p>Opptatt av barns hverdagsliv og hverdags-erfaringer, knyttet til:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Økonomiske og materielle ressurser • Sosiale relasjoner og sosial integrasjon, særlig i skolesammenheng • Barnas hjemmemiljø, deres personlige liv og livet i familien
2.3	1999	Shropshire & Middleton	435	6-16	<ul style="list-style-type: none"> • Lærer barn å bli fattige?
2.4	2003	Adelman, Middleton & Ashworth	504	11-16	<p>Fire fattigdomsgrupper og en gruppe som aldri hadde vært fattig ble analysert, med sikte på å undersøke forskjeller når det gjaldt</p> <ul style="list-style-type: none"> • Relasjoner til venner og familie • Lommepenger og deltidsarbeid • Skoleerfaringer og aspirasjoner for framtidig arbeid • Emosjonelt velbefinnende
2.5	2000	Roker & Coleman	60	13-18	<ul style="list-style-type: none"> • Hva slags erfaringer har ungdom med å vokse opp i fattigdom, og hva synes de om det?
2.6	1997	Chafel	Over-sikts-artikkel	-	<ul style="list-style-type: none"> • Litteratur om voksnes oppfatninger analyseres for å danne en kontekst for litteratur om barns oppfatninger • Analyser av barns oppfatninger og i hvor stor grad disse likner på voksnes
2.7	2001	Furnham	300	Voksne	<ul style="list-style-type: none"> • At mønstrene i foreldres pengebruk samt egne, negative forbruksvaner vil predikere deres holdninger og atferd mht. barnas lommepenger bedre enn demografiske variable, politisk tilhørighet eller religiøs overbevisning • At kunnskap om holdninger kan generaliseres • At holdningene vil la seg gruppere til meningsfulle faktorer
2.8	1992	Hill	41	Barne-skolen	<ul style="list-style-type: none"> • Hva forteller en litteraturgjennomgang om hvordan barn får og håndterer penger? • Hva slags kunnskap kommer fram når barn selv reflekterer over disse spørsmålene?
2.9	2002	Zelizer	Over-sikts-artikkel	-	<ul style="list-style-type: none"> • Hva slags variasjoner finnes i barns sosiale relasjoner når de er henholdsvis produsenter, konsumenter og distributører i ulike settinger?

2.1 CHILD POVERTY FROM A CHILD'S PERSPECTIVE. PERSONAL EXPERIENCES
AND COPING STRATEGIES OF DUTCH POOR CHILDREN
Tamara van der Hoek (2002)

Innhold og framgangsmåte

Det dreier seg om en presentasjon fra et pågående, hollandsk doktorgrads-prosjekt. Van der Hoek hadde intervjuet 54 barn mellom 6 og 16 år og deres foreldre. Familiene hadde ulik, etnisk bakgrunn, og kom fra både små og store byer. Inntekten deres var nær eller på minstenivå, det vil si at familien kvalifiserte for sosialhjelp.⁸ Hovedproblemstillingene for doktorgrads-prosjektet var følgende:

- Hva slags stressende erfaringer følger med å vokse opp i en fattig familie?
- Er alle barna som deltar i prosjektet virkelig eksponert for erfaringer som vanligvis relateres til en oppvekst i fattigdom?
- Når dette skjer, hva slags mestringsstrategier anvendes (dvs. effektive eller ineffektive strategier)?
- Hva kan være medierende faktorer som påvirker disse prosessene?

Hva slags stressende erfaringer?

Van der Hoek fant tre typer belastninger: materiell deprivasjon, sosial deprivasjon og emosjonelt press. Materiell deprivasjon kunne handle om å mangle nødvendige ting som nye sko, å ha brukte møbler eller å ikke kunne kjøpe ny TV når den gamle sluttet å virke, eller å mangle nye og moderne klær. Sosial deprivasjon kunne handle om mindre tilgang til sosiale aktiviteter, som å ikke kunne delta i fritidsaktiviteter som koster penger, ikke kunne feire fødselsdager eller ikke dra på ferie. Emosjonelt press kunne så handle om at barna ble involvert i foreldrenes økonomiske bekymringer. Dette gjaldt særlig de barna som var eldre enn 12 år.

Var alle barna like berørt?

Barna ble ikke berørt av familiens fattigdom på samme måte. Noen kunne delta i fritidsaktiviteter som kostet penger, de var jevnlig på ferie, og virket ikke som om de var klar over familiens økonomiske problemer. Fattigdommen var heller ikke like tyngende for alle foreldrene fordi noen, i større grad enn andre, kunne skaffe seg litt ekstra inntekter, de fikk økonomisk og sosial støtte gjennom nettverket sitt, eller de var rett og slett ekstra kreative

---

⁸ Dutch social assistance level.

når det gjaldt å finne gode løsninger eller billige og tilfredsstillende alternativer for barna sine. Derfor innvirket også foreldrenes mestringsstrategier på barnas situasjon.

Hvilke mestringsstrategier brukte barna og ungdommene?

Van der Hoek har valgt sitt teoretiske perspektiv innenfor stress-mestringsparadigmet. Som nevnt i forrige kapittel, går det an å trekke et skille mellom aktive og passive mestringsstrategier. Hun fant begge typer blant dem hun intervjuet. 44 av de 54 barna som hadde vært intervjuet viste reaksjoner som innebar aktive skritt for å endre den vanskelige situasjonen de var i. Mange av de yngre barna kunne for eksempel beskrive at de sparte opp lommepenger eller pengegaver for å kjøpe sine egne leker. Uansett alder var de opptatt av å tjene sine egne penger, noe som selvsagt ble enklere jo eldre de ble, eller de kunne forsøke å inngå i bytterelasjoner for å få noe de ønsket seg.

Selv om barna utviklet aktive strategier, kunne de ikke endre familiens økonomiske situasjon. En del hadde derfor også utviklet det jeg kalte kognitive mestringsstrategier, gjennom å redefinere familiens økonomi på en mer positiv måte. For eksempel kunne de vise til at det viktigste er å ha et sted å bo, eller at mat er viktigere enn leker.

Imidlertid var det noen som utviklet mer passive strategier i tillegg til de aktive. De kunne distansere seg fra fattigdommen, for eksempel ved å unngå spesielt vanskelige situasjoner som var relatert til den. De kunne la være å invitere andre barn hjem fordi de ikke kunne by dem noe, eller skulke skolen for å unngå å bli mobbet. Dessuten kunne de prøve å unngå vanskelige konfrontasjoner med foreldrene ved å ikke komme med egne ønsker som kostet penger – eller de kunne rett og slett la være å tenke for mye på problemene fordi det ikke var noe å gjøre med dem. Da kunne barna uttrykke sinne, tristhet, sjalusi eller bekymring. Noen barn viste bare slike reaksjoner. Van der Hoek fant at barna utviklet sine personlige løsninger, som også var situasjonsbetinget. De mer passive strategiene ble primært valgt når barna kom i potensielt konfliktskapende situasjoner med sine foreldre eller jevnaldrende.

Hva kan være medierende faktorer?

Van der Hoek oppsummerer at det er flere medierende faktorer som kan forklare variasjonen i barns personlige erfaringer med fattigdom. Når det gjelder familiekonteksten, handler dette om den faktiske, økonomiske situasjonen og hvor mye penger som kan brukes på barna, men også om foreldrenes mestringsstrategier, hvordan foreldre og barn kommuniserer om fami-

liens økonomi og hvor mye emosjonell, sosial og materiell støtte familien får av sitt sosiale nettverk. Videre vil den vekten økonomi tillegges i relasjonen mellom foreldre og barn og samspillet med jevnaldrende ha betydning, likeledes barnas alder. Jo eldre de blir, jo mer blir de også klar over familiens økonomiske problemer.

Den neste studien er britisk, igjen en kvalitativ studie med intervjuer av barn og unge. Utgangspunktet er sosial eksklusjon og hvordan denne manifesteres blant barn og unge som mangler ressurser til å delta i ulike sosiale sammenhenger.

2.2 CHILDHOOD POVERTY AND SOCIAL EXCLUSION. FROM A CHILD'S PERSPECTIVE. Tess Ridge (2002)

Innhold og framgangsmåte

Ridge intervjuet 40 barn og unge fra lavinntektsfamilier, det vil si at familiene for tiden hadde mottatt sosialhjelp⁹ i mer enn seks måneder. Informantene var mellom 10 og 17 år gamle, hvorav 22 var mellom 10 og 12 år og ytterligere 12 var mellom 13 og 15 år. Utvalget besto av 19 jenter og 21 gutter. Halvparten av dem kom fra familier med enslige forsørgere, halvparten fra familier med to forsørgere, halvparten fra landkommuner og halvparten fra byer. Samtlige var hvite. Når det var flere søsken i samme familie i samme aldersgruppe, ble alle intervjuet.

I tillegg ble 17 foreldre intervjuet. Dette skjedde hvis foreldrene var usikre på intervjuprosessen og ønsket å bli beroliget, eller når de spesielt ønsket å få snakke om hvordan det er å oppdra barn med lav inntekt. Dessuten benyttet Ridge seg av data fra ungdomsdelen av «The British Household Panel Study» (BHPYS), som ble introdusert fra 1994. Her forelå det data fra 1997 om i alt 720 barn og unge mellom 11 og 15 år. Denne delen av Ridges studie presenteres imidlertid ikke her, ettersom undersøkelsen til Adelman, Middleton & Ashworth (2.4) analyserer data fra samme datasett mer i detalj.

Ridge fokuserte på barns hverdagsliv og hverdagserfaringer. I andre studier er det vanlig å være mest opptatt av forhold som tradisjonelt har vært assosiert med livene til fattige barn og unge, som rusmisbruk, prostitusjon, utestenging og drop-out fra skolen, vold, vanskjøtsel og mishandling. På den måten blir fattige barn og unge enten ofre eller skurker. Slike negative

---

⁹ Income Support.

stereotypier tilslører hverdagslivet og de hverdagslige kravene som møter fattige barn og unge, og vil også påvirke muligheter for sosial rettferdighet. Hensikten var derfor å skape et rikere og mer komplekst bilde av deres situasjon.

Intervjuene dekket tre viktige områder i barn og unges liv:

- Økonomiske og materielle ressurser
- Sosiale relasjoner og sosial integrasjon, særlig i skolesammenheng
- Barnas hjemmemiljø, deres personlige liv og livet i familien

Økonomiske og materielle ressurser

Når det gjelder økonomiske og materielle ressurser, tok Ridge utgangspunkt i at både barn og unge i vår tid er sterkt påvirket av den konsumentkulturen som råder. Generelt høyere levestandard fører til sterkere krav og belastninger på familier som slåss med å oppnå tilstrekkelig sosial integrasjon og sosial status. Barn og unge møter sine egne sosiale og kulturelle krav, og hva de har eller ikke har er også med på å skape kommunikasjon mellom dem. Tre områder ble spesielt berørt: Barn og unges tilgang til lommepenger som en stabil økonomisk ressurs, deres inntekter fra arbeid og deres tilgang til transport.

Lommepenger viste seg å være viktig. Ikke mer enn en av tre fikk lommepenger regelmessig, da en gang i uka. Pengene kom stort sett fra foreldrene, men noen barn fikk enten alle lommepengene eller noe i tillegg fra besteforeldrene sine. For de fleste var lommepengene en anledning til å kjøpe godter, gå på kino eller liknende. Imidlertid sparte noen barn penger til klær eller nødvendighetsartikler, eller for å betale transport og sosiale aktiviteter sammen med venner. Selv små summer skapte en anledning for dem til å være selvstendige og ha en viss kontroll over økonomien sin.

Her var barn og unge som ikke fikk regelmessige lommepenger i en helt annen situasjon. De var i langt større grad avhengige av det de kunne få fra besteforeldre, eller i sjeldne tilfeller fra en far de ikke bodde sammen med, noe som også kunne bidra til å lette presset på relasjonen mellom foreldre og barn. Det var viktig for informantene å kunne gå ut med venner og delta i sosiale aktiviteter. Uten faste lommepenger var de svært avhengige av at foreldrene deres kunne finne penger fra gang til gang. Dette førte igjen til kompliserte forhandlinger innad i familien, hvor barna både kunne være utholdende i sine forsøk og resignere fordi de skjønnte det var umulig.

En annen, mulig inntektskilde var å gjøre småjobber hjemme mot betaling, noe som slett ikke alltid skjedde, eller få betalt arbeid et annet sted. Dette gjaldt for 13 av barna og ungdommene da de ble intervjuet, i tillegg

hadde fem hatt arbeid tidligere. De hadde en rekke forskjellige jobber, de fleste med å gå med avisen, vaske, jobbe i butikk osv. Noen hadde mer uformelt arbeid, og satt for eksempel barnevakt, klippet gress og stelte hager for naboene. Jentene arbeidet vanligvis som barnevakt, på restaurant eller i butikk, mens guttene gikk med avisen. Ungdommene kunne arbeide fra noen få til 15 timer per uke, lenger jo eldre de var. Noen få hadde til og med to jobber. De aller fleste som *ikke* arbeidet var yngre enn den lovlige minstealderen i Storbritannia, som er 13 år.

Informantene vektla flere aspekter ved det å arbeide, særlig autonomi, uavhengighet og valg. Det å arbeide representerte også en sentral strategi når det gjaldt å tilfredsstille sosiale og økonomiske forventninger fra jevnaldrende. På den måten kunne arbeid til en viss grad frigjøre dem fra de økonomiske begrensningene som fulgte av familiens økonomi, og gjøre dem til selvstendige, økonomiske aktører. Noen lånte også penger til sine foreldre og lettet dermed presset på familiens økonomi direkte. Dessuten bidro det at barna hadde egne inntekter uansett til å frigjøre familiens inntekter til andre, nødvendige ting. Samtidig er den tiden som går med til å arbeide tid som tas bort fra sosialt liv, familieliv og skoleforpliktelser, så det blir en spenning mellom å trenge arbeid og ønske å arbeide, og ha tid og energi til andre, viktige ting i tillegg. Flere av ungdommene uttrykte også bekymring for om de ville greie å balansere mellom skolearbeid, arbeid og fritid.

Tilgang til transport man hadde råd til var spesielt viktig. Uten dette er barn og unge fra lavinntektsfamilier spesielt sårbare for sosial og også fysisk isolasjon hvis de bor tungvint til. Nesten halvparten av utvalget levde i familier uten tilgang til bil. Disse familiene hadde gjerne også enslige forsørgere.

Sosiale relasjoner og sosial integrasjon

Når det gjaldt sosiale relasjoner og sosial integrasjon, fokuserte Ridge på tre områder: Barn og unges muligheter for å passe inn sammen med sine jevnaldrende, betydningen av klær for å bli inkludert og deres muligheter for å delta i sosiale aktiviteter. Her tok hun utgangspunkt i tenkning om den relasjonelle betydningen av fattigdom som utilstrekkelig sosial deltakelse, mangel på sosial integrasjon og manglende makt (Room, 1995). Når det gjelder barn og unge er vennskap og sosial interaksjon med jevnaldrende spesielt viktig for utviklingen av en sosial identitet og sosial kapital. Dette er ikke minst en inngangsport til mer omfattende sosiale relasjoner og en kilde til sosial kapital både i barndommen og i voksen alder.

Vanskeligheter med å opprettholde sosiale relasjoner kan derimot gjøre barn og unge ekstra sårbare for å bli sosialt ekskludert. Det å være uten venner er også en av de største bekymringene barn og unge rapporterer

(Fields & Prinz 1997). Mangler man venner er risikoen større for å bli mobbet, og barna i Ridges undersøkelse var klar over at det å være venneløs er å være sårbar og utsatt. Noen av barna hadde opplevd at vennene deres beskyttet dem mot mobbing, og kunne hjelpe dem i konflikter med læreren. Det å ha venner åpner også for andre relasjoner, med vennenes foreldre og søsken. Hvis barnas eget hjemmeliv var stressende, eller økonomien skapte sosiale begrensninger for dem, var dette spesielt verdifullt. For eksempel kunne barna og ungdommene besøke andre i weekender.

Men nesten halvparten av barna Ridge intervjuet var også utsatt for mobbing og hadde problemer med å skape og opprettholde vennskap, og 14 av dem hadde ingen venner som bodde i nærheten. Hvis det da var lite penger til offentlig transport, og familien ikke hadde tilgang til bil, ble dette vanskelig. Helger og ferier kunne også bli ganske ensomme. Dette gjaldt spesielt dem som bodde i landområder. Dessuten var det problematisk å ha venner til overnatting når økonomien var dårlig. Av og til var det ikke plass, eller det kunne være for dyrt ha en ekstra i kosten. Dermed ble det også vanskelig å overnatte borte, på grunn av en implisitt forventning om gjengjeld.

I tråd med andre studier fant Ridge kjønnsforskjeller i sitt materiale når det gjaldt informantenes opplevelse av vennskap. Jentene var vanligvis mer artikulerte, og så i større grad enn guttene venner som fortrolige og som støttende og verdsatte alternativer til familien. Gutter så i større grad på venner som en arena for å ha det morsomt, men de satte også, som jentene, pris på venner som en beskyttelse mot mobbing.

Barn og særlig unge bruker klær som en identitetsmarkør. Etter hvert som de blir eldre blir også samspillet mellom individualitet og inkludering blant jevnaldrende mer komplisert, og det å ha de «riktige» klærne får større betydning. I Ridges utvalg fikk klær spesielt stor betydning når deltakerne var 12 år eller eldre. Klær var også litt viktigere for jentene enn for guttene, og for byungdom mer enn for ungdom fra landet. Grunnen til at klær var viktig var at barna og ungdommene dermed ble i stand til å passe inn og være del av en sosial gruppe. Klær var også viktig for å bygge opp barna og ungdommens selvfølelse. Det å ikke ha riktige klær kunne derimot føre til at man følte seg annerledes, utenfor, eller ble mobbet.

Mange av dem som ikke kunne få de klærne de følte de trengte var pinlig klar over at foreldrene deres ikke hadde råd til dem. Mange av dem hadde også utviklet en del strategier for å skaffe seg klærne likevel. Noen sparte penger og handlet selv, og spesielt de som jobbet kunne bruke pengene de tjente. Men mange av barna fikk jo ikke faste lommepenger, og

flere hadde vanskelig med å få jobb eller var for unge, og disse merket spesielt ulempene med å ha de «gale» klærne.

Flertallet av barna og ungdommene ga uttrykk for at de likte skolen og satte pris på skolen som en anledning til å møte venner. Særlig for noen barn og unge fra landområder var også skolen det eneste stedet de kunne møte vennene sine. Skolen representerer dessuten en mulighet for barn til å utvikle relasjoner til andre voksne, og dette spilte en viktig rolle i barnas beretninger.

Samtidig kom det fram at mer enn en fjerdedel av dem mislikte skolen eller var ambivalente. De ble mobbet, de likte ikke lærerne, eller de fant skolearbeidet for krevende. Andre var skuffet over skolen, men holdt ut der selv om de ikke likte seg. Dessuten var de bekymret for en rekke områder som følger med det å gå på skolen, som skoleuniformer, dager hvor man kunne velge klærne selv, eller at de ikke kunne delta på skoleturer, som medførte sanksjoner fra de andre elevene. Noen av dem som hadde jobb betalte også skoleturene selv. Men halvparten av barna var bare svært sjelden med på skoleturer, og noen hadde også resignert og lot være å spørre foreldrene sine.

Barnas hjemmemiljø, deres personlige liv og livet i familien

Når det gjaldt barnas hjemmemiljø, deres personlige liv og livet i familien fokuserte Ridge på barn og unges muligheter for fritidsaktiviteter hjemme og ute, og for å være sammen med familie og søsken på ferier. Videre fokuserte hun på barn og unges forståelse av penger og behov innen familien, og deres oppfatninger av hvordan fattigdom innvirket på livene deres. I Storbritannia har fritida blitt mer kommersialisert, og tilgangen til gratis eller billige fritidsaktiviteter har blitt drastisk redusert de siste årene. Ungdomsklubber og kommunale tiltak erstattes med private, profittbaserte sentre av ulike slag. Ridge fant at anledningen til å delta jevnlig i aktiviteter sammen med andre ble satt pris på av det mindretallet som gjorde det, men kostnadene ble av flertallet sett som en vesentlig hindring. Det var ikke bare snakk om hva det koster å bli medlem, eller hva inngangsbilletten koster, men også om gymtøy eller annet utstyr. I tillegg kom transportkostnader som et hinder for deltakelse. Følgelig var det også noen barn og unge som ikke engang brød seg med å undersøke hva som var mulig å være med på, ettersom de regnet med at det uansett ville være for dyrt.

Det å reise på ferie med familien er sosialt og kulturelt viktig for barn og unge i dag, og en akseptert del av livet for de fleste. Halvparten av barna og ungdommene Ridge intervjuet hadde ikke vært på ferie de siste årene, og

noen hadde aldri vært på ferie. Noen hadde sluttet å reise på ferie i forbindelse med at foreldrene ble skilt og økonomien forverret på grunn av dette.

*Konklusjon*¹⁰

Hvordan forholdt så barna og ungdommene seg til familiens økonomiske situasjon? Litt over halvparten av utvalget ville ikke spørre foreldrene sine om noe dyrt. Hvis de hadde jobb, var det ikke et alternativ for dem å spørre, heller. Hvis de ikke hadde jobb, var svarene mer preget av resignasjon. Barna og ungdommene kunne prøve å glemme at de hadde lyst på noe, la være å snakke om det, la være å spørre, eller prøve å ikke bry seg om at det var en del ting de ikke kunne få. Fra tidligere forskning vet man at foreldre vil prøve å skjerme barna sine fra virkningene av fattigdom så langt det går. I Ridges utvalg var det også barn og unge som prøvde å beskytte foreldrene sine – for eksempel ved å klare seg uten ting i stedet for å spørre.

Flertallet av informantene opplevde at fattigdom og et liv på sosial stønad hadde forandret livet deres. Det gjaldt spesielt på tre områder: Forholdet til venner, mulighetene de hadde til å delta i de samme aktivitetene som vennene, og frykten for sosiale omkostninger og reaksjoner på å bli oppfattet som fattig og annerledes. Spesielt var forholdet til venner og manglende muligheter for å delta i aktiviteter bekymringsfullt for dem. Heri lå også deres kilde til opplevelse av sosial eksklusjon. Flere av barna hadde utviklet bevisste strategier for å skjule at de ikke kunne delta; i stedet lot de som om de var likegyldige, ikke ville, eller ikke gadd. I tillegg bekymret mange av dem seg for foreldrene sine og om de var i stand til å betale regningene. Implisitt beskriver dermed Ridge de samme mestringsstrategiene som vi så i studien til Van der Hoek.

Den neste studien er den andre rapporten fra Small Fortunes Survey, om livsstil og levestandard blant britiske barn i 1990-årene¹¹. Rapporten handler om barns forståelse av den økonomiske verden de og familien er en del av, og de umiddelbare virkningene av å vokse opp i fattige familier. Forfatterne er opptatt av om og i tilfelle på hvilke måter barn lærer å være fattige. Mens resultatene fra de to foregående studiene primært bygget på kvalitative intervjuer med 40–50 barn og unge, bygger resultatene som skal presenteres her på strukturerte surveyintervjuer med mer enn 400.

---

¹⁰ Ridges diskusjon av opplevelser av sosial eksklusjon blant barn og unge trekkes inn i den mer generelle diskusjonen av dette temaet i kapittel 6.

¹¹ Den første var Middleton, Ashworth & Braithwaite (1997), som presenteres i neste kapittel (3.13).

2.3 SMALL EXPECTATIONS. LEARNING TO BE POOR?

Jules Shropshire and Sue Middleton (1999)

Innhold og framgangsmåte

I denne studien ble i alt 435 barn og unge mellom 6 og 16 år intervjuet ved hjelp av strukturerte spørreskjemaer. Foreldrene ble også intervjuet. Forfatterne vektla hvordan barn forstår den økonomiske verden som omgir dem, hvordan de handler når de vet at familien deres er fattig og hvordan lav inntekt påvirker deres forventninger og forhåpninger til framtida. Lav inntekt ble her operasjonalisert som avhengighet av sosialhjelp, som i følge Shropshire og Middleton er en allment akseptert definisjon av fattigdom i kombinasjon med å være enslig forsørger. Av foreldrene til de 435 barna var 187 (vel 42 prosent) enslige forsørgere, og vel halvparten av disse igjen levde av sosialhjelp. Andelen lavinntektsfamilier etter forfatternes avgrensning var derfor 97 (vel 22 prosent), hvorav ikke mer enn 19 var blant de familiene som hadde to forsørgere. Omtrent halvparten av barna som ble intervjuet var mellom 6 og 10 år, resten var mellom 11 og 16. Andelen jenter og gutter var også omtrent like stor.

Det ble stilt en rekke spørsmål til barna om deres livsstil og levestandard. Spørsmålene dekket følgende emner: Barnas involvering i en økonomisk verden, det vil si om de fikk lommepenger, penger til godter, og om de tjente penger selv (bare de over 11 år). Videre ble barna spurt om sin forståelse av familiens økonomiske situasjon, det vil si om de kjente til familiens ukentlige inntekter og hva slags utgifter familien hadde, og hvordan de fikk kjennskap til dette. Kjennskapet ble operasjonalisert til diskusjoner mellom foreldre og barn om familiens inntekt, samt hva slags ønsker fra barna som ble avslått og hvorfor. I forlengelsen av dette ble barna spurt om hvordan de oppfattet familiens og deres egen økonomiske situasjon, det vil si om pengene strakk til, om familien hadde mye eller lite penger sammenliknet med andre, og om de selv kunne få mye eller lite sammenliknet med vennene sine.

Barna ble også spurt om hvor ofte de lot være å spørre om ting, hva de ønsket seg og hvor mye det kostet, hvorfor de ønsket seg det, om de trodde de ville få det og hvor mye de ville bry seg om det hvis de ikke fikk det. Videre ble de spurt om hva de kunne tenke seg å gjøre når de var ferdige med skolen, hvordan de ble påvirket av venner og reklame når det gjaldt ting de ønsket seg, på hvilke måter de forhandlet med foreldrene om å få det de ønsket seg og hvordan de oppfattet lekemuligheter og andre sider ved nabolaget de bodde i (se også Middleton, Ashworth & Walker, 1994, der mange av de samme temaene ble diskutert i fokusgrupper med barn og unge).

Det sentrale spørsmålet Shropshire og Middleton ønsket å utforske var rett og slett:

- Lærer barn å være fattige?

Barns perspektiver på hvordan de får kunnskap om penger og om familiens økonomi

Det første området forfatterne analyserer er barnas perspektiver på hvordan de får kunnskap om penger og om familiens økonomiske situasjon. Som jeg vil diskutere nærmere senere i dette kapitlet (Furnham, 2001 (2.7), Hill, 1992 (2.8)), kan foreldre gi penger til sine barn på mange måter. Samtidig kan det hevdes at regelmessige lommepenger er den beste måten å lære barn om håndtering av penger på. Lommepenger innebærer også en viss økonomisk autonomi. I Shropshire og Middletons studie viste det seg at tre fjerdedeler av informantene fikk lommepenger, og mer enn to tredjedeler av disse igjen fikk dem ukentlig. Barn fra familier som var avhengige av sosialhjelp fikk imidlertid regelmessige lommepenger sjeldnere. Det samme, om enn i mindre grad, gjaldt barn fra familier med enslige forsørgere. Når de først fikk penger fikk de imidlertid ganske store summer. Alt i alt fikk de imidlertid mindre enn barn fra hushold hvor en eller begge foreldre var i arbeid. Når barna så ble spurt om de syntes de fikk nok lommepenger svarte vel fire av fem at de var fornøyd. Men blant det mindretallet som syntes de fikk for lite lommepenger bodde flestparten i familier med enslig forsørger, enten disse var avhengige av sosialhjelp eller ikke.

Nesten to femtedeler av barna mellom 11 og 16 år hadde en eller annen form for betalt arbeid utenfor hjemmet. De som arbeidet, brukte gjennomsnittlig i underkant av fem timer i uka. De med lengst arbeidstid (sju timer per uke eller mer) hadde gjerne enslige forsørgere eller familier som var avhengige av sosialhjelp. De fikk også dårligere timebetaling. Logistiske regresjonsanalyser viste, som man kunne forvente, at sannsynligheten for å jobbe deltid økte kraftig med alder, spesielt fra 14 år. Det var imidlertid ikke mer sannsynlig at barn fra familier som levde av sosialhjelp jobbet enn at barn fra familier som ikke levde av sosialhjelp gjorde det. Shropshire og Middleton reflekterer over om dette kan skyldes at deres mor har færre forbindelser og muligheter for å hjelpe dem med å skaffe en jobb. De vanligste jobbene var å gå med avisen, sitte barnevakt, arbeide i butikk, hjelpe naboer, jobbe i restaurant og gjøre forskjellige ting i huset som å vaske bilen eller gjøre rent.

Informantenes kjennskap til familiens økonomiske situasjon

Det andre området handlet om barna og ungdommenes kjennskap til familiens økonomiske situasjon. For det første økte denne med alder, som også van der Hoek (2002 (2.1)) fant. Videre var det mer sannsynlig at barn fra familier med enslig forsørger visste hvor stor ukentlig inntekt familien hadde enn at barn fra familier med to forsørgere visste det. Dessuten var det mer sannsynlig at barna visste om familiens inntekt hvis familien var avhengig av sosialhjelp. Imidlertid var ikke andelen som hadde denne kunnskapen stor, ikke mer enn vel en femtedel av de mellom 12 og 16 år og vel en tiendedel av de mellom 9 og 12 år oppga at de visste hva familiens inntekt var.

Flesteparten av de barna som kjente til familiens økonomiske situasjon hadde fått høre om den fra foreldrene, enten på foreldrenes initiativ eller fordi de hadde spurt selv. Med økende alder fikk ungdom også mer informasjon fra sine foreldre om hva pengene gikk til, men mindre enn halvparten av tenåringene ble involvert i diskusjoner om dette. Likevel var det større sannsynlighet for at foreldre diskuterte utgifter enn inntekter med barna sine.

Barn og unge får også kunnskap om økonomi og en forståelse av egen families posisjon i samfunnet når foreldrene sier nei til forespørsler og begrunner hvorfor. Omtrent to tredjedeler av informantene oppga at de noen ganger eller ofte spurte om ting foreldrene sa nei til. Blant de som aldri spurte, sa de fleste at foreldrene ikke hadde råd, men en god del svarte også at de ikke spurte fordi de visste at foreldrene ville si nei. Den vanligste grunnen til at foreldrene sa nei var at de ikke hadde råd, eller at det barnet spurte om var for dyrt. Ellers kunne foreldrene mene at det barnet spurte om var farlig eller unødvendig, eller de likte det ikke. Flest enslige foreldre eller foreldre med sosialhjelp som inntekt sa de ikke hadde råd, mens mer velstående foreldre i større grad sa det var for dyrt.

Konklusjon: Lærer barn og unge å være fattige?

Lærer så barn og unge å være fattige? Omtrent 15 prosent av barna i Shropshire og Middletons utvalg mente at familiene deres ikke hadde nok å leve for. Spørsmålet er hvordan de får kjennskap til eller begynner å tro dette. Her viser forfatterne til at barn som sier de er klar over familiens inntekt, som ofte blir fortalt om utgiftene, og som ofte får nei når de spør om noe, også i større grad tror at familien ikke har nok penger. Logistiske regresjonsanalyser viste at disse sammenhengene var signifikante. Likeledes viste det seg at gutter og tenåringer i større grad trodde at familien hadde for lite penger enn jenter og yngre barn.

Som nevnt over ble informantene også spurt om hvor ofte de lot være å be foreldrene om noe fordi de ikke trodde foreldrene hadde råd – noe som skjedde noe oftere hvis barna hadde kjennskap til familiens inntekter og utgifter. Dessuten skjedde det oftere i familie med enslig forsørger. I forlengelsen av dette utforsket Shropshire og Middleton barnas strategier for å overtale foreldrene likevel. Her fant de fire typer, fordelt på 13 ulike strategier (se også Middleton, Ashworth & Walker, 1994). Den første ble kalt «direkte aksjon», og omfattet å bli ergerlig, smelle med dørene, bli sint, plage foreldrene eller gråte. Den andre ble kalt «vente eller bruke egne penger», og omfattet å spare, tilby seg å betale halvparten eller vente til neste bursdag eller jul. Den tredje typen ble kalt «bestikkelse og overtalelse», det vil si å love å oppføre seg pent og tilby seg å gjøre noe i huset. Den siste typen ble så kalt «underhånden og ulovlige strategier», og omfattet å spørre en annen, stjele det man har lyst på eller stjele penger å kjøpe det for.

Analysene viste at direkte aksjon var den hyppigst brukte formen, særlig blant jentene. Yngre barn brukte denne formen oftere, sammen med bestikkelser, mens unge i større grad ventet eller brukte egne penger – som de også hadde mer av. Svært få brukte underhånden eller ulovlige strategier. Spørsmålet er så om det å la være å spørre, som gjaldt en tredjedel av informantene, også reduserte barn og unges forventninger og forhåpninger. Her viste det seg at barn fra familier med enslige forsørgere eller familier som var avhengige av sosialhjelp hadde lært å forvente og akseptere at de kanskje ikke ville få det de ønsker seg til fødselsdagen sin. De forega også å være mindre bekymret for dette enn barn fra de andre familietyperne. Hvis de fikk det de ønsket seg, var det gjerne en erstatning for noe de allerede hadde. De andre fikk like gjerne noe i tillegg til det de allerede hadde.

Avslutningsvis viste det seg at barn fra familier med to forsørgere som ikke var avhengige av sosialhjelp også hadde høyere aspirasjonsnivå når det gjaldt framtidig utdanning og arbeid. De ønsket seg typisk jobber som krever høyere utdanning, til forskjell fra barn fra familier med enslig forsørger og/eller sosialhjelp som inntekt. Shropshire og Middleton trekker derfor den konklusjonen at barn fra fattige familier (det vil si med enslig forsørger og sosialhjelp som inntekt) lærer å være fattige, og at dette både innvirker på deres handlemåter som økonomiske aktører og på deres forventninger og forhåpninger for framtida.

Den fjerde studien bygger også på strukturerte intervjuer med barn og unge, denne gangen i overkant av 500. Det spesielle ved denne studien er at forfatterne har konsentrert seg spesielt om de aller fattigste, de som lever i

alvorlige og vedvarende fattigdom, der grensen for alvorlig fattigdom er satt til 40 prosent av medianinntekten. Forfatterne har også en mer finmasket kategorisering av ulike fattigdomsalternativer enn det som er vanlig både i de studiene som er presentert hittil, og i de studiene som vil bli presentert i de neste kapitlene.

2.4 BRITAIN'S POOREST CHILDREN. SEVERE AND PERSISTENT POVERTY AND SOCIAL EXCLUSION

Laura Adelman, Sue Middleton and Karl Ashworth (2003)

Innhold og framgangsmåte

Rapporten bygger på tre datasett. For det første ble data fra The Poverty and Social Exclusion Study of Britain (PSE), som ble gjennomført i 1999, analysert for å utvikle et mål på alvorlig fattigdom blant barn. Dette målet inkluderte materiell deprivasjon blant barn og foreldre som også hadde en husholdsinntekt på mindre enn 40 prosent av medianinntekten.

For det andre ble data om barna fra British Household Panel Study (BHPS) for årene 1991–1999 analysert. Vel 2000 barn og unge inngikk i disse analysene. På dette grunnlaget ble det beregnet hvorvidt barna levde i alvorlig eller mindre alvorlig fattigdom, eller ikke var fattige i det hele tatt. Grensen for mindre alvorlig fattigdom ble satt til mindre enn 60 prosent av medianinntekten, i tråd med EUs definisjon, mens grensen for alvorlig fattigdom ble satt til mindre enn 40 prosent av medianinntekten. I tillegg ble vedvarende fattigdom definert til å gjelde tre av fem år, mens midlertidig fattigdom ble definert til å gjelde ett av fem år. Dette ga fem grupper: Ingen fattigdom i det hele tatt, bare midlertidig fattigdom (mindre enn tre år i fattigdom og ingen av dem alvorlig), midlertidig og alvorlig fattigdom (mindre enn tre år i fattigdom og minst ett av dem i alvorlig fattigdom), bare vedvarende fattigdom (tre eller flere år i mindre alvorlig fattigdom) og vedvarende og alvorlig fattigdom (tre eller flere år i mindre alvorlig fattigdom og minst ett i alvorlig fattigdom). Den siste gruppa ble estimert til å omfatte 9 prosent av alle barn i Storbritannia.

For det tredje ble data fra ungdomsdelen av BHPS (BHPYS) analysert. Denne delen ble innført i 1994, slik at det ikke foreligger svar fra alle barna som er med i datasettene fra BHPS i den perioden som dekkes av rapporten. Følgelig har forfatterne valgt å konsentrere seg om svarene fra 14-åringer, som omfattet 504 personer. Det er disse analysene som vil bli presentert her (fra rapportens kapittel 13). 53 prosent av ungdommene hadde aldri opplevd fattigdom, 16 prosent hadde utelukkende opplevd midlertidig fattigdom,

2 prosent hadde opplevd både midlertidig og alvorlig fattigdom, 21 prosent hadde opplevd utelukkende vedvarende fattigdom mens 8 prosent hadde opplevd både vedvarende og alvorlig fattigdom. Analysene dekker fire områder, og hensikten var å undersøke forskjeller mellom de fem gruppene når det gjelder:

- Relasjoner til venner og familie
- Lommepenger og deltidsarbeid
- Skoleerfaringer og aspirasjoner for framtidig arbeid
- Emosjonelt velbefinnende

Det må understrekes at analysene bygger på svar på et spørreskjema med nokså grove kategorier. I og med at 504 respondenter er delt i fem undergrupper hvor særlig to av gruppene var ganske små i utgangspunktet, forekommer det også at de prosentene som oppgis bygger på veldig få respondenter. Likevel understreker forfatterne at svarene er godt forenlige med det man vet fra annen forskning, og de viser også til en del kvalitativ forskning (inklusive Ridge (2.2)), som supplerer deres funn.

Relasjoner til venner og familie

Det er rimelig å tenke seg at fattigdom får betydning for relasjoner til venner og familie, særlig når den er alvorlig og vedvarende. Det kan være vanskeligere å opprettholde vennskap når familien ikke har råd til at ungdom deltar i sosiale aktiviteter, eller by på mat og drikke når venner kommer på besøk. Det kan også tenkes at fattigdom belaster relasjonen mellom ungdom og foreldrene deres, særlig hvis foreldrene på sin side for eksempel har psykiske vansker.

Som forventet, viste det seg at flere av dem som hadde opplevd vedvarende og alvorlig fattigdom, heller ikke hadde hatt venner på besøk siste uke (38 prosent til forskjell fra 28 prosent i utvalget som helhet). Samtidig var det få forskjeller når det gjaldt hvor mange venner ungdommene oppga at de hadde, her var gjennomsnittstallet på tvers av undergrupper 6–7 gode venner. De var også fornøyde eller misfornøyde med vennene sine i samme grad.

Det viste seg dessuten at ungdom som særlig hadde opplevd vedvarende og alvorlig fattigdom snakket mindre med foreldrene sine om ting som opptok dem, stort sett eller oftere enn en gang i uka (36 prosent i motsetning til 48 prosent i gruppa som helhet hadde snakket med mor, 12 prosent i motsetning til 24 prosent med far). Dette kan komme av at ungdommene ikke ønsket å belaste foreldrene ytterligere. Forskjellene var mindre i de andre fattigdomsgruppene. Og mens ungdom flest var fornøyde med

familien sin, var andelen igjen minst blant dem som hadde opplevd vedvarende og alvorlig fattigdom (70 prosent i motsetning til 89 prosent i gruppa som helhet). Dette kan kanskje tilskrives at disse ungdommene hadde opplevd flere familieforandringer enn ungdommer både i de andre fattigdomsgruppene og blant dem som aldri hadde opplevd fattigdom.

Lommepenger og deltidsarbeid

Når det gjaldt lommepenger og deltidsarbeid fant forskerne at 88 prosent hadde fått lommepenger siste uke. Det gjaldt imidlertid bare 73 prosent av de som hadde opplevd alvorlig og vedvarende fattigdom, og de hadde også fått minst av alle. Videre hadde to femtedeler av hele ungdomsgruppa betalt deltidsarbeid. Imidlertid var det mindre sannsynlig at de som hadde opplevd vedvarende fattigdom, alvorlig eller ikke, hadde deltidsarbeid enn de som bare hadde opplevd kortvarig eller ingen fattigdom (31 og 30 prosent i motsetning til 44 og 42 prosent). Dette er i tråd med annen forskning, uten at man helt vet hvorfor. Men det kan tenkes at ungdommer som opplever vedvarende fattigdom bor steder hvor det er mindre tilgang på deltidsjobber, og at deres foreldre heller ikke har samme muligheter for å skaffe dem jobber hvis ikke de selv er i arbeid. Dessuten så det ut til at selv om disse ungdommene hadde arbeid jobbet de færre timer for lavere timebetaling.

Skoleerfaringer og aspirasjoner for framtidig arbeid

Når det gjaldt skoleerfaringer og aspirasjoner for framtidig arbeid ble fem spørsmål analysert: I hvor stor grad ungdommene bekymret seg for å bli mobbet på skolen, hvordan de så på det å gjøre det bra på skolen, hvor fornøyd de var med skolearbeidet, om de tenkte å fortsette utdanning etter fylte 16 år og hva slags framtidsplaner de hadde. Det viste seg for det første at det ikke var spesielle forskjeller mellom undergruppene når det gjaldt bekymring for å bli mobbet på skolen, uansett gjaldt dette rundt en tredjedel av ungdommene. Andre data forfatterne viser til tyder imidlertid på at unge fra fattige familier faktisk er mer utsatt for mobbing. Det var heller ikke spesielle forskjeller mellom undergruppene når det gjaldt betydningen av å gjøre det bra på skolen, her mente knapt to tredjedeler at dette betyr svært mye. Unntaket var de som bare hadde opplevd kortvarig fattigdom, hvor ikke mer enn vel halvparten mente dette. Videre var mer enn 80 prosent av ungdommene fornøyd med skolearbeidet, med unntak av de som hadde opplevd vedvarende og alvorlig fattigdom. Her var andelen 75 prosent.

Fire femtedeler av dem som aldri hadde opplevd fattigdom og 72 prosent av dem som hadde opplevd vedvarende og alvorlig fattigdom hadde

planer om å utdanne seg videre etter fylte 16 år, det vil si to år senere. Blant dem som hadde opplevd vedvarende fattigdom eller kortvarig fattigdom, var det imidlertid færre som hadde slike planer, henholdsvis 59 prosent og 69 prosent. Dette resultatet forklarer forfatterne tentativt med at foreldrene i gruppa som hadde opplevd både vedvarende og alvorlig fattigdom hadde høyere utdanning enn foreldrene i de andre fattigdomsgruppene. Tidligere tverrsnittsdata antyder også at fattig ungdom har lavere aspirasjoner for framtida enn mer velstående ungdom. I BHPYS ble ungdommene spurt om hva slags jobb de kunne tenke seg etter at de var ferdige med skolen. Svarene gikk i samme retning, ettersom spesielt ungdom som hadde opplevd vedvarende fattigdom, i mindre grad så for seg en fagutdanning og i større grad så for seg manuelt, ufaglært arbeid.

Emosjonelt velbefinnende

Når det gjaldt emosjonelt velbefinnende ble det brukt globale mål som dekket om informantene var lykkelige, om de var ensomme, om de følte seg verdifulle og hva de syntes om livet i sin alminnelighet. Mens det ikke var spesielle forskjeller mellom undergruppene når det gjaldt hvor mange dager de hadde følt seg ulykkelige sist måned, følte relativt flere av dem som hadde opplevd vedvarende eller vedvarende og alvorlig fattigdom seg ensomme veldig ofte eller ofte. I forhold til dem som aldri hadde opplevd fattigdom var det snakk om 16 prosent i forhold til 8 prosent. Relativt færre følte seg ensomme av og til, mens det var lite variasjon mellom undergruppene når det gjaldt dem som omtrent aldri følte seg ensomme.

Det kan antas at det å oppleve fattigdom kan underminere unges følelse av egenverd. I BHPYS stilles det fem holdningsspørsmål, to med positivt og tre med negativt fortegn, som respondentene sier seg enige eller uenige i på en skala med fire svaralternativer. Her var ikke forskjellene mellom undergruppene veldig store. To femtedeler av dem som utelukkende hadde opplevd vedvarende fattigdom og mer enn halvparten av dem som hadde opplevd både vedvarende og alvorlig fattigdom følte seg unyttige til tider, mens dette gjaldt for 36 prosent av dem som aldri hadde opplevd fattigdom. Et mindretall i alle undergrupper følte at de var mislykket, igjen så vidt flere i de to undergruppene som hadde opplevd vedvarende fattigdom. På det mer generelle spørsmålet om å føle at man ikke er verdt noe til tider, svarte rundt tre av ti bekreftende på tvers av undergrupper.

Avslutningsvis ble det stilt to mer globale spørsmål om hvorvidt informantene var fornøyd med utseendet sitt og fornøyd med livet i sin alminnelighet. To tredjedeler av dem som hadde opplevd vedvarende og alvorlig fattigdom var fornøyd med utseendet sitt, mens det samme gjaldt for vel tre

fjerdedeler av de andre undergruppene. Og 70 prosent av den samme undergruppen var fornøyd med livet i sin alminnelighet, mens det samme gjaldt for 80 til 90 prosent av de andre undergruppene.

Konklusjon

Undersøkelsen indikerer at 14-åringer som hadde opplevd fattigdom de siste fem årene både var like og annerledes enn dem som aldri hadde opplevd fattigdom. I følge Adelman, Middleton og Ashworth kunne det se ut som om de som hadde opplevd fattigdom ikke hadde det verre enn andre når det gjaldt relasjoner til venner og tilfredshet med vennene de hadde, skoleerfaringer eller i hvor stor grad de så seg selv som en likandes person. På den andre siden fikk de mindre lommepenger, og det var mindre sannsynlig at de hadde deltidsjobb. Hadde de jobb, var det mer sannsynlig at de jobbet færre timer og ble dårligere betalt. Det kunne se ut som om de i noe større grad hadde et anstrengt forhold til foreldrene sine, i det ungdom som hadde opplevd særlig vedvarende fattigdom i mindre grad var fornøyde med familien sin og snakket mindre med foreldrene sine om viktige ting. De var også i mindre grad fornøyd med utseendet sitt og med livet i sin alminnelighet.

I 1998 ble det holdt et stort seminar ved Universitetet i York, for å markere 100-årsjubileet for Seebom Rowntrees utforskning av fattigdommen i Storbritannia mot slutten av attenhundretallet. Seminaret resulterte i tre bøker hvorav en handlet om det å oppleve fattigdom¹². Den femte studien som presenteres her er ett av kapitlene fra denne boka, der ungdommers erfaringer med å vokse opp i fattigdom ble beskrevet.

2.5 «THE INVISIBLE POOR»: YOUNG PEOPLE GROWING UP IN FAMILY POVERTY Debi Roker & John Coleman (2000)¹³

Innhold og framgangsmåte

I denne studien ble 60 ungdommer mellom 13 og 18 år fra tre ulike områder i Storbritannia dybdeintervjuet. Utvalgsriteriet var at familien var avhengig av offentlige ytelser. Roker og Coleman valgte en vid fattigdomsdefinisjon i den forstand at de ønsket å fokusere på virkningene av fattigdom på menneskers livsstil og grad av inkludering eller eksklusjon fra samfunnet.

---

¹² J. Bradshaw & R. Sainsbury (eds.). *Experiencing poverty*. Aldershot: Avebury.

¹³ Se også Roker, D. (1998). *Worth more than this: Young people growing up in family poverty*. London: The Children's Society.

De var også opptatt av å kompensere for at tidligere forskning stort sett har dreid seg om erfaringene til foreldre som lever i fattigdom, eller familier med små barn heller enn ungdom. Dessuten har forskning om unge og fattigdom primært dreid seg om hjemløs ungdom som har brutt kontakten med familien sin, ikke de som fortsatt bor hjemme. Sist, men ikke minst har få studier så langt fått fram unges erfaringer i detalj og deres syn på virkningene fattigdom har på dem og deres liv.

Den semistrukturerte intervjuguiden dekket ni områder: Nåværende situasjon og familiens inntekt, egen finansiell situasjon, hvem vennene deres var og hvordan de hadde kontakt med dem, familierelasjonene, fysisk helse, skole, kriminalitet, forventninger til framtida og hvordan det er å leve i fattigdom nå og vil være det i framtida. Følgende problemstillinger skulle belyses:

- Hva slags erfaringer har ungdom med å vokse opp i fattigdom, og hva synes de om det?

Informantene var en belastet og marginalisert gruppe

De 60 ungdommene utgjorde en gruppe som var belastet og marginalisert på flere måter. Halvparten av informantene bodde i hushold med enslig forsørger, og mer enn en tredjedel hadde ingen kontakt med den andre av foreldrene, som oftest faren. To tredjedeler beskrev helsen sin som god, men det viste seg at de ofte gikk uten mat, spiste mat av dårlig kvalitet og hadde et ensidig kosthold. Nesten halvparten røykte regelmessig, og hadde startet tidlig. Flere drakk mye, og en tredjedel misbrukte narkotiske stoffer regelmessig. En tredjedel hadde dårlige erfaringer med skolen og hadde vært mobbet, blitt hengende etter faglig og hadde også problemer med å lese og skrive. Flere hadde blitt utvist fra skolen, eller hadde skulket mye. Over halvparten hadde vært involvert i kriminelle handlinger, 16 av dem i mer alvorlige. Mer enn halvparten hadde familie og/eller venner som også hadde vært involvert i kriminelle handlinger. Dessuten hadde mer enn en tredjedel selv blitt offer for slike handlinger.

Ungdommene hadde et omfattende ansvar for familien sin

Analysene fikk fram fire sentrale temaer, som gikk igjen på tvers av de ni områdene som ble belyst i intervjuene. For det første kom det klart fram at et stort antall av ungdommene hadde et omfattende ansvar for familien sin, som langt overskrider det ungdom flest vil oppleve, ofte allerede fra 13–14 års alder. To måter ungdom tok ansvar på var særlig framtreddende. Den ene var at flere ungdommer bidro direkte til familiens økonomi med egne

penger, og hjalp til med å organisere familiens finanser hvis foreldrene ikke greide det selv. Mange av disse ungdommene hadde ikke penger å bruke på seg selv fordi alt gikk til familien.

Mange mente de hadde det gjennomsnittlig eller til og med bedre enn andre

Det andre temaet, som på mange måter overrasket forfatterne, var at mange av ungdommene mente at de hadde det gjennomsnittlig eller til og med bedre enn andre unge. Flere av informantene forklarte hvorfor de ikke hadde det så ille som man kunne tro. Dette var blant annet på grunn av den gode relasjonen de hadde til venner og/eller familien. Dessuten kunne de som bodde i «bed-and-breakfast» understreke fordelene ved nærmest å bo på hotell. Noen få prøvde også å finne noe i livene sine som kunne karakteriseres som bra, noe andre kunne misunne dem. En ung jente understreket at alle trenger å føle seg vel for noe. Dessuten kunne flere av ungdommene reflektere mer generelt over hvorfor noen har lav inntekt, og konkluderte med at dette var sånn verden var uten at de kunne gjøre noe med det. Derfor måtte de akseptere situasjonen som den var. Dessuten hadde de det likevel bedre enn de som er hjemløse eller som ikke har venner og familie. De omtalte ikke seg selv som fattige, men som personer med dårlig råd eller personer som hadde lite å leve for. Dette er i tråd med Hartley Deans (1992) forskning om hvordan personer som gjerne lever under fattigdomsgrensen ønsker å betegne sin livssituasjon, ikke minst fordi det oppleves som for stigmatiserende å være fattig.

Virkingen på ungdom av at de og familien har begrenset inntekt

Det tredje temaet handlet om virkingen på ungdom av at de og familien har begrenset inntekt. For det første snakket mange av ungdommene om hvordan de alltid måtte tenke først på penger uansett hva de gjorde eller hadde lyst til å gjøre. For mange var dette det vanskeligste ved å vokse opp med lav inntekt. Flere av de eldste informantene, de som var mellom 16 og 18 år gamle, syntes også det ble vanskeligere å forholde seg til den lave inntekten etter hvert som de ble eldre. Lite penger hadde dessuten innflytelse på framtidsutsiktene deres, for tilgang til utdanning, opplæring og arbeid. En av jentene beskrev det å være fattig som en ond sirkel hvor hun fant låste dører uansett hvor hun prøvde. Dessuten snakket mange om problemene med å opprettholde gode relasjoner til familie og venner når inntekten er begrenset, og at dette var en sentral konsekvens av å vokse opp med dårlig økonomi. De hadde ikke råd til å reise for å treffe familie og venner hvis disse bodde et stykke unna, og hadde ikke råd til å delta i fritidsaktiviteter

eller andre sosiale sammenhenger med jevnaldrende. Dette var spesielt problematisk for dem som bodde isolert og ikke hadde tilgang til transport. Det ble ekstra vanskelig når familien ikke hadde råd til telefon. Dessuten innvirket pengemangelen på forholdene innad i familien, fordi det ofte kunne bli krangel om penger fordi ungdommene maste om mer enn det foreldrene kunne gi dem.

De nære relasjonenes betydning

Det fjerde temaet dreide seg om betydningen av nære relasjoner. Mange av ungdommene opplevde at det å ha nære familierelasjoner eller vennskap gjorde belastningene med å leve med begrenset inntekt mindre. Her igjen kunne de sammenlikne seg med andre de kjente som hadde bedre råd, men dårligere relasjoner, og syntes de selv hadde det bedre tross alt. Forfatterne merket seg også at den lille undergruppa som virket spesielt deprimert og mest pessimistiske om framtida, også kommenterte på de dårlige familierelasjonene sine. Dermed kunne det se ut som om gode relasjoner ble en buffer mot vanskelige livsvilkår.

Konklusjon

Roker og Coleman trekker flere konklusjoner på grunnlag av sin undersøkelse, i tillegg til de temaene som allerede er beskrevet. For det første var det ganske få kjønnsforskjeller, bortsett fra at mer enn dobbelt så mange gutter som jenter hadde vært involvert i kriminelle handlinger. De viktigste forskjellene fulgte alder, og det var klart at 16–18-åringene følte belastningene med å vokse opp med vedvarende dårlig økonomi mest. Sist, men ikke minst kom ungdommenes resiliens tydelig fram.

Som en overgang til neste del av kapitlet, om kontekstuelle forhold som kan påvirke barn og unges valg av strategier for å mestre en oppvekst med dårlig økonomi, presenterer jeg et par norske «snapshots». I 2002 gjennomførte Institutt for sosialt arbeid og helsefag ved NTNU prosjektet «Fattig eller rik? – Slik ungdom ser det» i samarbeid med Redd Barna (Marthinsen & Røe, 2004). Hensikten var å studere forskjeller og likheter med utgangspunkt i vanlig ungdom. Det ble samlet inn spørreskjemaer fra i alt 902 elever fra 11 ungdomsskoler spredt over hele Norge. Videre ble det iverksatt skoleprosjekter kalt «Slik ungdom ser det», og det kom inn prosjektarbeider fra ca. 500 niendeklassinger. Prosjektledelsen ønsket blant annet å nansere diskusjonen om hva slags fattigdom vi har i Norge, og hvordan man kan hindre at noen faller utenfor og blir ekskludert.

I spørreskjemaet ble elevene spurt om de hadde opplevd å ikke kunne delta i aktiviteter som koster penger fordi foreldrene ikke hadde råd. På skoler som lå i områder med det forfatterne kaller lav symbolsk kapital (av forfatterne definert som områder som særlig ligger i store byer, der flere har lav inntekt, liten skolegang og dårlige levekår) hadde mellom 25 og 31 prosent opplevd dette noen ganger eller ofte, mens ikke mer enn mellom 11 og 16,5 prosent av elevene fra såkalte «høystatusområder» rapporterte det samme. Samtidig viste det seg at ungdommene vanligvis fikk de klærne de ønsket seg av foreldrene. Det nest vanligste var at de måtte spare selv, og det var også vanlig at de innrettet seg etter hva familien hadde råd til. Svært få sa at de maste seg til det de ville ha.

I prosjektarbeidet ble også ungdommene bedt om å reflektere over byrder og handikap. Å ha eller få fattige foreldre ble sett som en av de alvorligste byrdene ungdom kan ha, fordi det begrenser det ungdommene kan være med på. Andre forhold ungdommene fryktet var mobbing, foreldre som skilles, narkomane i slekta og foreldre som bruker vold i hjemmet. Hudfarge ble også nevnt som et problem.

I kjølvannet av Fafo-rapporten om fattigdom i Norge (Ytrehus, 2004), som blant annet viste at svært mange innvandrerbarn i Norge bor i familier som mottar sosialhjelp, hadde Dagsavisen et intervju med Agenda-X den 22. juli 2004. Dette er et tilbud til ungdom med minoritetsbakgrunn, som drives av Antirasistisk senter. Her påpeker daglig leder at svært mange innvandrerbarn ekskluderes fra aktiviteter fordi foreldrene har for dårlig råd. Selv 400 kroner i deltakeravgift kan være for mye, særlig hvis familiene har mange barn. Få sier imidlertid rett ut at familien ikke har råd, de sier heller at de ikke har lyst, at de ikke gidder eller at de har vondt i magen. Ungdommene vil ikke mase hjemme, men prøver heller å skaffe penger på andre måter. Daglig leder har gjennom flere år sett hvordan pengemangel skaper tristhet, motløshet og skyldfølelse blant minoritetsungdom. Spesielt gjelder dette guttene. Mens jenter gjør det bra på skolen, driver med idrett og skaffer seg småjobber, faller guttene av allerede på videregående skole.

Disse to korte glimtene av en norsk virkelighet fungerer som overgang til neste del av dette kapitlet. Selv om delproblemstillingen i dette kapitlet er å få fram hvordan barn og unge blir økonomiske aktører i en kontekst av økonomisk knapphet, lever barna sine dagligliv i en kontekst der god og dårlig økonomi har symbolsk og kulturell betydning. Jeg har derfor valgt ut fire studier som belyser slike kontekstuelle betingelser fra forskjellige synsvinkler.

Kontekstuelle betingelser for barn og unges mestringsstrategier

Den første studien som presenteres her, dreier seg om hva slags bilder barn og voksne i USA har av fattigdom og fattige personer. Når barn og unge vokser opp med dårlig økonomi møter de også omverdenens holdninger til det å mangle penger. Måten man møtes på vil for eksempel avhenge av om andre mener fattigdommen er selvforskyldt eller uforskyldt, og om andre mener fattige har krav på hjelp på grunn av sin fattigdom.

2.6 SOCIETAL IMAGES OF POVERTY. CHILD AND ADULT BELIEFS Judith A. Chafel (1997)

Innhold og framgangsmåte

I denne artikkelen gjennomgår Chafel en del av den eksisterende, amerikanske litteraturen om barn og voksnes oppfatninger av fattigdom. Hennes utgangspunkt er at eksisterende forestillinger bidrar til å opprettholde fattigdommen. Fattigdom er en sosial realitet som har stor innflytelse på svært mange menneskers liv. Når den enkelte medborger forsøker å forstå hvorfor det finnes fattigdom danner han eller hun et begrepsmessig rammeverk, som igjen har innflytelse på deres holdninger så vel som deres handlinger. Slike forestillinger er også med på å forme samfunnets reaksjoner på fattigdom, og det kan argumenteres for at negative forestillinger, for eksempel om fattige som uverdige trengende, bidrar til å hindre utviklingen av politikk som tar sikte på å motvirke de uheldige effektene av fattigdom. Forfatteren diskuterer følgende problemområder:

- Litteratur om voksnes oppfatninger analyseres først, for å danne en kontekst for litteraturen om barns oppfatninger.
- Barns oppfatninger analyseres deretter, av tre årsaker. For det første har det vært lagt lite vekt på barns oppfatninger av fattigdom, og deres oppfatninger har i liten grad vært sett i sammenheng med voksnes. For det andre kan det antas at når barn tidlig sosialiseres inn i bestemte oppfatninger blir disse vanskelige å forandre senere. For det tredje vil barns ideer være en indikasjon på i hvor stor grad eksisterende forestillinger overføres til neste generasjon.

Studier av voksnes oppfatninger av fattigdom og sosial ulikhet

Chafel oppsummerer fire studier om voksnes oppfatninger av fattigdom, som ble publisert mellom 1972 og 1993. Det viste seg at fattigdom ble

attribuert mer til individuelle enn til samfunnsmessige årsaker. Alt i alt reflekteres et negativt syn på fattige som moralsk mindreverdige og personlig ansvarlige for sin situasjon. Slik hun ser det, stemmer disse synspunktene over ens med det rådende samfunnssynet. Når man så undersøkte voksnes syn på en velferdspolitik rettet mot å avhjelpe fattigdom og redusere virkningene av den viste det seg, ikke overraskende, at personer med et individualistisk syn på årsaken til fattigdom også var mindre innstilt på å støtte en rekke tiltak med disse siktemålene. Personer med et strukturelt syn på fattigdom var derimot mer positive. Resultatene viste også at det var en gjengs oppfatning at fattige må gjøre seg fortjent til å få støtte.

En av de fire studiene undersøkte også folks oppfatning av hvor rettferdig sosial ulikhet er¹⁴. Resultatene reflekterte støtte for et sosialt system som kjennetegnes av økonomisk ulikhet. Økonomisk ulikhet er uungåelig, den er nyttig for samfunnet, man må kunne ha råderett over egen skjebne ved hjelp av egne anstrengelser, og samfunnets ressurser må fordeles rettferdig. Disse tenkemåtene gir en rasjonale for å opprettholde status quo og for å være mot meningsfylte sosiale endringer for fattige. Dog fant man at respondenter med lavere sosioøkonomisk status syntes at økonomisk ulikhet er mer urettferdig.

Chafels konklusjon er at en individualistisk ideologi var framherskende blant de voksne. Hver enkelt er ansvarlig for sin plass i samfunnet, og systemet gjør det mulig å forbedre sin situasjon hvis man vil. Økonomisk ulikhet er nyttig for å motivere enkeltpersoner for å prestere bedre. Dessuten er systemet rettferdig som det er. Dermed reflekterte folks holdninger lite uenighet med status quo, og det var få visjoner om andre sosiale muligheter enn de som allerede finnes.

Studier av barns oppfatninger av fattigdom og sosial ulikhet

Hva så med barn? Har for eksempel barn i barneskolealder eller yngre forestillinger om fattigdom? Svaret på dette er ja, på grunnlag av fem studier. I følge Chafel er barn allerede i førskolealder seg bevisst at det finnes sosial og økonomisk ulikhet, selv om ideene er ganske primitive. Ideene blir så mer kompliserte med alder, og etterhvert mer like voksnes standpunkter. Fra to av de fem studiene kan det oppsummeres at barn allerede i førskolealder kan skille mellom rike og fattige, og gjenkjenne noen få, observerbare klassespesifikke kjennetegn. Etter hvert som barn blir eldre blir de seg også mer bevisst at rike og fattige tilhører ulike sosiale lag i samfunnet.

---

¹⁴ Kluegel, J. & Smith, E. (1986). *Beliefs about inequality: Americans' views of what is and what ought to be*. New York: Alding de Gruyter.

Små barn har begrenset forståelse av årsaker til fattigdom. Eldre barn reflekterer imidlertid over klasseforskjeller. Jo eldre de blir, jo mer likner også deres forestillinger på voksnes forestillinger, og rettferdighet brukes tilsvarende mer for å forklare årsaken til økonomisk ulikhet. Dette tilskriver Chafel at barn sosialiseres på en effektiv måte.

Som voksne, kan barn reflektere over måter å motvirke økonomiske problemer på. De kan også reflektere over sosial rettferdighet. Jo eldre de blir, jo mer aksepterer de at fattigdom finnes, og bruker ideer om rettferdighet for å forklare økonomisk ulikhet og forstå sosial mobilitet. Jo eldre de blir, jo mer aksepterer barn også at fattigdom finnes som en uunngåelig del av samfunnsordenen. Derimot nevnes strukturelle årsaker som rase og det sosiale og politiske systemet relativt sjelden. Dermed fant Chafel stor overensstemmelse mellom voksnes og barns synspunkter i de studiene hun analyserte.

Relevans for norske forhold?

Det er ikke gitt at norske voksne og barn vil ha samme synspunkter på fattigdom, ikke minst fordi vår velferdsstat er annerledes oppbygd enn den amerikanske. Samtidig er det et viktig poeng at personer med god økonomi lett kan attribuere dårlig økonomi til manglende innsats, og at dette igjen kan påvirke vurderingen av tiltak som skal motvirke de negative effektene av fattigdom. Og selv om vi i Norge ikke skiller like skarpt mellom verdig og uverdigg trengende som i USA, eksisterer ideer for eksempel om omfattende trygdemisbruk og misbruk av sosialhjelp side om side med den rådende velferdsideologien.

Det er heller ikke urimelig å anta at barn også i Norge vil sosialiseres inn i rådende oppfatninger av sosial og økonomisk ulikhet. På skolen og i andre sammenhenger kan barn og unge møte negative oppfatninger om fattige personer eller personer med dårlig råd, som kommer i tillegg til de reaksjonene som kan komme når de ikke har råd til å få de samme tingene eller delta i de samme aktivitetene. Dessuten kan også fattige barn og unge dele oppfatninger som er gjengs i samfunnet, noe som igjen kan belaste dem ytterligere hvis de føler at den dårlige økonomien er foreldrenes skyld, eller at de selv har ansvaret for å hjelpe til for å bedre familiens økonomi.

Som flere av de studiene som ble presentert i forrige del av kapitlet understreker, er det å få og skaffe seg egne penger en viktig mestringsstrategi for barn og unge fra økonomisk vanskeligstilte familier. Lommepenger er en viktig kilde til å kunne være en selvstendig, økonomisk aktør. Enten foreldre

har god eller dårlig råd, har de på sin side gjerne holdninger til om barn og unge skal ha lommepenger, og hva slags kontekst lommepengene skal gå inn i. Temaet for den neste studien som presenteres er derfor foreldres holdninger til at deres barn får lommepenger.

2.7 PARENTAL ATTITUDES TO POCKET MONEY/ALLOWANCES FOR CHILDREN Adrian Furnham (2001)

Innhold og framgangsmåte

I denne studien deltok 300 britiske foreldre, alle med barn mellom 4 og 15 år. Deltakerne varierte både når det gjaldt alder, inntekt, yrke og utdanning. De fylte ut et spørreskjema som bestod av seks deler i tillegg til bakgrunnsdata, og dekket generelle spørsmål og holdningsspørsmål om lommepenger, hvordan det er mest fornuftig å håndtere det å gi barn lommepenger, hva deltakerne husket om egne lommepenger som barn, hva slags atferd de selv hadde når det gjaldt penger, hva slags holdninger de hadde til penger og om de selv brukte penger på negative måter (sløseri, tvangsmessig pengeforbruk, ukontrollert pengeforbruk osv.). Hensikten med studien var å undersøke de viktigste determinantene for foreldres holdninger og atferd i forhold til lommepenger. Det ble brukt faktoranalyse og multippel regresjonsanalyse. Følgende hypoteser ble undersøkt:

- At mønstrene i foreldrenes pengebruk samt egne, negative forbruksvaner ville predikere deres holdninger og atferd bedre enn demografiske variable, politisk tilhørighet eller religiøs overbevisning.
- At kunnskapen om holdninger ville være generaliserbar til liknende populasjoner.
- At holdningene ville la seg gruppere til meningsfulle faktorer.

Foreldrenes synspunkter på lommepenger

Nesten 90 prosent av deltakerne var enige om at barn bør få lommepenger ganske tidlig, med et gjennomsnitt på seks og et halvt år. Størrelsen på gjennomsnittsbeløpet fulgte en nærmest lineær kurve med alder, men med brattere stigning fra barna var 15 år gamle.

Mens 86 prosent mente at barn bør ha plikter i hjemmet, mente rundt halvparten at lommepengene skulle knyttes til disse pliktene. Tre fjerdedeler mente også at bestemte plikter kunne være en anledning til å tjene ekstra penger. Men bare litt over halvparten mente at foreldre og barn skulle bli enige på forhånd om hva slags plikter som skulle utløse lommepenger.

Rundt tre fjerdedeler mente videre at barn eksplisitt bør forbys å kjøpe bestemte ting, mens 87 prosent mente at barn bør oppmuntres til å fortelle foreldrene hva pengene brukes til. Rundt tre fjerdedeler av foreldrene mente at barn bør oppmuntres til å spare lommepenger og pengegaver så fort de begynner å få lommepenger, helst i banken eller i en sparegris, men bare en tredjedel mente at dette burde være et fast beløp.

Rundt halvparten av foreldrene mente at barna burde få finansiell belønning for å gjøre det bra på skolen, og i så fall allerede fra barneskolen av. Litt over halvparten mente at barn bør oppmuntres til å få seg en deltidsjobb, og nesten to tredjedeler av disse igjen mente barn bør oppmuntres til å spare en del av inntekten sin.

Studien bekreftet resultater fra andre relativt nylige, europeiske studier. Flertallet av foreldrene syntes det var viktig med lommepenger, de startet ganske tidlig med dem, syntes at beløpet bør øke lineært med alder og at barna bør oppmuntres til å spare i hvert fall deler av beløpet. Imidlertid var det mindre konsensus om spørsmål som hvorvidt lommepenger skal avhenge av at barna utfører plikter i hjemmet, og om man på forhånd skal bestemme hva slags ting lommepengene skal brukes til. De som var uenige i dette, mente også at lommepenger er en rettighet. Det var videre mindre konsensus om hvorvidt gode skolerresultater skal belønnes med penger. Foreldre trodde imidlertid på å lære barn utsatt behovstilfredsstillelse gjennom regler for lommepenger. Generelt kan det konkluderes med at gjennom sine holdninger til lommepenger, viste foreldre seg som forsiktige, egalitære og noe beskyttende.

Nesten samtlige foreldre var mot at barn skal låne penger av andre eller hverandre, også når de er eldre enn 16 år. Dette står i motstrid til annen kunnskap om at det eksisterer en rik og variert «playground economy» hvor barn bytter, byttelåner og også kjøper og selger ting til hverandre (se også 2.9).

To holdninger: Regulere og beskytte, eller være «økonomiske pedagoger»?

Det kan trekkes et skille mellom foreldre som ønsker å regulere og beskytte på den ene siden og foreldre som ønsker å utdanne barna sine på den andre siden. Sistnevnte gruppe mente at foreldre er best egnet til å utdanne sine barn i spørsmål om styring av penger og forbruk. Førstnevnte gruppe var tilhengere av regulering og lovgivning, men kan samtidig kritiseres for at de undervurderer barns forståelse av økonomi og forbruk. De var mot markedsføring rettet mot barn, mens den andre gruppa mente barn bør eksponeres for alle sider ved den økonomiske virkeligheten fra rett etter puberteten. Selv om nesten alle var enige om at det er viktig å snakke med barn om pengenes

verdi, var ikke mer enn rundt halvparten enige om at barn bør gjøres klar over familiens budsjett, at foreldrene skal diskutere beslutninger om innkjøp med barna eller at 16-åringer bør fortelles om foreldrenes inntekter og utgifter. De som var enige på disse punktene, var også blant dem som så seg selv som de viktigste «økonomiske pedagogene» for barna sine.

Demografi og overbevisning forklarte lite

Som antatt forklarte ikke demografiske faktorer mye av variansen i svarene, og alder og klasse var ikke signifikant. Religiøs og politisk overbevisning (at foreldrene var religiøse og politisk hellet mer mot venstresiden) hadde betydning for i hvor stor grad foreldrene så seg selv som «økonomiske pedagoger». I alt ble imidlertid ikke mer enn 10–20 prosent av variansen i svarene forklart av disse forholdene.

Konklusjon

Spørsmålet blir da hva som primært predikerer foreldres holdninger til lomme-penger. Nesten samtlige undersøkelser på dette området har kommet til samme konklusjon, nemlig at det er vanskelig å forklare variasjonene i foreldres holdninger ved hjelp av mer tradisjonelle, uavhengige variable. Dette kan komme av at foreldre uttrykker holdninger det er konsensus om i samfunnet på tvers av demografiske forskjeller, eller at foreldre svarer i tråd med det de tror er sosialt akseptabelt. I så fall vil foreldre med vedvarende dårlig økonomi ha mange av de samme holdningene uten at de er i stand til å leve opp til dem i praksis, som vi har sett i flere av de undersøkelsene som er presentert i dette kapitlet. Dette kan igjen bidra til å øke belastningen på foreldrene.

Furnhams undersøkelse handler om foreldrenes holdninger til barna som økonomiske aktører, og trekker ikke inn barnas rolle i forhold til foreldrene. Samspillet mellom foreldre og barn belyses nærmere i en annen, britisk undersøkelse om økonomisk press på foreldre og barn i Storbritannia (Middleton, Ashworth & Walker, 1994). Disse forfatterne påpeker blant annet at fattige foreldre har færre virkemidler å spille på i forhold til barna sine, og at de restriksjonene de kan benytte seg av har mindre innvirkning på barna. På den andre siden vil den mengden penger foreldre bruker på barna sine avhenge ganske mye av barnas overtalelsesevner og foreldrenes kapasitet til å si nei. Barna i Middleton, Ashworth og Walkers undersøkelse kunne beskrive en rekke overtalelsesstrategier uavhengig av økonomi eller familiesammensetning, som bønnfalling, masing, overtalelser, trusler, og appeller til medlidenhet («alle andre har det»). Håndtering av dårlig økonomi fra foreldrenes side vil følgelig også innebære en rekke forhandlinger

mellom foreldre og barn om typen og omfanget av barnas forbruk. Det kan godt tenkes at det er innenfor rammen av disse forhandlingene at fattigdommens disiplinering og realiteten i relativ deprivasjon mest føles på kroppen.

Furnham er opptatt av foreldres holdninger til lommepenger. I den neste studien er det derimot barns holdninger som utforskes nærmere, gjennom fokusgruppeintervjuer med i alt 41 skotske 10–11-åringer. Hva slags synspunkter har så barn på det å få og bruke penger, og hvordan håndterer de dem når de har dem?

2.8 CHILDREN'S ROLE IN THE DOMESTIC ECONOMY. Malcom Hill (1992)

Innhold og framgangsmåte

Som Hill påpeker, er lommepenger et relativt nytt fenomen. Regelmessige utbetalinger fra foreldre til barn oppsto for omtrent 100 år siden, i pakt med at barnearbeid minket i omfang i vestlige land og foreldre ble mer velstående. I utgangspunktet kunne det dreie seg om litt betaling for at barna handlet eller gjorde andre ting i huset. Etter hvert som barn var lenger tid på skolen, ble også lommepenger mer ansett som en rettighet av både foreldre og barn.

Hill diskuterer to temaer:

- Hva forteller en litteraturgjennomgang om hvordan barn får og håndterer penger?
- Hva slags kunnskap kommer fram når barn selv reflekterer over disse spørsmålene?

Her vil jeg konsentrere meg om det siste temaet; barns egne refleksjoner. De 41 barna som deltok i Hills kom fra to skoler i Glasgow, valgt for å få spredning i sosial klasse og etnisk opprinnelse. De ble delt i ti fokusgrupper, fem på hver av skolene.

Lommepenger er en regelmessig og generell utbetaling med moralske overtoner

Barna hadde en felles idé om at lommepenger er en regelmessig og generell utbetaling, i motsetning til utbetalinger som gis mer ad hoc, eller når det er nødvendig til bestemte formål. Det var store variasjoner i beløpet barna så de fikk, som må forstås ut fra hva lommepengene skulle dekke og i hvor stor grad de ble supplert med kontanter til for eksempel reisepenger eller lunsj på

skolen. Det var også en gråson mellom lommepenger som betingelsesløse gaver til barna og lommepenger som betaling for ulike jobber eller for ønsket atferd.

Det viste seg at forholdet til søsken var et viktig tema. I noen få familier fikk alle det samme, men vanligvis fikk eldre søsken mer enn yngre søsken. Noen av barna aksepterte dette og påpekte at behov og utgifter varierer med alder. Flere sa at det eldre barn ønsker seg eller trenger koster mer. Dessuten gjør eldre barn mye mer for moren sin. Andre var imidlertid mer egalitære, og mente at alle barn i en familie bør få det samme.

Lommepenger er ikke bare et middel for omfordeling av familiens ressurser. De er også knyttet til moralske og pedagogiske sider ved barns sosialisering. Av og til fikk for eksempel barna mer lommepenger hvis de oppførte seg pent eller gjorde noe ekstra, og av og til ble lommepengene inndratt som straff for uønsket atferd.

Nesten alle barna fikk regelmessige lommepenger fra foreldrene sine, stort sett en gang i uka. De kunne få lommepenger regelmessig fra andre slektninger også, men da skjedde det mye sjeldnere. Dessuten ga slektninger barna penger spontant fra tid til annen. Noen få barn fikk ikke lommepenger regelmessig, men spurte om penger når de trengte det.

Pengene barna fikk kunne klassifiseres på følgende måter: Regelmessige lommepenger uten betingelser, regelmessige lommepenger med betingelser (hvis barna oppførte seg pent og gjorde det de skulle), utbetaling når barna spurte selv, utbetaling når voksne tok initiativet, spesiell betaling for jobber som ble gjort og regelmessig betaling for jobber som ble gjort. Av og til ble utbetalingene kombinert slik at lommepengene barna vanligvis fikk ble supplert med ekstra penger hvis de for eksempel vasket opp eller ryddet. Det som ble tydelig, var at før de begynner å arbeide «på ordentlig», er mange barn involvert i ganske komplekse, finansielle transaksjoner.

Lommepengene ble brukt i en relasjonell kontekst

Barna brukte stort sett penger på seg selv, men de brukte også penger på presanger, primært til andre familiemedlemmer. Det mest vanlige å bruke penger på var godterier, idrett eller dans, å gå på kino, computerutstyr, sko og klær. Barna var også i den alderen at det varierte hvor stor valgfrihet de hadde når det gjaldt hvordan pengene skulle brukes. For eksempel kjøpte foreldrene klær til noen av barna, noen hadde med foreldre eller eldre søsken når de skulle kjøpe klær og kunne forhandle om hva som skulle kjøpes, og noe få sa de kunne kjøpe alle de klærne de likte. Tilsvarende mønstre gjaldt for kjøp av godter, bøker og tegneserier. Alt i alt så det ut som om barna

følte at foreldrene bare i liten grad kontrollerte hvordan lommepengene ble brukt, men det var også tydelig at de aller fleste ikke var helt fri til å bruke dem som de ville.

Barna var ofte klar over enten implisitte eller eksplisitte regler om hvordan lommepenger skal brukes. Noen ting kunne være eksplisitt forbudt, mens det var forventet at andre ting skulle dekkes av lommepengene (som reisepenger). I tillegg formidlet foreldrene at noen innkjøp var «fornuftige» mens andre ikke var det. Barna opplevde foreldrenes holdninger som en begrensning når det gjaldt hvordan de brukte lommepengene sine.

Det viste seg videre at de fleste barna så ut til å spare på en eller annen måte. Mange var seg bevisst hva foreldrene mente om de praktiske og moralske fordelene ved å spare. Det flest av dem sparte til var dyre ting de skulle ha selv, presanger til venner og slektninger, og ferier. Sparing var også en måte barna kunne håndtere det å ha ekstra penger på.

Barna i Hills studie gjenspeilet på mange måter de voksnes holdninger som ble beskrevet i Furnhams studie over. Videre kom det fram i denne studien som i flere av studiene over at lommepenger er vanlig, slik at det å ikke få lommepenger eller bare få dem av og til kan føre til at barn føler seg annerledes eller utenfor. Det ble dessuten tydeliggjort at prosesser knyttet til lommepenger er et viktig element i sosialiseringen av barn, og at ganske komplekse og varierte mønstre starter ganske tidlig.

Den siste studien i dette kapitlet utdyper det poenget Hill egentlig avslutter med. Her påpekes det at direkte observasjoner av barns deltakelse i produksjon, distribusjon og konsum viser hvor omfattende barns involvering i den økonomiske verden egentlig er. Videre kommer det fram at organiseringen, betydningen og konsekvensene av barns økonomiske aktivitet varierer innenfor tre forskjellige typer sosiale relasjoner: med andre medlemmer av husholdet, med aktører utenfor husholdet og med andre barn.

2.9 KIDS AND COMMERCE. Viviana Zelizer (2002)

Innhold og framgangsmåte

Zelizer argumenterer for at barns økonomiske handlinger må studeres fra et barneperspektiv og ikke på voksnes premisser. Hun påpeker at markeds-spesialister egentlig var først ute med å identifisere barn som kunnskapsrike og aktive konsumenter, og at akademikere fortsatt henger etter. Imidlertid er ikke barn (her definert som yngre enn 14 år) bare konsumenter, de er også

produsenter og distributører, om enn på andre måter enn i tidligere generasjoner. Dette innebærer igjen tre typer økonomiske relasjoner: Til medlemmer i deres egne hushold, til barn utenom husholdet og til representanter for andre organisasjoner som andre hushold, skoler, butikker, kirker og frivillige organisasjoner. Barns økonomiske aktivitet varierer på en betydningsfull måte mellom disse ulike relasjonene, og det er dette aspektet som diskuteres i artikkelen. Følgende spørsmål står sentralt:

- Hva slags variasjoner finnes i barns sosiale relasjoner når de er henholdsvis produsenter, konsumenter og distributører i ulike settinger?

Zelizer fremmer en rekke argumenter, for det første at barn er aktive i en rekke økonomiske aktiviteter som differensieres ut fra setting og sosial relasjon. Videre er det slik at barn utvikler utstrakte forbindelser med voksendominert produksjon, konsum og distribusjon, men vanligvis opplever at det er maktulighet mellom dem og voksne. Likevel forhandler barn hele tiden om forståelser og praksiser uansett hvor ulikt maktforholdet er. På tross av voksnes anstrengelser for å kontrollere dem etablerer barn likevel segregerte, dels autonome arenaer for produksjon, konsum og distribusjon. Derav følger behovet for å bruke det ovennevnte skillet mellom tre typer økonomiske relasjoner analytisk.

Barn som produsenter

Når det gjelder barn som produsenter tar Zelizer utgangspunkt i en vid definisjon av produksjon, nemlig en hver aktivitet som er verdiskapende. Denne forståelsen inkluderer langt mer enn betalt arbeid og produksjon for et marked. Dermed kan barn være produsenter når de hjelper til i en familiebedrift, eller når barn fra etniske minoriteter bistår foreldrene i kontakten med storsamfunnet. En amerikansk studie estimerer at barn i USA utfører omtrent 11 prosent av husarbeidet, en andel som har økt etter at flere kvinner har gått ut i arbeidslivet¹⁵. Stort sett forventer barn en eller annen form for betaling, og i den samme undersøkelsen fant forfatteren fem ulike måter barn fikk inntekter på: 16 prosent i form av gaver fra foreldrene, 8 prosent som gaver fra andre, 45 prosent fra lommepenger, 10 prosent fra arbeid utenfor hjemmet og 21 prosent fra husarbeid. Men ettersom foreldre ikke er vanlige arbeidsgivere, vil forhandlinger om passende betaling bli både delikate og

---

¹⁵ McNeal, J. U. (1999). *The kids market*. Ithaca, NY: Paramount. Se også Solberg, A. (1994). *Negotiating childhood*. Stockholm: Nordplan, for en undersøkelse av norske forhold.

konfliktfylte. Det er nemlig ikke bare lønnen som diskuteres, men også hva som er passende relasjoner mellom barn og foreldre.

Som det framgikk av de to foregående studiene jeg presenterte, er barns lommepenger noe både foreldre og barn har til dels sterke meninger om (2.7, 2.8). Zelizer viser til en studie som var basert på intervjuer med 166 barn mellom 9 og 14 år, der det framgår at barna hadde sine egne rasjonaler og strategier som godt kunne avvike fra foreldrenes¹⁶. Som vi også så i de britiske studiene jeg presenterte over (2.2, 2.3, 2.4), ser barn på lommepenger som velkomne inntektskilder. Barn varierer imidlertid seg i mellom i synet på om lommepenger skal være betaling for arbeid i hjemmet. Noen mener at det å hjelpe til er forventet og rettferdig og derfor bør være gratis, mens andre mener at det de driver med er arbeid for penger.

Barn som distributører

Fra veldig tidlig begynner barn å delta i økonomisk betydningsfulle overføringer, definert som alle overføringer av verdier. Disse overføringene begynner gjerne innen husholdet, fortsetter i forhold til jevnaldrende og involverer etter hvert andre hushold og organisasjoner. Zelizer viser her til analyser av fødselsdagsgaver og fødselsdagsselskaper, som er en «egen økonomi». Her brukes for eksempel penger, mat, klinkekuler, tegneserier og fotballkort og andre kort, i prosesser som lett lar seg observere på skolen. Disse transaksjonene representerer både solidaritet og splittelse med jevnaldrende, og signaliserer hvem som er inkludert og ekskludert. Dette kan ses som en ytterligere eksemplifisering av Ridges (2.2) poeng om at mangel på penger, her til å skaffe seg disse byttemidlene, kan bidra til sosial eksklusjon.

Barn som konsumenter

Når det gjelder barn som konsumenter mangler det fortsatt kunnskap om betydningen for barns forbruk av at sosiale relasjoner forhandles og differensieres. Igjen velger Zelizer en vid definisjon: konsum er å skaffe seg varer og tjenester. Her eksemplifiserer hun blant annet med en studie av barn fra etniske minoriteter i New Haven (Chin, 2001)¹⁷. Som et ledd i en omfattende studie ga forskeren 23 barn \$ 20 hver som de kunne bruke akkurat som de ville. Flesteparten av dem brukte pengene på måter som så ut til å befeste deres posisjon i husholdet. To kjennetegn pekte seg ut, nemlig at

---

¹⁶ Nathan, A. (1998). *The kids' allowance book*. New York: Walker.

¹⁷ Chin, E. (2001). *Purchasing power: Black kids and American consumer culture*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

barna var praktiske – de kjøpte nyttige ting til seg selv – og de kjøpte ting til familiemedlemmer (se også Hill (2.8)). Begge deler befestet barnas posisjon i husholdet, og etablerte eller bekreftet barnas sosial bånd til familiemedlemmene.

På den andre siden rapporterer Zelizer fra flere undersøkelser om både bitterhet og konflikt mellom foreldre og barn om konsum. Foreldre som er oppgitt over barnas urimelige og stadige krav om penger krangler med barn som er skuffet over at foreldrene deres ikke kan gi dem materielle goder. Selv svært fattige foreldre prøver på sin side å gi barna sine goder så de skal få det samme som sine jevnaldrende (Edin & Lein, 1997, se også Middleton, Ashworth & Braithwaite, 1997 (3.13)). Konflikter om hvordan begrensede midler i familien skal brukes belaster familierelasjonene sterkt (jfr. også Conger & Conger (4.5), Elder et al., (4.4)). Zelizer konkluderer med at konsum er noe langt mer enn det individene får. Viktigere enn det er de dynamiske, differensierte sosiale relasjonene som utspiller seg rundt forhandlingene om konsum.

Konklusjon: Det trengs mer utdypende kunnskap om barn som økonomiske aktører

Resonnementet i denne artikkelen tilsier altså at barn og unge er økonomiske aktører i langt større grad enn vi som voksne er vant til å tenke oss. Dessuten vil handlinger knyttet til økonomi alltid være relasjonelle, knyttet til familien, venner eller voksne i settinger utenom husholdet. Forhandlinger knyttet til økonomi vil videre være preget av relativ maktesløshet, i hvert fall i forhold til voksne. Det kan da tenkes at barn og unge fra fattige familier opplever ekstra maktesløshet, ettersom deres forhandlingsposisjon kan bli ekstra svak siden de har svake forhandlingskort i utgangspunktet. Dessuten er det ikke gitt at de oppnår resultater (for eksempel i form av forbrugsgoder eller «riktige» klær) som sikrer at de passer inn og får delta sammen med andre (jfr. Ridge, 2.2).

Barn og unge er økonomiske aktører i relasjon til andre

Det kan trekkes to viktige konklusjoner av studiene jeg har presentert i dette kapitlet. Den første er barn og unge er økonomiske aktører, eller aktører i forhold til den økonomiske situasjonen de opplever at de har. De velger ulike problemløsende strategier for å greie seg med lite, eller for å skaffe mer. De velger også strategier for å leve med den situasjonen som er, både kognitivt og følelsesmessig.

Den andre konklusjonen er så at barn og unge er økonomiske aktører i relasjon til andre, i ulike sosiale kontekster. Økonomi inngår som en del av relasjonen til foreldrene, i form av forhandlinger om lommepenger og andre ytelser, og noen ganger i form av å beskytte foreldrene mot for mye mas eller stille opp for dem når det er vanskelig. Barn og unge er også økonomiske aktører i relasjon til jevnaldrende, og her inngår økonomisk handlefrihet som en del av de mer generelle forhandlingene om å delta og passe inn.

Av disse to konklusjonene følger at økonomien vil ha betydning for barn og unges hverdagsliv på to nivåer. Det ene er direkte konsekvenser av økonomisk knapphet, som i større eller mindre grad kan føre til at man har mindre og gjør mindre. Det andre er at økonomisk knapphet i neste omgang kan føre til begrenset sosial handlefrihet og problemer med å posisjonere seg i forhold til venner, noe som igjen kan føre til at barn og unge blir sosialt isolert eller ekskludert. Det er i disse sosiale relasjonene at barn og unge vil føle belastningene mest.

Dette kapitlet har dreid seg om barn og unges mestringsstrategier når familien har dårlig økonomi, de belastningene de selv kan gi uttrykk for som konsekvens av dårlig økonomi, og de konklusjonene som kan trekkes på grunnlag av mer generelle spørsmål om barn og unges hverdagsliv. I de tre neste kapitlene skifter fokus til mer langsiktige virkninger på barn og unge av en oppvekst med økonomisk knapphet, først i forhold til barn.

3 Virkninger på barns velbefinnende og utvikling

Innledning

Delproblemstillingen som belyses i dette kapitlet er *i hvor stor grad foreldrenes omsorgspraksiser medierer virkninger på barns velbefinnende og utvikling av en oppvekst i fattigdom eller med økonomisk knapphet*. Som vi så i forrige kapittel, råder det stor enighet i forskningslitteraturen om at en oppvekst i fattigdom er en risikofaktor for barn, til og med en alvorlig risikofaktor, men samtidig er fattigdom en blant mange risikofaktorer for skjevutvikling (f.eks. Luthar, 1999). Som vi vil se både i dette og i de neste to kapitlene, blir det et viktig spørsmål i hvor stor grad fattigdom er en direkte eller proksimal risikofaktor, og i hvor stor grad fattigdom er en distal risikofaktor som virker gjennom ulike mediatorer. Som vi også vil se, anses foreldrenes og særlig mødrenes foreldrepraksiser som en spesielt viktig mediator for effektene av fattigdom på barn, mens den direkte effekten synes mindre.

Som nevnt i innledningskapitlet, går jeg nå over til å presentere nesten utelukkende longitudinelle studier. Jeg har valgt ut i alt 11 slike studier, publisert i perioden 1993 til 2003. Åtte av dem er amerikanske, en sammenlikner kanadiske og amerikanske nasjonale data, en er norsk og en er nordisk.

Den første studien (3.1) bygger på data fra den amerikanske The Study of Income Dynamics (PSID)¹⁸ og the Infant Health and Development

---

¹⁸ PSID er en pågående, longitudinell studie av hushold i USA som begynte i 1968 og har vært gjentatt årlig siden. Den er knyttet til University of Michigan. I utgangspunktet oversamlet man lavinntektsfamilier, men etter hvert er det blitt utviklet prosedyrer for vektning for å kompensere både for skjevhetene i den innledende samplingen og for ulikhetene i mangelen på deltakelse som har oppstått over tid. Fra 1997 er det inkludert et eget utvalg med barn og unge. Det til en hver tid eksisterende utvalget er nasjonalt representativt. PSID samler også inn meget detaljerte inntektsdata, ut over årsinntekten, for eksempel om formue, boligstandard, forbruk til mat, økonomiske ytelser, familiestruktur, familieendringer og fertilitet. Dessuten finnes det data både på husholds- og nabolagsnivå. Ved å følge alle medlemmene av utvalget over tid, også barna når de flytter hjemmefra, opprettholder PSID et representativt utvalg både av ikke-immigranter og etniske minoriteter. PSID er en sentral datakilde for forskning om utbredelse og fordeling av fattigdom i USA, også barnefattigdom, og har gitt opphav til en rekke publikasjoner om temaet. Flere av dem er representert her.

Program (IHDP)¹⁹. Forfatterne var opptatt av at i motsetning til den presisjonen man teller fattige barn med, er ikke virkningene av økonomisk deprivasjon på barn like godt utforsket. I 1994, da de to artiklene som presenteres fra denne studien kom, ble dette sett i sammenheng med at økonomisk deprivasjon ikke ble målt presist nok, at kombinasjonen av når i løpet av barns oppvekst en familie er fattig og hvor langvarig den er kan ha betydning, og at fattigdom har viktige økologiske dimensjoner både i familien og i nabolaget (Duncan, Brooks-Gunn & Klebanov, 1994). Den andre studien (3.2) bygger på et delutvalg fra IHDP. Her analyserer forfatterne ulike familieprosesser som mediator mellom inntekt og små barns utvikling (Linver, Brooks-Gunn & Kohen, 2002). Utfallsmålene i begge studier var kognitiv fungering og internaliserende og eksternaliserende problematferd²⁰.

Den tredje studien (3.3) er den eneste kliniske og kvalitative studien som presenteres her, med et opprinnelig utvalg med barn av tenåringsmødre med lav inntekt. Hensikten var å beskrive hvordan erfaringene og oppvekstvilkårene til den mest veltilpassede fjerdedelen av barna skilte seg fra erfaringene og oppvekstvilkårene til den fjerdedelen det gikk dårligst med før 4 ½ års alder (Luster et al., 2000).

I den fjerde studien (3.4) presenteres data fra «The Pitt Mother and Child Project». Her deltok mødre og sønner fra familier med lav inntekt. Også disse forfatterne var opptatt av hvorfor noen barn ser ut til å være sårbare for virkningene av fattigdom, mens andre ser ut til å være resiliente og tilpasse seg positivt. Forfatterne er opptatt av foreldrepraksiser som mediator, og diskuterer de to vanligste hypotesene for dette: Den såkalte investeringshypotesen og familieprosess-hypotesen. Utfallsmålene var igjen barnas kognitive fungering og forekomsten av problematferd (Owens & Shaw, 2003).

Den femte studien (3.5) bygger igjen på data fra PSID, i kombinasjon med barne- og ungdomsdelen som ble introdusert i 1997. Også i denne studien modelleres de to vanligste hypotesene for foreldrepraksiser som mediator, med de samme utfallsmålene. I denne studien ønsker imidlertid

---

¹⁹ Dette er et randomisert, klinisk forsøk fra åtte steder i USA med sikte på å teste effektiviteten av et program for å redusere utviklingsforsinkelser blant et utvalg på 1.394 premature nyfødte med lav fødselsvekt. En tredjedel av barna ble inkludert i intervensjonsgruppa, på tvers av sted. Det treårige programmet inkluderte støtte til familien, stimulering og oppfølging av barnelege. Utvalget var likelig fordelt mellom hvite og afroamerikanske barn.

²⁰ Internaliserende problematferd er for eksempel angst, tilbaketrekning og depresjon, mens eksternaliserende problematferd omfatter utagering, aggressivitet, mobbing og antisosial atferd.

forfatterne å se de to aspektene ved foreldrenes fungering som disse hypotesene dekker i sammenheng med hverandre og ikke atskilt (Yeung, Linver & Brooks-Gunn, 2002).

Også i den sjette studien (3.6) er forfatterne opptatt av hva som medierer mellom sosioøkonomisk status og barns atferdsproblemer, med utgangspunkt i seks sosialiseringdimensjoner og to kontekstfaktorer. Utvalget i studien ble hentet fra tre ulike steder (Dodge, Pettit & Bates, 1994, Pettit, Bates & Dodge, 1997). Omsorgutøvelse operasjonaliseres dermed på en noe annen måte enn i resten av studiene som presenteres i dette kapitlet. I motsetning til svært mange andre, diskuterer også disse forfatterne eksplisitt grunnlaget for funksjonelt forfatterskap i stedet for å fokusere på det negative og så resonnerer rundt hva fravær av negative foreldrepraksiser innebærer.

Den sjuende studien omfattet et delutvalg fra «The Charlottesville Longitudinal Study» (3.7). Forfatterne ønsket her å belyse sammenhenger mellom den psykososiale tilpasningen til barn i småskolealder og dårlig familieøkonomi, med spesiell vekt på betydningen av om den dårlige økonomien er vedvarende eller midlertidig (Bolger, Patterson, Thompson & Kupersmidt, 1995).

Den åttende studien, den siste blant de amerikanske studiene som presenteres her (3.8), hadde et annet utgangspunkt enn de sju foregående. For det første hentes datagrunnlaget fra fem prospektive, koordinerte undersøkelser som inngår i et konsortium for longitudinell forskning om årsaker, korrelater og konsekvenser av mishandling og vanskjøtsel av barn (LONGSCAN). For det andre fokuserer de spesielt på sosial kapital som mulig mediator mellom vanskelige oppvekstkår (inklusive fattigdom og mishandling) og barns utvikling (Runyan et al., 1998).

Den niende studien er komparativ, og sammenlikner nasjonale data fra Canada og USA (3.9). De kanadiske dataene er hentet fra The National Longitudinal Study of Children and Youth (NLSCY)²¹, de amerikanske fra PSID. I motsetning til flere av de andre studiene som presenteres, analyseres her virkningene av å bo i fattige nabolag i tillegg til virkningen av foreldrenes måte å utøve omsorgen på (Kohen, Brooks-Gunn, Leventhal & Hertzman, 2002). Som vi vil se i neste kapittel, er ulike kjennetegn ved

---

²¹ NLSCY er en nasjonalt representativ, longitudinell studie av kanadiske barn, som gjennomføres av Statistics Canada og Human Resources Development, Canada. Studien er et clustered sannsynlighetsutvalg bestående av hushold med barn mellom 0 og 11 år. Første datainnsamling ble gjennomført i 1994–1995, og nye datainnsamlinger skjer hvert annet år.

nabolaget man vokser opp i en faktor som i langt sterkere grad trekkes inn i studier av hvordan fattigdom innvirker på ungdoms velbefinnende og utvikling.

Den tiende studien er den eneste norske studien som presenteres i dette kapitlet (3.10). Spørsmålet er om hvorvidt det er mulig å måle problematferd allerede ved 18 måneders alder, og sosioøkonomiske variable er bakgrunnsinformasjon mer enn gjenstand for spesiell, analytisk interesse. Jeg har likevel valgt å ta den med fordi den er norsk (Mathiesen, 2002).

Den siste studien er nordisk (3.11), og her studeres helse og velbefinnende blant nordiske barn i 1984 og 1996. Heller ikke i denne studien er fattigdom og virkningene av den gjenstand for spesiell, analytisk interesse, selv om den får fram hvordan ulikheter i helse også er sosialt betinget. Jeg har likevel valgt å ta den med fordi den er nordisk, og fordi den forsøker å bruke sosial kapital som forklaring på helseulikhet (Berntsson, Köhler & Vuille, 2000).

Det er ikke til å unngå at forskningen om foreldrenes betydning for hvordan en oppvekst i fattigdom innvirker på barna deres, også fører til gjentatt påpekning av uheldige foreldrepraksiser. For å balansere dette bildet består kapitlets tredje del av en presentasjon av to britiske studier om foreldreskap når betingelsene er dårlig økonomi og vanskelige oppvekstbetingelser for barna. Den første av disse (3.12) handler om økonomiske prioriteringer. Data er hentet fra «The Small Fortunes Survey», som var den første undersøkelsen av levesettet og levestandarden til individuelle, britiske barn (Middleton, Ashworth & Braithwaite, 1997). Den andre studien (3.13) handler om foreldres opplevelser av stress, støtte og mestring, og hva slags mestringsstrategier et utvalg foreldre med vanskelig økonomi valgte for å håndtere den økonomiske knappheten som var en del av hverdagen deres (Ghate & Hazel, 2002). Se tabell 3.1.

Direkte og særlig indirekte innvirkning

Jeg starter altså med å presentere to separate analyser av samme data-materiale, nemlig IHDS. Den første av disse studiene, som i tillegg bruker data fra PSID, fokuserer spesielt på forbindelseslinjene mellom økonomisk deprivasjon og tidlig utvikling blant barn. Den andre studien analyserer nærmere en modell for hvordan kjennetegn ved nabolaget påvirker mødrenes psykiske helse, sosiale støtte og mestringsstrategier, som igjen påvirker deres atferd i forhold til barnet.

Tabell 3.1: Oversikt over studiene som presenteres

	Års-tall	Forfatter(e)	Antall deltakere	Deltaker-nes alder	Hovedproblemstillinger, hovedspørsmål eller hovedområder som dekkes
3.1	1994	Duncan, Brooks-Gunn & Klebanov	1394	5-6 (intervensjon fra 0 til 3 år)	<ul style="list-style-type: none"> • Hva var forekomsten av midlertidig og varig fattigdom både i familien og nabolaget? • Hva var den relative betydningen for barnas utvikling av inntektsfattigdom og relaterte faktorer som enslig forsørger, etnisitet og mors utdanningsnivå? • Hva var de utviklingsmessige effektene av varigheten og timingen av den økonomiske deprivasjonen? • Hva var den komparative betydningen av fattigdom i familien og nabolaget?
3.2	2002	Linver, Brooks-Gunn & Kohen	493	3-5 (intervensjon fra 0 til 3 år, inntektsmål ved 1 og 2 år)	<p>Det antas at</p> <ul style="list-style-type: none"> • Familieinntekt vil ha direkte sammenheng med utfallsvariablene når mål på familiestress og investering ikke er med i modellen • I modeller der disse mediatorene er med, vil man bare finne liten eller ingen forbindelse mellom inntekt og utfallsvariable • Den medierte effekten vil være større for kognitiv utvikling enn for atferdsvansker.
3.3	2000	Luster, Bates, Fitzgerald, Vandenbelt & Peck	86	4,5 år (fulgt fra graviditeten)	<ul style="list-style-type: none"> • Hvordan atskiller erfaringene og oppvekstvilkårene til de best utviklede barna seg fra erfaringene og oppvekstvilkårene til barna med dårligst resultat?
3.4	2003	Owens & Shaw	310	8 (fulgt fra 1 ½ år)	<ul style="list-style-type: none"> • I hvor stor grad repliserer deres resultater tidligere forskning? • Var faktorer som predikerer god eller dårlig tilpasning virksomme for alle barna i utvalget eller bare for de som var i spesielt stor risiko? • Hva slags variasjoner og mønstre var det i god tilpasning over tid?
3.5	2002	Yeung, Linver & Brooks-Gunn	753	3-5 (intervensjon fra 0-3 år)	<ul style="list-style-type: none"> • I hvor stor grad blir virkningen av inntekt mediert av familiens evne til å investere i leker osv. og et hjemmemiljø som fremmer barns kognitive utvikling og emosjonelle helse? • I hvor stor grad medieres virkningen av inntekt av den belastningen som økonomisk deprivasjon innebærer for mødrenes emosjonelle helse og foreldrepraksiser? • Er faktorene som forbinder inntekt og barns kognitive utvikling annerledes enn de som forbinder inntekt og atferd?
3.6	1994 1997	Dodge, Pettit & Bates og Pettit, Dodge & Bates	585	8-9 (Fulgt fra 4 år)	<p>Forfatterne antok at</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lav sosioøkonomisk status i førskolealder vil predikere senere atferdsproblemer • Sosioøkonomisk status vil være korrelert med definerte sosialiseringdimensjoner og kontekstfaktorer • Sosialiseringvariable vil svare for en signifikant del av virkningen av sosioøkonomisk status på atferdsvansker

tabell 3.1 forts.:

3.7	1995	Bolger, Patterson, Thompson & Kupersmidt	534	10 (Fulgt fra 8 år)	<ul style="list-style-type: none"> • Barn som bor i familier med dårlig økonomi vil vise flere atferdsproblemer, være mindre akseptert blant jevnaldrende og ha dårligere selvtillit enn jevnaldrende fra hjem med mer romslig økonomi. • Barn som opplever vedvarende, dårlig økonomi vil vise dårligst resultater på disse tre områdene. • I det aktuelle aldersspennet vil gutter som opplever dårlig økonomi, spesielt vedvarende, dårlig økonomi, ha spesielt store problemer. • Om eventuelle forskjeller mellom hvite og afroamerikanske barn kan foreklares med at afroamerikanske barn generelt utsettes for større økonomiske deprivasjon enn hvite • Virkningene av midlertidige og vedvarende økonomiske problemer medieres i hvert fall delvis av mødrenes involvering i sine barns skolegang • Om barn som opplever midlertidige og vedvarende økonomiske problemer starter dårligere ut enn sine jevnaldrende, og om de tar dem igjen, forblir hengende etter eller blir hengende ennå mer etter sine jevnaldrende fra hjem med romsligere økonomi.
3.8	1998	Runyan et al.	Fem ulike studier	5 (Fulgt fra 2 år)	<ul style="list-style-type: none"> • Hvorvidt den kumulative effekten av indikatorer på sosial kapital er større enn virkningene av hver enkelt indikator. • Hvorvidt sosial kapital har sammenheng med positiv utvikling og atferd blant førskolebarn som er i høyrisikozonen.
3.9	2002	Kohen, Brooks-Gunn, Leventhal & Hertzman	3.500	4-5 (Fulgt fra fødsel)	<ul style="list-style-type: none"> • Velstående nabolag er positivt forbundet med barns språkfunksjon, moderert av kjennetegn ved familien, særlig inntekt. • Inntektsnivået i nabolaget er forbundet med problematferd. • Sosiale kjennetegn ved nabolaget minker sammenhengene mellom inntektsnivået i nabolaget og de valgte utfallsmålene. • Oppløsningstendenser og sosial kohesjon i nabolaget vil være selvstendig forbundet med de valgte utfallsmålene.
3.10	2002	Mathiesen	932	2 ½ (Fulgt fra 1 ½)	<ul style="list-style-type: none"> • Hvorvidt det er mulig å måle problematferd på en meningsfull måte allerede hos 18 måneder gamle barn, hvilke forekomster av vansker man finner i så fall, og hvilke mønstre av vansker som synes å tre fram ved henholdsvis 18 måneder og 2 ½ års alder. • Hvor stabil atferden synes å være fra 18 til 30 måneder. • Hvilke kjennetegn ved omsorgsmiljøet og individuelle særtrekk ved barna som synes å virke inn på stabiliteten av alle typer vansker, og hvilke risikoforhold som heller synes å være selektivt knyttet til bestemte vansketyper.

tabell 3.1. forts.:

3.11	2000	Bengtsson, Köhler & Yuille	ca. 2000 i 1984 ca. 2000 i 1996	2-17 To tverrsnitts- studier	<ul style="list-style-type: none"> • På grunn av den økonomiske tilbakegangen i de nordiske landene mellom midten av 1980-tallet og midten av 1990-tallet ble det antatt at inntektsulikheten hadde økt fra første til andre gangs datainnsamling • Det ble antatt at familiene hadde mindre sosial kapital • Det ble antatt av endringer i helsetilstanden til barna og deres familier ville være relatert til begge disse forandringene.
3.12	1997	Middleton, Ashworth & Braithwaite	Foreldre til 1.239 barn	Barn på 16 år og yngre Tverrsnitts- studie	<ul style="list-style-type: none"> • Hvordan fordeler fattigdom blant barn og foreldre i Storbritannia seg hvis fattigdom defineres ut fra mangel på nødvendighetsartikler og nødvendige tjenester og tiltak? • Vil fattige foreldre prioritere barnas behov framfor sine egne, og hvor langt er dette mulig?
3.13	2002	Ghate & Hazel	Foreldre til 1.754 barn Dybde- inter- vjuer: Foreldre til 40 barn	Barn på 16 år og yngre Tverrsnitts- studie	<ul style="list-style-type: none"> • Hvordan mestrer foreldre i fattige og lite optimale omgivelser utfordring og stress knyttet til foreldreskapet? • Hvilke kjennetegn ved foreldrenes personlige og sosiale betingelser er nærmest knyttet til god eller dårlig mestring?

3.1 ECONOMIC DEPRIVATION AND EARLY CHILDHOOD DEVELOPMENT

Greg J. Duncan, Jeanne Brooks-Gunn og Pamela Kato Klebanov (1994)

Innhold og framgangsmåte

Forfatterne brukte to datasett i analysene. Det primære var the Infant Health and Development Program (IDHS), et randomisert klinisk forsøk fra åtte steder med sikte på å teste effektiviteten av et program for å redusere utviklingsforsinkelsene blant et utvalg premature nyfødte med lav fødselsvekt. En tredjedel av barna, på tvers av sted, ble randomisert til å delta i intervensjonsgruppa. Programmet inkluderte støtte til familien, stimulering og oppfølging fra barnelege. I alt deltok familier med 1.394 barn, hvorav vel halvparten var hvite. Resten var afroamerikanske.

Programmet varte i tre år, men effektmålingen ble gjennomført da barna var fem år gamle. Mål på kognitiv fungering, atferd og helse ble brukt. Utfallsmålene var kognitiv fungering, eksternaliserende og internaliserende problematferd. Familiens situasjon ble målt ved hjelp av en rekke standardiserte instrumenter, for å få fram blant annet mors utdanningsnivå, om

familien hadde enslig forsørger, om mor var svart og hvorvidt familien var i behandlingsgruppa. Videre ble mulige kombinasjoner av mors sivilstatus i løpet av oppfølgingsperioden registrert. Hjemmet ble observert, spesielt med sikte på å få fram stimulering, om lekemiljøet var trygt og om foreldrene viste varme i omsorgen for barnet. Dessuten fylte foreldrene ut spørreskjemaer om mestringsstrategier, fysisk og psykisk helse og sosial støtte. Avslutningsvis ble graden av økonomisk deprivasjon og andre risikofaktorer knyttet til nabolaget²² vurdert. Det supplerende datasettet ble trukket inn for å kartlegge omfanget av fattigdom blant familiene, og var hentet fra PSID. Følgende problemstillinger sto i fokus:

- Hva var forekomsten av midlertidig og varig fattigdom både i familien og nabolaget?
- Hva var den relative betydningen for barnas utvikling av inntektsfattigdom og relaterte faktorer som å være enslig forsørger, etnisitet og mors utdanningsnivå?
- Hva var de utviklingsmessige effektene av varigheten og timingen av den økonomiske deprivasjonen?
- Hva var den komparative betydningen av fattigdom i familien og i nabolaget?

Multiple lineære regresjoner var den viktigste analysemetoden som ble brukt, og de uavhengige variablene forklarte mellom 31 og 46 prosent av variansen i IQ da barna var fem år gamle. Dessuten ble det konstruert en modell som målte endringer i barnas utvikling over tid, ved å legge status på tidligere tidspunkter til regresjonsanalysen på senere tidspunkter.

Betydningen for barnas utvikling av inntektsfattigdom og relaterte faktorer

Som tidligere forskning også har vist hadde målene på familiefungering betydning for utfallet på alle tre utviklingsmålene, selv om de forklarte mer av variansen i IQ enn i internaliserende eller eksternaliserende problematferd. Mors utdanningsnivå hadde signifikant, positiv betydning for alle tre utfallsmålene, mens det å være enslig forsørger hele eller deler av oppfølgingstiden hadde signifikante, skadelige effekter. Forfatterne konkluderer imidlertid med at denne siste effekten forsvinner når man kontrollerer for inntekt, ettersom husholdsinntekten stort sett er mye lavere hvis familien har en forsørger.

---

²² Betegnelsen nabolag er en oversettelse av det amerikanske «census tracts». Disse består av mellom 4.000 og 8.000 innbyggere, og defineres for å likne ekte nabolag ved hjelp av lokale komiteer. En «census tract» regnes som fattig hvis 40 prosent av innbyggerne har inntekt under fattigdomsgrensen.

Fødselsvekten predikerte IQ, men ikke atferdsproblemer. Kjønn hadde betydning i den forstand at omfanget av eksternaliserende problemer var større blant guttene, men ikke for omfanget av internaliserende problematferd eller IQ. Afroamerikanske barn skåret lavere på IQ, men viste også mindre problematferd.

Betydningen av timing og varighet av fattigdommen

Modellene som ble konstruert, viste at inntekt i forhold til fattigdomsgrensen var statistisk signifikant i forhold til utfallsmålene. Hvis inntekten ble økt fra fattigdomsgrensen til dobbelt så mye, økte gjennomsnittlig IQ med 3.6 poeng (standardavviket er 15 poeng), mens omfanget av begge typer problematferd sank med ett poeng. Graden av fattigdom hadde også betydning, og barn i den fattigste gruppa, som hadde levd på eller under fattigdomsgrensen i hele oppfølgingsperioden, hadde gjennomsnittlig 9.1 poeng lavere IQ og 3.3 poeng høyere skåre for eksternaliserende problematferd. Virkningene av å være vedvarende fattig var omtrent dobbelt så store som virkningene av midlertidig fattigdom. Dette impliserer kumulative effekter.

Familieinntekten forble en høyst signifikant prediktor for IQ ved femårs alder, også etter at nivået da barna var tre år ble kontrollert for. Imidlertid var ikke lenger sammenhengen signifikant for internaliserende problematferd, og den var bare så vidt signifikant ($p=.05$) for eksternaliserende problematferd.

Betydningen av mødrenes omsorgspraksiser

Alle dataene som ble samlet inn om foreldrenes omsorgsutøvelse gjorde det mulig å analysere foreldrepraksiser som medierende faktor for fattigdom. Det viste seg at resultatene på HOME-skalaen svarte for omtrent en tredjedel av virkningen av familiens inntekt på IQ ved femårsalder. Når det gjaldt internaliserende problematferd, svarte derimot mødrenes egenrapporterte depresjon og skårene på mestringskalaen for omtrent halvparten av effekten. Når det gjaldt eksternaliserende problematferd, virket begge mål på mødrenes fungering sammen og svarte da for omtrent halvparten av effekten.

Betydningen av å bo i et fattig nabolag i tillegg

Virkningene av å bo i et fattig nabolag var ikke like sterke, men antyder at det å ha mer velstående naboer er assosiert med høyere IQ. Gjennomsnittlige IQ-skårer økte med 1.6 poeng for hver 10 prosent økning i inntektsnivået i nabolaget. Derimot fant man ingen effekt av å øke andelen av fattige naboer. Det å ha flere naboer med lav inntekt var derimot assosiert med mer eksternaliserende problematferd. For hver 10 prosent økning i andelen fattige naboer, økte skåren på eksternaliserende problematferd med 0.6 poeng.

Afroamerikanske barn var spesielt ille ute. I PSID finner man at tre femtedeler av dem lever i nabolag der minst 20 prosent er fattige, i motsetning til 10 prosent av de hvite barna. Og mens ikke mer enn 0,3 prosent hvite barn vokser opp i fattige nabolag, gjelder dette for 8,4 prosent afroamerikanske barn.

Konklusjon

Duncan, Brooks-Gunn og Klebanov påpeker at det ville være nyttig å utvide analysene til en mer fullstendig modell av hvordan inntekt produserer forskjeller i barns utvikling. Videre nevner de som en mulig begrensning at alle barna som inngår i IHDP har lav fødselsvekt, som igjen kan påvirke deres videre utvikling, uten at de har mål som kontrollerer for dette. For det tredje problematiserer forfatterne at det bare er mødrene som har uttalt seg om barnas atferdsproblemer. Imidlertid kan dette spørsmålet avklares nærmere når oppfølgingen av barna ved åtteårs alder gjennomføres, ettersom data da også skulle samles inn på skolen. De konkluderer med at lav inntekt, og særlig vedvarende fattigdom, er sterke determinanter for barns kognitive utvikling og forekomsten av atferdsproblemer, selv etter at andre forhold kontrolleres for. Videre ser det ut som om sammenhengen medieres via mødrenes kjennetegn og atferd. Dermed blir effekten på barna dobbel.

Den neste studien må ses i sammenheng med den foregående, ettersom den også benytter data fra IHDP, her de to tredjedelene av spedbarna som ble randomisert til kontrollgruppa. Designet er imidlertid litt annerledes, ettersom familieinntekten da barna var ett og to år gamle blir brukt til å predikere kognitiv fungering og atferdsproblemer da barna var tre og fem år gamle. Dessuten testet forfatterne to forskjellige teoretiske modeller for hvordan foreldrenes omsorgspraksiser medierer effektene av fattigdom. Dermed fikk de også gått nærmere inn på noe av det forfatterne av den første studien etterlyste.

3.2 FAMILY PROCESSES AS PATHWAYS FROM INCOME TO YOUNG CHILDREN'S DEVELOPMENT. MIRIAM R. LINVER, JEANNE BROOKS-GUNN OG DAFNA E. KOHEN (2002)

Innhold og framgangsmåte

I denne studien var forskningsinteressen altså ulike familieprosesser som mediator mellom inntekt og små barns utvikling. Mødrenes emosjonelle problemer, autoritative og autoritære foreldrestrategier (tatt opp på video) og barnas tilgang på aktiviteter som stimulerte kognitiv utvikling, som alle inn-

gikk i IDHP, ble analysert i et delutvalg på 493 hvite og afroamerikanske barn. Utfallsmålene var kognitiv fungering og internaliserende og eksternaliserende problematferd, målt når barna var tre og fem år gamle (se for øvrig presentasjonen av forrige studie). Inntektsmålet inkluderte total inntekt, inntekt i forhold til fattigdomsgrensen da barna var ett og to år gamle, og et mål på om fattigdommen var vedvarende eller midlertidig.

Forfatterne tok utgangspunkt i to teoretiske perspektiver, ofte kalt familiestress-modellen og investeringsmodellen. *Familiestress-modeller* postulerer at lav inntekt eller tap av arbeid delvis influerer på barns utvikling (vanligvis målt ved skoleprestasjoner, skolemotivasjon eller atferdsproblemer) gjennom betydningen av økonomisk stress for foreldrenes mentale helse. Forverring av foreldrenes mentale helse påvirker deres foreldrepraksiser, som igjen har sammenheng med at barn og unges utvikling og velbefinnende blir dårligere. Det antas at foreldrenes økonomiske problemer og måten de opplever dem på utgjør forbindelseslinjen. Disse modellene har vanligvis vært testet på ungdom (se f.eks. Conger & Conger, 2002, Conger et al. (4.5)), og forfatterne ønsket nå å prøve tenkningen på et utvalg små barn. *Investeringsmodeller* antar at inntekt har sammenheng med barns utvikling fordi en god nok inntekt setter foreldrene i stand til å kjøpe leker, gi barna erfaringer og la dem delta i aktiviteter som fremmer deres utvikling og velbefinnende. Disse modellene kalles gjerne investeringsmodeller fordi de forklarer effekten av inntekt med foreldrenes muligheter til å investere i sine barns menneskelige kapital²³. Analysene testet følgende hypoteser:

- Familieinntekt vil ha direkte sammenheng med utfallsvariablene når mål på familiestress og investering ikke er med i modellen.
- I modeller der disse mediatorene er med, vil man bare finne liten eller ingen forbindelse mellom familieinntekt og utfallsvariablene fordi mødrenes emosjonelle problemer, foreldrestrategier og hvorvidt de skaper et stimulerende hjemmemiljø vil mediere mellom familieinntekt og barnas utvikling.
- Den medierte effekten av ovenstående vil være større for kognitiv utvikling enn for atferdsproblemer, og strenge og straffende foreldrepraksiser så vel som mødrenes emosjonelle problemer vil ha større effekt på atferdsproblemer enn på kognitiv utvikling.

Både direkte og indirekte betydning av familieinntekt: Viktig å teste for mediatorer

---

²³ Se for eksempel Haveman, R. & Wolfe, B. (1994). *Succeeding generations: On the effects of investments in children*. New York: Russell Sage Foundation.

Forfatterne brukte flernivåanalyser, der både den direkte og indirekte betydningen av familieinntekt for utfallsmålene ble modellert i forskjellige kombinasjoner. Det viste seg at familieinntekt hadde direkte så vel som indirekte sammenheng med barnas kognitive utvikling, men den direkte betydningen var større når bare observasjonen av hjemmemiljøet (det vil i samsvar med investeringshypotesen) ble valgt som mediator. Derimot var ikke den direkte sammenhengen mellom familieinntekt og problematferd signifikant, uansett hvordan mediatoresne ble inkludert. Resultatene understreker derfor betydningen av å teste for mediatorer innen familien når sammenhengen mellom inntekt og utfallet for barna skal undersøkes nærmere, ettersom det viste seg at inntektens virkning på barnas kognitive utvikling og problematferd ble mediert på litt ulike måter. Det er også viktig å studere sammenhengen mellom familieinntekt og barnas utvikling over tid.

Både investeringshypotesen og familiestress-hypotesen ble bekreftet

Modellene som ble testet i denne studien demonstrerer som nevnt to alternativer for å forstå sammenhengen mellom familieinntekt og barnas kognitive utvikling og problematferd; investeringshypotesen og familiestress-hypotesen. Resultatene viste at både hjemmemiljøet og kjennetegn ved mødrene fungerte som mediatorer. Høyere familieinntekt hadde sammenheng med et mer kognitivt stimulerende hjemmemiljø, og mer positive foreldrepraksiser hadde sammenheng både med bedre kognitiv fungering og mindre problematferd. Disse resultatene er viktige av flere årsaker. For det første ble familieinntekt målt tidligere enn barnas fungering i denne studien. For det andre ble det antatt at mødrenes fungering hadde sammenheng med begge typer utfallsmål. Tilleggs-kjennetegn ved mødrene, som alder ved fødsel, utdanningsnivå og språklig kompetanse, ble inkludert som kovariater. Sammenhengene besto imidlertid selv etter at disse kovariatene samt barnets fødselsvekt var kontrollert for.

Konklusjon

Det viste seg at mødrenes emosjonelle problemer så vel som deres foreldrepraksiser medierte mellom familieinntekten og barnas fungering. Som svært mange andre studier, kan imidlertid også denne kritiseres for at mødrene rapporterte både om sine egne og barnas problemer. Imidlertid påpeker Linver, Brooks-Gunn og Kohen at det vanligvis vil være et visst samsvar mellom læreres og foreldres vurdering av barns problematferd. I tillegg var ikke mødrenes emosjonelle problemer signifikant forbundet med barnas kognitive fungering, bare med deres problematferd. Dessuten ble mødrenes

emosjonelle problemer målt da barna var ett og to år gamle, mens barnas fungering ble kartlagt da de var tre og fem år gamle.

I tråd med mange andre, fant forfatterne større inntektseffekter for små barn enn det som er vanlig å finne for ungdom. Det kan tenkes at det er da en oppvekst i fattigdom virkelig har negative konsekvenser, som videreføres etter hvert som barna blir eldre (se også Duncan, Brooks-Gunn, Yeung & Smith, (5.2)). Det er heller ikke sikkert at fattigdomserfaringer på et senere tidspunkt akselererer de sosiale ulikhetene i like stor grad. Dessuten er risikofaktorer som fattigdom i hvert fall delvis stabile over tid, hvilket tilsier at det ikke oppstår store endringer for barnas del. Avslutningsvis kan det tenkes at hvis barn ikke må håndtere virkningene av fattigdom tidlig, kan de utvikle seg positivt og dermed bli mer resiliente mot senere belastninger.

Linver, Brooks-Gunn og Kohen diskuterer også om deres funn kan generaliseres til barn som ikke er premature og har lav fødselsvekt. De påpeker imidlertid at deres funn er i overensstemmelse med annen forskning der barna har hatt normal fødselsvekt.

Den neste studien, som er den eneste rene, kliniske studien, startet da barna var ett år gamle. Denne og neste studie er også de eneste i dette kapitlet som fokuserer eksplisitt på vellykte utviklingsforløp blant barn som vokser opp med fattigdom eller økonomisk knapphet.

3.3 FACTORS RELATED TO SUCCESSFUL OUTCOMES AMONG PRESCHOOL CHILDREN BORN TO LOW-INCOME ADOLESCENT MOTHERS

Tom Luster, Laura Bates, Hiram Fitzgerald, Marcia Vandenberg og Judith Peck Key (2000).

Innhold og framgangsmåte

Hensikten var å beskrive hvordan erfaringene og oppvekstvilkårene til de 22 mest veltilpassete barna til tenåringsmødre med lav inntekt skilte seg fra erfaringene og oppvekstvilkårene til de 22 barna det gikk dårligst med før 4 ½ års alder. Det opprinnelige utvalget besto av 86 barn, som deltok sammen med sine mødre i et program for forebyggende familiearbeid spesielt beregnet på tenåringsmødre²⁴. Mødrene var mellom 13 og 19 år gamle da barna ble født, både hvite og afroamerikanske. Nesten samtlige var ugift da de ble med i prosjektet, og tre fjerdedeler var fortsatt ugift da prosjektet ble avsluttet. Mødrene ble intervjuet fire ganger, da barna deres var henholdsvis

---

²⁴ Family TIES (Trust, Information, Encouragement, Support)

ett, to, tre og fire og et halvt år gamle. Tenåringsmødre ble valgt ut fordi studier som sammenlikner barn av tenåringsmødre med barn av eldre mødre, typisk viser at barn av tenåringsmødre gjør det dårligere enn sine jevnaldrende på en rekke kognitive utviklingsmål og mål på skolefaglig fungering. Vellykkethet ble definert som å skåre i den beste kvartilen i utvalget på en alderstilpasset, kognitiv test. Barnas hjemmemiljø ble vurdert, og forskerne ba om vurderinger fra den sosialarbeideren som hadde hovedkontakten med familien. Når det gjaldt mødrene var forskerne mest opptatt av utdanningsnivå og psykologisk velbefinnende. Kontekstuelle faktorer som ble målt var hvorvidt mødrene hadde en partner i hjemmet, om det var flere barn i hjemmet og om mor og barn bodde sammen med mormor når barnet var 4 ½ år gammelt. Videre ble nabolaget vurdert i forhold til stabilitet, trygge lekemuligheter og kvaliteten på boligen. Problemstillingen var altså:

- Hvordan atskiller erfaringene og oppvekstvilkårene til de best utviklede barna seg fra erfaringene og oppvekstvilkårene til barna med dårligst resultat?

De 22 barna som skåret i den øverste kvartilen lå tett opp til den nasjonale normen for den testen på kognitiv fungering som ble brukt, mens de 22 barna som skåret i den laveste kvartilen lå omtrent tre standardavvik under. Det var følgelig stor forskjell mellom den kognitive fungeringen til disse to gruppene på det målet som ble brukt. Gjennomsnittlig hadde også flere av barna i den minst kompetente gruppa lavere fødselsvekt.

Klart forskjellig omsorgssituasjon for barna i de to ekstremgruppene

Det viste seg at omsorgen barna i disse to gruppene hadde fått på de fire tidspunktene var markert forskjellig. Gruppeforskjellene ble analysert med chi-square, og forskjellene var stort sett signifikante på .05-nivå. De flinkeste barna fikk mye mer støttende omsorg ved samtlige oppfølginger, likeledes ble mødrenes foreldreferdigheter vurdert til å være vesentlig bedre. Barna i den høyeste kvartilen ble lest ofte for, barna i den laveste kvartilen nesten aldri. De mest kompetente barna hadde mødre med høyest utdanning (flesteparten av dem hadde artium), og flere av mødrene i denne gruppa var i arbeid da oppfølgingen ble avsluttet. Det var imidlertid ikke signifikante forskjeller mellom mødrene i de to gruppene når det gjaldt psykologisk velvære verken ved starten eller avslutningen av oppfølgingen. Imidlertid var det en tendens i retning av at mødrene til de mest kompetente barna hadde mer tillit til andre enn mødrene i den andre gruppen.

Flere av de mest kompetente barna bodde sammen med sin far eller en i hans sted. Mødrene til de minst kompetente barna hadde også flere barn, faktisk var tre fjerdedeler av de mest kompetente barna enebarn. Barna i den mest kompetente gruppa hadde dessuten flere bestemødre med artium, som igjen hadde fått sitt første barn senere. Det var også mer sannsynlig at mødrene til de mest kompetente barna så på sin mor som en positiv innflytelse i livet sitt.

Konklusjon: De dårligst fungerende barna var utsatt for mer risiko

Luster et al. understreker at i tillegg til at mødrene til de minst kompetente barna ga dem mindre støttende omsorg, utøvet de også omsorgen i mer stressende omgivelser. Noen hadde mindre å tilby barna sine fordi de selv hadde hatt en meget vanskelig oppvekst. De hadde mindre utdanning, dårligere tilknytning til arbeidslivet, flere barn, bodde i mer utsatte nabolag, og hadde i mindre grad samboende partner. Noen av dem hadde mer enn nok med å skaffe barna sine og seg selv nok mat, en akseptabel bosituasjon og trygge omgivelser.

Forfatterne diskuterer også det at flere av de mest kompetente barna bodde i hushold med to voksne personer. En far i hjemmet kan i seg selv være positivt, dessuten bidrar to forsørgere til å øke familiens økonomiske ressurser. I den forrige studien jeg presenterte, forsvant noen av de negative effektene av å vokse opp med enslig mor når man korrigerer for inntekt. Kanskje var også mødrene til de mest kompetente barna mer velfungerende, og derfor i stand til å opprettholde en relasjon over tid. Det kan derfor være flere årsaker til at barn i familier med to voksne forsørgere skårer høyere på tester av kognitiv fungering.

Forfatterne er klar over at de har undersøkt ganske mange variable i et lite utvalg, men mener framgangsmåten er begrunnet ved at studien er eksplorerende og primært deskriptiv.

I den fjerde studien ble deltakerne, som bare omfattet familier med sønner, rekruttert da guttene var halvannet år gamle. Prosjektet atskiller seg fra prosjektene knyttet til IHDP ved å lage et samlemål for tilpasning, som besto av skårer for atferdsproblemer slått sammen med skårer for sosial kompetanse.

3.4 POVERTY AND EARLY CHILDHOOD ADJUSTMENT

Elizabeth S. Owens og Daniel S. Shaw (2003)

Innhold og framgangsmåte

Forfatterne diskuterer her noen resultater fra «The Pitt mother and child project», der i alt 310 mødre og sønner fra familier med lav inntekt²⁵ i Pittsburgh, Pennsylvania ble rekruttert da guttene var tilnærmet halvannet år gamle. 60 prosent av mødrene var hvite, 40 prosent afroamerikanske. Nesten to tredjedeler av mødrene hadde 12 eller færre års utdanning, omtrent 60 prosent var gift eller samboende. Da barna var 18 måneder gamle, levde to tredjedeler av familiene under fattigdomsgrensen. Det samme gjaldt for omtrent halvparten da guttene var seks år gamle. 40 prosent av familiene levde kontinuerlig under fattigdomsgrensen mens barna var mellom halvannet og fem år gamle. Guttene og mødrene deres ble fulgt opp sju ganger fra de var halvannet til de var åtte år gamle. Ved hver oppfølging gjennomførte guttene en rekke halvstrukturerte og ustrukturerte oppgaver knyttet til sosial interaksjon, hvorav flere ble tatt opp på video. Mødrene fylte ut spørreskjemaer og ble intervjuet om demografiske variable, egen tilpasning, familiens fungering og barnas atferd. Standardiserte mål ble brukt for hvert enkelt tema. Mellom 280 og 300 av familiene deltok i hver oppfølging, så frafallet hver gang var mindre enn 10 prosent.

Også Owens og Shaws utgangspunkt var hva det kan komme av at noen barn er sårbare for virkningene av fattigdom, mens andre tilpasser seg positivt. Fattigdom i tidlige barneår ble definert som det å bo i en familie med inntekt under et spesifisert minstenivå inntil man er fem år gammel. Positiv tilpasning eller motstandsdyktighet ble definert på to områder. Det første var at guttene ikke hadde atferdsproblemer utover det som er normalt for åtteåringer, det vil si maksimum et halvt standardavvik over medianen for utvalget. I tillegg skulle de vise sosiale ferdigheter som lå over utvalgsmedianen. Det var derfor snakk om gjennomsnittlig eller litt bedre fungering, men ikke eksepsjonelt god fungering. Data fra prosjektet presenteres med følgende problemstillinger:

- I hvor stor grad repliserer deres resultater tidligere forskning?
- Er faktorer som predikerer god eller dårlig tilpasning virksomme for alle barna i utvalget eller bare for de som var i spesielt stor risiko?
- Hva slags variasjon og mønstre var det i god tilpasning over tid?

---

²⁵ De ble rekruttert fra såkalte Women, Infant and children nutritional supplement clinics.

Resultatene ble analysert i fire stadier. For det første testet forfatterne sammenhenger mellom kjennetegn ved barna og familiene og positiv tilpasning blant de som levde under fattigdomsgrensen ved en eller flere anledninger mellom halvannet og fem års alder. For det andre analyserte de virkningene av de samme faktorene over tid. For det tredje testet de hovedeffekter og interaksjoner mellom kjennetegn ved barna respektive familiene, og for det fjerde analyserte de variasjoner i positiv tilpasning over tid.

Alle familiene i utvalget kom fra familier med lav inntekt, men alle var ikke fattige. Risikogruppen ble som nevnt definert som de familiene som levde under fattigdomsgrensen ved en eller flere anledninger, og omfattet 82 prosent av det opprinnelige utvalget. Av disse ble bare den undergruppa hvor det forelå data om guttenes atferd og sosiale ferdigheter ved seks og åtte års alder med i de første analysene, som følgelig omfattet 167 familier (54 prosent av det opprinnelige utvalget). Her sammenliknet man guttene med og uten positiv tilpasning, som henholdsvis utgjorde 40 og 60 prosent. Det viste seg at barn som hadde trygg tilknytning da de var halvannet år gamle også hadde 2,5 ganger større sannsynlighet for å være veltilpasset da de var åtte år gamle, sammenliknet med de med utrygg tilknytning. Verbal IQ ved fem og et halvt års alder var også positivt forbundet med god tilpasning. Videre var det mer sannsynlig at mødrene hadde beskrevet relasjonen til de veltilpassete guttene som åpen og relativt konfliktfri da de var 5–6 år gamle. De samme mødrene var også mindre fiendtlige og aggressive da barna var halvannet og tre og et halvt år gamle.

Ettersom mange av de faktorene som studeres antas å være interkorrelert, testet forfatterne også for kollinearitet. Dette ble gjort i andre stadium. Resultatet var at både mors lave aggresjon og fiendtlighet, trygg tilknytning for spedbarnas del og god kvalitet på relasjonen mellom mor og barn framsto som statistisk signifikante og unike prediktorer for senere positiv tilpasning. Barnas verbale IQ mistet imidlertid sin betydning.

Var noen forhold spesielt virksomme i forhold til risikobarn?

Det kan argumenteres for at selv om kunnskap om forhold som generelt fremmer positiv tilpasning blant barn er viktig, er det enda viktigere å identifisere forhold som er spesielt virkningsfulle for risikobarn. Owen og Shaws utvalg er ikke optimalt på dette punktet, ettersom alle deltakerne kom fra lavinntektsfamilier. Imidlertid delte de utvalget i ytterligere to analytiske grupper: De som ikke levde under fattigdomsgrensen ved noen av oppfølgingene opp til fem års alderen, og de som gjorde det ved alle besøkene. Selv om andelen veltilpassete barn var ganske like i de to gruppene, rundt 40

prosent, var det forskjeller mellom de mindre tilpassete gruppene når det gjaldt atferdsproblemer. Ikke mer enn en fjerdedel av barna i gruppa som aldri hadde levd under fattigdomsgrensen viste atferdsproblemer, mens vel halvparten fra den vedvarende, fattige gruppa gjorde det.

Det viste seg også at mors avvisning av barna, mors depressive symptomer, og kvaliteten på relasjonen mellom mor og barn bare hadde signifikant betydning for guttenes tilpasning i den kronisk fattige gruppa. Mors aggressivitet og fiendtlighet hadde likeledes en viss betydning, men effektstørrelsen var relativt liten. Funnene må imidlertid tolkes med en viss forsiktighet på grunn av kollineariteten mellom variablene.

Variasjoner i tilpasning over tid

De siste analysene omhandlet tilpasningens stabilitet over tid. Her valgte Owens og Shaw ut de 66 guttene som både var fra fattige familier og godt tilpasset som åtteåringer. For 40 av disse forelå det mål på atferdsproblemer og sosiale ferdigheter også fra to år tidligere. 25 (62 prosent) av disse igjen var også godt tilpasset da. Sammenlagt hadde forskerne data om atferdsproblemer og sosiale ferdigheter om 112 av guttene fra disse to tidspunktene, som også var fra fattige familier. Av disse viste nesten tre fjerdedeler stabilitet over tid, det vil si at de enten var godt (40) eller dårlig (42) tilpasset på begge tidspunkter. Den siste vel fjerdedelen (32) var godt tilpasset på det ene tidspunktet, men ikke på det andre. Den eneste faktoren som predikerte stabil positiv tilpasning på begge tidspunkter i motsetning til på ett av tidspunktene, var barnets verbale IQ som seksåring.

Konklusjon

Owens og Shaw forstår sine resultater som uttrykk for interaksjonseffekter og ikke en hovedeffekt. Avvisning fra mor, mors depressive symptomer og kvaliteten på relasjonen mellom mor og barn hadde bare innvirkning på tilpasningen til guttene i risikogruppa. Slike interaksjonseffekter kan fortolkes som beskyttelse når visse positive familiekjennetegn er til stede, *eller* som økt sårbarhet når de samme kjennetegnene får en negativ utforming. En god relasjon mellom mor og barn kan fungere beskyttende i situasjoner hvor det er spesielt behov for en slik relasjon, som når familien utsettes for mange andre belastninger. Dette er tilfelle for familier som lever med vedvarende fattigdom. Omvendt kan en vanskelig eller dysfunksjonell relasjon øke risikoen for mistilpasning i en allerede risikofylt livssituasjon. Det kan også tenkes at barn som vokser opp med vedvarende fattigdom har færre måter å kompensere for en vanskelig relasjon på, ved at de for eksempel ikke har en god lærer eller en annen stabil voksenperson å forholde seg til.

Den femte studien bygger igjen på analyser av PSID, i kombinasjon med barnedelen som ble introdusert i 1997, og bygger på data om 753 barn mellom tre og fem år. Som i den andre studien modelleres både investeringstenknin- gen og familiestress-hypotesen, her kalt familieprosess-perspektivet. Utfalls- målene er de samme: Barnas kognitive fungering og deres problematferd. I denne studien ønsker forfatterne å analysere enda mer i detalj hvordan de to aspektene ved foreldrenes fungering som mediator kan og bør ses i sammenheng.

3.5 HOW MONEY MATTERS FOR YOUNG CHILDREN'S DEVELOPMENT: PARENTAL INVESTMENT AND FAMILY PROCESSES.

W. Jean Yeung, Miriam R. Linver og Jeanne Brooks-Gunn (2002).

Innhold og framgangsmåte

Forfatterne påpeker at det fortsatt er en mangel i litteraturen om sammenhengene mellom foreldreinntekt og barnas fungering, det vil si hvilke media- torer som er virksomme. Dermed begrenses vår forståelse av hvorfor inntekt har betydning, når den har betydning og hvorfor den har sterkere betydning for barns kognitive fungering enn for problematferd. Som nevnt poengterer investeringshypotesen at effekten av inntekt medieres gjennom familiens muligheter for å investere ressurser i barnas utvikling, eller menneskelige kapital. Forskere som analyserte data fra det kanadiske NLSY-CS og IHDP fant også at barn i familier med en inntekt som lå på halvparten av fattig- domsgrensen gjennomsnittlig skåret mellom 6 og 13 poeng lavere på ulike, standardiserte tester enn barn fra familier med inntekt som lå halvannen til to ganger over denne grensen²⁶. De tilskrev dette resultatet at foreldrene i fattige familier manglet ressurser til å skape godt læringsmiljø for barna i hjemmet.

Også som tidligere nevnt, postulerer familieprosess-hypotesen (eller familiestress-hypotesen) at effekten av familieinntekt medieres gjennom inntektens påvirkning av sentrale familieprosesser. Lav familieinntekt er skadelig for barns utvikling fordi den påvirker mødrenes emosjonelle helse og kvaliteten på deres interaksjon med sine barn, som igjen har sammenheng med barnas fungering. Mer spesifikt fører økonomisk deprivasjon og subjek- tive opplevelser av økonomisk knapphet til at familien må redusere for-

---

²⁶ Smith, J. R., Brooks-Gunn, J. & Klebanov, P. K. (1997). The consequences of living in poverty for young children's cognitive and verbal ability and early school achieve- ment. I G. J. Duncan og J. Brooks-Gunn (eds.). *The consequences of growing up poor*. New York: Russell Sage Foundation.

bruket av varer og tjenester, søke sosialhjelp og andre ytelser, flytte eller skaffe ekstraarbeid (se også Edin & Lein, 1997). Dette øker mødrenes emosjonelle problemer, som igjen assosieres med en økning i autoritære og straffende foreldrepraksiser. Derimot ser det ut som om omsorgsfull og ikke-straffende atferd beskytter barna mot noen av de negative konsekvensene av økonomisk deprivasjon.

Yeung, Linver og Brooks-Gunn var opptatt av følgende spørsmål i denne studien:

- I hvor stor grad blir virkningen av inntekt mediert av familiens evne til å investere i leker og bøker osv., ytelser og et hjemmemiljø som fremmer et barns kognitive utvikling og emosjonelle helse?
- I hvor stor grad medieres virkningen av inntekt av den belastningen som økonomisk deprivasjon innebærer for mødrenes emosjonelle helse og foreldrepraksiser?
- Er faktorene som forbinder inntekt og barns kognitive utvikling annerledes enn de som forbinder inntekt og atferd?

Også disse forskerne brukte altså barnas kognitive fungering og problematferd ved tre og fem års alder som utfallsmål. Ettersom de fant at det ikke var noen signifikant sammenheng mellom internaliserende problematferd og familieinntekt etter at demografiske kjennetegn var kontrollert for, ble bare eksterne problematferd brukt i de videre analysene. De brukte forøvrig et samlemål på inntekt fra flere år for å ivareta at inntekten kan svinge en del fra år til år.

Konstrukter knyttet til investeringsmodellen var ting som ble skaffet for å skape et rikt hjemmemiljø for barnet, kvaliteten på hjemmemiljøet og penger brukt på barnepass. I tillegg kom investering i form av hvor mye tid foreldrene brukte sammen med barnet på utviklingsfremmende aktiviteter. Dermed ble økonomiske og ikke-økonomiske mål kombinert. Konstrukter knyttet til familiestress-modellen var så opplevelsen av økonomisk knapphet, mødrenes depressivitet og foreldrepraksiser, samt observasjoner av varme versus straffende og autoritære foreldrepraksiser. Flernivåanalyser ble brukt, og alternative modeller ble prøvd for å finne den beste matchen med data.

Investerings- og foreldrestress-mediatorene hadde ulik betydning for ulike utfallsmål

De bivariate korrelasjonene mellom gjennomsnittlig familieinntekt og hvert enkelt av målene for barnas fungering var signifikante. Ved nærmere analyser viste det seg imidlertid at sammenhengene varierte. For et mål på

problemløsning (del av kognitiv fungering), fant Yeung, Linver og Brooks-Gunn at den direkte effekten av inntekt ble redusert med mer enn halvparten og ikke lenger var signifikant når investeringsmediatorene ble lagt til modellen. Dette skjedde ikke når familiestress-mediatorene ble lagt til. For det andre kognitive målet, *gjenkjennelse av bokstaver og ord*, forble den direkte effekten av inntekt signifikant selv om den ble mindre. Den ble enda mindre når familiestress-mediatorene ble lagt til.

Mønsteret forandret seg når *eksternaliserende problematferd* ble analysert. Da ble inntektskoeffisienten redusert og ikke lenger signifikant uansett hvilke mediatorer som ble lagt til. Derved så det ut som om konstrukter fra begge teoretiske perspektiver medierte effekten av inntekt på denne typen problematferd. Samtidig forklarte familiestress-mediatorene langt mer av variansen i den eksternaliserende problematferden. Når disse ble lagt til økte den forklarte variansen med 11 prosent, i motsetning til med 3 prosent når investeringsmediatorene ble lagt til modellen.

Ulike modeller måtte også til for å predikere de ulike utfallsmålene

For modellen som predikerte barnas *problemløsningsskåre*, ble effekten av familiens inntekt primært medierte gjennom det fysiske hjemmemiljøet. Høyere inntekt hadde sammenheng med bedre miljø, som igjen hadde en direkte virkning på *problemløsningsskåren*. Høyere inntekt hadde også sammenheng med mer kognitivt stimulerende ting i hjemmet, og høyere utgifter til barnepass. Som postulert av familiestress-modellen, hadde lav inntekt sammenheng med økt økonomisk knapphet, som igjen hadde sammenheng med økte emosjonelle problemer for mødrenes del og mer autoritære og straffende foreldrepraksiser. Imidlertid hadde ingen av dem direkte betydning for barnas *problemløsningsskåre*, i strid med hva familiestress-modellen predikerer. På den andre siden hadde investeringsmediatorene positiv virkning på mødrenes emosjonelle helse og deres foreldrepraksiser.

Derimot hadde ikke bare investeringsmediatorene, men også familiestress-mediatorene sammenheng med barnas skåre når det gjaldt å *gjenkjenne bokstaver og ord*. Effekten var imidlertid svakere enn effekten av foreldrenes stimulering. På dette punktet var også den direkte effekten av familiens inntekt sterkere enn effekten av stimulering i hjemmet.

På den andre siden passet familiestress-modellen når *eksternaliserende problematferd* skulle predikeres. Flere emosjonelle problemer for mødrenes del hadde sammenheng med økt problematferd, både direkte og indirekte via autoritære og straffende foreldrepraksiser. Investeringsmediatorene var indirekte relatert til problematferd gjennom deres betydning for mødrenes

emosjonelle problemer og foreldrepraksiser. Standardiserte estimater viste dessuten at depresjon hos mødre var den variabelen i modellen som hadde sterkest sammenheng med barnas eksternaliserende problematferd.

Betydningen av sosiodemografiske kontrollvariable

Blant de sosiodemografiske kontrollvariablene var det å være afro-amerikaner, mors kognitive evner og barnets fødselsvekt signifikant forbundet med barnets problemløsningskår. De to første hadde større virkning enn familieinntekten eller andre mediatorer. Når det gjaldt gjenkjenning av bokstaver og ord, var igjen mors kognitive evner den sterkeste prediktoren, og hadde større effekt enn inntekt og alle de andre mediatorne. Andre signifikante prediktorer var mors alder og familiestørrelsen. Mødrenes utdanningsnivå ble imidlertid ikke signifikant når deres kognitive evner ble lagt til modellen. Derimot var ingen av de sosiodemografiske kontrollvariablene signifikante prediktorer for barnas eksternaliserende problematferd.

Med andre ord fant Yeung, Linver og Brooks-Gunn at når de kontrollerte for en rekke sosiodemografiske kjennetegn og medierende variable, var ikke lenger den direkte virkningen av familieinntekt signifikant for to av de tre utfallsmålene. På den andre siden hadde det andre målet på familiens økonomiske situasjon, nemlig økonomisk ustabilitet, direkte virkning på barnas problemløsningskår, en ikke-signifikant virkning på gjenkjenning av bokstaver og ord og en så vidt signifikant virkning på eksternaliserende problematferd. Dessuten hadde ustabil inntekt direkte innvirkning på mødrenes depressive reaksjoner, som igjen hadde sammenheng med mer autoritære og straffende oppdragelsespraksiser, som igjen hadde sammenheng med lavere skåre for gjenkjenning av bokstaver og ord så vel som eksternaliserende problematferd. Følgelig er det viktig å ha med både inntektsnivå og inntektsstabilitet i studier av effekten av familieinntekt.

Konklusjoner

Forfatterne trekker en rekke konklusjoner. For det første fungerte ulike medierende mekanismer for ulike utfall. For det andre ble inntektseffekter mediert både av investeringsfaktorer og mødrenes psykologiske velvære. Den kombinerte modellen forklarte også mer av variansen i utfallsmålene enn noen av dem gjorde hver for seg. Videre interagerende faktorer knyttet til de to modellene med hverandre. Modellene bør derfor integreres i den videre forskningen, ikke minst fordi relasjonene mellom konstruktene ofte kan være vanskelige å skille ut.

Det var også mangler ved alle modellene selv om de passet bra til data-materialet. For eksempel manglet faktorer som kvaliteten på miljøet i nabolaget, tilgang på gode helsetjenester, og kvaliteten på barnas barnehagetilbud i modellen. Alle disse hører inn under en investeringsmodell. Dessuten manglet data om far, som i mye annen litteratur, og for eksempel om konfliktnivået i familien, som hører inn under en familiestress-modell.

I den neste studien, den sjette, diskuterer forfatterne mediatorer mellom sosioøkonomisk status og barns atferdsproblemer, med antatte mediatorer konkretisert på en litt annen måte enn i de foregående studiene. Inntektsmålet er mindre presist enn i de studiene som bruker data fra PSID, mens utfallsmålet for barnas del er snevret inn til bare å gjelde atferdsproblemer. Studien er en del av det såkalte «Child Development Project», som er en longitudinell multisenterstudie av hva tidligere erfaringer i og utenfor familien betyr for barns sosiale og atferdsmessige tilpasning.

3.6 SOCIALIZATION MEDIATORS OF THE RELATION BETWEEN SOCIOECONOMIC STATUS AND CHILD CONDUCT PROBLEMS. Kenneth A. Dodge, Gregory S. Pettit og John E. Bates (1994) og SUPPORTIVE PARENTING, ECOLOGICAL CONTEXT, AND CHILDREN'S ADJUSTMENT: A SEVEN-YEAR LONGITUDINAL STUDY. Gregory S. Pettit, John E. Bates og Kenneth A. Dodge (1997)

Innhold og framgangsmåte

I denne studien ble et representativt utvalg på 585 barn fra tre ulike byer i USA, hvorav 51 var fra laveste sosialklasse²⁷, fulgt fra barnehagen til og med tredje klasse i barneskolen. Barna kom fra tre mindre områder i samme by. Forekomsten av offentlig finansierte skolemåltider og boligmonstrene i nabolaget ble brukt til å identifisere skoler som hadde høy andel av barn fra familier med lav inntekt, eller som hadde større spredning blant elevene når det gjaldt sosioøkonomisk status. Før starten på barnehageåret ble barna og mødrene besøkt hjemme. Mødrene og barna ble intervjuet, og samspillet mellom dem ble observert. Dernest ble eventuell eksternaliserende og internaliserende problematferd blant barna vurdert av lærere og jevnaldrende i

---

²⁷ Forfatterne fulgte Hollingsheads femdelte skala, med en fordeling på henholdsvis 9 prosent, 17 prosent, 25 prosent, 33 prosent og 16 prosent fra lavest til høyest. Posisjonen på skalaen bestemmes ut fra fire faktorer; henholdsvis mors og fars utdanningsnivå og yrke. Hvis bare en av foreldrene bor i husholdet, dobbeltvektes vedkommendes utdanningsnivå og yrke.

barnehagen og de første tre skoleårene. 87,7 prosent deltok i den siste oppfølgingen, og forfatterne vurderte at frafallet ikke var skjevfordelt.

Familiene i den laveste sosialklassen hadde demografiske kjennetegn som skilte seg fra de andre på vanlige måter – det var flere enslige forsørgere, flere fra etniske minoriteter, flere med en forelder som hadde droppet ut av videregående skole, eller som var analfabet. Flere mødre hadde fått barn som tenåringer, og det var flere barn i husholdet. Det er vanlig å finne en relasjon mellom lav sosioøkonomisk status og atferdsproblemer blant barn i tidlige barneår, men spørsmålet var hvilke prosesser denne sammenhengen virker gjennom. Forfatterne valgte seks sosialiseringdimensjoner og to kontekstfaktorer, basert på antatte korrelasjoner mellom disse og enten sosioøkonomisk status eller utvikling av atferdsvansker, som kombinerer aspekter ved investeringshypotesen og foreldrestress-hypotesen. For det første undersøkte de hvorvidt barneoppdragelsen var preget av strenge og straffende oppdragelsesmetoder. For det andre undersøkte forfatterne i hvor stor grad det manglet varme og støtte i foreldrenes omsorgsutøvelse. For det tredje tok forfatterne utgangspunkt i at barn kan lære aggressiv atferd ved å observere aggressive modeller, og at barn som vokser opp i fattige familier vil være mer eksponert for vold i nabolaget. Videre kan de eksponeres for vold i familien og ha foreldre som ser positivt på bruk av vold.

På den andre siden tok Bates et al. utgangspunkt i at barn som utvikler sosial relasjoner til stabile, veltilpassede og ikke-aggressive jevnaldrende kan bli mindre aggressive. Videre kan kognitiv stimulering som bidrar til gode skoleprestasjoner, motvirke aggressiv atferd som skyldes følelsen av å ikke strekke til i skolesammenheng. Avslutningsvis understreker forfatterne at økonomiske problemer må ses som en stressor, videre at fattige mødre ofte er isolert og mangler sosial støtte.

Forfatterne analyserte data ut fra følgende antagelser:

- Lav sosioøkonomisk status i førskolealder vil predikere senere atferdsproblemer
- Sosioøkonomisk status vil være korrelert med definerte sosialiseringdimensjoner og kontekstfaktorer (se over)
- Sosialiseringvariable vil svare for en signifikant del av virkningen av sosioøkonomisk status på atferdsvansker
- Moderatorer som kjønn, etnisitet og det å vokse opp med enslig forsørger vil påvirke resultatene

Sammenhenger mellom lav sosioøkonomisk status i førskolealder og senere atferdsproblemer

Som forventet, predikerte sosioøkonomisk status før det siste året i barnehagen atferdsproblemer, slik barnas lærere og jevnaldrende vurderte det, i hvert av de fire påfølgende årene. Dette gjaldt skårer på eksternaliserende atferd som var både innenfor normalområdet og i det kliniske området. Fordi funnene var konsistente over tid, ble det laget gjennomsnittsskårer for alle årene som ble brukt i de påfølgende analysene.

Sammenhenger mellom sosioøkonomisk status og de åtte sosialiseringdimensjonene

Også som forventet fant Dodge, Pettit og Bates en signifikant sammenheng mellom sosioøkonomisk status og hver av de åtte dimensjonene som ble valgt ut (se over). Skårene på hver enkelt av variablene endret seg lineært etter endringer i klassetilhørighet. Den tidlige sosialiseringen av barn fra familier med laveste sosioøkonomisk status var derfor i større grad preget av en relativt streng disiplin, eksponering for vold, liten stabilitet i forhold til venner, stor andel stressende livshendelser, liten sosial støtte for moren, en mor som prioriterte aggressive verdier, som viste relativt lite varme, og hvor det var lite kognitiv stimulans i hjemmet.

Lav sosioøkonomisk status virket via de åtte sosialiseringdimensjonene

Neste spørsmål var hvordan sosioøkonomisk status innvirket på utviklingen av atferdsproblemer blant barna som deltok i undersøkelsen. Sju av de åtte sosialiseringdimensjonene var signifikant relatert til den sammenslåtte skåren for lærervurdert eksternaliserende atferd ($r=.34$). Autoritære og straffende foreldrepraksiser var imidlertid den eneste dimensjonen som bidro unikt. Videre var fire av variablene mer eller mindre signifikant relatert til den sammenslåtte vurderingen fra barnas jevnaldrende. Igjen var strenge og straffende foreldrepraksiser den eneste dimensjonen som bidro unikt.

Hierarkisk regresjonsanalyse viste at den sammenslåtte eksternaliserende problemskåren (lærervurdert) ble predikert unikt både på grunnlag av sosioøkonomisk status og de åtte sosialiseringsvariablene. Disse forklarte 57 prosent av effekten av sosioøkonomisk status på de lærervurderte problemskårene, 50 prosent av den tilsvarende effekten på vurderingene fra jevnaldrende. Både når det gjaldt lærernes og medelevenes vurderinger støttet flernivåanalyser en modell der sosioøkonomisk status hadde indirekte effekt på utviklingen av eksternaliserende atferd via de åtte sosialiseringdimensjonene.

Betydningen av kjønn, etnisk tilhørighet og det å vokse opp med enslig forsørger

Som forventet fikk guttene høyere skårer enn jenter på eksternaliserende atferd. Ellers fant man hovedeffekter for kjønn på to av sosialiseringens variablene, som indikerer at mødrene hadde mindre aggressive verdier på vegne av sine døtre, og at mødre til døtre følte mindre sosial støtte enn mødre til sønner. Det var også forskjeller mellom skårene på eksternaliserende atferd og etnisk tilhørighet.

Forfatterne fant videre en rekke forskjeller mellom hvite og afro-amerikanske barn når det gjaldt atferdsproblemer og sosialisering, med generelt høyere problemskårer i lærernes øyne for sistnevnte i alle de tre skoleårene. Samtidig forsvant forskjellene når sosioøkonomisk status ble kontrollert for. Disse forskjellene kan forklares på grunnlag av forskjeller i sosioøkonomisk status, men samtidig opererer sosioøkonomisk status uavhengig av effekten av å høre til en etnisk minoritet. Forskjellene mellom etniske grupper i forhold til de åtte sosialiseringens variablene kunne også i hovedsak forklares ved hjelp av sosioøkonomisk status, men igjen opererer denne uavhengig av etnisk tilhørighet. Dessuten kan det tenkes at det er forskjeller mellom de to etniske gruppene når det gjelder syn på sosialisering.

Avslutningsvis analyserte Dodge, Pettit og Bates effekten av å vokse opp med enslig forsørger. Det vil gjerne være en sterk korrelasjon mellom det å være enslig forsørger og ha lav sosioøkonomisk status, noe som også var tilfelle i dette utvalget. Likevel bidro det å vokse opp med enslig mor unikt både til skårene på de seks sosialiseringens dimensjonene (1–6 over) og senere, eksternaliserende atferd. De konkluderer med at virkningene av sosioøkonomisk status på sosialisering og utvikling av atferdsproblemer ikke bare kan tilskrives at status som enslig forsørger er interkorrelert med lav, sosioøkonomisk status. Snarere må virkningene ses i sammenheng med den sosioøkonomiske statusen.

Spesielt om betydningen av støttende omsorgsutøvelse

I en senere artikkel fra samme studie, fokuserer de samme forskerne spesielt på støttende omsorgsutøvelse (supportive parenting), det vil si en kombinasjon av at mødrene var involvert i barnas kontakt med jevnaldrende, at konflikter ble forsøkt løst ved hjelp av rolige diskusjoner, at foreldrene aktivt grep inn i konflikter og at mor viste omsorgsfullhet i forhold til barnet. De undersøkte blant annet nærmere hvorvidt mål på støttende omsorgsutøvelse ville predikere resultatene for barna når strenge og straffende foreldrepraksiser var kontrollert for i løpet av en sju års oppfølgingsperiode.

For det andre undersøkte de om støttende omsorgsutøvelse ville moderere betydningen av familiebelastninger.

Selv om effektstørrelsene var moderate, tyder resultatene på at tidlig positiv og støttende omsorgsutøvelse kan spille en viktig rolle for barns skoletilpasning. Støttende omsorgsutøvelse så også ut til å fungere som buffer i forhold til belastninger på familien, særlig når det gjaldt tilpasningen i sjette klasse for barn som hadde vokst opp med enslig forsørger og/eller i familier med lav sosioøkonomisk status.

Det viste seg også at fravær av eksternaliserende problematferd i barnehagen hadde sammenheng med at foreldrene valgte å diskutere rolig med barna og lære dem sosiale ferdigheter. Barnas kognitive prestasjoner i barnehagen hadde sammenheng med at foreldrene viste omsorgsfullhet og var involvert i kontakten deres med jevnaldrende, mens barnas skoleprestasjoner i sjette klasse hadde sammenheng med en kombinasjon av vekt på rolige diskusjoner og involvering. Dog påpeker forfatterne at det kan være begrensninger ved disse resultatene på grunn av lav reliabilitet mellom de ulike intervjuernes vurderinger.

Alt i alt mener Pettit et al. at deres funn samsvarer med en hypotese om at effektiv omsorgsutøvelse virker som buffer, på den måten at uheldige virkninger av risikofaktorer familien er utsatt for blir mindre når foreldrenes omsorgsutøvelse er støttende. Dette kan igjen innebære at den mer problematiske omsorgsutøvelsen man ofte ser i familier som opplever motgang og belastninger ikke skjer i disse familiene. Dette kan igjen skyldes egen-skaper foreldrene har, at barna har et lett temperament, eller sosial støtte.

Konklusjoner

Som tidligere nevnt, predikerte både sosioøkonomisk status og de åtte sosialiseringsvariablene eksternaliserende atferd over tid. Barna med lavest sosioøkonomisk status ble vurdert av lærerne til å vise eksternaliserende atferd på et nivå som var tre kvart standardavvik høyere enn det nasjonale gjennomsnittet. Mer enn 60 prosent av dem ble også vurdert til å være innen det kliniske spekteret, det vil si i behov av behandling, på et eller annet tidspunkt i løpet av de tre første skoleårene. Det så dessuten ut som om problemene økte med barnas alder. Videre fant Dodge, Pettit og Bates en lineær effekt, ettersom risikoen for atferdsproblemer og gjennomsnittlig problemskåre økte med synkende, sosioøkonomisk status. De fant ikke tegn til noen terskeffekt, eller at spesielle omstendigheter bare gjaldt for dem med aller lavest sosioøkonomisk status.

Dodge, Pettit og Bates understreker at deres studie er en korrelasjonsstudie selv om den er longitudinell, og selv om modellene har kausale

elementer. For det andre er den totale, forklarte variansen i barnas atferdsproblemer gjennom kombinasjonen av sosioøkonomisk status og sosialiseringdimensjoner fortsatt ganske liten (8–17 prosent). Det kan også tenkes at deres funn bare kan generaliseres til deres type populasjon, uten at man vet om sosialiseringskomponentene vil være de samme i store byer eller mer rasemessig segregerte samfunn. Avslutningsvis påpeker forfatterne at deres resultater bare kan anvendes på utviklingen av eksternaliserende, men ikke internaliserende problematferd. Det ser ut som om utviklingen av internaliserende problematferd følger et annet utviklingsforløp.

Resultatene som presenteres i den andre artikkelen fra samme studie understreker så betydningen av motsatsen til strenge og straffende foreldrepraksiser, nemlig støttende omsorgsutøvelse.

I den sjuende studien analyserer forfatterne nærmere et spørsmål som også har vært berørt og poengtert i flere tidligere studier, nemlig hva det betyr om fattigdommen er vedvarende eller midlertidig. Antagelsen er at vedvarende fattigdom er mer belastende og fører til flere problemer for barns del. Studien omfatter både hvite og afroamerikanske barn, og i motsetning til de tidligere studiene startet den først da deltakerne hadde begynt på skolen.

3.7 PSYCHOSOCIAL ADJUSTMENT AMONG CHILDREN EXPERIENCING PERSISTENT AND INTERMITTENT FAMILY ECONOMIC HARDSHIP

Kerry E. Bolger, Charlotte J. Patterson, William W. Thompson og Janis B. Kupersmidt (1995)

Innhold og framgangsmåte

I denne studien ble data fra en tidligere gjennomført longitudinell undersøkelse, «The Charlottesville Longitudinal Study», nærmere analysert. Data var blitt samlet inn årlig i perioden 1986–1989, da deltakerne gikk i andre til fjerde klasse i barneskolen. Av de opprinnelig 1.154 barna, hadde man data om 575 på alle fire tidspunkter. Av disse ble 534 inkludert i de nye analysene. Deltakerne ble delt i tre undergrupper ut fra om de hadde opplevd midlertidige økonomiske problemer, vedvarende økonomiske problemer, eller ingen økonomiske problemer i løpet av fireårsperioden. Undergruppene ble igjen delt ut fra etnisk tilhørighet. Utfallsmålene var barnas kompetanse operasjonalisert som atferdsproblemer, relasjoner til jevnaldrende og selvoppfatning. Standardiserte mål ble brukt, og data ble også samlet inn fra jevnaldrende og lærere. Forfatterne testet seks hypoteser, basert på en kumulativ risikomodell:

- Barn som bor i familier med dårlig økonomi vil vise flere atferdsproblemer, være mindre akseptert blant jevnaldrende og ha dårligere selvtillit enn jevnaldrende fra hjem med mer romslig økonomi.
- Barn som opplever vedvarende dårlig økonomi vil vise dårligst resultater på disse tre områdene.
- I det aktuelle aldersspennet vil gutter som opplever dårlig økonomi, og spesielt vedvarende dårlig økonomi, ha spesielt store problemer.
- Om eventuelle forskjeller mellom hvite og afroamerikanske barn kan forklares med at afroamerikanske barn generelt utsettes for større økonomisk deprivasjon enn hvite.
- Virkningene av midlertidige og vedvarende økonomiske problemer medieres i hvert fall delvis av mødrenes involvering i sine barns skolegang.
- Om barn som opplever midlertidige og vedvarende økonomiske problemer starter dårligere ut enn sine jevnaldrende, og om de tar dem igjen, forblir hengende etter, eller blir hengende ennå mer etter sine jevnaldrende fra hjem med romsligere økonomi.

Av de 534 barna som inngikk i analysene, var vel halvparten hvite og knapt halvparten afroamerikanske. Vel halvparten var også jenter, knapt halvparten gutter. I alt hadde halvparten av barna aldri opplevd økonomiske problemer, hvorav fire femtedeler hvite. Knapt en fjerdedel hadde opplevd midlertidige økonomiske problemer, og her var seks av ti afroamerikanske. Av den siste fjerdedelen, som hadde opplevd vedvarende økonomiske problemer, var hele fire av fem afroamerikanske. Denne store overrepresentasjonen av afroamerikanske familier er svært vanlig å finne i amerikanske studier av fattigdom blant barn og unge.

Da dette var en reanalyse av allerede innsamlet materiale, måtte Bolger et al. greie seg med indikatorer på dårlig økonomi som det var mulig å hente ut av skolens arkiver. Dårlig økonomi ble følgelig operasjonalisert som det å få gratis lunsj på skolen eller lunsj til redusert pris. Barn fra familier med inntekt som ikke overskrider 130 prosent av fattigdomsgrensen kan få gratis lunsj, eller lunsj til redusert pris hvis inntekten ikke overskrider 185 prosent. Dermed inngikk også barn fra familier med inntekt litt over fattigdomsgrensen i utvalget. De kunne imidlertid ikke vite akkurat hvor mye under eller over grensen den enkelte familien tjente.

Til utfallsmålene for barna ble det brukt standardiserte instrumenter, inklusive sosiometriske nominasjoner fra jevnaldrende. Som vanlig ble pro-

blemater delt i internaliserende og eksternaliserende. Lærerne vurderte også barna. Målet på foreldrenes involvering var helt enkelt lærerens svar på et spørsmål om hvor involvert moren til det enkelte barnet var i barnets skolegang.

Sammenhenger mellom økonomisk knapphet og de valgte utfallsmålene

Når det gjaldt eksternaliserende problematferd, fant Bolger et al. at barn som hadde opplevd ett år med økonomiske knapphet skåret høyere enn barn som ikke hadde opplevd økonomiske problemer i det hele tatt. Det hadde ikke spesiell betydning om barna hadde opplevd økonomiske problemer i to eller tre år, men de som hadde opplevd økonomiske problemer i hele fireårsperioden hadde også høyest skårer. Utslagene var større for gutter enn for jenter. Som ventet skåret også gutter generelt høyere enn jenter.

Det var også en interaksjonseffekt for etnisk tilhørighet. Blant afroamerikanske barn som ikke hadde opplevd økonomiske problemer i det hele tatt eller bare hadde opplevd midlertidige problemer, skåret afroamerikanske barn høyere for eksternaliserende problematferd. Hvite barn fra familier med vedvarende økonomiske problemer skåret imidlertid enda høyere på dette utfallsmålet.

Den samme generelle sammenhengen med økonomiske problemer var til stede for internaliserende problematferd. Imidlertid avtok internaliserende atferd for jenter over tid, mens den tiltok for gutter. Og blant barn som ikke hadde opplevd økonomiske problemer eller bare midlertidige problemer, var det ikke forskjeller mellom hvite og afroamerikanske barn. Blant dem som hadde opplevd varige økonomiske problemer, økte de afroamerikanske barnas skårer mens de hvite barnas skårer ble lavere.

Når det gjaldt popularitet blant jevnaldrende, var igjen den generelle effekten slik at de minst populære barna var de som hadde opplevd vedvarende økonomiske problemer. En tilsvarende hovedeffekt fant forfatterne også for selvoppfatning.

Betydningen av mødrenes involvering i sine barns skolegang

Når det gjaldt mødrenes involvering i sine barns skolegang, fant ikke forfatterne noen signifikant, medierende effekt for internaliserende problematferd. Derimot medierte mødrenes involvering 34 prosent av variansen i eksternaliserende problematferd, 31 prosent av variansen i selvoppfatning og 14 prosent av variansen i popularitet blant jevnaldrende, når effektene av midlertidige og vedvarende økonomiske problemer var slått sammen.

Konklusjoner

Bolger et als resultater viste med andre ord flere typer vanskeligheter på skolen blant barn fra familier som hadde opplevd vedvarende økonomiske problemer. De startet ut med lavere skårer på alle tre utfallsmålene, og ble hengende etter de andre barna i hele undersøkelsesperioden. Resultatene var bedre for dem som bare hadde opplevd midlertidige økonomiske problemer. Økonomisk status hadde fortsatt selvstendig betydning når etnisk tilhørighet ble kontrollert for, selv om mønstrene varierte. Dessuten var guttene mer berørt enn jentene, særlig når det gjaldt eksternaliserende problematferd. I tråd med andre studier fant forskerne også at sammenhengen mellom økonomiske problemer og skolebasert kompetanse delvis ble mediert gjennom foreldrenes involvering i barnas skolesituasjon, selv om studiens indikator på dette var svært enkel.

Dette er også en av forfatterens egne innvendinger, ved siden av at fedrenes rolle ikke var med i analysene i det hele tatt. Videre kan deres kriterium for økonomiske problemer diskuteres. De kunne ha utelatt barn som egentlig hadde rett til gratis eller subsidiert lunsj på skolen, men som ikke ba om det. Imidlertid var deres mål det eneste mulige målet på økonomiske problemer i det eksisterende datasettet.

Avslutningsvis diskuterer Bolger et al. om deres resultater kunne tilskrives at de økonomiske problemene var større blant familiene som hadde opplevd dem vedvarende, eller var det varigheten i seg selv som var utslagsgivende? Dette spørsmålet kan ikke besvares. Imidlertid peker en del andre studier på at omfang og varighet av økonomiske problemer kan forventes å henge sammen. Begge deler har sannsynligvis betydning, og trenger nærmere utforsking.

Datagrunnlaget for den åttende studien er sammenslåtte analyser av studier fra fem ulike amerikanske områder, der barna var i risiko på grunn av blant annet mishandling og omsorgssikt. Studien tas med fordi den eksplisitt diskuterer sosial kapital som mediator mellom sosial og økonomisk deprivasjon og barns utvikling og atferd.

3.8 CHILDREN WHO PROSPER IN UNFAVORABLE ENVIROMENTS: THE RELATIONSHIP TO SOCIAL CAPITAL

Desmond K. Runyan, Wanda M. Hunter, Rebecca R. S. Socolar, Lisa Amaya-Jackson, Diana English, John Landsverk, Howard Dubowitz, Dorothy H. Browne, Shrikant I. Bangdiwala og Ravi M. Mathew (1998)

Innhold og framgangsmåte

Forskernes utgangspunkt i den aktuelle artikkelen var James Colemans (1988)²⁸ diskusjon av begrepet sosial kapital, definert som de aspektene ved den sosiale strukturen – personlige relasjoner og nettverk av relasjoner – som letter handlinger innen strukturen. De ønsket å prøve ut hans hypotese om at sosial kohesjon i lokalsamfunn og familier påvirker barns utvikling og velbefinnende, og tenker seg sosial kapital som mediator mellom vanskelige oppvekstkår (inklusive fattigdom og mishandling) og barns utvikling. Runyan et al. påpeker samtidig at de, som mange andre, har måttet måle konstruert post hoc, ettersom utgangspunktet ikke var en studie av sosial kapital. De konstruerte derfor et samlemål ved hjelp av flere indikatorer som allerede fantes. Datagrunnlaget ble hentet fra fem prospektive, koordinerte undersøkelser som inngår i et konsortium for longitudinell forskning om årsaker, korrelater og konsekvenser av mishandling og vanskjøtsel av barn (LONGSCAN). I alt inngikk 667 barn i analysene, det vil si samtlige barn i LONGSCAN-studiene som var mellom to og fem år gamle da baseline-intervjuene ble gjennomført. 338 var gutter, 329 jenter. I denne artikkelen gjør forfatterne følgende:

- Undersøker hvorvidt den kumulative effekten av indikatorene på sosial kapital er større enn virkningen av hver enkelt indikator.
- Tester en hypotese om at sosial kapital har sammenheng med positiv utvikling og atferd blant førskolebarn som er i høyrisikozonen.

Omfattende data var tilgjengelige om barna, inklusive fem variable forskerne mente kan sammenliknes med Colemans (1988) indikatorer på sosial kapital i familien og lokalsamfunnet: En eller to voksne i husholdet, mors opplevelse av sosial støtte, relativt færre barn i husholdet, støtte i nabolaget og det at familien går regelmessig i kirken. Indikatorene på risiko varierte noe mellom de fem undersøkelsene som inngår i konsortiet, men dekket stort sett vanlige indikatorer som lav fødselsvekt, ung mor, lav

---

²⁸ Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95-120.

inntekt osv., samt at barna var blitt mishandlet, vurdert til å være i risiko for mishandling, eller var blitt plassert i fosterhjem. Utfallsvariablene var utviklingsstatus og forekomsten av problematferd, målt med standardiserte mål²⁹. Som i de aller fleste andre undersøkelsene som er presentert i denne rapporten, var Runyan et al. opptatt av dimensjonene internaliserende og eksterntaliserende problematferd.

Mødrene ble spurt om husholdsinntekten, og kartlagt når det gjaldt depresjon og holdninger til foreldrerollen. Analysene ble gjort av data på ett bestemt tidspunkt, selv om prosjektene er prospektive og longitudinelle. De barna som ble vurdert til å fungere bra utviklingsmessig og atferdsmessig, ble sammenliknet med resten av barna i utvalget med et case control-design. Hensikten var å identifisere en undergruppe med barn som utvilsomt fungerte bra, og undersøke hva dette kunne skyldes. I tillegg benyttet Runyan et al. regresjonsanalyser.

I alt ble 87 barn (13 prosent) karakterisert som velfungerende på begge utfallsmål. Utviklingsmålet alene ekskluderte 73 prosent av barna, atferds-målet alene ekskluderte 58 prosent. Det var ikke signifikante forskjeller mellom den velfungerende og den mindre velfungerende gruppen når det gjaldt kjønn, etnisk tilhørighet eller morens utdanningsnivå. Det var heller ikke signifikante forskjeller mellom disse gruppene når det gjaldt andel med inntekt under, på eller litt over fattigdomsgrensen, eller mødrenes holdninger til foreldrerollen. Den eneste signifikante forskjellen var forekomsten av depresjon blant mødrene ($p=.02$).

Blandet betydning av enkeltindikatorerne på sosial kapital, men kumulativ effekt som prediktor

Runyan et al. fant at odds ratio for at barna fungerte bra på begge utfallsmål økte for hver indikator på sosial kapital som var til stede. De 87 barna fordelte seg slik at knapt 40 prosent av dem hadde oppvekstvilkår der samtlige fem indikatorer på sosial kapital var til stede, rundt en av seks levde i familier med enten to, tre eller fire indikatorer til stede, mens 8 prosent og 7 prosent levde i familier med henholdsvis en eller ingen indikatorer til stede. Opplevd sosial støtte og det å gå regelmessig kirken var statistisk signifikant, og sosial støtte i nabolaget var nesten signifikant ($p=.06$). De to siste indikatorene, færre barn i hjemmet og to voksne i husholdet, var ikke statis-

---

²⁹ Utviklingsmålet som ble brukt var Battelle Developmental Inventory Screening Test, som brukes til å identifisere barn med utviklingshemninger. Atferds-målet var Child Behavior Checklist, en meget hyppig brukt screeningtest også i Norge.

tisk signifikante. Odds ratio økte imidlertid når indikatorene ble kombinert og familien skåret positivt på fire eller fem av dem. Indeksen på sosial kapital forble en viktig prediktor for barnas utvikling og atferd også etter at forskjeller mellom de fem studiestedene, om barnet var i fosterhjem, familieinntekt og depresjon for mors del ble kontrollert for.

Konklusjon

Som Runyan et al. påpeker, var sosial kapital et relativt nytt teoretisk konstrukt i 1998, som kunne defineres på mange måter. Det eksisterte ikke da noen enighet om hva slags kriterier som egner seg for å måle sosial kapital. Dessuten ble mulige indikatorer på sosial kapital konstruert i etterkant, etter at data var samlet inn. De indikatorene som diskriminerte best når det gjaldt barnas utvikling og fungering, var de mest direkte relevante: det å gå regelmessig i kirken, opplevd sosial støtte og støtte i nabolaget. De to andre indikatorene, færre barn i familien og to voksne i husholdet, er grovere indikatorer fordi de antas å ha sammenheng med hvor mye tid og ressurser hvert enkelt barn i familien kan få. Disse indikatorene kunne imidlertid ha mindre betydning i denne studien fordi alle foreldrene hadde problemer.

Den niende studien er kanadisk, og sammenlikner kanadiske data med data fra PSID. Forskjellene mellom Canada og USA er så vidt store på noen områder at de likhetene forskerne finner er interessante også ut over sammenlikningen mellom disse to landene. Studien er også interessant fordi den analyserer kjennetegn ved nabolaget som mediator mellom sosioøkonomisk status og små barns verbale evner og problematferd, med nabolag kategorisert ut fra grad av oppløsning og grad av sosial kohesjon. Hittil har det vært mest vanlig å studere familiens betydning for små barn og nabolagets betydning for ungdom.

3.9 NEIGHBORHOOD INCOME AND PHYSICAL AND SOCIAL DISORDER IN CANADA: ASSOCIATIONS WITH YOUNG CHILDREN'S COMPETENCIES. Dafna E. Kohen, Jeanne Brooks-Gunn, Tama Leventhal og Clyde Hertzman (2002)

Innhold og framgangsmåte

Forskernes utgangspunkt er de demografiske endringene som har funnet sted også i Canada når det gjelder familiestruktur, deltakelse i arbeidslivet, større grad av multietnisitet og avindustrialisering. Dermed har man også blitt interessert i økt konsentrasjon av fattigdom i mange byer og hvordan dette påvirker dem som bor der, og ønsket å sammenlikne resultater fra den nasjonale,

kanadiske studien the National Longitudinal Survey of Children and Youth (NLSCY) med data fra PSID. Dette var ikke minst mulig fordi man også i Canada kan konstruere «census tracts» på noenlunde samme måte som det gjøres i USA. Gjennom disse sammenlikningene ønsket forfatterne å få til en kryssnasjonal replikasjon av resultater som dokumenterer forbindelseslinjer mellom inntektsnivået i nabolaget (fattigdom/lav SES og mer velstående familier/høy SES) og barns utvikling fram til 4–5 års alder i de to landene.

NLSCY består av et utvalg på nesten 14.000 kanadiske hushold med barn mellom 0 og 11 år der data for første gang ble samlet inn i 1994–1995. Etter dette har nye data blitt samlet inn annethvert år. I hvert hushold ble et barn mellom 0 og 11 år valgt tilfeldig, og informasjon ble samlet inn fra den av de voksne i husholdet som visste mest om barnet – stort sett mor. Deretter valgte man andre barn i husholdet tilfeldig, maksimum tre til per hushold. De voksne fylte ut et generelt spørreskjema samt ett om dem selv og ett om barnet, og barna fylte ut standardiserte skjemaer. Det ble også innhentet demografisk informasjon om alle medlemmene av husholdet, familiens inntekt og om det barnet som opprinnelig ble valgt ut. De analysene som diskuteres her bygger på data om knapt 3.500 4–5-åringer.

Demografiske kjennetegn inkluderte barnets kjønn, husholdets størrelse, mors utdanningsnivå og om familien hadde enslig forsørger. Bakgrunnsvariable om mødrene var deres emosjonelle og fysiske helse og graden av sosial støtte de opplevde. Kjennetegn ved nabolagets struktur var andelen fattige familier, andelen familier med enslig forsørger og andelen arbeidsledige forsørgere. Videre ble det konstruert indekser for fysisk og sosial oppløsning i nabolagene på den ene siden og grad av sosial kohesjon på den andre siden. Avslutningsvis ble barnas kognitive og atferdsmessige fungering målt ved hjelp av standardiserte måleinstrumenter for henholdsvis språkforståelse og eksternaliserende og internaliserende problematferd. Følgende fire antagelser ble undersøkt nærmere:

- Det var forventet at velstående nabolag (i forhold til gjennomsnittlig inntekt) ville være positivt forbundet med barns språkfunksjon, og denne forbindelsen kunne modereres av kjennetegn ved familien, særlig inntekt.
- Det var forventet at inntekten i nabolaget ville være forbundet med barns problematferd, men på forhånd var det ikke mulig å fastslå om lav eller høy inntekt ville være utslagsgivende.
- Det var videre forventet at sosiale kjennetegn ved nabolaget ville minke sammenhengene mellom inntekten i nabolaget og utfallsmålene for barna.

- Det var forventet at både oppløsningstendenser og sosial kohesjon i nabolaget ville være selvstendig forbundet med utfallsmålene for barna, på den måten at fysisk og sosial oppløsning i nabolaget ville være negativt forbundet med barnas språkfunksjon og positivt forbundet med forekomsten av problematferd og det omvendte ville gjelde for sosial kohesjon.

Generelt fant Kohen et al. at de kanadiske nabolagene var ganske annerledes enn de amerikanske, og at fattigdommen var mindre ekstrem i de fattige områdene. For eksempel viste det seg at selv om andelen enslige mødre var omtrent like stor i de to landene, hadde mer enn halvparten av de enslige, kanadiske mødrene fullført videregående utdanning til forskjell fra en fjerdedel av de enslige, amerikanske mødrene.

Sammenheng mellom høyt inntektsnivå i nabolaget og god språkfunksjon

Som forventet med et så vidt stort utvalg, fant forfatterne moderate, men signifikante korrelasjoner mellom husholdsinntekten og demografiske kjennetegn ved både familien og nabolaget. Multivariate analyser viste så at både fattigdom og høyere inntektsnivå i nabolaget hadde betydning for barnas språkforståelse, i forventet retning. Når kjennetegn ved familien ble kontrollert for minket effektstørrelsen, men virkningene av nabolagets økonomi forble likevel signifikant. Kjennetegn ved familien som hadde betydning for barnas språkforståelse var mindre hushold, yngre mødre, høyere husholdsinntekt og høyere utdanningsnivå for mødrenes del. Effekten av nabolagets økonomiske sammensetning ble også noe redusert når andelen familier med enslige forsørgere ble kontrollert for, men andelen arbeidsledige hadde ingen innvirkning på barnas språkforståelse.

Sammenheng mellom lavt inntektsnivå i nabolaget og høyere forekomst av problematferd

Videre viste det seg, igjen som forventet, at nabolag med færre velstående familier også hadde barn med høyere skårer for problematferd enn nabolag med høyere inntektsnivå. Effektstørrelsen ble igjen redusert når kjennetegn ved familien ble lagt til, men sammenhengen mellom problematferd og nabolagets økonomi forble signifikant. Gutter ble vurdert som mer problematisk enn jentene, og lavere utdanningsnivå og det å ha enslig forsørger var likeledes forbundet med høyere skårer for problematferd. Analyser av interaksjoner viste også at det å ha velstående naboer (sammenliknet med de med midtels inntekt) hadde mer positiv betydning for jentene enn for guttene. Å bo i et

velstående nabolag betydde mer for barn fra familier med to forsørgere, mens det å bo i et fattig nabolag betydde mer for barn fra familier med en forsørger.

Mindre sosial oppløsning og mer sosial kohesjon var delvis virksomme mediatorer

Som forventet fant også Kohen, Brooks-Gunn og Leventhal at færre oppløsningstendenser i nabolaget var positivt forbundet med bedre språkforståelse for barnas del, selv etter at sosiodemografiske kjennetegn ved familien og nabolaget var kontrollert for. Det å legge til vurderingene av oppløsningstendenser i nabolaget førte faktisk til at sammenhengene mellom barnas språkforståelse og nabolagets inntektsnivå ikke lenger ble signifikante. Derimot var det ingen signifikant sammenheng mellom graden av oppløsningstendenser og omfanget av barnas problematferd.

Når så vurderinger av den sosiale kohesjonen i nabolaget ble lagt til, viste det seg at større grad av sosial kohesjon hang signifikant sammen med høyere skårer for språkforståelse, igjen også etter at sosiodemografiske kjennetegn ved familie og nabolag var kontrollert for. Når det gjaldt vurderinger av sosial kohesjon viste det seg imidlertid også at lav grad av kohesjon hang signifikant sammen med høyere skårer for problematferd. Høy grad av kohesjon i nabolaget var positivt forbundet med barnas språkforståelse, men var ikke lenger signifikant når mødrenes emosjonelle og fysiske helse og grad av sosiale støtte ble kontrollert for. Samtidig var effektene av de ulike kjennetegnene ved nabolaget små, og forklarte stort sett rundt tre prosent av variansene i utfallsmålene for barnas del. Dette er i tråd med annen forskning om nabolagseffekter (se Leventhal & Brooks-Gunn, 2000 (4.1) for en oppsummering).

Ett av resultatene var ikke som forventet. Det var, som nevnt over, at grad av oppløsningstendenser i nabolaget ikke så ut til å være signifikant forbundet med grad av problematferd for barnas del. Dette kan skyldes at barna i det utvalget som ble analysert her var yngre enn det som har vært vanlig i andre studier, og at prosesser i lokalsamfunnet rett og slett har betydd mindre for dem.

Konklusjon

Disse resultatene stemmer godt over ens med resultatene fra liknende, amerikanske studier. Dette er bemerkelsesverdig fordi kanadiske barn stort sett er mindre utsatt for en rekke belastninger enn barn fra USA. Dermed blir det også av interesse å diskutere i hvor stor grad de sammenhengene som finnes her kan være relevante for norske nabolag og norske småbarn.

Kohen et al. påpeker også noen begrensninger ved sin studie. For det første er ikke nabolag basert på «census tracts» eller folketellingsdata helt overensstemmende med faktiske nabolag. De gjør det likevel mulig å bruke de målene som ble brukt her. Videre var målet på kohesjon i nabolaget basert på informasjon fra foreldrene, som også ga informasjon om sosio-demografiske kjennetegn ved familien og barnas språkforståelse og problematferd. Og selv om de kontrollerte for en del demografiske kjennetegn ved familien kan det fortsatt være kjennetegn de ikke hadde med som delvis forklarer sammenhengen mellom kjennetegn ved nabolaget og resultatene for barnas del. Følgelig trengs mer forskning for å få fram hva slags mekanismer som er virksomme.

Den nest siste enkeltstudien er norsk, og er en delrapport fra en pågående, longitudinell studie der barna foreløpig har vært fulgt fra fødsel til 12 års alder. Fokus er her rettet mot utvikling av atferdsvansker og ikke på analyser av oppvekstvilkårenes betydning; undersøkelsen føyer seg følgelig inn i rekken av studier der vanskelige livsvilkår er et kovariat mer enn en sentral, uavhengig eller medierende variabel. Likevel har jeg ønsket å ta den med rett og slett fordi den er norsk.

3.10 ATFERDSVANSKER OG OPPVEKSTKÅR – EN LONGITUDINELL UNDER- SØKELSE AV NORSKE BARNEFAMILIER. Kristin S. Mathiesen (2002)

Innhold og framgangsmåte

I denne studien ble opplysninger om problematferd, temperament, belastninger og sosiale ressurser i barnefamilier samlet inn fra mødre til hele årskull helsestasjonsbrukere fra 19 helsestasjoner på Østlandet. I alt deltok 932 av de aktuelle mødrene da barna var halvannet år gamle (86 prosent av de aktuelle), og fire femtedeler av disse igjen deltok ved neste datainnsamling, da barna var 2 ½ år gamle. Senere er barna fulgt opp som 8–9-åringer og 12-åringer, men her presenteres resultater fra de to første oppfølgingene. Målsettingen med studien var å undersøke

- Hvorvidt det er mulig å måle problematferd på en meningsfull måte allerede hos 18 måneder gamle barn, hvilke forekomster av vansker vi i så fall finner, og hvilke mønstre av vansker som synes å tre fram ved henholdsvis 18 måneders og 2 ½ års alder.
- Hvor stabil problematferden synes å være fra 18 til 20 måneder.
- Hvilke kjennetegn ved omsorgsmiljøet og individuelle særtrekk ved barna som synes å virke inn på stabiliteten av alle typer av vansker, og hvilke risikoforhold som heller synes å være selektivt knyttet til bestemte vansketyper.

Foruten demografiske og sosioøkonomiske bakgrunnsvariable ble det hver gang innhentet informasjon om mødrenes symptomer på angst og depresjon, somatiske helseproblemer, temperamentskjennetegn, mestringsstil, sosiale nettverk, langvarige belastninger og livshendelser siste år. Om barna ble det innhentet informasjon om problematferd, temperamentskjennetegn, tilknytningsatferd, og om symptomer på somatisk sykелighet og funksjonshemninger. Hver gang ble det også innhentet opplysninger fra mødrene om sosiale kvaliteter og spesielle problemer i nærmiljøet. Stort sett ble det brukt velkjente, internasjonale og standardiserte mål.

Det er mulig å identifisere problematferd allerede blant 1 ½ år gamle barn

Resultatene støttet antagelsen om at det er mulig å identifisere problematferd allerede blant 18 måneder gamle barn. De fleste former for problematferd syntes å danne meningsfulle mønstre med distinkte kjennetegn fra dette alderstrinnet, fire i alt som ble kalt henholdsvis vansker med sosial tilpasning, emosjonell tilpasning, at barna var overaktive-passive eller hadde problemer med selvregulering. Det var også relativt høy stabilitet i problemprofilene fra t1 til t2. Resultatene tyder på at vi allerede fra 18 måneders alder kan begynne å identifisere risikofaktorer i oppvekstmiljøet, og temperamentstrekk ved barna, som bidrar til å predikere hvilke barn som vil ha vedvarende utagerende eller emosjonelle problemer og hvilke som vil ha mer forbigående vansker.

Sammenhenger mellom materielle problemer og problematferd

Av interesse for denne rapporten er resultatene om forekomsten av materielle belastninger når mødrene rapporterte problemer med barna. En femtedel av mødrene som beskrev problemer da barna var halvannet år gamle, og en sjettedel av dem som rapporterte problemer da barna var 2 ½ år gamle, rapporterte også at de hadde boligproblemer. Når det gjaldt problemer med arbeidslivet, var prosentandelene enda høyere: Henholdsvis en tredjedel og vel en fjerdedel. Økonomiske problemer var den hyppigst forekommende belastningen, og ble rapportert av 36,4 prosent av mødrene som rapporterte problemer da barna var halvannet år, og 31,6 prosent av mødrene som beskrev problemer da barna var 2 ½ år gamle.

Mødrenes mentale helse var en enda viktigere faktor

Analysene viste imidlertid at sjansene for at alle typene tilpasningsvansker som ble identifisert vedvarte over tid, var større hvis mødrene hadde et høyt symptomnivå på det første måletidspunktet, og om barnas temperament var

preget av emosjonalitet. Dessuten viste resultatene at barna med vedvarende vansker, uavhengig av type, hadde de mest problematiske familieforholdene og de vanskeligste individuelle kjennetegnene, sammenliknet med barna uten problemer. Barna med vansker på kun ett av tidspunktene, enten ved 18 eller 30 måneder, syntes å ha middelveier på prediktorvariablene. Det ble ikke funnet generelle effekter fra noen av de andre prediktorene, altså heller ikke av økonomiske og materielle problemer. Uten at Mathisen henviser direkte til dette, beskriver hun da at foreldrepraksiser blir en mediator, blant annet for virkningene av dårlig økonomi.

Flesteparten av de undersøkelsene som refereres i dette kapitlet har sin bakgrunn i psykologisk og psykiatrisk forskning, og fokus har i sterk grad vært rettet mot sammenhengen mellom dårlige, materielle kår og utviklingen av særlig eksternaliserende problematferd som kriminalitet, antisosialitet og aggresjon. Når motsatsen studeres, som vi også har sett eksempler på, er det vanligvis psykisk velbefinnende som rapporteres. Derfor synes jeg det var viktig å ta med en studie der fokus er barns helse. Dessuten er studien nordisk.

3.11 SOCIAL CAPITAL AND ECONOMIC EQUALITY IN RELATION TO CHILDREN'S AND THEIR FAMILIES' HEALTH IN THE NORDIC COUNTRIES

Leni Berntsson, Lennart Köhler og Jean-Claude Vuille (2000)

Innhold og framgangsmåte

Dette er en del av en doktorgrad der resultatene fra to tverrsnittstudier fra henholdsvis 1984 og 1996 sammenliknes for å få fram utviklingstrekk i de nordiske landene. Akkurat denne artikkelen som inngår i doktorgradsarbeidet er valgt ut fordi det er her sammenhengene mellom helse, helseulikhet og sosioøkonomiske bakgrunnsvariable diskuteres mest inngående. Dessuten forsøker også disse forfatterne å bruke et samlemål på sosial kapital analytisk.

Det var altså snakk om to tverrsnittstudier der vel 2.000 tilfeldig utvalgte barn og unge mellom 2 og 17 år fra hvert av de fem nordiske landene deltok i henholdsvis 1984 og 1996. Data ble samlet inn ved hjelp av postale spørreskjemaer, fylt ut av foreldrene. Foreldrene ble bedt om å samarbeide med barna hvis det var mulig. De avhengige variablene var psykosomatiske plager, subjektivt opplevd livskvalitet og følelse av sammenheng (Sense of Coherence eller SOC, bare inkludert i 1996). Målet på psykosomatiske plager ble brukt som helseindikator både for foreldrenes og barnas del.

Barnas velbefinnende ble operasjonalisert til å være deres subjektive livskvalitet, mens foreldrenes opplevelse av sammenheng ble målt ved hjelp av spørsmål som blant annet tappet deres opplevelse av at de mestret sine liv og opplevde at ting som skjedde var meningsfylt og forståelig. De uavhengige variablene var inntektsnivå, relasjonene mellom barn og foreldre og mellom barn og jevnaldrende og organiserte fritidsaktiviteter barna og foreldrene deltok i. Det ble videre laget et samlemål for sosial kapital som inkluderte om familien var fattig eller ikke, inntektsnivå, om barnet ble mobbet, om barnet deltok i ulike aktiviteter sammen med andre, om foreldrene lekte mye med barnet og om foreldrene hadde hatt tillitsverv i noen organisasjon de senere årene. Følgende antagelser ble undersøkt nærmere:

- På grunn av den økonomiske tilbakegangen i de nordiske landene mellom midten av 1980-tallet og midten av 1990-tallet ble det antatt at inntektsulikheten hadde økt fra første til andre gangs datainnsamling.
- Det ble også antatt at familiene hadde mindre sosial kapital.
- Videre ble det antatt at endringer i helsetilstanden til barna og deres familier ville være relatert til begge disse forandringene.

Økt omfang av psykosomatiske symptomer, uendret subjektiv livskvalitet

Berntsson, Köhler og Vuille fant at omfanget av psykosomatiske lidelser blant barn og unge økte mellom 1984 og 1996, med lavest forekomst i Sverige og høyest forekomst i Finland. Barnas subjektive livskvalitet forble uendret, men det var noen nasjonale forskjeller. I 1996 var den subjektive livskvaliteten lavest på Island og høyest i Danmark, og hadde blitt lavere i Sverige, Finland og Norge. Bortsett fra på Island var det færre familier med lav inntekt i samtlige land ved andre gangs datainnsamling. Andelen familier som lå under 50 prosent av medianinntekten var høyest i Danmark, fulgt av Island, Norge, Finland og Sverige. Omfanget av mobbing økte fra 12,4 prosent til 14,9 prosent, men det var store forskjeller mellom landene. I 1996 var omfanget størst i Finland og minst i Sverige. Barn og unges deltakelse i organiserte aktiviteter økte i samtlige land utenom Norge, og var høyest i Sverige og lavest i Finland i 1996. Flere foreldre hadde tillitsverv i organisasjoner i 1996.

Sammenhenger mellom psykosomatiske symptomer og inntekt

Både i 1984 og 1996 var psykosomatiske symptomer blant barna signifikant forbundet med inntekt, å bli mobbet og i hvor stor grad foreldrene lekte med

barna. Det var også en signifikant sammenheng mellom omfanget av psykosomatiske symptomer og den fattigdomsindeksen som ble konstruert i 1996. For foreldrenes del var omfanget av psykosomatiske symptomer også signifikant relatert til inntekt, forekomsten av mobbing og barnas og foreldrenes deltakelse i organiserte aktiviteter begge år.

Sammenhenger mellom følelse av sammenheng og indikatorene på sosial kapital

Foreldrenes tilfredshet med livet var relatert til alle indikatorene på sosial kapital utenom i hvor stor grad foreldrene lekte med barna sine. Foreldrenes følelse av sammenheng i 1996 var relatert til fattigdomsindeksen, inntekt, om barna var utsatt for mobbing og i hvor stor grad barna deltok i organiserte fritidsaktiviteter. Resultatene indikerte ulikheter som slo negativt ut for den fattige delen av befolkningen. Generelt var økningen i omfanget av psykosomatiske symptomer både for barnas og foreldrenes del og nedgang i målene på livskvalitet, mer konsentrert blant de som tjente minst. Det var også flere barn som opplevde dårlig livskvalitet i den fattige delen av befolkningen i 1996 enn i 1984. Likeledes var flere fattige foreldre misfornøyd med livene sine i 1996, og dårligere følelse av sammenheng (SOC) forekom hyppigere.

Konklusjoner

I diskusjonen av resultatene påpeker Berntsson, Köhler og Vuille at flere av indikatorene på sosial kapital økte fra 1984 til 1996, men det gjorde også omfanget av mobbing. Familieøkonomien ble bedre i alle landene utenom Island. Forekomsten av psykosomatiske symptomer var lavest i Sverige, hvor den økonomiske ulikheten var minst. Likevel indikerte økningen i psykosomatiske symptomer blant både barn og foreldre fra 1984 til 1996 at det eksisterer økonomisk basert helseulikhet også i de nordiske landene, selv om ulikheten er mindre enn i andre europeiske land. Økningen kan også indikere et hardere sosialt klima. Bortsett fra i Finland hadde også forekomsten av psykosomatiske symptomer sammenheng med høyere skårer på fattigdomsindeksen. En svensk studie om ungdoms selvopplevde helse har også vist at de som ofte eller stadig bekymrer seg for familiens økonomi hadde flere psykosomatiske symptomer enn andre³⁰. Foreldrenes tilfredshet med livet hadde blitt mindre, og omtrent en femtedel av foreldrene opplevde

---

³⁰ Se SOU 2000:3. *Välfärd vid vägsäl. Utvecklingen under 1990-talet*. Stockholm: Fritzes.

ikke at livet var meningsfylt, forståelig eller håndterlig. Dette hadde igjen sammenheng med fattigdom og familiens økonomi.

I utgangspunktet antok forfatterne at inntektsulikhetene ville ha økt fra 1984 til 1996 på grunn av den økonomiske tilbakegangen, mens sosial kapital ville ha minket i de nordiske landene. Videre antok de at endringer i barns og foreldres helse ville være relatert til disse endringene. Imidlertid kan ikke endringene i helseproblemer forklares med endringer i sosial kapital, ettersom begge deler økte i perioden (med unntak av mobbing som uttrykk for negativ sosial kapital, som også økte). Dette kan skyldes at måleperioden var for kort, at folk generelt har høy levestandard i de nordiske landene og at endringene i landenes sosioøkonomiske forhold egentlig var ganske små.

I kapittel 6 kommer jeg tilbake til hva mål på sosial kapital kan bidra med av ny kunnskap om virkningene på barn og unge av å oppleve økonomisk deprivasjon. For den studien jeg akkurat har presentert kan det også diskuteres om det samlemålet Berntsson, Köhler og Vuille valgte har bidratt spesielt – særlig ettersom sammenhengene ikke ble helt som forventet. Uansett representerer denne nordiske studien et supplement til de andre studiene jeg har presentert på grunn av sitt fokus på helse og velbefinnende, og påminnelsen om at disse forholdene har sammenheng med inntekt og levekår også i de nordiske landene.

Hva gjør foreldrene når økonomien er knapp?

Som jeg også var inne på i første kapittel, er det nesten ikke til å unngå at forskningen om foreldrenes betydning for hvordan en oppvekst i fattigdom innvirker på barna deres, også fører til påpekning av uheldige foreldrepraksiser. For å balansere dette bildet avsluttes den empiriske delen av dette kapitlet med en presentasjon av to britiske studier om foreldreskap i fattige omgivelser. Den første dreier seg om økonomiske prioriteringer, den andre om mestring og mestringsstrategier.

3.12 SMALL FORTUNES. SPENDING ON CHILDREN, CHILDHOOD POVERTY AND PARENTAL SACRIFICE

Sue Middleton, Karl Ashworth og Ian Braithwaite (1997)

Innhold og framgangsmåte

«The Small Fortunes Survey» var den første undersøkelsen av levesettet og levestandarden til individuelle, britiske barn. Data ble samlet inn i 1995. Undersøkelsen bygget på et tilfeldig utvalg, som var stratifisert etter barnas

alder, posisjon i søskenflokket og om de bodde i familier med en eller to forsørgere. Barna ble gruppert ut fra fire aldersgrupper, som definert for å ivareta mulige endringer i levemåte knyttet til skolen. Det var barn mellom 0 og 2 år, barn som delvis var i barnehage og førskole (2–5 år), barn i barne-skolen (11 år og yngre) og barn på ungdomstrinnet (16 år og yngre). Den som hadde hovedansvaret for barnet i det daglige ble intervjuet, vanligvis mødrene. I tillegg ble barn over fem år intervjuet hvis den foresatte og de selv samtykket. Dessuten ble foreldrene bedt om å føre dagbok over hvor mye de brukte på barna i løpet av en uke, og de ble bedt om å fylle ut et prekodet skjema om det barnet hadde. I tillegg fikk foreldrene et postalt spørreskjema om hva de brukte på barnet i jula samme år.

I alt inneholder datasettet informasjon om 1.239 barn, det vil si en svarprosent på 65. Barna ble delt i fem sosioøkonomiske grupper ut fra britisk standard. 19 prosent bodde i hushold med en forsørger. Av disse igjen hadde ca. en fjerdedel ett barn, resten hadde flere barn. Og knapt to tredjedeler av de enslige forsørgerne mottok også sosialhjelp. For denne rapportens formål er spesielt to problemstillinger viktige:

- Hvordan fordeler fattigdom blant barn og foreldre i Storbritannia seg hvis fattigdom defineres ut fra mangel på nødvendighetsartikler, nødvendige tiltak og aktiviteter?
- Vil fattige foreldre prioritere barnas behov framfor egne, og hvor langt er dette mulig?

En supplerende indeks basert på mangel på nødvendige ting, tiltak og aktiviteter

For å supplere målet på fattigdom som avhengighet av sosialhjelp konstruerte forskerne en indeks på deprivasjon i oppveksten. De tok utgangspunkt i en liste på 32 ting det kan argumenteres for at barn trenger. Disse dekket mat, klær, deltakelse i aktiviteter som skoleturer og fødselsdags-selskaper, utviklingsfremmende ting som leker, bøker og PC og kvaliteter ved boligen som egen seng eller madrass og en hage å leke i. Over halvparten av foreldrene som deltok var enige om at 21 av tingene er nødvendige for et barn i dagens Storbritannia³¹. Som forventet gjaldt dette i større grad mat, klær og kvaliteter ved boligen enn deltakelse og utviklingsfremmende ting. Generelt var det også slik at jo større andel foreldre som syntes en ting var nødvendig, jo mindre sannsynlig var det også at barna måtte klare seg uten fordi foreldrene ikke hadde råd. Likevel var det en relativt stor andel

---

³¹ Dette er et eksempel på det som kalles en konsensuell fattigdomsdefinisjon.

barn som ble karakterisert som «fattige» eller «svært fattige» fordi de måtte klare seg uten henholdsvis tre eller fem ting foreldrene mente var viktige. Tallmessig utgjorde disse gruppene henholdsvis 11 prosent og 3 prosent av barna. Det viste seg for eksempel at det var ni ganger så stor sannsynlighet for at fattige barn måtte klare seg uten tre måltider om dagen, og åtte ganger så stor sannsynlighet for at de måtte klare seg uten frisk frukt, i forhold til britiske barn i sin alminnelighet. Mer enn fire femtedeler av de svært fattige barna måtte klare seg uten frisk frukt. Det var i særlig grad barn fra familier med enslig forsørger som måtte greie seg uten nødvendig mat og nødvendige klær, og som hadde dårlig bostandard.

Foreldrene prioriterte barnas behov framfor sine egne

Viktigst i denne sammenhengen er imidlertid hvordan foreldrene balanserte egne behov og barnas behov. Middleton, Ashworth og Braithwaite konstruerte en liknende indeks med nødvendighetsartikler for foreldrene, som besto av 11 items: to måltider om dagen, kjøtt eller fisk annenhver dag, stek en gang i uka, to par gode og varme sko, nye og ikke brukte klær, penklær til spesielle anledninger, feiring av spesielle anledninger, å kunne gi presanger til venner eller familie en gang i året, en fritidsaktivitet eller hobby og ferie et annet sted en gang i året. Det viste seg da at nivået på deprivasjon generelt var mye høyere for foreldrene enn for barna. Foreldrene ble definert som fattige hvis de manglet tre eller flere av disse nødvendighetsartiklene fordi de ikke hadde råd til dem, og som svært fattige hvis de manglet fem eller flere. Det viste seg da at 16 prosent av foreldrene var fattige og 7 prosent var svært fattige, altså sammenliknet med henholdsvis 11 prosent og 3 prosent for barnas del. Det viste seg også at fattigdommen blant foreldrene var spesielt stor blant eneforsørgere som ikke var i arbeid.

Når Middleton, Ashworth og Braithwaite analyserte kombinasjonene av fattige og ikke-fattige foreldre og barn, fant de at mer enn ni av ti ikke-fattige foreldre også hadde ikke-fattige barn. Følgelig regner forfatterne med at svært få foreldre setter sine egne behov foran barnas når det gjelder nødvendighetsartikler og aktiviteter som anses som nødvendige. Dessuten hadde halvparten av foreldrene som var fattige barn som ikke var fattige. Dette kan tyde på at mange fattige foreldre nedprioriterer seg selv for å prøve å beskytte barna sine mot fattigdom. Imidlertid er det grenser for hvor lenge fattige foreldre kan unngå at også barna deres blir fattige.

Konklusjon

Middleton & Adelman (2003) oppsummerer at fattigdommen ikke behøver å være så alvorlig før foreldrene klarer seg uten nødvendighetsartikler og nødvendige aktiviteter. Skal foreldre la fattigdommen innvirke på barna, må fattigdommen imidlertid være ganske alvorlig. Igjen er det spesielt enslige forsørgere som rammes. Det kan komme av at fattige, enslige forsørgere i dette utvalget kan ha vært lengre uten arbeid, og derfor i mindre grad greier å beskytte barna mot fattigdom slik det er definert her.

I den siste studien som presenteres i dette kapitlet er fokuset primært rettet mot opplevelser av stress, støtte og mestring blant foreldre som må tilby sine barn oppvekstvilkår preget av fattigdom og andre problemer. Dette gir et nyttig supplement til de rent økonomiske realitetene som ble formidlet i den forrige studien.

3.13 PARENTING IN POOR ENVIRONMENTS. STRESS, SUPPORT AND COPING. Deborah Ghate og Nigel Hazel (2002)

Innhold og framgangsmåte

Boka handler om resultatene fra britisk, nasjonal studie av foreldre som lever i fattigdom³². Undersøkelsen ble gjennomført i perioden 1997 til 1999, i tilknytning til det britiske helsedepartementets utspill for å gi bedre støtte til foreldre. I alt ble 1.754 foreldre intervjuet med strukturerte spørreskjemaer, hvorav 89 prosent var hvite og resten kom fra en rekke etniske minoriteter. Disse ble trukket blant foreldre som passet inn i forfatternes modell for suboptimale oppvekstmiljøer (Poor parenting environments, PPE), det vil si at de bodde i områder som var blant de 30 prosent som skåret høyest på variabler som forekomsten av arbeidsledige over 16 år, trangboddhet, enslige forsørgere, kommunale boliger, innbyggere som tilhørte arbeiderklassen eller var ufaglærte, hushold som ikke disponerte bil (en erstatning for inntektsmål) og hushold som hadde flyttet siste år.

I tillegg ble 40 foreldre dybdeintervjuet. Som gruppe hadde disse flere kjennetegn, nemlig at de var enslige forsørgere, de hadde fem eller flere barn under 16 år, de hadde inntekt i den laveste kvintilen, det var en steforelder i husholdet, de hadde alvorlige helseproblemer, de hadde et barn som var alvorlig sykt eller funksjonshemmet, de hadde svært problematiske barn og de hadde boligproblemer. De fleste hadde flere enn ett av disse kjenne-

---

³² Forfatterne bruker betegnelsen 'fattig' på to måter: økonomisk fattigdom, samt det at barn har oppvekstmiljøer som ikke er optimale for å oppdra dem.

tegnene. I presentasjonen av resultatene brukes sitater fra disse intervjuene til å supplere og utdype de kvantitative fordelingene.

I denne rapporten presenterer jeg resultatene om foreldrenes mestring og mestringsstrategier, der Ghate og Hazel hadde følgende problemstillinger:

- Hvordan mestrer foreldre i fattige og lite optimale omgivelser utfordring og stress knyttet til foreldreskapet?
- Hvilke kjennetegn ved foreldrenes personlige og sosiale betingelser er nærmest knyttet til god eller dårlig mestring?

Forfatterne valgte et subjektivt mål på mestring, det vil si foreldrenes egen vurdering av hvorvidt og i hvor stor grad de generelt greide å møte kravene til foreldreskap. Informantene kunne velge mellom fire svaralternativer; at de mestret rollen rimelig bra, at de noen ganger mestret den bra men ikke alltid, at de nesten aldri følte de mestret rollen bra eller at de overhodet ikke mestret rollen for tiden. Ikke mer enn 2 prosent valgte det siste alternativet, mens 46 prosent valgte det første alternativet og 52 prosent plasserte seg i midten.

Faktorer som hadde sammenheng med mestring kunne grupperes etter om de hadde direkte sammenheng med fattigdom, om de var relatert til kjennetegn ved barna eller til foreldrene. Resultatene presenteres som prosentvise gruppeforskjeller, og bare de signifikante forskjellene er tatt med. Faktorer knyttet til sosial støtte ble analysert separat og presenteres nedenfor.

Vanskeligere å mestre foreldrerollen når økonomien er knapp og belastningene store

Når det gjaldt faktorer knyttet til fattigdom, var det signifikant flere av dem som ikke mestret foreldrerollen så godt som bodde i svært fattige områder, som mente nabolaget var fattig, som hadde inntekt i den laveste kvintilen i utvalget, der familien ikke greide seg økonomisk og der de hadde boligproblemer. Utslagsgivende når det gjaldt faktorer knyttet til barna var at familien var stor, at det var et førskolebarn i hjemmet, et sykt barn i hjemmet eller et vanskelig barn. Foreldrerelaterte faktorer var at hjemmet hadde enslig forsørger og at foreldrene hadde mange egne problemer.

Som Ghate og Hazel også påpeker er disse faktorene ofte interrelatert, og det kan være vanskelig å vurdere om de egentlig er ulike uttrykk for samme, underliggende faktor. Derfor gjennomførte de en serie logistiske regresjonsanalyser der mestring var den avhengige variabelen og der gruppene med faktorer var kovariater. Da mistet også flere av de ovennevnte

faktorene sin selvstendige betydning. I gruppen med fattigdomsrelaterte faktorer var det bare husholdets inntekt og opplevelsen av å greie seg økonomisk som predikerte om foreldrene opplevde at de mestret rollen godt eller mindre godt, med sistnevnte som den beste prediktoren. Blant de barnerelaterte faktorene var antallet barn i hjemmet og det å ha et vanskelig barn utslagsgivende. For hvert barn ekstra i hjemmet, økte oddsen for å ikke mestre foreldrerollen så godt med en femtedel. Og hvis det var et vanskelig barn i hjemmet, var det nesten tre og en halv gang mer sannsynlig at foreldrene ville føle at de ikke mestret rollen enn hvis barnet ikke hadde atferdsproblemer eller emosjonelle problemer. Blant de foreldrerelaterte faktorene hadde så det å være enslig forsørger og det å ha problemer selvstendig betydning, spesielt det å ha høy skåre enten på problemer generelt eller problemer akkurat nå.

Faktorer som predikerer god og dårlig mestring

Deretter ble de faktorene som hadde vist seg å bidra selvstendig slått sammen i en ny logistisk regresjonsmodell. Da mistet de to fattigdomsrelaterte faktorene sin selvstendige betydning, mens de barne- og foreldre-relaterte faktorene beholdt sin. Størst betydning hadde det å ha et vanskelig barn (odds ratio 2.75), deretter fulgte foreldrenes egne problemer, det å være enslig forsørger og til sist antall barn i familien (odds ratio 1.33). Dermed konkluderer Ghate og Hazel med at relativ fattigdom har indirekte virkning på foreldrenes opplevde mestring, eller blir en distal indikator. Her er deres konklusjoner på linje med mesteparten av den forskningen jeg har presentert tidligere i dette kapitlet. Helt til sist analyserte forfatterne virkningen av å ha flere problemer. Da fant de at for hvert tilleggsproblem foreldrene opplevde, ble sannsynligheten for å ikke mestre foreldrerollen så godt som nesten fordoblet. Dermed understreker også de den kumulative effekten som Gary Evans (2004, Evans & English, 2002) påpeker.

Videre ønsket Ghate og Hazel å undersøke om de faktorene som predikerte mestring var de samme eller annerledes enn de som predikerte manglende mestring. De så faktorer som predikerte mestring som buffere mot stress, ikke som forebyggende. Dette ble gjort ved hjelp av en logistisk regresjonsmodell der opplevd mestring var den avhengige variabelen, og de samme fem faktorene som predikerte dårligere mestring over ble brukt som kovariater, bare med motsatt fortegn. For eksempel innebar dette å være to forsørgere i stedet for enslig forsørger, og ha et enkelt eller gjennomsnittlig barn i stedet for et vanskelig barn. Da viste det seg at for hver av de positive faktorene som var til stede, ble sannsynligheten for at foreldrene opplevde at

de mestret foreldrerollen nesten fordoblet. Hvis foreldre rapporterte ingen eller en positiv faktor, var andelen som opplevde at de mestret foreldrerollen 18 prosent. Blant de som rapporterte samtlige fem faktorer, opplevde nesten tre fjerdedeler også at de mestret foreldrerollen. Forfatterne prøvde også å kontrollere for andre faktorer som ikke var med i deres modell, for eksempel om foreldrene arbeidet og grad av sosial støtte, men det eneste om bidro selvstendig da var sosial støtte.

Foreldrenes valg av mestringsstrategier

Hva slags mestringsstrategier valgte så foreldrene? Når man skal oppdra barn i et oppvekstmiljø som preges av fattigdom og utrygghet, stiller det ekstra krav til foreldrenes kreativitet og oppfinnsomhet. I de kvalitative intervjuene formidlet foreldre hvordan de prøvde å finne private områder for barna å leke trygt i, for eksempel hager til venner og naboer. De fulgte hovedveier når de skulle steder selv om det tok lenger tid, og barna fikk restriksjoner på hvor de kunne være uten tilsyn. Disse beskrivelsene likner beskrivelser av afroamerikanske foreldre i fattige og farlige nabolag, der Robin Jarrett (1997, 1999) blant annet får fram en rekke mestringsstrategier knyttet til oppfølging av barna og bestrebelser på å finne og utnytte de få ressursene som finnes i nabolaget³³. Likevel mente to tredjedeler av foreldrene at deres nabolag var et veldig eller ganske bra sted å oppdra en familie på. Ghate og Hazel vurderte at problemene ble normalisert og rasjonalisert av respondentene, som forsonet seg med en mengde mangler ved stedet de bodde. De tenkte at andre steder å bo ville være likedan eller verre. Dette kan også kalles en kognitiv mestringsstrategi.

Tre fjerdedeler av foreldrene i utvalget syntes de greide seg bra eller ganske bra økonomisk, selv om inntekten deres var langt under det nasjonale gjennomsnittet. Det kunne virke som om de hadde utviklet vellykte strategier for å greie seg med lite. Viktigste var foreldrenes opplevelse av at de var veldig flinke med penger og forsiktige med å unngå at ting gikk til spille, som knapt halvparten mente. De kunne også få hjelp av andre i familien, og fire prosent hadde oppsparte midler. Ghate og Hazel viser her til den strenge prioriteringen som også kom fram i surveydelen av undersøkelsen. Det første som prioriteres vekk er fritidsaktiviteter, deretter oppvarming og utstyr til hjemmet, deretter klær og til sist mat. Dessuten fant disse forfatterne, som Middleton, Ashworth og Braithwaite (1997, se kapittel 2), at barnas behov nesten alltid kom først. Flertallet av barna i utvalget hadde varme klær og fikk tilstrekkelig mat selv om inntekten var svært lav.

---

³³ Robin Jarretts studie beskrives nærmere i neste kapittel (4.1).

Stress knyttet til kjennetegn ved barna og foreldrene selv skapte større utfordringer for foreldrenes mestringskapasitet. Hadde foreldrene et vanskelig barn, mente også tre av ti at barnet var problematisk mesteparten av tiden eller hele tiden, til forskjell fra 9 prosent av de som hadde et vanlig barn. Fire av ti opplevde at de sjelden eller aldri greide å løse problemene med dette barnet, sammenliknet med 17 prosent av andre foreldre. Disse resultatene ble bekreftet og utdypet i de kvalitative intervjuene. I de kvalitative intervjuene kom det også fram at foreldrene med egne problemer strevde og hadde både gode og dårlige dager. Foreldrene kunne isolere seg for å få litt «time out», prøve å tenke på noe annet, eller prøve å roe seg selv ned. Disse strategiene var bare delvis effektive, særlig hvis familien hadde mange og langvarige problemer.

Konklusjoner

Ghate og Hazel konkluderer med at foreldre i fattige omgivelser anvender en rekke mestringsstrategier for å håndtere dagliglivets stress. I mange situasjoner valgte de problemfokuserte strategier, og viste stor kreativitet, mange ressurser og vilje til å takle problemene. Det var imidlertid ikke mulig å håndtere alle problemene ved hjelp av egen innsats. Da viste foreldrene også emosjonsfokuserte strategier. De kunne prøve å la seg stresse mindre, eller rasjonalisere og minimalisere problemene ved å definere dem som vanlige der de bodde eller vanlige for de fleste foreldre.

Betydningen av sosial støtte diskuteres spesielt. Ghate og Hazel fant at det å føle at de manglet støtte, definert som et ønske om mer hjelp og støtte i foreldrerollen, hadde en sterk sammenheng med opplevd mestring. Mens en tredjedel av de som mestret foreldrerollen ønsket mer støtte, gjaldt dette to tredjedeler av dem som ikke mestret den like godt.

Forfatterne skiller mellom formell og uformell støtte. Den uformelle støtten var foreldrenes sosiale nettverk, og her viste det seg at de som mestret foreldrerollen hadde større sosiale nettverk. På den andre siden mottok disse mindre uformell støtte enn de som ikke mestret rollen så godt. Begge forskjellene var signifikante. Dette forstås som at de som opplever at de mestrer rollen godt ikke synes de trenger så mye hjelp, og derfor ikke ber om hjelp. Jo dårligere foreldrene mestret rollen, jo mindre positive var de også til uformell sosial støtte, og jo mer så de ulempene ved å be om og akseptere støtte fra sine sosiale nettverk. For eksempel bekymret de seg for at det å be om og akseptere hjelp ville medføre en forventning om gjengjeld som var vanskelig å innfri.

Når det gjaldt formell støtte, fant Ghate og Hazel at de som opplevde at de mestret foreldrerollen dårligere i signifikant større grad hadde hatt kontakt med det formelle hjelpeapparatet den siste tiden (rundt 60 prosent i motsetning til 40 prosent av de andre). Dette kan også tyde på at organiserte hjelpetjenester til en viss grad når dem som trenger det. De var også mindre skeptiske til formell enn til uformell støtte.

Det viste seg også at opplevd sosial støtte bidro selvstendig til opplevelsen av å mestre foreldrerollen. Når foreldre opplevde støtte, var sannsynligheten for at de mestret rollen to og en halv gang så stor. Når det gjaldt partnerens rolle som støtteperson, avhang dette, som forventet, av kvaliteten på parforholdet. Kvaliteten på det sosiale nettverket betydde også mer enn størrelsen på det.

Når det gjelder betydningen av sosial støtte, konkluderer Ghate og Hazel at både praktisk og emosjonell støtte, som kan være både uformell og formell, ser ut til å være spesielt viktig for de familiene som mestrer situasjonen dårligere. Og det som betyr noe er ikke de kvantitative, strukturelle aspektene ved støtten men de kvalitative – at man føler seg støttet. Derimot fant ikke forfatterne støtte for antagelser om at størrelsen på nettverket hadde betydning når andre faktorer ble kontrollert for. Det var heller ikke slik at støtte i seg selv beskyttet mot problemene med å mestre foreldrerollen. Man kan imidlertid lure på om problemene hadde vært enda større uten slik støtte.

Presentasjonen av disse to britiske studiene av foreldres mestringsstrategier ble tatt med for å gi et bakteppe for diskusjonen av hvordan en oppvekst med vedvarende, lav økonomi innvirker på barn. Dette er ikke minst viktig fordi resultatene om foreldrepraksiser som en sentral mediator for virkningen av fattigdom så lett kan gi opphav til tenkning om mangler ved foreldrene og at barnas problemer er deres skyld, eller det Virginia Morrow (1999) kaller en «parent deficit model» i sin kritikk av moderne teorier om sosial kapital. Sammen med en av studiene over (Kohen, Brooks-Gunn, Leventhal & Hertzman, 2002), fungerer også spesielt den siste studien som en påminnelse om at selv små barn må relatere seg til et oppvekstmiljø utenom familien. Det betyr igjen at foreldrene ikke bare bidrar til å forsterke eller dempe virkningene av selve fattigdommen, men også må håndtere utfordringene knyttet til risikofaktorer som er knyttet til oppvekstmiljøet. Dette diskuteres nærmere i neste kapittel, hvor temaet er virkninger på ungdom av en oppvekst i fattigdom.

Hvordan virker så fattigdommen på barn?

Hovedeffekt eller mediert effekt?

Som det framgår av de studiene jeg har presentert i dette kapitlet, er en viktig teoretisk problemstilling om fattigdom er en hovedeffekt eller om virkningene av fattigdom medieres gjennom andre belastningsfaktorer, som foreldrepraksiser og eventuelt kvaliteten på nabolaget.

Resultatene av studiene jeg har presentert i dette kapitlet er på mange måter ganske entydige. Stort sett finner man, igjen og igjen, at den signifikante sammenhengen mellom en oppvekst med dårlig økonomi og en rekke utfallsmål blir ikke-signifikant eller forsvinner helt når kjennetegn ved foreldrenes omsorgsutøvelse introduseres som mediator i analysene. Det eneste området hvor det ser ut som om man likevel finner en viss, direkte effekt i tillegg til den medierte, er barns kognitive utvikling og skoleprestasjoner.

Når konklusjonen må bli at fattigdom eller knapp økonomi er en distal heller en proksimal faktor for barns utvikling og velbefinnende, blir neste, viktige spørsmål hva slags medierende faktorer som formidler virkningen av fattigdom. Her er foreldrefunksjoner klart mest studert, og viser seg også å ha signifikante effekter selv om den forklarte variansen i utfallsmålene ikke alltid er like stor.

Foreldrenes og særlig mors foreldrepraksiser som mediator på litt ulike måter

Forfatterne av flere av studiene forholder seg til de to hypotesene som står sentralt i tenkningen om foreldre som mediatorer for virkningene av fattigdom, nemlig investeringshypotesen og foreldrestress-hypotesen. *Investeringshypotesen* ser ut til å forklare best hvorfor flere barn fra fattige familier skårer dårligere enn gjennomsnittet for kognitiv fungering. Dette kobles gjerne til at foreldrene ikke har råd til å ha stimulerende materiale hjemme eller til å ta barna med på stimulerende aktiviteter utenom hjemmet, og at foreldrene heller ikke har overskudd til å stimulere barna kognitivt i det daglige. Ikke uventet finner man vanligvis at denne hypotesen best forklarer variansen i utfallsmål som er knyttet til ulike aspekter ved barns kognitive utvikling.

Foreldrestress-hypotesen forutsetter på sin side at dårlig økonomi fører til økonomisk stress, som igjen fører til opplevd press på foreldrene. Dette øker igjen sannsynligheten for at foreldrene blir aggressive og deprimerte,

noe som igjen innvirker på barnas atferd på grunn av strenge og straffende foreldrepraksiser. Følgelig knyttes økt forekomst av internaliserende og eksternaliserende problematferd til foreldrenes mentale helse og ikke til foreldrenes stimulering av barna. Som vi vil se i neste kapittel, brukes samme hypotese for å forklare problematferd både blant barn og ungdom.

Det er også viktig å konkretisere hva ved foreldrenes fungering som har betydning for hvilke utfallsmål. Spesielt Yeung, Linver og Brooks-Gunn (3.5) argumenterer for at de to hypotesene må ses som supplerende og ikke gjensidig utelukkende. Imidlertid påpeker også flere av studiene at den totale, forklarte variansen ikke alltid er så høy selv når kjennetegn ved foreldre tas med, og at dette kan skyldes det som også kalles «omitted variable bias». Flere nevner at fars rolle sjelden tas med, eller virkningen av konflikter i familien.

For stor vekt på negative konsekvenser?

Flertallet av studiene jeg har presentert her poengterer de negative konsekvenser en oppvekst i fattigdom har for barns utvikling og velbefinnende. Dette må ses i sammenheng med den alvorlige bekymringen samfunnsforskere i USA og Storbritannia, som flesteparten av disse studiene kommer fra, har for omfanget av økonomisk og sosial deprivasjon blant barn og unge i disse landene. De fleste av artiklene inneholder også en avsluttende diskusjon der resultatene brukes som grunnlag for å diskutere tiltak. Unntaket er studiene som er opptatt av resiliens, hvor forskerne er opptatt av betingelser for både god og dårlig fungering. Igjen får kjennetegn ved foreldrene betydning, men i disse studiene løftes i større grad positive foreldrepraksiser fram. Da er det snakk om emosjonelt responderende foreldre som forener varme og struktur på en konstruktiv måte.

Ettersom foreldreskap og foreldrepraksiser er den mediatoren for effekten av fattigdom på barns utvikling som er mest uttømmende studert, er det imidlertid ikke til å unngå at litteraturen formidler et ganske negativt syn på foreldreskap og særlig moderskap i fattige familier. Da blir også faren ganske stor for å fokusere på mangler ved foreldrene, som blir skyldige i barnas problemer (Morrow, 1999). Derfor gir også de to siste studiene jeg presenterte i dette kapitlet nyttig, supplerende kunnskap om hva slags strategier og overveielser foreldre bruker for å oppdra barn når økonomien er for knapp. Ytterligere ett eksempel, som gjelder foreldreskap i forhold til ungdom, presenteres i neste kapittel.

For begrensede utfallsmål?

Utfallsmålene var stort sett barnas kognitive fungering og/eller problematferd, målt med standardiserte tester. Definisjonene av problematferd fulgte den vanlige inndelingen i psykologisk og psykiatrisk litteratur mellom internaliserende og eksternaliserende problematferd. Avhengig av om studiene var registerbasert eller bygget på selvstendige datainnsamlinger varierte det også hvor grove målene på kognitiv fungering og problematferd var. Når prosjektet bygget på selvstendige datainnsamlinger forelå det gjerne vurderinger fra foreldrene og etter hvert fra lærerne, i noen tilfeller også vurderinger fra jevnaldrende. Dermed ble målene mer utfyllende selv om de fokuserte på de samme utfallene. I noen studier er det dessuten inkludert mål på sosial kompetanse, særlig i forhold til jevnaldrende.

Denne kombinasjonen av standardiserte mål og fokuset på negative utfall betyr imidlertid at mange sider ved barn og unges liv utelates i studiene av fattigdommens innvirkning på barns velbefinnende og utvikling. Noen få forfattere kan være opptatt av deltakelse i organisasjoner, og ellers kan det forekomme mål på kjennetegn ved nabolaget eller den sosiale støtten foreldrene opplever, som i beste fall er indirekte mål hva angår barna. Etter mitt syn kan også dette bidra til at variansen i utfallsmålene bare delvis forklares i disse studiene.

Det finnes en rekke alternativer hvis man ønsker å tegne et mer detaljert bilde av barnas situasjon, som også kan imøtegå en del av kritikken av tradisjonell velferdsforskning (f.eks. Backe-Hansen, 2002, Ben-Arieh et al., 2001, Jonsson & Östberg, 2002, Sandbæk, 2002). Barns hverdagsliv i hjemmet, på skolen og i fritida kan med fordel trekkes sterkere inn, som blant annet skjer i den norske studien av barn i lavinntektsfamilier (Sandbæk & Sture, 2003). I denne sammenhengen er det ganske påfallende at barns relasjoner til søsken og påvirkningskraften fra søsken ikke diskuteres i disse studiene. For det andre kan bør indikatorer på barn og unges velbefinnende her og nå inkluderes, også deres muligheter for demokratisk deltakelse og medbestemmelse (Backe-Hansen, 2004a, Ben-Arieh et al., 2001). Mer spesifikt argumenterer Tess Ridge (2.2) eksplisitt for at barns sosiale liv i skolen er like viktig å studere som barns skoleprestasjoner også når virkningene av fattigdom skal utforskes. Poenget er at forskningen om virkningen på barn av fattigdom eller knapp økonomi, eksplisitt bør ta stilling til om det er tilstrekkelig med avgrensede, standardiserte utfallsmål som primært får fram problemer, eller om kunnskapsgrunnet må utvides for å få et mest mulig dekkende bilde.

4 Virkninger på unges velbefinnende og utvikling

Innledning

Delproblemstillingen som belyses i dette kapitlet er *i hvor stor grad kjennetegn ved nabolaget medierer virkningen av fattigdom eller økonomisk knapphet på unges velbefinnende og utvikling, i tillegg til kjennetegn ved familien*. Spørsmålet om betydningen av forhold utenfor familien blir mer komplekst etter hvert som barn blir ungdom, og på ganske andre måter eksponeres for og agerer i forhold til miljøet og nabolaget de vokser opp i. Heri inngår også venner og grupper med jevnaldrende. Vanligvis antar vi at oppvekstmiljøet og nabolaget påvirker atferd, holdninger, verdier og muligheter. Derfor bør også kjennetegn ved nabolaget og oppvekstmiljøet inngå i økologiske modeller for barn og unges utvikling. Det er dessuten viktig å analysere hvordan samvirket mellom foreldreskap og nabolag utvikles og forandres med barnas alder (Brooks-Gunn, Duncan, Klebanov & Sealand, 1993, Luthar, 1999).

Også studiene jeg presenterer i dette kapitlet tar stort sett utgangspunkt i direkte inntektsmål, eventuelt direkte i kombinasjon med indirekte inntektsmål. Likeledes regner forfatterne med at det vil være få, om noen, direkte effekter av den dårlige økonomien på unges utvikling. Det nye er at nabolaget også trekkes inn som mulig mediator, enten direkte eller i sammenheng med kvaliteten på foreldrenes omsorgsutøvelse. Det antas følgelig at begge mediatorer vil ha direkte innvirkning på hvordan det går med ungdommer som opplever fattigdom eller økonomisk knapphet.

Kapitlet bygger på sju studier publisert mellom 1994 og 2002, samt en reviewartikkel fra 2003. I den første studien (4.1) presenteres kvalitative analyser av mødres mestringsstrategier i fattige, svarte nabolag, og den omfattende og langvarige innsatsen som kreves for å skape gode oppvekstvilkår på tross av svært risikofylte oppvekstbetingelser (Jarrett, 1997, 1999).

Det er ikke usannsynlig at økonomisk press på familien kan føre til konflikter mellom barn og foreldre, som igjen kan føre til dårligere karakterer, redusert emosjonell helse og/eller dårligere skoleprestasjoner. Dette spørsmålet er spesielt utforsket av Conger med medarbeidere, som har vært

sentrale i utformingen av den såkalte foreldrestress-hypotesen (jfr. 3.3, 3.4 og 3.5). Grunnlaget er Iowa Youth and Families Project, som begynte med en studie av 451 familier i landdistrikter i Iowa i 1989, etter en periode med alvorlig økonomisk nedgang. Noen av resultatene fra dette prosjektet utgjør den andre studien (4.2) som presenteres her (Conger et al., 1994, Conger & Conger, 2002).

Perspektivet utvides i den tredje studien (4.3), der Elder, Eccles, Ardelt og Lord (1995) analyserer et utvalg ungdom og deres foreldre fra fattige nabolag i indre bydeler. Det antas her at kombinasjonen av dårlig økonomi og nabolag med få ressurser vil skape ekstra stress.

Perspektivet utvides ytterligere i den fjerde studien (4.4), der det konstrueres en modell som forbinder økonomisk situasjon med internaliserende og eksternaliserende problematferd blant unge med multietnisk bakgrunn via kjennetegn ved foreldrenes omsorgsutøvelse så vel som kjennetegn ved nabolaget. Det viser seg da at de to formene for problematferd kan ha sammenheng med hver sine stressfaktorer (Barrera et al., 2002).

Det er heller ikke usannsynlig at en oppvekst i fattige nabolag kan påvirke barn og unges utvikling i negativ retning uavhengig av familiens dårlige økonomi. Inntektsfattigdom kan føre til at familien må bo i nabolag som er kjennetegnet av sosial disorganisering (kriminalitet, mange arbeidsløse voksne og naboer som ikke griper inn) og få ressurser som bidrar til barn og unges utvikling (som trygge lekeplasser, gode daghjem- og skoletilbud, helsetilbud og fritidstiltak). Den neste studien (4.5) dreier seg om sammenhenger mellom en oppvekst i fattige byområder og ungdomskriminalitet. Her reanalyserer forfatterne data fra en klassisk studie fra 1950, basert på generell teori om betydningen av uformell, sosial kontroll (Sampson & Laub, 1994).

I de to neste studiene som presenteres, er forskningsinteressen betingelser for vellykket utvikling og faktorer som fremmer resiliens blant risiko-ungdom, snarere enn å dokumentere og forklare negative utviklingsforløp. Den ene (4.6) er hentet fra den såkalte «Baltimoreundersøkelsen», og analyserer vellykte utviklingsforløp i forhold til indikatorer på sosial kapital (Furstenberg & Hughes, 1995). Den andre studien (4.7) er også den eneste som ikke er fra USA. Her analyseres et longitudinelt materiale fra New Zealand, fra den såkalte «Christchurchstudien». Målsettingen var å finne faktorer som har sammenheng med positiv utvikling, definert som at risiko-ungdom i en fødselskohort ikke utvikler eksternaliserende problematferd (Fergusson & Lynskey, 1996).

Reviewartikkelen som presenteres til sist i dette kapitlet (4.8), har ambisjoner om å kombinere tilnæringsmåter. Her søker forfatterne å identifisere viktige faktorer som enten øker sårbarheten eller fungerer beskyttende for ungdom som vokser opp i fattige byområder, eksemplifisert med «snapshots» fra tre ulike studier (Cauce et al., 2003).

Se tabell 4.1 neste side.

Har kjennetegn ved nabolaget selvstendig betydning i tillegg til kvaliteten på foreldrenes omsorgsutøvelse?

Som vi så i en av studiene som ble presentert i forrige kapittel (3.9), var det vanskelig å finne klare forbindelseslinjer mellom kjennetegn ved nabolaget og hvordan det går med små barn som kommer fra fattige familier. Dette spørsmålet har særlig beskjeftiget amerikanske forskere, på grunn av den velkjente risikoen som er knyttet til å vokse opp i fattige bydeler i USAs storbyer. Med sine analyser av underklassen bidro Wilson (1987)³⁴ med et viktig metaperspektiv på denne problematikken, der han viste hvordan strukturelle endringer i det postindustrielle samfunnet har ført til en økning av fattige og arbeidsløse personer i indre bydeler. Dette perspektivet gjenspeiler den særegent amerikanske bekymringen for fattige bydeler med en overvekt av afroamerikanske innbyggere.

Samtidig er det slik at mye av forskningen om interaksjonen mellom familien og nabolaget som mediatorer for virkningen av fattigdom eller knapp økonomi og ulike utviklingsutfall, verken har inkludert varierte utvalg av familietyper eller nabolag. Det kan argumenteres for at det som nå er viktig, er å utvikle modeller som får fram forbindelseslinjer mellom kjennetegn ved nabolaget og barn og unges utvikling, heller enn å fokusere for ensidig på nabolagets struktur (Leventhal & Brooks-Gunn, 2000).

---

³⁴ Wilson, W. J. (1987). *The truly disadvantaged: The innercity, the underclass and public policy*. Chicago: University of Chicago Press.

Tabell 4.1: Oversikt over studiene som presenteres

	Års-tall	Forfatter(e)	Antall del-takere	Deltak-ernes alder	Hovedproblemstillinger, hovedspørsmål eller hovedområder som dekkes
4.1	1997, 1999	Jarrett	Flere studier	Foreldre til ungdom	<ul style="list-style-type: none"> Hva slags mestringsstrategier er effektive for å beskytte barn og unge mot virkningene av å vokse opp i fattige nabolag?
4.2	1994 2002	Conger, Ge, Elder, Lorenz & Simons og Conger & Conger	378	17 (Fulgt fra 14 år)	<ul style="list-style-type: none"> På hvilke måter innvirker familiens økonomiske problemer på ungdom, via hvilke interaksjoner? Er virkningen ulik på mødre og fedre? Hva kan beskytte mot de uheldige virkningene?
4.3	1995	Elder, Eccles, Ardelt & Lord	429	11-15 (tverr-snitts-studie)	<ul style="list-style-type: none"> Hvordan innvirker økonomisk stress på foreldrenes verdier og atferd, mediert via en følelse av demoralisering eller depresjon? I hvor stor grad modifierer familiestrukturen (sterke eller svake ekteskap, eller enslig forsørger) og opplevd støtte virkningene av slit og økonomisk stress? Hva er forbindelseslinjene mellom en tro på å være effektive som foreldre og bruk av strategier for å fremme barnas utvikling og beskytte dem mot risiko, som minimaliserer risiko og maksimaliserer mulighetene for positiv utvikling?
4.4	2002	Barrera et al.	300	11-15 (tverr-snitts-studie)	<ul style="list-style-type: none"> Hvor dekkende er en økologisk modell som inneholder forbindelseslinjer mellom familieinntekt og ungdommers mentale helse, via faktorer innenfor og utenfor familien?
4.5	1994	Sampson & Laub, reanalyse	500 kriminelle, 500 ikke-kriminelle	Voksen alder (Fulgt fra 10-17)	<ul style="list-style-type: none"> At en familie er fattig forhindrer den i å utøve sosial kontroll Dette øker igjen sannsynligheten for ungdomskriminalitet.
4.6	1995	Furstenberg & Hughes	252	Ca. 20 (Fulgt fra ca. 17)	<ul style="list-style-type: none"> Hvilke, om noen mål på sosial kapital i 17 års alder er relatert til ungdommenes situasjon tre år senere? I hvor stor grad består eventuelle effekter når mors utdanningsnivå og familiens økonomiske situasjon kontrolleres for? I hvor stor grad er det en sammenheng mellom utfallsmålene og mål sosial kapital som 20-åring, kontrollert for ungdommenes situasjon som 17-åring og mors utdanningsnivå?
4.7	1996	Fergusson & Lynskey	940	16 (Fulgt fra fødselen)	<ul style="list-style-type: none"> Hvilke faktorer har sammenheng med at tenåringer i en høyrisikogruppe viser seg resiliente i forhold til å utvikle eksternaliserende problematferd, med utgangspunkt i en fødselskohort?
4.8	2003	Cauce, Stewart, Rodriguez, Cochran & Finzler	Review-artikkel	Ungdom	<ul style="list-style-type: none"> Hvilke viktige faktorer øker sårbarheten eller fungerer beskyttende for ungdom som vokser opp i fattige byområder?

4.1 AFRICAN AMERICAN FAMILY AND PARENTING STRATEGIES IN IMPOVERISHED NEIGHBORHOODS og SUCCESSFUL PARENTING IN HIGH-RISK NEIGHBORHOODS. Robin Jarrett (1997, 1999)

Innhold og framgangsmåte

I denne studien diskuterer Jarrett hvordan kvalitativ forskning kan utdype og supplere teorier om virkningen av nabolaget man vokser opp i, som bygger på kvantitative data. Med utgangspunkt i teorier om virkninger av nabolaget ungdom vokser opp i, som igjen knyttes til teorier om ressurser i nabolaget og kollektiv sosialisering (Brody et al., 2003, Leventhal & Brooks-Gunn, 2000), kan det argumenteres for at indre byområder mangler sosiale og økonomiske ressurser som kunne gitt afroamerikanske barn muligheter for sosial mobilitet. Følgelig risikerer de å droppe ut fra skolen, få barn tidlig og engasjere seg i kriminelle aktiviteter. Her kan kvalitative studier bidra til å identifisere strategier som beskytter mot risiko knyttet til en oppvekst i slike nabolag, og følgelig bidrar til at barna i større grad fullfører videregående skole, venter med å få barn og er med på prososiale aktiviteter. Studien er følgelig et bidrag til kunnskapen om resiliens, som Jarrett mener mangler i forskning som bygger på teorier om nabolageffekter. Som vi vil se, har beskrivelsen av strategier mange felles trekk med de beskrivelsene som ble gitt i Ghate og Hazels (2002) studie av fattige, britiske foreldre (3.13).

Det framkommer ikke av de to artiklene som er brukt her hvor mange foreldre som er intervjuet i Jarretts egne studier, og han bruker referanser til andre studier i utstrakt grad.

Følgende problemstilling diskuteres:

- Hva slags mestringsstrategier er effektive for å beskytte barn og unge mot virkningene av å vokse opp i fattige nabolag?

Noen fattige familier greier å skape stabilitet i hjemmet, også i nabolag som er preget av desorganisering og som mangler sterke rollemodeller utenfor familien. Beskyttende strategier består av foreldrenes handlinger for å organisere dagliglivet. Dermed greier noen familier å konstruere sosiale verdener som begrenser virkninger av farene som omgir barnas liv. Jarrett beskriver fire slike strategier: Strategier som beskytter familien, strategier for å følge opp og overvåke barn og unge, strategier for å lete etter og utnytte ressurser og strategier for å formidle kunnskap til barn og unge i hjemmet. Strategiene kan samlet karakteriseres som brobygging til samfunnet («community-bridging»), fordi noen foreldre greier å skape forbindelseslinjer mellom barn og unge og vanlige institusjoner med vanlige muligheter.

Strategier for å beskytte familien

Når det gjelder strategier for å beskytte familien, nevner Jarrett tre former. Den første er å unngå farlige områder. Foreldre vil for eksempel skaffe seg oversikt over trygge og farlige områder i nabolaget, og begrense barnas uteaktiviteter til de trygge områdene. For eksempel kan man besøke naboene, eller være en del i kirken. Den andre formen er å bruke nabolaget til bestemte tider, ut fra en vurdering av at noen tidspunkter er trygge mens andre er farlige. Dette innebærer for eksempel å handle på bestemte tider av døgnet, eller å holde seg innendørs på bestemte tider av døgnet. Den tredje formen er så formidling av ideologisk støtte til rådende samfunnsverdier. Dette betyr igjen å skape sin egen sosiale verden innenfor de fysiske grensene nabolaget trekker opp, som innebærer avstand til andre. Noen familier mener for eksempel at deres respektable måte å leve på og deres tilslutning til en mainstream livsstil atskiller dem fra andre familier i nabolaget.

Oppfølging og overvåking av barn og unge

Oppfølging og overvåking av barn og unge handler om å begrense barnas eksponering for negativ innflytelse fra nabolaget. Her er isolering og overvåking to viktige strategier. Isolering eller det å holde barn hjemme brukes for å atskille barn og unge fra negativ innflytelse fra både voksne og jevnaldrende i nabolaget. Det er selvfølgelig vanskelig å holde barna fysisk hjemme når de begynner på skolen og etter hvert får større radius, men strategien kan fungere i forhold til helt små barn. Isolering kan også være mer subtil, ved at foreldre aktivt prøver å styre hvem barna er sammen med. Den andre formen er overvåking («chaperonage»), som innebærer at foreldre eller andre personer i familien følger barna når de skal på skolen eller er utendørs i andre sammenhenger.

Jarrett eksemplifiserer her med en ung, svært skoleflink jente som hadde vokst opp med strenge restriksjoner på hva hun fikk lov til. Som barn fikk hun bare lov til å være med på aktiviteter, lek og sosiale sammenkomster hvis hun var sammen med søsken eller andre slektninger. Hun fikk ikke lov å gå alene til og fra skolen før hun var ferdig med åttende klasse. Med andre ord starter effektive foreldre overvåkningen tidlig, og fortsetter med den også i ungdomstida. I ungdomstida oppfattes foreldrene som strenge, de har faste innetider, tett oppfølging og forlanger å få vite hvor barna er til en hver tid. Venner blir nøye gransket, og de som vurderes som «ikke bra nok» avvises mens andre oppmuntres. Dermed støtter foreldrene opp om prososiale aktiviteter. Hvis slike innsatser ikke er tilstrekkelige, kan foreldre også plassere sine tenåringer andre steder, for eksempel hos slektninger i mindre belastede nabolag.

Å lete etter og utnytte ressurser barna kan dra nytte av

I tillegg til beskyttende strategier som isolerer barna fra farer i nabolaget, må foreldre lete etter og utnytte ressurser som barna kan dra nytte av. Kompetente foreldre utnytter mulighetene både i og utenfor nabolaget. Selv om ressurser med god kvalitet er begrenset i fattige, afroamerikanske nabolag greier kompetente foreldre å spore dem opp, for eksempel kirker som sponser speidergrupper, skoler som fremmer gode prestasjoner eller idrettsaktiviteter som fremmer fysisk mestring og disiplin.

Foreldre med forbindelser drar også nytte av ressurser utenfor nabolaget. Her kan slekts- og vennenettverk få stor betydning. Når slektninger har bedre råd og bor i mindre utsatte nabolag, får ungdommer tilgang til ressursrike sosiale settinger som tilbyr mer både institusjonelt, når det gjelder informasjon samt økonomiske fordeler. Dette inkluderer velfungerende skoler.

Strategier for å formidle kunnskap til barna i hjemmet

Strategier for å formidle kunnskap til barna i hjemmet kan benyttes i forhold til akademisk så vel som sosial kompetanse. Dette kan for eksempel innebære mangeårig innsats som fremmer språkutvikling og lese- og skriveferdigheter, og formidling av holdninger om at utdanning er grunnleggende for å lykkes. Foreldre kan systematisk rose eller belønne barna sine når de gjør det bra på skolen. Slike handlinger bidrar til å opprettholde tilknytningen til skolen og respekten for skolens autoritet, rutinene i klassen, instruksjoner fra lærerne og vanlige, prososiale venner.

Konklusjoner

Det at noen foreldre fostrer positiv utvikling blant ungdom i fattige byområder, demonstrerer deres utholdenhet og kompetanse. Samtidig har disse handlingene over mange år personlige konsekvenser for foreldrene. Å få til det som kan kalles konvensjonelle utviklingsforløp i fattige og risikofylte nabolag krever at voksne utelukkende konsentrerer seg om barna sine. Og ungdom, hvis sikkerhet og kanskje også overlevelse avhenger av at deres sosiale verden innskrenkes, går samtidig glipp av mer utvidete sosiale erfaringer. Dessuten fører det at kompetente familier isolerer seg fra nabolaget i neste omgang til at det blir vanskeligere å revitalisere disse nabolagene og gjøre dem tryggere og bedre for barn å vokse opp i.

Kvalitative analyser antyder at teorier om nabolageffekter ikke tar feil, men at de er begrenset. Det er ikke tvil om at nabolaget man bor i har betydning. De strategiene som er diskutert her er selvsagt svar på økologiske betingelser, men Jarrett viser samtidig at de samme betingelsene kan gi ulike utfall.

Den neste studien er hentet fra den første perioden av en pågående, longitudinell studie av nære relasjoner og individuell utvikling. Som nevnt innledningsvis i dette kapitlet, startet Iowa Youth and Families Project i 1989, i kjølvannet av økonomiske nedgangstider i landdistriktene i denne delstaten. Rand Conger med medarbeidere utforsket hvordan økonomisk stress innvirker på foreldres omsorgspraksiser i forhold til ungdom, og hva som kan styrke deres resiliens i forhold til materiell deprivasjon.

4.2 ECONOMIC STRESS, COERCIVE FAMILY PROCESS, AND DEVELOPMENTAL PROBLEMS OF ADOLESCENTS. Rand D. Conger et al. (1994) og RESILIENCE IN MIDWESTERN FAMILIES: SELECTED FINDINGS FROM THE FIRST DECADE OF A PROSPECTIVE, LONGITUDINAL STUDY. Rand D. Conger og Katherine J. Conger (2002)

Innhold og framgangsmåte

Denne studien omfattet opprinnelig 451 familier, alle hvite, som deltok i en femårig panelstudie med årlige oppfølginger i perioden 1989 til 1993³⁵. 11 prosent av familiene hadde inntekt under fattigdomsgrensen, omtrent det dobbelte av den nasjonale andelen for ektepar. De som tjente mest, tjente fem ganger så mye. Fedrene var stort sett fagarbeidere eller selvstendig næringsdrivende, mens de mødrene som var i arbeid typisk jobbet i service-sektoren. Ca. en tredjedel bodde på gårder, vel halvparten bodde i byer eller småbyer og vel 10 prosent bodde på landet uten å bo på gård. Familiene tilhørte stort sett middelklassen eller lavere middelklasse. Ungdommene var 14 år gamle da undersøkelsen startet, og både de og foreldrene deres ble intervjuet ved hver oppfølging. Hvis det var søsken i familien som var inntil fire år yngre eller eldre enn ungdommen, ble disse også intervjuet.

Ved hver kontakt ble det gjennomført to intervjuer. Første gang fylte informantene ut hvert sitt spørreskjema med fokus på karakteristika ved hvert enkelt familiemedlem, kvaliteten på relasjonene i familien og interaksjonen mellom familiemedlemmene og familiens økonomiske situasjon. Andre gang ble familiemedlemmene tatt opp på video, mens de arbeidet med

---

³⁵ Studien har siden blitt utvidet med nye utvalg, både bestående av enslige mødre og av foreldre med annen etnisk bakgrunn. Videre har prosjektet fått finansiering som har gjort det mulig å følge opp ungdommene i ytterligere 10 år, til de er 27 år gamle (Se f.eks. Elder, G. H. Jr. & Conger, R. D. (2002). *Children of the land: Adversity and success in rural America*. Chicago: University of Chicago Press og R. D. Conger & G. H. Elder Jr. (eds.) (1994). *Families in troubled times*. Hawthorne, NY: Aldine de Gruyter. For øvrig foreligger det en lang rekke med publikasjoner fra Iowastudien)

ulike strukturerte oppgaver som krevde interaksjon mellom dem. Det ble brukt en rekke mål som dels var standardiserte og dels spesielt konstruert for formålet. Det anses som en fordel at undersøkelsen kombinerte flere metoder i forhold til flere informanter.

Undersøkelsen bygget på en teoretisk modell der det ble forutsatt at vanskelige, økonomiske kår vil innvirke på utviklingen av både internaliserende og eksternaliserende problematferd, både direkte og indirekte (foreldrestress-modellen). Det ble antatt at den direkte påvirkningen ville skje ved at vanskelig økonomi fører til økonomisk press, som igjen fører til konflikter om penger. Det ble videre antatt at den indirekte påvirkningen ville skje ved at økonomisk stress fører til at foreldrene blir deprimerte, og at dette igjen fører til konflikter mellom foreldrene og konflikter og fiendtlighet mellom foreldre og ungdom. Grunnlaget for å teste ut modellen var økonomisk stress ved første datainnsamling. I presentasjonen her, som er en kombinasjon av to publikasjoner, diskuteres følgende problemstillinger:

- Hva slags innvirkning har økonomisk stress over tid (de første tre årene av studien)?
- På hvilke måter innvirker familiens økonomiske problemer på ungdom (de første tre årene)?
- Ettersom alle familiene var intakte, var innvirkningen på mødrene og fedrene ulik av de økonomiske problemene (de første tre årene)?
- På hvilke måter kan foreldre og barn utvikle resiliens i forhold til materiell deprivasjon (de første ti årene)?
- I hvor stor grad passer den teoretiske modellen med data?

Økonomisk stress kan føre til konflikter mellom foreldre og ungdom om økonomi

Som forventet, fant Conger et al. at økonomisk stress ved første datainnsamling var signifikant relatert til konflikter om økonomi mellom foreldre og ungdom ved andre gangs datainnsamling. Konflikt mellom foreldrene var enda sterkere relatert til slike konflikter. Variablene som ble lagt inn i modellen ved første datainnsamling (økonomisk stress, opplevelse av depresjon og konflikt mellom foreldrene) svarte for henholdsvis 40 prosent (fedrene) og 44 prosent (mødrene) av variansen i konflikter med ungdommen om økonomi ved andre gangs datainnsamling. Konflikter mellom ektefellene ved første datainnsamling var også en svak prediktor for foreldrenes opplevelse av fiendtlighet i forhold til ungdommen ved andre datainnsamling.

Derimot var forbindelsen mellom konflikter om økonomi og opplevelse av fiendtlighet i forhold til ungdommen signifikant.

Conger et al. viser også til tidligere forskning, som kan tyde på at økonomisk stress forverrer konflikt og irritabilitet i kommunikasjonen mellom familiemedlemmene. En viktig del av denne prosessen handler om argumenter og uenighet om penger. Her problematiserer deres undersøkelse mange av de samme spørsmålene som diskuteres i engelske studier jeg har presentert tidligere i denne rapporten (f.eks. (Middleton, Ashworth & Walker, 1994, Ridge, 2002 (2.2)). Konflikter om økonomi kan lett føre til at handlingen mellom familiemedlemmer preges av at de bruker negative kommunikasjonsformer for å kontrollere hverandre. Dette kan igjen bidra til å forsterke mer generelle, fiendtlige følelser i forhold til ungdommen som skyldes økonomisk stress for foreldrene.

Konflikter om økonomi er indirekte relatert til problematferd, via en fiendtlig holdning

Utfallsmålet i disse analysene var internaliserende og eksternaliserende problematferd for ungdommenes del ved tredje gangs datainnsamling. Forbindelseslinjene til de to typene problematferd ble også analysert hver for seg. Det viste seg at konflikter om økonomi ikke var signifikant relatert til internaliserende problematferd. Slike konflikter hadde imidlertid en viss, indirekte effekt via det mer generelle målet på fiendtlighet fra foreldrenes side. Bildet var mye av det samme for eksternaliserende problematferd. Når det gjaldt mødrene, så det ut som om forbindelsen mellom ekteskapskonflikter og fiendtlig innstilling i forhold til ungdommen virket indirekte, gjennom konflikter om økonomi. Ganske uventet viste det seg at sammenhengene mellom eksternaliserende symptomer, konflikter om økonomi og fiendtlige holdninger fra foreldrene var av omtrent samme størrelse som i forhold til internalisert problematferd.

Det kan se ut som om aggressive eller fiendtlige utvekslinger i tilknytning til økonomisk stress øker risikoen for internaliserende og eksternaliserende problematferd i omtrent samme omfang. Det er imidlertid snakk om en indirekte forbindelse, og mediatoren er nettopp en generelt fiendtlig holdning til ungdommen.

Ikke spesielle forskjeller mellom mødres og fedres reaksjonsmønstre

Resultatene støttet generelt den teoretiske modellen Conger et al. har utviklet, i det dårlig økonomi var indirekte relatert til de andre konstruktene i modellen med økonomisk stress som mediator. Økonomisk stress var direkte

relatert til økonomiske konflikter mellom foreldre og ungdom, og indirekte relatert til fiendtlige holdninger via depresjon for foreldrenes del og ekteskapskonflikter. Som forventet var det også signifikante sammenhenger mellom både ekteskapskonflikter og økonomiske konflikter mellom ektefellene og fiendtlige holdninger til ungdommen, selv om virkningen av konflikter mellom ektefellene primært virket indirekte på ungdommen via konflikter om økonomi. Imidlertid var det ikke signifikante kjønnsforskjeller når forbindelseslinjene for jenter og gutter ble analysert separat. Det var heller ikke signifikante forskjeller mellom mødrene og fedrene når det gjaldt måten effekten av økonomisk stress ble mediert på.

Conger et al. antyder mulige, interessante utvidelser av sin teoretiske modell. For det første kan det være en fordel å få en mer detaljert forståelse av de negative familieprosessene som er knyttet til konflikter om økonomi og foreldrenes fiendtlige holdninger til sine barn. En måte å gjøre dette på ville være å studere prosesser knyttet til hverdagslige hendelser, som uenighet om penger, lekser, plikter i hjemmet osv. Videre vil det være viktig å utforske nærmere hvordan andre typer familiedynamikk kan redusere risikoen for slike destruktive prosesser når familien er stresset. Hva slags emosjonelle og instrumentelle kompetanseområder har familien å spille på? Dette diskuteres nærmere av Conger og Conger (2002).

Resiliens i forhold til økonomisk stress: Mulige strategier for foreldrene³⁶

Generelt kan man tenke seg to typer kilder til positiv tilpasning når familien utsettes for belastninger, nemlig kvaliteten på relasjonene innad i familien og funksjonsnivået til de enkelte familiemedlemmene. Foreldrestressmodellen forutsetter en negativ kjedereaksjon der økonomisk press kan føre til at foreldrenes mentale helse blir dårligere, noe som igjen kan føre til konflikter mellom ektefellene, og spørsmålet var for det første om kvaliteten på ekteskapet kunne fungere som buffer for en slik utvikling. På den ene siden viste det seg at enkelte av ekteparene vurderte separasjon og skilsmisse, som konsekvens av den økonomisk pressede situasjonen og de derpå følgende konfliktene innad i familien. Som forventet, fungerte gjensidig støtte mellom ektefellene som buffer mot en slik utvikling, mens lite støtte førte til økte problemer. Det at ektefellene støttet hverandre, reduserte også den negative innvirkningen av økonomisk stress på foreldrenes omsorgsutøvelse som forskerne fant ellers.

---

³⁶ Conger & Conger (2002) refererer her igjen til: Conger, R. D., Rueter, M. A. & Elder, G. H. Jr. (1999). Couple resilience to economic pressure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76, 54-71.

I tillegg kom at en følelse av mestring fremmet resiliens i forhold til de økonomiske problemene. For det første reduserte følelsen av mestring den direkte forbindelsen mellom økonomisk stress og depresjon. For det andre økte følelsen av mestring sannsynligheten for at foreldrene ville håndtere sine økonomiske problemer, og derigjennom redusere nivået på det økonomiske presset.

Resiliens i forhold til økonomisk stress: Mulige buffere for ungdommene³⁷

I henhold til familiestress-modellen vil barn og unge primært oppleve økonomisk stress via foreldrenes måte å håndtere økonomisk press på. Modellen forutsetter at hvis foreldre som opplever fattigdom eller økonomisk knapphet ikke får dårligere emosjonell helse, ikke høyner konflikt-nivået seg i mellom eller trekker seg følelsesmessig tilbake fra hverandre og ikke får dårligere foreldreferdigheter, vil konsekvensene for barna bli langt mindre alvorlige. Med få unntak har det også vist seg at omsorgsutøvelse preget av nærhet og involvering, eller foreldreskap som er lite preget av fiendtlighet eller antagonisme, kompenserer for de negative virkningene på barna av økonomiske belastninger. Omsorgsutøvelse preget av nærhet og involvering predikerte positiv tilpasning når det gjaldt skoleprestasjoner, gode vennerelasjoner og selvtillit, samt færre tilpasningsproblemer. Foreldre som unngikk å være fiendtlige eller sinte i forhold til ungdommene reduserte også risikoen for både eksternaliserende og internaliserende problematferd.

Det er ikke vanlig å trekke inn virkninger av relasjonen mellom søsken i fattigdomsforskningen. Conger og Conger gjorde imidlertid det, og undersøkte blant annet om foreldrenes omsorgsutøvelse også kunne øke 14-åringenes resiliens i forhold til negativ innflytelse fra eldre søsken. Det viste seg at omsorgsutøvelse preget av nærhet og involvering hadde betydning også her. Videre viste det seg at fiendtlighet og aggresjon fra foreldrenes side predikerte problematferd når den gjensidige støtten mellom søsken var liten, men ikke var relatert til antisosial atferd når den gjensidige støtten var stor.

Utgangspunktet for den neste studien var en antagelse om at det økonomiske stresset ville være ekstra stort nettopp i fattige nabolag i indre bydeler. Forfatterne brukte familiestress-modellen for å studere virkningen av økonomisk stress på foreldrene, i hvor stor grad familiestrukturen modi-

---

³⁷ Se også Conger, K. J., Conger, R. D. & Elder, G. H. Jr. (1994). Sibling relations during hard times. I R. D. Conger & G. H. Elder Jr. (eds.). *Families in troubled times*. Hawthorne, NY: Aldine de Gruyter.

fiserer disse virkningene og forbindelseslinjer mellom tro på egen effektivitet som foreldre, og utviklingsfremmende og beskyttende oppdragelsesstrategier. Forskningsinteressen i denne artikkelen er foreldrenes opplevelser, ikke utfallet for barn og unge.

4.3 INNER-CITY PARENTS UNDER ECONOMIC PRESSURE: PERSPECTIVES ON THE STRATEGIES OF PARENTING. Glen H. Elder Jr., Jacquelynne S. Eccles, Monika Ardelo og Sarah Lord (1995)

Innhold og framgangsmåte

I denne studien deltok i alt 429 familier fra fire nabolag («census tracts») fra indre bydeler i Philadelphia, med barn på mellom 11 og 15 år i husholdet. To tredjedeler av familiene var afroamerikanske, flertallet av de resterende var hvite. Andelen familier i nabolagene med inntekt under fattigdomsgrensen varierte fra 10 prosent til 40 prosent eller mer³⁸, og inntekten til 45 prosent av familiene lå på 130 prosent av fattigdomsgrensen eller lavere. Dette gjaldt dobbelt så mange afroamerikanske som hvite familier. Det var også en konsentrasjon av afroamerikanske familier i de fattigste nabolagene. Nesten ni av ti primære omsorgsgivere var mødre, resten var enten fedre eller besteforeldre. 12 prosent av mødrene hadde universitetsutdanning, mens vel halvparten hadde utdanning tilsvarende artium. Familier fra middelklassen eller øvre middelklasse ble ekskludert.

To tilnæringsmåter supplerer hverandre når konsekvensene av fattigdom og økonomisk knapphet for kvaliteten på foreldrenes omsorgutøvelse skal studeres. Den ene tilnæringsmåten, som vi har sett flere eksempler på i denne rapporten, innebærer å etterspore virkningene av makroøkonomiske, sosiodemografiske og økonomiske forhold, via deres betydning for nabolagene der foreldre og barn bor. Kjennetegn ved nabolagene som da studeres er gjerne sosial sammensetning, kohesjon og kontroll, dessuten tilgangen på tiltak, tjenester og sosiale nettverk. Den andre tilnæringsmåten ser foreldre og barn som aktører innenfor rammen av begrensningene som følger av stedet de bor. Her fokuserer man på kjennetegn som heterogenitet innen nabolag, slik denne nedfeller seg i finansielle og psykologiske ressurser, oppfatninger av nabolaget og strategier for å utøve foreldreskap. Sentralt for denne tilnæringsmåten er ulike former for familietilpasning. Den studien som presenteres her følger den andre av disse tilnæringsmåtene.

---

³⁸ Som nevnt tidligere, regnes nabolag som fattige når andelen familier med inntekt under fattigdomsgrensen overstiger 40 prosent.

Den primære omsorgsgiveren og barnet i husholdet som var mellom 11 og 15 år ble intervjuet og fylte ut et spørreskjema. Hvis det var eldre søsken i familien, fylte en av disse ut et spørreskjema hvis hun eller han var villig til det. Det ble samlet inn data om en rekke områder som gjaldt sosio-demografiske variable, emosjonell og sosial atferd, kvaliteten på ekteskapet, støtte fra slekt og venner, og strategier for å bedre barnas situasjon og beskytte dem mot risiko. Elder et al. brukte en kombinasjon av standardiserte måleinstrumenter og instrumenter som var konstruert for formålet.

Tre spørsmål ble analysert:

- Hvordan innvirker økonomisk stress på foreldrenes verdier og atferd, mediert via en følelse av demoralisering eller depresjon?
- I hvor stor grad modifierer familiestrukturen (sterke eller svake ekteskap, eller enslig forsørger) og opplevd støtte virkningene av slit og økonomisk stress?
- Hva er forbindelseslinjene mellom en tro på å være effektiv som foreldre og bruk av strategier for å fremme barnas utvikling og beskytte dem mot risiko, som minimaliserer risiko og maksimaliserer mulighetene for positiv utvikling?

Økonomisk stress var knyttet til opplevde begrensninger og økonomiske tilpasninger

Økonomisk stress var knyttet til to temaer: opplevde begrensninger og økonomiske tilpasninger. Opplevde begrensninger målte foreldrenes økonomiske bekymringer, mens økonomiske tilpasninger målte hva familiene faktisk gjorde for å lette presset. Som forventet var det høy korrelasjon mellom disse to målene. Det ble videre brukt to indikatorer på foreldrenes opplevelse av egen effektivitet, også disse høyt interkorrelert. De to indikatorsettene ble slått sammen til to latente konstrukter for henholdsvis økonomisk stress og opplevd effektivitet, som ble brukt i de senere flernivåanalysene.

De videre analysene viste at faktorladningene i disse to konstruktene var ganske ulike for afroamerikanske og hvite familier. Blant afroamerikanske familier var for eksempel økonomisk stress sterkere relatert til opplevde begrensninger enn til økonomiske tilpasninger, noe som godt kan reflektere at de har mer begrensede alternativer på grunn av lavere inntekt. Formulert i termer fra mestringsteori, kan disse begrensningene føre til mer emosjonsorienterte enn problemløsende strategier. Begge indikatorene representerte derimot det latente konstruktet like bra blant de hvite familiene.

Manglende effektivitet medieres via følelser av depresjon

Analysene viste videre at en modell som forutsetter at en opplevelse av manglende effektivitet medieres via følelser av depresjon, passet data bedre enn en modell som forutsetter en direkte forbindelse mellom økonomisk stress og opplevelse av manglende effektivitet. Både blant hvite og afroamerikanske familier økte alvorlig økonomisk press sannsynligheten for depresjoner, som igjen førte til at foreldrene opplevde at de hadde få muligheter for å skape positive forskjeller i barnas liv. De hvite foreldrene som var deprimerte på grunn av økonomien følte seg også ineffektive som foreldre. Når det gjaldt de afroamerikanske foreldrene, var det imidlertid en direkte forbindelse mellom økonomisk stress og opplevd ineffektivitet i tillegg.

Opplevelsen av støtte har stor betydning

Hva slags innvirkning hadde så opplevelsen av støtte fra ektefellen og andre? Det er rimelig å anta at slik støtte modererer opplevelsen av manglende effektivitet som foreldre på grunn av økonomisk stress, enten denne er direkte forbundet med den dårlige økonomien eller medieres via depresjon. På dette punktet ble bare de afroamerikanske familiene analysert nærmere, ettersom de inneholdt flere lavinntektsfamilier og varierte mer når det gjaldt familiestruktur. Analysene viste også at tre typer familiestruktur (sterkt ekteskap, svakt ekteskap og enslig forsørger) kunne differensieres etter sosioøkonomiske forhold og psykologiske kjennetegn. Afroamerikanske foreldre med solide ekteskap ble mindre belastet av økonomisk stress enn foreldre med konfliktfylte ekteskap eller enslige forsørgere. Når ekteskapet var solid påvirket ikke økonomisk stress følelsen av effektivitet som foreldre i negativ retning, og økte ikke sannsynligheten for følelser av depresjon. Omvendt, og som forventet, virket økonomisk stress negativt inn når ekteskapet var konfliktfylt, via følelser av depresjon.

Større belastning å være enslig forsørger

I husholdninger med enslig forsørger var sammenhengen mellom økonomisk stress og følelsen av manglende effektivitet som foreldre både direkte og indirekte, via depresjon. Det å være eneforsørger medfører at afroamerikanske foreldre løper større risiko for økonomiske problemer og stress enn de som har både solide og svake ekteskap. Husholdningene med enslig forsørger varierte også ganske mye når det gjaldt ressurser som kan føre til at man opplever seg som mer effektiv i foreldrerollen. Ganske mange enslige omsorgsgivere følte seg rimelig effektive som foreldre, men de var mer deprimert.

Strategier for å beholde troen på egen effektivitet som foreldre tross alt

Noen av foreldrene i utvalget hadde tiltro til at de kunne påvirke barnas utvikling og muligheter positivt. Imidlertid svekket økonomiske vanskeligheter og stress denne tiltroen til en viss grad, særlig når foreldrene også ble deprimerte på grunn av økonomien. Likevel fantes det foreldre selv i hardt pressete hushold med enslig forsørger som fortsatte å tro på seg selv som effektive foreldre. Hva var det disse foreldrene gjorde?

Elder et al. kartla to typer strategier som dekket aktiviteter innen husholdet, nemlig at foreldrene oppmuntret barnas kompetanse og at de arbeidet sammen med barna om prosjekter, for eksempel skoleprosjekter. To typer strategier dreide seg så om aktiviteter utenom hjemmet, nemlig at barna ble involvert i aktiviteter og at foreldrene aktivt advarte barna mot risiko i nabolaget. Her tydeliggjorde analysene tre generelle temaer. For det første hadde foreldre som brukte strategier i husholdet også en tendens til å bruke strategier utenfor familien. Og selv om gjennomsnittsskårene var omtrent identiske for afroamerikanske og hvite familier, var førstnevnte foreldre noe mer involvert i disse strategiene. Dette reflekterer sannsynligvis at afroamerikanske foreldre hadde mindre tro på ressursene i omgivelsene, og derfor følte at de måtte engasjere seg mer. Det tredje temaet omhandlet sammenhengen mellom foreldrenes tro på egen effektivitet og bruken av strategier. Det viste seg at afroamerikanske familier som følte seg effektive også var mer engasjert i bruken av fremmede og forebyggende strategier, men at dette ikke var tilfelle for de hvite foreldrene. Dette kan igjen komme av at sistnevnte opplever mer støtte fra ressurser og personer i nabolaget, uansett hva de mener om egen effektivitet.

Konklusjoner

I diskusjonen av resultatene oppsummerer Elder et al. at økonomiske vanskeligheter og økonomisk stress som forventet påvirket følelsen av effektivitet som foreldre negativt både blant afroamerikanske og hvite foreldre, og at dette skjedde både direkte og indirekte via følelser av depresjon. Som nevnt var effekten bare indirekte blant de hvite, og både direkte og indirekte blant de afroamerikanske foreldrene. Dette kan ha sammenheng med at sistnevnte generelt hadde dårligere økonomi. Derimot var depressive følelser nøkkelen for de hvite foreldrene, som ble demoralisert av økonomisk stress og mistet troen på sine evner som foreldre. Virkningen av økonomisk stress hadde i større grad sammenheng med indre ressurser enn med det å oppdra barn i et hushold med mange belastninger, kanskje fordi

hvite foreldre også har større tilgang til støtte fra familie og nabolag. Dermed behøver ikke hvite familier å stole på egne krefter i like stor grad.

Når det gjaldt bruk av strategier for å fremme barnas utvikling og beskytte dem mot risiko, påpeker forfatterne at unge i svarte nabolag utsettes for stor grad av negative og risikable påvirkninger. Dette gjør utfordringene for foreldrene større når det gjelder å motvirke risiko og fremme positiv, prososial utvikling, og foreldrene må være ekstra årvåkne for å sikre dette (jfr. også Jarrett (4.1)).

Den neste studien er en tverrsnittsstudie. Den tas likevel med fordi den har valgt det forfatterne kaller en utvidet, økologisk modell. Foreldrenes bekymringer og omsorgsutøvelse står sentralt, men modellen inkluderer samtidig stressorer utenfor familien og ungdoms kontakt med avvikende jevnaldrende som mulige forklaringsfaktorer. Videre inkluderes både afroamerikanske, meksikansk-amerikanske og europeisk-amerikanske barn og unge, og forfatterne er spesielt opptatt av om forbindelseslinjene i deres modell får ulik karakter avhengig av etnisk tilhørighet.

4.4 PATHWAYS FROM FAMILY ECONOMIC CONDITIONS TO ADOLESCENTS' DISTRESS: SUPPORTIVE PARENTING, STRESSORS OUTSIDE THE FAMILY, AND DEVIANT PEERS. Miguel Barrera Jr. et al. (2002)

Innhold og framgangsmåte

I denne studien ble 300 byungdommer mellom 11 og 15 år og foreldrene deres intervjuet. Knappt halvparten var gutter, vel halvparten var jenter. Vel halvparten kom fra familier med to forsørgere, i resten av familiene var mor eneforsørger. Vel halvparten var meksikansk-amerikanere, resten var afro-amerikanere og europeisk-amerikanere. Elevene kom fra to skoledistrikter med ulik etnisk sammensetning.

Barrera et al. tok utgangspunkt i at dårlig familieøkonomi kan påvirke barns utvikling fordi foreldrenes psykologiske fungering blir dårligere og omsorgspraksisene deres blir mindre funksjonelle, samtidig som dårlig økonomi kan medføre at barns oppvekstmiljø preges av dårlige skoler, farefylte nabolag og avvikende jevnaldrende. Med henvisning til Luthar (1999) påpeker forfatterne hvor lite vanlig det er å analysere betydningen av det som skjer innen familien samtidig med det som skjer i oppvekstmiljøet utenfor familien. Følgelig foreslår forfatterne en modell med forbindelseslinjer mellom indikatorer på økonomisk knapphet og problematferd blant unge, som går via to faktorer. Den ene faktoren er tilstedeværelse eller mangel på

støttende foreldreomsorg, mens den andre er stressende hendelser utenom familien knyttet til relasjoner til jevnaldrende, skolen og nabolaget. Modellen forutsetter så at virkningen av begge disse faktorene medieres via et felles konstrukt, nemlig at ungdommer har avvikende venner. Dette ses igjen som den direkte forbindelseslinjen til ungdommers mentale helse.

Det ble brukt to mål på familiens økonomiske situasjon, nemlig inntekt per familiemedlem og tap av inntekt eller lavere lønn. I tråd med Conger et al. (4.2) brukte Barrera et al. i tillegg mål på subjektivt opplevde økonomiske problemer. Stressende hendelser utenfor familien og foreldrenes omsorgsutøvelse ble kartlagt ved hjelp av tidligere brukte, standardiserte måleinstrumenter. Det samme ble samvær med avvikende jevnaldrende. Utfallsmålene var, som i mange andre studier, eksternaliserende og internaliserende problematferd, målt ved at ungdommene selv fylte ut spørreskjemaer bygget på standardiserte måleinstrumenter. Følgende spørsmål ble analysert ved hjelp av flernivåanalyser:

- Hvor dekkende en økologisk modell var som inneholdt forbindelseslinjer mellom familieinntekt og ungdommers mentale helse, via faktorer innenfor og utenfor familien.
- I hvor stor grad støttende foreldreomsorg innvirker på ungdommers mentale helse.
- I hvor stor grad samkvem med avvikende jevnaldrende fungerte som en felles mediator.

Subjektivt opplevd økonomisk knapphet var utslagsgivende heller enn objektive mål

I tråd med svært mange andre forfattere fant Barrera et al. at det ikke var signifikante korrelasjoner mellom de to objektive målene på økonomisk knapphet og egenrapportert internaliserende og eksternaliserende problematferd for ungdommenes del. Økonomisk knapphet, slik dette ble målt, var forbundet med opplevelsen av økonomiske problemer. Disse var igjen relatert til at mødrene hadde depressive symptomer, som igjen var relatert til mindre støttende omsorgsutøvelse for mødrenes del. Mindre støttende omsorgsutøvelse predikerte så internaliserende problematferd, slik dette ble rapportert fra ungdommene. Resultatet var statistisk signifikant. Noe uventet var det derimot ikke en tilsvarende forbindelseslinje til egenrapportert, eksternaliserende problematferd.

Ikke full støtte til den antatte betydningen av stressorer utenfor familien

I motsetning til det Barrera et al. hadde forventet, var ikke objektive indikatorer på økonomisk knapphet relatert til stressfaktorer utenfor familien. Denne forbindelseslinjen er langt mindre studert enn foreldrefunksjoner. I deres studie fant de en slik forbindelse mellom tap av arbeid eller lavere lønn i familier med en forsørger. I en annen studie er denne forbindelseslinjen funnet for afroamerikanske familier, men ikke for familier med annen etnisk tilhørighet. I ettertid tenker forfatterne seg at det kan være mer sannsynlig å finne forbindelseslinjer mellom kjennetegn ved nabolaget og stressorer utenfor familien.

En klar forbindelseslinje mellom stressorer utenfor familien og ungdommenes samkvem med avvikende jevnaldrende

Derimot fant forfatterne en klar forbindelseslinje mellom stressorer utenfor familien og ungdommenes samkvem med avvikende jevnaldrende, som igjen var relatert til både eksternaliserende og internaliserende problematferd. Det foreligger mye annen forskning om sammenhenger mellom stress og psykologiske problemer blant ungdom. Barrera et als resultater antyder at samkvem med avvikende jevnaldrende er en mulig mediator som kan forklare disse resultatene. Det trengs imidlertid ytterligere forskning for å avklare hvilke mekanismer som kan forklare dette. For eksempel kan det å bli med i en kriminell gjeng være en måte å beskytte seg mot andre jevnaldrende på, eller føre til bedre selvfølelse. På den andre siden kan fattige nabolag føre til at det oppstår avvikende ungdomsgrupper, som igjen forårsaker mange av de stressende hendelsene ungdom utsettes for. Her trengs longitudinell forskning.

Barrera et al. påpeker selv at det er en begrensning ved studien at den ikke er longitudinell, og at de bare har inntektsdata fra et enkelt tidspunkt.

Konklusjoner

Barrera et als studie er en av de få i denne rapporten som eksplisitt fokuserer på støttende omsorgsutøvelse (se Pettit, Bates & Dodge (3.6) for et annet unntak). Det er langt mer vanlig å studere fiendtlige holdninger fra foreldrenes side og bruk av strenge og straffende foreldrepraksiser, og her finner forskningen vanligvis klare forbindelseslinjer til problematferd både blant barn og unge. Og på samme måte som annen forskning antyder at økonomisk knapphet øker denne formen for omsorgsutøvelse, fant disse forfatterne at økonomisk knapphet reduserer forekomsten av støttende omsorgsutøvelse, via foreldrenes depressive reaksjoner. Imidlertid kan det se ut som

om det er tilstedeværelse av strenge og straffende foreldrepraksiser som har sammenheng med eksternaliserende problematferd, snarere enn fraværet av støtte. Dette kan være forklaringen på at forfatterne ikke fant den forventede sammenhengen med eksternaliserende problematferd, bare med internaliserende problematferd.

Barrera et al. fant også forventede og sterke sammenhenger mellom stressorer utenfor familien, samkvem med avvikende jevnaldrende og eksternaliserende problematferd for ungdommenes del. Det var også en viss, direkte sammenheng mellom stressorer og eksternaliserende problematferd. Med de begrensningene forfatterne selv påpeker, kan derfor deres resultater tyde på at mekanismene for internaliserende og eksternaliserende problematferd er ulike, og at eksternaliserende problematferd i større grad påvirkes av forhold utenfor familien.

I den neste studien er forskningsinteressen mekanismene bak den sammenhengen man gjerne finner mellom kriminell atferd og det å vokse opp i fattige nabolag. Her kombineres analyser av kjennetegn ved familien og kjennetegn ved nabolaget, operasjonalisert som liten grad av sosial kontroll.

4.5 URBAN POVERTY AND THE FAMILY CONTEXT OF DELINQUENCY: A NEW LOOK AT STRUCTURE AND PROCESS IN A CLASSIC STUDY Robert J. Sampson og John H. Laub (1994)

Innhold og framgangsmåte

I denne amerikanske studien reanalyseres data fra en klassisk studie fra 1950³⁹, av 500 kriminelle og 500 ikke-kriminelle gutter og unge menn fra distrikter med lav inntekt i Boston, født mellom 1924 og 1935. De kriminelle var mellom 10 og 17 år gamle, og hadde blitt plassert på to «forbedringsanstalter» på grunn av vedvarende, kriminelle handlinger. De ikke-kriminelle var i samme aldersgruppe, rekruttert fra offentlige skoler i Boston. Deltakerne var matchet med hensyn på alder, etnisitet, intelligens og grad av deprivasjon i nabolaget. Områdene guttene vokste opp i var preget av fattigdom, økonomisk avhengighet og fysisk forfall. Spørsmålet som ble stilt i den opprinnelige studien, var hvilke faktorer som skiller gutter som vokser opp i fattige nabolag og blir alvorlig og varig kriminelle fra gutter fra det samme nabolaget som ikke blir kriminelle eller antisosiale.

---

³⁹ Glueck, S. & Glueck, E. (1950). *Unravelling delinquency*. New York: Commonwealth Fund.

I reanalysen konstruerte Sampson og Laub en rekke variable. For å måle fattigdom i familien skapte de en skala bygget på informasjon om familiens gjennomsnittlige, ukentlige inntekt og deres avhengighet av økonomisk støtte fra andre kilder. Videre målte de hvor mange ganger familien hadde flyttet, familiens størrelse, familieoppløsning, om moren var i arbeid, og om en eller begge foreldre var født utenfor USA. Videre ble det kontrollert for begge foreldrenes alkoholvaner og eventuelle kriminalitet. Opprinnelig var det også samlet inn data om begge foreldrenes mentale helse og temperament.

Tre mellomliggende variable dekket familieprosesser: type disiplinering (bruk av fysisk avstraffelse), overvåking (for eksempel trusler eller kjeftbruk) og kvaliteten på tilknytningen mellom foreldre og barn. Det forelå også data om kvaliteten på måten guttene ble passet på om dagen.

Når det gjaldt guttene, forelå det data om tre viktige dimensjoner som har å gjøre med problematisk atferd blant barn. Det gjaldt mer enn vanlig rastløshet og irritabilitet, om barnet lett ble provosert, fikk raserianfall og lett ble aggressiv og kom i slåsskamper, og på hvilket alderstrinn guttene (senere mennene) selv oppga at de hadde begynt med antisosial atferd. Utfallsmålet var kriminalitet, både offisielt registrert og selvrapportert eller rapportert av foreldre eller lærere.

Forfatterne bygger på generell teori om uformell, sosial kontroll i sin reanalyse. Dette innebærer blant annet en antagelse om at sannsynligheten for avvik øker når de båndene et individ har til samfunnet er svakt eller brutt. Til forskjell fra formelle sanksjoner, oppstår den uformelle, sosiale kontrollen som biprodukter av relasjoner som er etablert for andre formål og har sammenheng med gjensidige forventninger knyttet til sosiale roller. Videre bygger forfatterne på en antagelse om at foreldrenes atferd i forhold til sine barn kan øke eller minke sannsynligheten for kriminalitet. Særlig vil foreldre som er mindre dyktige utilsiktet komme til å forsterke sine barns antisosiale atferd og la være å sanksjonere effektivt i forhold til grenseoverskridelser⁴⁰. I reanalysen diskuterer Sampson og Laub en to-trinns hypotese som knytter struktur og prosess sammen, via familieprosesser som består av dimensjonene type disiplinering, oppfølgingen av barnet og kvaliteten på tilknytningen mellom foreldre og barn:

- At en familie er fattig forhindrer den i å utøve uformell sosial kontroll
- Dette øker igjen sannsynligheten for ungdomskriminalitet

---

⁴⁰ Denne antagelsen om betydningen av foreldrenes atferd kalles «coercion theory» og er hentet fra Patterson, G. (1982). *Coercive family process*. Eugene, OR: Castalia.

Forekomsten av kriminalitet hadde sammenheng med tilfeldig og streng disiplinering

Resultatene var som forventet. For eksempel økte forekomsten av både offisiell og selvrapportert kriminalitet parallelt med bruk av tilfeldig og streng disiplinering. Kriminaliteten sank også parallelt med bedre skårer på målene for oppfølging og tilknytning. Mens 83 prosent i gruppa med dårlig oppfølging var kriminelle, gjaldt dette bare 10 prosent i gruppa med god oppfølging.

Sammenhenger mellom mangel på uformell sosial kontroll og utvikling av kriminalitet

Resultatene støttet antagelsen om at det er en signifikant sammenheng mellom fattigdom i et nabolag og lite uformell sosial kontroll. For eksempel viste det seg at strukturell fattigdom bidro signifikant til tilfeldig bruk av streng og straffende disiplin, sammen med å vokse opp i en stor familie, ustabilitet for foreldrenes del og det at en eller begge foreldre var født utenfor USA. Likeledes bidro fattigdom signifikant til å redusere effektiv oppfølging av barnet. Når det gjaldt den tredje dimensjonen, kvaliteten på tilknytningen mellom foreldre og barn, viste analysene at i familier som ble oppløst, hyppige flyttinger, og et mønster med avvikende og ustabil atferd for foreldrenes del, var det mer sannsynlig at foreldre og barn viste likegyldighet og fiendtlighet for hverandre. Disse effektene var større enn de som hadde sammenheng med familiestørrelse og hvorvidt mor arbeidet utenfor hjemmet.

Når kjennetegn ved barna ble lagt til analysene, så det ut som om vanskelig og antisosial atferd i barndommen gjør effektiv foreldreatferd vanskeligere å få til. Gutter som ble vurdert som vanskelige, ofte hadde kraftige temperamentsutbrudd og viste atferdsproblemer tidlig hadde en tendens til å generere dårligere oppfølging og overvåking fra mødrene sine når de kom i puberteten. Selv om barns atferd også var en viktig prediktor for utvikling av kriminalitet, bestod imidlertid effektene av fattigdom.

Effekten av fattigdom ble mediert gjennom de tre familieprosess-variablene

Når flere modeller ble slått sammen, viste det seg at mesteparten av de strukturelle faktorene og kjennetegnene ved foreldrene mistet sin betydning for kriminalitet. I stedet ble de mediert via de tre dimensjonene for familieprosesser, som hadde en signifikant positiv sammenheng med lite kriminalitet. Unntaket var familiestørrelse, hvor det var en direkte og positiv sammenheng med både offisiell og selvrapportert kriminalitet. Faktisk beregnet

Sampson og Laub at tilnærmet to tredjedeler av effekten av den strukturelle konteksten og kjennetegn ved foreldrene ble mediert gjennom de tre dimensjonene for familieprosesser.

Nye analyser der kjennetegn ved barna ble lagt til, viste at disse hadde en signifikant, direkte innvirkning på kriminalitet, som ikke kunne forklares ved hjelp av strukturelle forhold eller kjennetegn ved foreldrene. Dessuten forble resultatene om de tre familiestress-variablene robuste, mens effektene av strukturelle forhold og kjennetegn ved foreldrene fortsatt ble mediert via disse dimensjonene. En forklaring på resultatene er derfor at variasjonene i kriminalitet blant ungdom, som ikke kan forklares med tidlige atferdsavvik, kan forklares med de uformelle prosessene som er knyttet til sosial kontroll fra familiens side i ungdomstida.

Uformell, sosial kontroll som latent konstrukt

Til sist gjennomførte Sampson og Laub flernivåanalyser for å etterprøve om de tre dimensjonene for familieprosesser egentlig tappet det samme, latente konstruktet som kan kalles uformell, sosial kontroll. Argumentet for dette var den relativt høye interkorrelasjonen mellom dem. Antagelsen viste seg å stemme. Samlekonstruktet uformell sosial kontroll viste seg også å ha en signifikant, negativ innvirkning på kriminalitet, og i denne modellen medierte uformell sosial kontroll også alle de tidligere virkningene av strukturelle forhold og kjennetegn ved både barna og foreldrene. Samtidig hadde fattigdom en signifikant, negativ innvirkning på uformell sosial kontroll. Dessuten viste det seg at antisosial atferd i barndommen også ble mediert via uformell sosial kontroll, og hadde mistet den direkte betydningen for kriminalitet som framkom i de tidligere analysene. Dermed støttes antakelsen om at kjennetegn ved barna primært har betydning på grunn av innvirkningen på foreldrenes oppdragelsesmønstre.

Konklusjoner

I diskusjonen av resultatene understreker Sampson og Laub at familieprosesser medierte omtrent to tredjedeler av effekten av fattigdom og andre strukturelle faktorer på utfallsmålet kriminalitet. Med andre ord så det ut som om fattigdom hindrer foreldrene i å utøve uformell sosial kontroll, som igjen øker sannsynligheten for kriminalitet. Videre understreker de at barnas rolle i utviklingsforløpet fram mot kriminalitet er komplisert. Selv om vanskelige barn som viser atferdsproblemer tidlig kan se ut som om de velger seg kriminelle roller senere, forklarer likevel familieprosessene en signifikant andel av variansen i ungdomskriminalitet. Dessuten ser det ut

som om effekten av tidlige atferdsproblemer også medieres gjennom familieprosessene.

Den sterke, medierende effekten av konstruktet uformell sosial kontroll, indikerer også at sterk kontroll fra foreldrenes side kan være en viktig beskyttende faktor i forhold til problemopphopning i oppvekstmiljøet. Guttene i denne studien ble oppdratt i fattige nabolag i Boston under den store depresjonen, i oppvekstmiljøer som kan sammenliknes med dagens fattige nabolag i indre bydeler. Likevel var det merkbare variasjon mellom både grad av fattigdom og risiko for kriminalitet også da. Familier preget av kohesjon og kjennetegnet av «omsorgsfull disiplinering», effektiv oppfølging og nære, emosjonelle bånd førte til at risikoen for kriminalitet ble lav.

Sampson og Laub påpeker selv at begrensningene ved data gjør det vanskelig å trekke definitive konklusjoner. På grunn av utvalgskriteriene i den opprinnelige studien fikk de ikke analysert annet den relative virkningen av fattigdom på alvorlig og vedvarende kriminalitet i et høyrisikoutvalg. Flere av målene var også retrospektive, som analysene, og kan ha inneholdt bias av den grunn. Likevel er deres resultater i overensstemmelse med mye annen forskning.

Med den neste studien er vi tilbake til utviklingsforløp blant individuelle ungdommer. Analysene som presenteres bygger på den såkalte «Baltimoreundersøkelsen», en longitudinell oppfølging av 252 barn født av tenåringsmødre, med vekt på hva som kjennetegner de resiliente ungdommene. Mens den forrige undersøkelsen dels brukte begreper som kan forstås som en operasjonalisering av sosial kapital uten å nevne dette direkte, er en konstruert indeks på sosial kapital eksplisitt valgt som mulig forklaringsvariabel i den studien som følger.

4.6 SOCIAL CAPITAL AND SUCCESSFUL DEVELOPMENT AMONG AT-RISK YOUTH. Frank F. Furstenberg Jr. and Mary Elizabeth Hughes (1995)

Innhold og framgangsmåte

I denne studien undersøkes sammenhengen mellom post hoc konstruerte mål på sosial kapital og flere indikatorer på vellykket utvikling blant unge voksne. Data er hentet fra en longitudinell studie som gikk over 20 år, fra deres mødre var gravide med dem på midten av 1960-tallet. Mødrene deltok i et av USAs første, omfattende programmer for gravide i skolealder, og studien startet fordi dette programmet skulle evalueres. Mødrene ble intervjuet første gang mens de var gravide, og igjen da barna var omtrent ett,

tre og fem år gamle. Barna ble også intervjuet som femåringer. Mødrene og det som nå var blitt ungdom ble så intervjuet da sønnene og døtrene var 15 og 17 år gamle, og igjen da de var blitt mellom 18 og 21 år gamle, og studien pågikk fortsatt da den artikkelen jeg presenterer her ble skrevet.

Av de barna som var blitt intervjuet som femåringer, deltok 82 prosent (252) 15 år senere. Denne studien er følgelig del av en longitudinell studie som like gjerne kunne være presentert i neste kapittel. Jeg har likevel valgt å presentere den her nettopp fordi det bare er snakk om en del av resultatene, med vekt på stabilitet og forandring fra ungdommene var ca. 17 til de var ca. 20 år gamle.

Utvalget, som ble fulgt opp gjennom hele barnas oppvekst, bestod primært av afroamerikanske unge kvinner, og mødrene og barna deres hadde levd mye av tiden siden i fattigdom eller nesten i fattigdom. Fattigdom var også den viktigste risikofaktoren. Halvparten av mødrene var enslige forsørgere og en fjerdedel mottok offentlig støtte, noe som i følge forfatterne var høye andeler på den tiden. Flesteparten av mødrenes foreldre hadde ikke utdanning tilsvarende artium, og mange av bestemødrene hadde selv fått barn som tenåringer. Halvparten av dem hadde fått fem eller flere barn.

Bivariate analyser av sammenhengene mellom disse nokså vide målene på sosial kapital og de valgte utfallsmålene ga en god del preliminær støtte til Furstenberg og Hughes antagelse om at både familiebasert og oppvekstmiljøbasert sosial kapital kunne ha betydning for å skille mellom høyrisiko-ungdom som klarte seg bra eller mindre bra som 20-åringer. Det var imidlertid få indikasjoner på en relasjon mellom sosial kapital og det å unngå tidlige barnefødsler, kriminalitet eller depresjon (dårlig mental helse).

I neste del av analysen ble mors utdanningsnivå og familiens økonomiske situasjon (familiens «human capital») kontrollert for, med omtrent identiske resultater. Mens færre av de bivariate sammenhengene forble signifikante, var det fortsatt en signifikant sammenheng mellom halvparten av målene på sosial kapital og det å fullføre videregående utdanning og ha stabil økonomi, mens det å påbegynne høyere utdanning og være i arbeid var relatert til omtrent en tredjedel av målene.

I de avsluttende odds-ratio analysene fikk Furstenberg og Hughes fram endringene i sannsynligheten for et bestemt utfall, kontrollert for familiens «human capital» og ungdommens skårer på målene på sosial kapital tre år tidligere. Spørsmålet var om sosial kapital fungerte som en buffer eller som beskyttelse for høyrisiko-ungdom som 20-åringer. Resultatene om at forfatternes mål på sosial kapital ikke hadde sammenheng med tenåringsfødsler, kriminalitet eller depresjon sto fortsatt fast. Ellers så det ut som om sosial

kapital øker sannsynligheten for sosioøkonomisk suksess i ung voksen alder selv når man tar med i betraktningen hvordan ungdommenes situasjon var tre år tidligere. Selv om færre av sammenhengene forble signifikante i disse analysene, noe som nok tilsier at risikofaktorer i puberteten også forklarer situasjonen i ung voksen alder, forble også noen av målene på sosial kapital signifikant forbundet med de sosioøkonomiske utfallsmålene. Et gjensidig, støttende forhold mellom mor og mormor, hvor mange av barnets venner mor kjente og hvorvidt moren hadde et sterkt, støttende nettverk eller traff en nær venn ukentlig, forble relatert til ungdommens situasjon som 20-åringer. Tre av disse målene dreier seg om morens nettverk, ett av dem om et felles mor-barn nettverk.

Hensikten med akkurat denne artikkelen var å undersøke om vellykte utviklingsforløp blant deres utvalg med risikoungdom kan relateres til mål på sosial kapital som er både familie- og lokalsamfunnsbasert. Forfatterne brukte Colemans (1988)⁴¹ definisjon av begrepet som utgangspunkt. Colemans artikkel ble først publisert i 1988, og hans tenkning kunne følgelig ikke ligge til grunn for operasjonaliseringen av de problemstillingene som skulle belyses da ungdommene ble fulgt opp i 1984 og 1987. Snarere samlet Furstenberg & Hughes data som allerede forelå på en rekke områder til en indikator på sosial kapital, fordi de så tenkningen om sosial kapital som en mulighet til å skape en teoretisk forbindelseslinje mellom familien og oppvekstmiljøet.

Den neste studien som presenteres er også den eneste som ikke er fra USA. Den er derimot fra New Zealand, og inneholder resultater fra den såkalte Christchurch Health and Development Study. Her ble en fødselskohort på 940 barn ble fulgt opp til de var 16 år gamle, som i den forrige studien med spesielt fokus på vellykte utviklingsforløp.

4.7 ADOLESCENT RESILIENCY TO FAMILY ADVERSITY

DAVID M. FERGUSSON OG MICHAEL T. LYNKEY (1996)

Innhold og framgangsmåte

Fergusson og Lynkey tok utgangspunkt i at det har blitt gjennomført svært mye forskning om de sosiale og familietilknyttede korrelatene til problemer i barndommen og ungdomstida, særlig når det gjelder atferdsproblemer,

---

⁴¹ Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94 (Supplement), S95-120.

kriminalitet og rusmisbruk. Dette har resultert i at en lang rekke kjennetegn ved barn, familier og foreldre har blitt identifisert. Imidlertid viser det seg også at sammenhengene mellom spesifikke risikofaktorer og spesifikke utfallsmål har vært relativt moderate, og at en enkelt risikofaktor stort sett forklarer lite av variansen i utfallsmålet. Snarere må man ivareta den kunnskapen som nå finnes om at barn og familier i høyrisikogrupper kjenntegnes av kumulativ risiko, samtidig som ikke alle barn i høyrisikogrupper utvikler problemer i ungdomstida eller i voksen alder. Litteraturen om beskyttende faktorer trekker gjerne fram seks forhold som kan minke virkningene av tidlig motgang og bidra til resiliens blant barn fra oppvekstmiljøer som er preget av høy risiko. Det er intelligens og problemløsende evner, å være jente, å ha kontakt med personer og aktiviteter utenfor familien, å ha en god relasjon til foreldrene, å ha enkelt temperament og atferd og ha positive vennskapsforhold. I Christchurch-studien hadde man følgende problemstilling:

- Å undersøke hvilke faktorer som har sammenheng med at tenåringer i en høyrisikogruppe viser seg resiliente i forhold til å utvikle ekstermaliserende problematferd, med utgangspunkt i en fødselskohort.

Framgangsmåten var slik: For det første ble kohorten klassifisert i henhold til en omfattende indeks for familieproblemer som inneholdt 39 items, basert på prospektive data som var samlet inn om en rekke aspekter ved barndommen og familiehistorien. Sosial og økonomisk deprivasjon inngikk blant disse. Tidligere analyser hadde imidlertid vist at indeksen var en mye sterkere prediktor for resultatene enn enkelte, sosiodemografiske variable som familiens levestandard, sosioøkonomisk status eller andre demografiske forhold. Deretter ble det fastsatt et cut-off punkt på skalaen for identifisere en høyrisikogruppe, med ekstermaliserende atferd som utfallsmål. Innen høyrisikogruppen identifiserte man så barna som resiliente hvis de som 16-åringer *ikke* hadde en lang rekke problemer, som rusmisbruk, atferdsvansker, ungdomskriminalitet eller skoleskulk og skoledropout. Med andre ord var man mer opptatt av antallet items enn av innholdet i dem. Resilient og ikke-resilient ungdom ble deretter kontrastert på en rekke mål, som intelligens, tidlig tilpasning, selvoppfatning, relasjonen mellom foreldre og barn og vennskapsrelasjoner som ungdom. Disse ble sett som mulige kilder til resiliens. Til slutt ble multivariat, logistisk regresjon brukt til å identifisere faktorer som var signifikant forbundet med resiliens. Dessuten ble det utviklet en indeks som illustrerte hvordan multiple risikofaktorer påvirket fordelingen av resiliens innen kohorten.

Sterke sammenhenger mellom familieproblemer og problemopphopning blant ungdommene

Analysene viste en sterk sammenheng mellom mange bekreftende svar på de 39 item'ene om familieproblemer og opphopning av problemer blant tenåringene. I nærmere 85 prosent av kohorten (n=794) var antallet bekreftende svar 12 eller færre, og her var andelen tenåringer med multiproblemer også minimalt. I ca. 10 prosent av kohorten (n=97) var andelen bekreftende svar mellom 13 og 18, og her økte andelen tenåringer med multiproblemer til knapt 10 prosent. Og når andelen bekreftende svar økte til 19 eller flere, som var tilfelle for ca. 5 prosent av kohorten (n=51), økte også andelen tenåringer med multiproblemer til vel en femtedel.

Mens utfallsmålene gjaldt 15–16 års alderen, inkluderte Fergusson og Lyskey en rekke faktorer fra ungdommens oppvekst og fram til 15 års alderen som resiliensfaktorer, alle målt ved standardiserte mål med tilfredsstillende reliabilitet. Det var intelligens, oppmerksomhetsvikt ved åtte års alder, atferdsproblemer i åtte års alder, engstelse og tilbaketrening ved åtte års alder og selvoppfatning ved 10 års alder. Ved 15 års alder målte man skoletrivsel, interesse for idrett, andre interesser, om ungdommen hadde en nær relasjon til en voksen, tilknytningen til foreldrene, foreldrenes tilknytningskapasitet, kvaliteten på hjemmemiljøet og kontakten med jevnaldrende og kvaliteten på denne.

Forfatterne definerte en høyrisikogruppe der ett kriterium var forhøyet risiko for et bredt spekter med eksternaliserende problematferd, inklusive kriminalitet, rusmiddelmisbruk og skoleproblemer. Samtidig måtte utvalget være stort nok til at det gikk an å sammenlikne resilient og ikke-resilient ungdom. Ut fra dette ble cut-off satt til den femtedelen av utvalget som hadde vært mest utsatt for familieproblemer som høyrisikobarn. Dette ga et underutvalg på 171 unge, som alle var i økt risiko for eksternaliserende problematferd på en rekke områder i henhold til de risikofaktorene som var operasjonalisert.

Kjennetegn ved resiliente ungdommer

Det viste seg at blant de 171 ungdommene i høyrisikogruppa, kunne vel en tredjedel (n=63) karakteriseres som resiliente. Forskjellene mellom disse og resten av høyrisikogruppa ble analysert ved hjelp av chi-square. Analysene viste at når det gjaldt individuelle egenskaper, atskilte de resiliente ungdommene seg fra resten av høyrisikogruppa ved at de var mer intelligente, i mindre grad hadde hatt oppmerksomhetsproblemer eller atferdsproblemer, at de hadde mer positiv selvoppfatning og i mindre grad var nyhetssøkende.

Derimot var det ingen signifikante forskjeller når det gjaldt forekomsten av engstelse eller tilbaketrekning tidligere i oppveksten, og ingen signifikante kjønnsforskjeller.

De resiliente tenåringene trivdes bedre på skolen, men det var ikke signifikante forskjeller mellom de to gruppene når det gjaldt idrett, andre interesser eller det at de hadde en nær relasjon til en voksen utenom familien. Videre rapporterte den resiliente undergruppa signifikant høyere nivå med omsorg fra far, og mindre overbeskyttelse fra mor, videre at foreldrene i større grad var knyttet til dem. Imidlertid var det ingen signifikante forskjeller mellom gruppene når det gjaldt mors omsorgsutøvelse, om far var overbeskyttende, eller antallet unge som beskrev atmosfæren i hjemmet som god og avslappet. De resiliente ungdommene hadde avslutningsvis mindre sterk tilknytning til kriminelle jevnaldrende både i følge dem selv og foreldrene. Det var imidlertid ingen signifikant forskjell mellom gruppene når det gjaldt hvor knyttet de var til venner.

Beskyttende og resiliensfremmende faktorer

Når Fergusson og Lynskey deretter gjennomførte en logistisk regresjonsanalyse for å identifisere faktorer som er signifikant forbundet med resiliens, mistet mange av de ovennevnte faktorene sin betydning. Regresjonsanalysen ble gjennomført for å kontrollere for mulig interkorrelasjon mellom risikofaktorene, og mulig heterogenitet i risikoutsatthet i høyrisikoutvalget. Da viste det seg at de resiliente ungdommene atskilte seg fra resten av høyrisikoutvalget på fire områder: De hadde vært mindre utsatt for risiko, konkretisert som at andelen bekreftende svar på de 39 item'ene om sosiale problemer og familieproblemer var lavere. Videre hadde disse ungdommene høyere IQ-skåre som åtteåringer, de hadde mindre kontakt med kriminelle jevnaldrende og de var mindre opptatt av nyhetssøking som 16-åringer. Med andre ord knyttes resiliens i stor grad til individuelle kjennetegn.

Derimot fant Fergusson og Lynskey at det *ikke* var sammenheng mellom resiliens i ungdomstida og en hel rekke andre faktorer når IQ, nyhetssøking og andel kriminelle blant vennene ble kontrollert for. De fant for eksempel ikke kjønnsforskjeller, i motsetning til andre studier som gjerne finner at jenter greier seg bedre enn gutter. Barn som ikke viste symptomer på problematferd tidlig viste seg ikke mer resiliente, ei heller de som hadde vært engstelige, eller omvendt de som hadde hatt positiv selvfølelse. Aktiviteter og relasjoner utenfor hjemmet hadde ikke spesiell betydning, heller ikke kvaliteten på tilknytningen mellom foreldre og barn. Med andre ord har denne studien resultert i kunnskap som avviker en god del fra det som ellers

er vanlig å finne (se f.eks. McGloin & Widom, 2001 (5.7) og Werner, 1989, 1992, 1993 (5.5)). Forfatterne er ikke sikre på hva dette kommer av, men lurer på om sammenhengen mellom disse ulike faktorene og resiliens i ungdomstida egentlig formidles via IQ, nyhetssøking eller kvaliteten på relasjonen til jevnaldrende. Dermed blir disse tre kjennetegnene virksomme mediatorer som vanligvis ikke tas med (eller det som også kalles «omitted variable bias» i litteraturen). Å avklare dette spørsmålet ville imidlertid kreve mer sofistikert modellering enn det var rom for i denne artikkelen.

Konklusjoner

Forfatterne mener selv at det viktigste resultatet fra deres undersøkelse har å gjøre med at redusert risiko har sammenheng med en kombinasjon av resiliensfaktorer. Generelt var sammenhengen mellom spesifikke resiliensfaktorer og færre eksternaliserende problemer beskjeden. Kombinasjonen av slike faktorer viste seg imidlertid å være en sterk prediktor.

Blant barna i den mest resiliente kvintilen i høyrisikogruppen, viste 85 prosent seg å være resiliente tenåringer. Blant barna i den minst resiliente kvintilen, var ingen resiliente som tenåringer.

Fergusson og Lynskeys konklusjon om at resiliens er et resultat av flere faktorer som virker sammen skaper samtidig en del vanskeligheter for analyser der målet er å skille mellom kompenserende og beskyttende faktorer. Disse analysene har nemlig pleid å konsentrere seg om virkningen av enkeltfaktorer. Derfor trengs det studier av resiliens om analyserer på hvilke måter kombinasjonen av faktorer som kan være både kompenserende og beskyttende virker sammen.

Det siste empiriske bidraget til dette kapitlet er en reviewartikkel, som ramme rundt korte presentasjoner av tre studier av 14–16-åringer. Her er forskningsinteressen spesielt skoleprestasjoner og skoledropout som utfallsmål, med utsatthet for vold og viktigmisering i fattige nabolag som risikofaktorer.

4.8 OVERCOMING THE ODDS? ADOLESCENT DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF URBAN POVERTY. Ana Mari Cauce, Angela Stewart, Melanie Domenech Rodriguez, Bryan Cochran og Joshua Finzler (2003)

Innhold og framgangsmåte

Forfatterne ønsker å identifisere viktige faktorer som øker sårbarheten eller fungerer beskyttende for ungdom som vokser opp i fattige byområder. De

valgte to resultatmål: skoleprestasjoner og drop-out fra skolen, og internaliserende eller eksternaliserende atferdsproblemer. Disse utfallsmålene ble valgt fordi de ofte har sammenheng med en oppvekst i nabolag der fattigdommen er konsentrert, ofte enten starter, oppdages eller forverres i løpet av ungdomstida, og har alvorlige konsekvenser for hvordan det går senere i livet.

Disse forfatterne skriver også om USA, og bruker den samme avgrensningen av fattige nabolag i forhold til «census tracts» som er beskrevet tidligere. Det er store etniske forskjeller på dette punktet. Mens mer enn en fjerdedel av afroamerikansk ungdom bor i slike nabolag, gjør ikke mer enn 3 prosent hvite ungdommer det. Det er også store etniske forskjeller når det gjelder hvor vedvarende fattigdommen er. Blant barn som ikke er svarte, har 20 prosent vært fattige fra ett til fire år, 5 prosent vært fattige fra fem til ni år, og bare 1 prosent vært fattige i 10 år eller mer. Blant afroamerikanske barn, derimot, har en tredjedel levd i fattigdom i ett til fire år, knapt en femtedel i fem til ni år, og nesten tre av ti i 10 år eller mer. Bare en femtedel av afroamerikanske barn som har blitt fulgt over tid hadde levd i familier med en inntekt over fattigdomsgrensen i hele oppveksten.

Dermed vil bakgrunnen for de amerikanske analysene av fattigdommens betydning for ungdommers utvikling og velbefinnende atskille seg fra dagens norske virkelighet på to måter. I Norge vil det være svært vanskelig å finne tilsvarende konsentrasjon av fattige familier nærmest i gettoer i store byer. Og selv om familier fra etniske minoriteter også i Norge er langt mer i risiko for å være inntektsfattige og særlig motta sosialhjelp (Ytrehus, 2004), spørres det om kontrastene er like store eller fattigdommen like vedvarende. Likevel kan de amerikanske analysene gi en pekepinn om hvilke risikofaktorer det er snakk om, og som kan medføre risiko også for ungdom i Norge.

Cauce et al. analyserte følgende problemstilling:

- Hvilke viktige faktorer øker sårbarheten eller fungerer beskyttende for ungdom som vokser opp i fattige byområder?

Vold og viktimisering som sentrale risikofaktorer knyttet til nabolaget

Viktige risikofaktorer Caucé et al. valgte å se nærmere på, var *vold og viktimisering*. Vold og trusler om viktimisering er to av de mest dramatiske risikofaktorene som assosieres med oppvekst i fattige byområder. I USA er kriminalitetsraten nesten 75 prosent høyere i byene enn på landet. Byboere er også mest utsatt for voldtekt og seksuelle overgrep, ran og innbrudd. Forekomsten av vold øker med lavere inntektsnivåer i området, og ungdom i disse områdene blir i stor grad vitne til vold. I tillegg kan de utsettes for vold

selv. Den mest sannsynlige dødsårsaken for et barn som bor i en bygetto er å bli drept. I en studie fant man at tre fjerdedeler av deltakerne hadde blitt slått, stukket med kniv eller skutt – nærmere dobbelt så stort omfang som blant unge i forstedene⁴². Og i en annen studie, fra New Orleans, var det ikke mer enn 17 prosent av mødrene til ungdommer som mente at å leke eller være ute i nabolaget var særlig trygt. Bare 30 prosent mente skolen var trygg⁴³.

Det å være utsatt for vold i lokalsamfunnet har også vært knyttet til skolerelaterte problemer⁴⁴. Elever som hadde vært utsatt for vold, viste dårligere kognitiv fungering, hadde dårligere skoleprestasjoner og var mer borte fra skolen, dessuten droppet de oftere ut. Tilsvarende funn ble gjort i en nasjonal telefonsurvey.

Alt i alt viser forfatterne til at det finnes en god del kunnskap om at ungdommer i bygettoer eksponeres for økt vold, som offer eller vitne, i forhold til jevnaldrende i mer velstående miljøer. Nyere forskning knytter dette til internaliserende og eksternaliserende problematferd, så vel som undertryking på skolen.

Foreldrepraksiser og venner: Mulige risikofaktorer i tillegg

To risikofaktorer forfatterne valgte å se nærmere på i tillegg var betydningen av strenge og straffende foreldrepraksiser og antisosiale venner, mens foreldrepraksiser som kombinerer varme og disiplin ble sett som beskyttende faktor. De valgte å ikke gå nærmere inn på kjennetegn ved ungdommene, rett og slett på grunn av mengden av miljøpåvirkninger på ungdom fra fattige byområder. Dessuten regner forfatterne med at intelligens, et lett temperament eller et optimistisk syn på livet vil være en fordel uansett hva slags oppvekstmiljø man har, og ikke er unikt for byfattigdom (se også Fergusson & Lynskey, (4.7). De ønsker heller ikke å bidra til at ungdommene får skylden for sin negative utvikling – en bekymring som for øvrig deles av Luthar (1999).

Ungdomskulturens betydning

I byområder preget av fattigdom vil ofte ungdomskulturen reflektere volden i lokalsamfunnet. Ungdom som vokser opp i nabolag som preges av vold og

---

⁴² Campbell, C. & Schwarz, D. F. (1996). Prevalence and impact of exposure to interpersonal violence among suburban and urban middle school student. *Pediatrics*, 98, 396–402.

⁴³ Osofsky, J. D., Wewers, S., Hann, D. M. & Fick, A. C. (1993). Chronic community violence: What is happening to our children? *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes*, 56, 36-46.

⁴⁴ Shakoor, B. H. & Chalmers, D. (1991). Co-victimization of African-American children who witness violence: Effects on cognitive, emotional, and behavioral development. *Journal of the National Medical Association*, 83, 233-238.

kriminalitet eksponeres for flere kriminelle jevnaldrende enn annen ungdom, og dette antas å ha betydning for at flere unge blir kriminelle. Dessuten vil jevnaldrende i disse byområdene ofte ha andre verdier og kriterier for suksess enn dem som preger samfunnet for øvrig (Luthar, 1999, Ungar, 2000). Forbindelseslinjen mellom popularitet blant jevnaldrende og skoleprestasjoner er ikke like sterk som den mellom gruppepress og eksternaliserende atferd, men det kan by på problemer å opprettholde skolemotivasjonen hvis man ikke finner venner som støtter dette. Dessuten kan det som er akseptable omgangsformer på gata, som igjen preges av kamp om begrensede ressurser, bli ganske dysfunksjonelt i forhold til å fullføre en utdanning og senere skaffe seg jobb.

Betydningen av at foreldrene støtter og beskytter

Det er vanskelig å oppdra ungdom i fattige byområder i USA (jfr. Jarrett, 4.1)). Cauce et al. viser til at eksisterende forskning stort sett finner at fattige foreldre, særlig fra etniske minoriteter, har en tendens til å være strenge og straffende. Som påpekt tidligere, kan slike praksiser igjen ha sammenheng med eksternaliserende problematferd for barn og unges del. Noen forskere har imidlertid antydnet at dette snarere kan være funksjonelle strategier i slike sosiale kontekster (Luthar, 1991, Ungar, 2000).

Forfatterne trekker fram flere aspekter ved den støtten og beskyttelsen foreldre kan gi. I ungdomstida vil rollene i familien bli reorganisert for å ivareta ungdommens økende behov for uavhengighet. Å utvikle effektive foreldrepraksiser som kombinerer varme og omsorg med passende disiplin og oppfølging er alltid en utfordring. Utfordringen blir enda større i fattige byområder, hvor den kollektive sosialiseringen og samhørigheten er spesielt svak. Forfatterne viser til resultater fra tre undersøkelser av afroamerikansk ungdom mellom 12 og 14 år, som stort sett kom fra familier med lav inntekt. Ungdommene ble fulgt i en treårsperiode, og undersøkelsene hadde et prospektivt design der resultater fra første år ble kontrollert for før man analyserte resultatene fra andre år.

Tre eksempler på beskyttende foreldrepraksiser

Den første av undersøkelsene fokuserte på den affektive kvaliteten på relasjonen mellom mor og barn, og analyserte hvorvidt et nært og varmt forhold mellom dem kunne motvirke de negative følgene av at far var fraværende og en kriminell jevnaldringsgruppe. Som forventet viste det seg at medlemskap i en slik gruppe økte sannsynligheten for eksternaliserende problematferd. Sannsynligheten økte ytterligere hvis faren var fraværende. En nær og varm relasjon mellom mor og ungdommen fungerte ikke bare som en buffer mot

de negative effektene av en kriminell jevnaldringsgruppe, men dempet også den kombinerte effekten av dette og en fraværende far slik at effekten nærmest ble fraværende.

Den neste undersøkelsen fokuserte på et annet aspekt ved relasjonen mellom mor og ungdom, nemlig mors måte å utøve disiplin på, med skoleprestasjoner som utfallsmål. Det viste seg at i nabolag ungdommene selv vurderte som mer risikofylte, med mer vandalisering, gjengaktiviteter og kriminalitet, gjorde de det bedre på skolen når mødrene var mer restriktive. Det omvendte var tilfelle i nabolag ungdommene selv vurderte som lite risikofylte. De fikk bedre karakterer når mødrene var mindre restriktive.

Med andre ord varierer effekten av mødrenes utøvelse av disiplin med konteksten ungdommen er en del av. Dette ble utdypet i den tredje undersøkelsen. Her fant man en kurvilinear relasjon mellom mødrenes utøvelse av disiplin og eksternaliserende problematferd. Ungdommene oppførte seg optimalt når mødrenes kontroll verken var spesielt streng eller spesielt liten. Grensene for hva optimal kontroll var, og det handlingsrommet som fulgte av dette, var imidlertid langt snevrere hvis ungdommene var i risiko på grunn av forhold i omgivelsene⁴⁵.

Konklusjoner

Forfatterne problematiserer at de har hatt problemer med å finne beskyttende faktorer i litteraturen om ungdommers oppvekst i gettoliknende byområder med omfattende fattigdom. Grensene for motstandsdyktighet i slike oppvekstmiljøer er bare for åpenbare. Det samme gjelder foreldrenes muligheter for å utøve foreldreskap på måter som virker beskyttende, nemlig med en kombinasjon av et nært og godt forhold med passende disiplin og kontroll. Livsvilkårene i disse miljøene er av en slik art at de lett fører til strenge og straffende foreldrepraksiser, som i neste omgang forsterker effekten av risikofaktorer i miljøet.

Familien i samspill med nabolaget?

En felles konklusjon på studiene jeg har presentert i dette kapitlet, er at foreldrenes omsorgsutøvelse er en viktig mediator for virkningene av fattigdom eller økonomisk knapphet på unges velbefinnende og utvikling, som den er det for barns del. Likeledes er det uvanlig å finne direkte effekter av

---

⁴⁵ Mason, C. A., Cauce, A. M., Gonzales, N. & Hiraga, Y. (1996). Neither too sweet nor too sour: Problem peers, maternal control, and problem behavior in African American adolescents. *Child Development*. 67, 2115-2130.

kjennetegn ved nabolaget. Det er også ulike resultater av bestrebelsene på å avklare om kjennetegn ved nabolaget medierer effekten av fattigdom eller økonomisk knapphet, eller om nabolaget også virker via foreldrenes omsorgspraksiser. Forsøket på å definere et felles konstrukt som kunne ivareta effekten av omsorgspraksiser og kjennetegn ved nabolaget i fellesskap (Barrera et al. (4.4)), nemlig samkvem med avvikende jevnaldrende, fungerte heller ikke så bra. Dette kan ha sammenheng med Leventhal og Brooks-Gunns (2000) påpekning av at spørsmålet om nabolagets betydning hittil har vært mer teoretisk diskutert enn empirisk utforsket. Det kan også ha sammenheng med at familieøkonomi og kjennetegn ved nabolaget egentlig er inkommensurable størrelser, slik at begrepene som brukes krever mer presis operasjonalisering.

Samtidig virker det ulogisk at oppvekstmiljøet *ikke* skal bety noe. Løsningen på dette dilemmaet kan være å anlegge en annen forståelse, nemlig analysere nærmere hvordan foreldreutøvelse kan variere ut fra hvordan foreldre opplever at nabolaget skaper muligheter eller begrensninger. Jarretts studie (4.1) er ett eksempel på denne måten å tenke på. En utdyping av denne måten å tenke på finnes i Furstenberg et al. (1999), der de summerer opp viktige resultater fra den såkalte Baltimore-studien (jfr. 4.6, der noen resultater fra denne studien ble diskutert). Spørsmålene forfatterne ønsker å besvare, er helt enkelt hva godt foreldreskap er i dårlige nabolag, og hvordan kjennetegn ved nabolaget er med på å forme unges utvikling. Utgangspunktet er at familien selvsagt er vesentlig når det gjelder å pense barn inn på utviklingsforløp som bidrar til god tilpasning, men at foreldrepraksiser bare er en ingrediens.

For Furstenberg et al. handler dette om tilrettelegging av barns og unges livssituasjon slik at de får og kan utnytte muligheter for positiv utvikling, eller det de kaller «family management». Til forskjell fra andre modeller, som begrenser seg til det som skjer innen familien, omfatter deres modell både dette og livsvilkårene utenfor familien. Det som skjer i familien er rettet mot å utvikle barn og unges muligheter til å mestre verden utenfor. Men i tillegg vil foreldre benytte seg av en rekke strategier for å utvikle forholdet til verden utenfor, passe på det som skjer og forsøke å influere de arenaene barn og unge deltar på. Dette inkluderer nabolaget, skolen, tjenester og tilbud, forholdet til jevnaldrende og eventuelle arbeidsplasser. Generelt fant forfatterne at familier som bodde i farlige nabolag, samt afroamerikanske familier uansett hvordan de bodde, i større grad var restriktive for å beskytte barna mot farer. Hvite foreldre og mer velstående foreldre benyttet seg derimot av to generelle strategier: valg av hvor de skulle bo og valg av skole. Dermed ble det slik at

foreldre med tilgang til flere materielle og sosiale ressurser i lokalsamfunnet kunne velge kollektive og institusjonelle strategier for å beskytte barna sine mot uheldig innflytelse og hjelpe dem med å mestre skolen og andre utfordringer. Derimot var fattige foreldre henvist til å velge individuelle og hjemmebaserte strategier, med mindre de investerte spesielt i å finne tilbud andre steder enn der de bodde.

Furstenberg et al. understreker også at barn og unge påvirkes av et komplekst samspill mellom foreldrenes psykologiske, sosiale og økonomiske ressurser, som oversettes til daglige rutiner, responser og initiativ. Ressursene påvirkes av dynamikken i foreldrenes relasjon, eller av at det kanskje bare er en voksen person i hjemmet. Foreldrenes måter å være foreldre på er igjen influert av deres egne erfaringer fra oppveksten. Dessuten er ikke foreldrepraksiser uforanderlige, men utvikles på grunnlag av erfaringer i familien og med det enkelte barnet. Overgangen til ungdomstida krever at foreldrene endrer tidligere praksis og gradvis gir ungdommen mer autonomi, noe som igjen kan bidra til å forklare at det er vanskeligere å beskytte ungdom enn barn mot uheldig påvirkning fra oppvekstmiljøet.

Sosioøkonomiske forhold har derfor sammenheng med vellykket eller mislykket tilpasning blant ungdom via muligheter, begrensninger og risiko knyttet til oppvekstmiljøet og foreldrenes kapasitet til å velge funksjonelle strategier. Jo flere ressurser foreldrene har, jo bedre kapasitet vil de også ha til å utøve «family management» på en konstruktiv måte. Dette handler også om å fostre sosiale nettverk og utvikle sosial kapital (Furstenberg et al., 1999).

En viktig konklusjon som kan trekkes på grunnlag av de studiene jeg har presentert i dette kapitlet, er derfor at forskningen bør være mer opptatt av å se på dialektikken mellom familien og nabolaget, i vid forstand, enn av å analysere hva den relative betydningen av disse to mediatorene er. Dessuten er forfatterne av disse studiene igjen overraskende lite opptatt av skolens betydning eller av hvordan søsken kan påvirke hverandre.

5 Studier av hele oppveksten

Innledning

Delproblemstillingen som belyses i dette kapitlet er *hva slags virkninger vedvarende fattigdom eller økonomisk knapphet har i et oppvekstperspektiv, alene eller i samspill med andre risikofaktorer*. Virkningene har sammenheng med to interrelaterte forhold. På den ene siden viser en omfattende forskningslitteratur at sosioøkonomisk deprivasjon generelt har sammenheng med risiko for mistilpasning. Dette har vi sett mange eksempler på i kapittel 3 og 4. På den andre siden er det stor variasjon i utfallet for barn og unge som er utsatt for slik deprivasjon, og mange barn fra fattige familier ender med å lykkes godt som voksne. Det er derfor viktig å identifisere både hvilke risikofaktorer som gjerne er til stede sammen med fattigdom, og hvilke beskyttende forhold som svekker den samme risikoen. Dette krever igjen fokus på prosesser og mekanismer, ikke bare på faktorer. Dessuten må virkninger av en oppvekst i fattigdom ses i et kulturelt og et kontekstuellt perspektiv, og analyseres i forhold til moderatorer som kjønn og etnisitet (Luthar, 1999). Disse nyansene og kontrastene kommer ekstra tydelig fram når longitudinelle studier omfatter hele oppveksten.

Barn og unge posisjoneres som aktører på ulike måter i studiene jeg presenterer i rapporten, noe som igjen reiser en del viktige spørsmål om muligheter, begrensninger og ikke minst fokus for velferdsforskningen. Dette er det siste empiriske kapitlet, så her blir det også mulig å gjennomføre en etter mitt syn nødvendig diskusjon av dette spørsmålet. Det skjer som en del av oppsummeringen på slutten av kapitlet.

Jeg har valgt ut fem amerikanske og en engelsk studie. I de tre første diskuteres betydningen av fattigdom og økonomisk knapphet eksplisitt for å forklare bestemte utfall for unge voksne. I de tre siste trekkes også andre risikofaktorer inn. For øvrig henviser jeg til Anne Inger Helmen Borge (2003) og Marianne Cederblads (2004) bøker for enda flere eksempler på velkjente, longitudinelle studier både fra Skandinavia, resten av Europa og USA. Årsaken til at jeg ikke har tatt med flere av disse studiene er rett og slett, som jeg også nevnte i kapittel 1, at forskningsinteressen her i større grad har vært rettet mot andre, mulige årsaker enn fattigdom til utfallsmål som dårlig mental helse, psykopatologi og antisosial atferd. Virkningene av en oppvekst i fattigdom eller med vedvarende, dårlig økonomi har hatt en mindre framtredd plass.

De seks studiene ble publisert mellom 1989 og 2001. I og med at studiene dekker så langvarige utviklingsforløp, er deltakerne stort sett født på 1950- og 1960-tallet. Det første bidraget (5.1) er oppsummeringen fra en bok som samler resultater fra den amerikanske forskningen om direkte og indirekte virkninger av en oppvekst i fattigdom. Boka er en syntese av flere longitudinelle studier av barn og unge, og er skrevet slik at hvert enkelt kapittel inneholder analyser der samme mål på inntekt og sosioøkonomisk status ble brukt for å predikere utfallet for barna og ungdommene (Duncan & Brooks-Gunn, 1997). Redaktørene er forøvrig medforfattere av flere av artiklene som er blitt presentert både i kapittel 3 og 4.

Sammen med to andre har Duncan og Brooks-Gunn også skrevet den andre studien som presenteres i dette kapitlet (5.2). Her analyseres igjen data fra The Panel Study of Income Development (PSID), men denne gangen med et oppvekstperspektiv, fra fødsel til 20 år. Spørsmålet er hva økonomien betyr for barn og unges utvikling, og forfatterne diskuterer blant annet hva slags betydning timingen av fattigdomsopplevelser har (Duncan et al., 1998).

Dernest vil jeg gi en presentasjon av britiske kohortdata, der forfatterne analyserer i hvor stor grad ens økonomiske og sosiale situasjon som voksen kan knyttes til indikatorer på sosial og økonomisk deprivasjon som ble observert i barneårene (5.3). Analysene bygger på data fra en nasjonal studie av samtlige barn som ble født i Storbritannia i løpet av en uke i mars 1958 (Gregg, Harkness & Machin, 1999).

Den fjerde studien er den kjente Kauai-studien fra Hawaii (5.4), med fokus på Emmy Werners (1989, 1992, 1993) analyser av den undergruppa som var kjennetegnet med fire eller flere risikofaktorer før de fylte to år, og som likevel fungerte bra som voksne. Fattigdom var en av disse risikofaktorene, uten at Kauai-studien fokuserer spesielt på konsekvenser av å vokse opp i fattigdom.

Den femte studien dreier seg om utvikling av kompetanse blant barn og unge (5.5). Opphavsmannen til studien «Project Competence. Studies of competence, adversity, and resilience» var amerikaneren Norman Garmezy, opprinnelig med utgangspunkt i pasienter med alvorlig psykisk sykdom. Fra begynnelsen av 1960-tallet begynte Garmezy å interessere seg for barns utvikling, ikke minst på grunn av observasjoner av at mange barn som var i risikozonen for psykopatologi likevel utviklet seg overraskende bra. På begynnelsen av 1970-tallet startet han og en rekke medarbeidere «Project Competence», der forskningsinteressen var utviklingen av kompetanse blant barn som var i risikozonen på grunn av foreldrenes psykiske sykdom så vel som andre risikofaktorer, som fattigdom og stressende livshendelser (Masten & Powell, 2003). I dette kapitlet presenterer jeg resultater fra en del av denne

studien, om utvikling av resiliens og mistilpasning fra barneårene til slutten av ungdomstiden (Masten et al., 1999). Heller ikke i denne studien er virkningene av en oppvekst i fattigdom spesielt løftet fram selv om fattigdom inngår som en viktig bakgrunnsvariabel. Samtidig gjør fokuset på kompetanse at studien har relevans både for forståelse av barn og unges reaksjoner på fattigdom og for virkninger av fattigdom som risikofaktor over tid.

I den siste studien som presenteres var utgangspunktet barn som var blitt mishandlet eller vanskjøttet, og sammen med en matchet kontrollgruppe ble fulgt til voksen alder (5.6). Studien er ikke spesielt fokusert på inntekt eller fattigdom, og bruker sosial klasse som sosiodemografisk variabel. Jeg har likevel valgt å ta den med fordi den eksplisitt fokuserer på resiliens, og fordi resiliens ble operasjonalisert som god fungering på flere og ikke bare ett område (McGloin & Widom, 2001).

Se tabell 5.1 neste side.

Seks studier fra fødsel til voksen alder

Først presenterer jeg de tre studiene som eksplisitt konsentrerer seg om de negative konsekvensene av å vokse opp i fattigdom. Derest følger de tre studiene som like eksplisitt fokuserer på resiliens i et oppvekstperspektiv, der forskningsinteressen i stor grad er rettet mot å forstå hvorfor det *ikke* går galt med barn og unge på tross av en oppvekst preget av mye risiko.

5.1 CONSEQUENCES OF GROWING UP POOR

Greg J. Duncan og Jeanne Brooks-Gunn (eds.) (1997)

Innhold og framgangsmåte

Flertallet av kapitlene i denne boka er altså basert på reanalyser av data fra en serie omfattende studier av barn og unges utvikling, som inneholder gode og om mulig longitudinelle mål på familieinntekt. De uavhengige variablene var familieinntekt, mors utdanningsnivå og familiestruktur. Dette ga en felles referanseramme selv om målene var begrenset. I bokas siste kapittel, som danner grunnlaget for min presentasjon, syntetiserer redaktørene resultatene fra de enkelte kapitlene. De har ambisjoner om å skape konsensus om følgende fire spørsmål:

- Har inntekt betydning?
- Når har inntekt betydning?
- Hva har inntekt betydning for?
- Hvorfor har inntekt betydning?

Tabell 5.1: Oversikt over studiene som presenteres

	Års-tall	Forfatter(e)	Antall deltakere	Del-takernes alder	Hovedproblemstillinger, hovedspørsmål eller hovedområder som dekkes
5.1	1997	Duncan & Brooks-Gunn	Syntetisering av en rekke studier	Inntekt målt minimum tre ganger i løpet av oppveksten	<ul style="list-style-type: none"> • Har inntekt betydning? • Når har inntekt betydning? • Hva har inntekt betydning for? • Hvorfor har inntekt betydning?
5.2	1998	Duncan, Yeung, Brooks-Gunn & Smith	1.323 søskenpar	20 år (Fulgt fra fødsel)	<ul style="list-style-type: none"> • I hvor stor grad har familieinntekt betydning for antall års fullført skolegang, og har det betydning når i løpet av oppveksten barn opplever økonomisk deprivasjon? • I hvor stor grad har familieinntekt betydning for tidspunktet for første fødsel utenfor ekteskap, og har det betydning når i løpet av oppveksten barn opplever økonomisk deprivasjon?
5.3	1999	Gregg, Harkness & Machin	Vel 12.000	23 og 33 (Fulgt fra fødsel)	<p>Formålet var å</p> <ul style="list-style-type: none"> • Karakterisere de unge voksne i forhold til om de hadde vært sosialt og økonomisk deprivert i barndommen. • Analysere sammenhengen mellom mål på et uheldig utgangspunkt i barndommen og økonomisk og sosial posisjon som unge voksne og hvor sterk denne sammenhengen er.
5.4	1989, 1992, 1993	Werner	698 (underutvalg på 72)	32 år gamle (Fulgt fra fødsel)	<p>Hensikten var å:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dokumentere naturalistisk forløpene til alle svangerskap og utfallet av dem inntil barna ble voksne. • Å vurdere de langsiktige konsekvensene av komplikasjoner etter fødselen og uheldige oppvekstbetingelser i tidlig alder for barnas fysiske, kognitive og psykososiale utvikling.
5.5	1999	Masten, Hubbard, Gest, Tellegen, Garnezy & Ramirez	205	17-18 (Fulgt fra barne-skolen)	<ul style="list-style-type: none"> • Hva slags forbindelseslinjer er det mellom kompetanse og et sett prediktorer som inkluderer motgang (adversity) og to potensielle kompenserende eller beskyttende variable: IQ og foreldrenes omsorgsutøvelse? • Vil individer i en resilient gruppe (høy kompetanse og mye motgang) ha flere ressurser enn deres mistilpassede jevnaldrende (lav kompetanse og mye motgang)? • Vil individer i en resilient gruppe være mer intelligente enn sine kompetente jevnaldrende (høy kompetanse, men lite motgang)?
5.6	2001	McGloin & Widom	676 (Kontrollgruppe: 520)	Unge voksne (Fulgt fra 10-11)	<ul style="list-style-type: none"> • I hvor stor grad tilfredsstillers vanskjøttede eller mishandlede personer i dette utvalget kriteriene for suksess på flere funksjonsområder? • Hvor stor andel av disse demonstrerte resiliens som unge voksne?

Replikasjonsanalysene ble kategorisert etter når i utviklingsforløpet foreldrenes inntekt ble målt, og hva slags antatte effekt inntekten hadde på det gitte utfallet. Ettersom familieinntekten vil variere fra år til år, valgte redaktørene å begrense oppsummeringen til studier der det forelå minst tre inntektsmål i løpet av barnas oppvekst. Videre brukte redaktørene tre grove mål på effekt. Virkningen av inntekt ble vurdert som stor når alle koeffisientene fra de ulike, inntektsbaserte modellene var signifikante på .05-nivå eller bedre, og det kunne være enighet om at effektstørrelsene var høye. Virkningen ble vurdert som liten eller moderat når de fleste koeffisientene fra de inntektsbaserte regresjonsmodellene var signifikante på .05-nivå eller bedre, men effektstørrelsene ikke var konsistent store. Ingen virkning betydde at få eller ingen av koeffisientene fra de inntektsbaserte modellene var statistisk signifikante. Utfallsmålene som ble inkludert var evner og prestasjoner, samt atferd, fysisk helse og mental helse. I tillegg ble det gjennomført mer omfattende kausale analyser av de datasettene som inngikk i hvert enkelt kapittel, som utnyttet de særegne fordelene ved hvert enkelt.

Familieinntekt har selektiv betydning

Resultatene tydet på at familieinntekt har en til tider stor, men selektiv innvirkning, men at det kommer an på hva slags utfall som måles. Effekten var stor når det gjaldt barns evner og prestasjoner, slik disse ble målt med vanlige instrumenter mens barna var små. Målt i barneårene var effekten moderat eller liten når det gjaldt fullført skolegang, om man gikk i en klasse som tilsvarte alder, og sannsynligheten for å fullføre gymnaset. Målt i ungdomstida var effekten moderat eller liten når det gjaldt skoleprestasjoner på gymnasnivå, jobbstatus og inntekt. Ulike studier konkluderte ulikt når det gjaldt sannsynligheten for å fullføre videregående skole og utdanne seg videre, i det noen fant moderat eller liten effekt mens andre ikke fant noen effekt. Det var heller ingen effekt på selvrappporterte karakterer.

Derimot fant man få effekter av de inntektsbaserte regresjonsmodellene når barns atferd, fysiske eller mentale helse ble målt på ulike måter. Når økonomien ble målt enten tidlig i barneårene eller i skolealder, var det en liten effekt på kortvoksthet. Videre var det en viss effekt av økonomi målt i skolealder på slåssing i samme periode. Derimot hadde ikke økonomien i tidlig barnealder noen effekt på motorisk og sosial utvikling mellom 0 og 3 år, og økonomien målt i tidlig barnealder eller skolealder hadde ingen innvirkning på magerhet, fedme eller selvfølelse på samme alderstrinn. Tilsvarende hadde ikke økonomien målt i skolealder effekt på angst eller hyperaktivitet i skolealder, og økonomien målt i ungdomstida hadde heller ingen effekt på dårlig helse, depresjon eller dødelighet målt på samme tid.

Familieinntekt i tidlig barndom har spesiell betydning for evner og prestasjoner
Forfatterne konkluderer derfor med at familieinntekt i tidlig barndom og skolealder ser ut til å ha langt større (direkte) betydning for utviklingen av evner og prestasjoner enn familiens økonomiske situasjon i ungdomstida. I forhold til førskolebarns kognitive utvikling, ser det ut til at inntekt har betydning fordi inntekt har sammenheng med læringsmiljøet barna tilbys i hjemmet. Her nevnes mulighetene for å lære, en varm og omsorgsfull relasjon mellom barn og foreldre og hjemmets fysiske tilstand. Derved kombinerer forfatterne resonnementer fra de to toneangivende hypotesene som ble diskutert i flere av studiene jeg presenterte i kapittel 3 og 4 (investeringshypotesen og familiestress-hypotesen). Disse faktorene svarer for en stor andel av de sterke virkningene familieinntekt i førskolealder har på evner og prestasjoner. Derimot får hjemmemiljøet mindre betydning når barn begynner på skolen, som også er å forvente ettersom skolen og jevnaldrende får suksessivt større betydning jo eldre barn blir.

Skolens betydning

Duncan og Brooks-Gunn vier et eget avsnitt til skolealderen, ettersom mønsteret de fant, med at foreldrenes inntekt spilte stor rolle i førskolealder, mye mindre rolle i skolealder og i hvert fall i en av analysene større rolle igjen i voksen alder, krevde nærmere analyser. PSID har inntektsdata fra hele oppveksten til 1.323 barn født mellom 1967 og 1973, fram til de var 25 år. Denne informasjonen kunne kontrolleres mot ett viktig utfallsmål, nemlig fullført skolegang. Videre kontrollerte forfatterne for rase, kjønn, mors utdanningsnivå, familiestruktur og mors alder da barnet ble født. Da viste det seg at det bare var inntekt da barnet var mellom 0 og 5 år som predikerte fullført skolegang. I den grad senere inntekt også har sammenheng med fullført skolegang, er det sannsynligvis fordi inntektsnivå på ulike tidspunkter er interkorrelert. Imidlertid hadde selv ikke inntekt i førskolealder like stor innvirkning på fullført skolegang som på evner og prestasjoner slik dette ble målt. Når det gjaldt årsaken til at foreldrenes inntekt får større betydning når barna skal begynne å jobbe, kan det ha sammenheng med at arbeidslivet er mindre kompensierende enn skolen.

Konklusjoner

Reanalysene som ble gjort bygget på ganske grove mål, så det kan tenkes at den observerte effekten av familiens inntekt i førskolealder er spuriøs, og at både inntekt og utfallsmål varierer med en tredje faktor. En slik faktor kan for eksempel være andre kjennetegn ved foreldrene enn utdanningsnivå og

familiestruktur. Når forfatterne av et av bokas kapitler introduserte flere mål på familiens bakgrunn, som hvor prestisjefylt fars og mors jobb var, og utdanningsnivå, ble også effekten av inntekt redusert⁴⁶.

I sitt oppsummeringskapittel prøver Duncan og Brooks-Gunn å svare på om inntekt har betydning, når i oppveksten inntekt har betydning, hva inntekt har betydning for og hvorfor inntekt har betydning. Deres svar er for det første at inntekt har betydning, men primært for evner og prestasjoner, og at det er familiens inntekt i førskolealderen som teller. Årsaken er det imidlertid vanskelig å si noe spesifikt om, sannsynligvis på grunn av de grove målene som ble valgt for å gjøre det mulig å replisere analysene som dannet grunnlaget for boka. Studiene som presenteres nedenfor, prøver på ulike måter å dekomponere nettopp hva slags betydning familieinntekten har på ulike alderstrinn.

Den neste studien som presenteres bygger også på analyser av data fra PSID, og kan ses som en konkretisering av de mer generelle oppsummeringene som nettopp ble presentert. I studien som følger er fullført skolegang og barnefødsler utenfor ekteskap utfallsmålene. Disse ses i sammenheng med foreldrenes inntektsutvikling mens barna vokste opp, målt i tidlig førskolealder, skolealder og i ungdomstida.

5.2 HOW MUCH DOES CHILDHOOD POVERTY AFFECT THE LIFE CHANCES OF CHILDREN? Greg J. Duncan, W. Jean Yeung, Jeanne Brooks-Gunn og Judith R. Smith (1998)

Innhold og framgangsmåte

Forfatterne tok utgangspunkt i følgende oppsummering av forskningen om sammenhengen mellom familieinntekt og barn og unges utvikling: For det første varierer resultatene om virkningene av foreldrenes inntekt fra den ene studien til den andre. For det andre finner man vanligvis statistisk signifikante virkninger i forhold til prestasjonsorienterte utfallsmål som fullført skolegang og vellykket tilknytning til arbeidsmarkedet for unge voksne. Det er imidlertid lite konsensus om hvor store disse effektene er. For det tredje kan det å ikke ta hensyn til forhold som kjennetegn ved foreldrene og nabolaget, som ofte ikke måles, føre til at selv beskjedne estimater av virkningene av familieinntekt er overvurdert.

---

⁴⁶ Hauser, R. M. & Sweeney, M. M.: Does poverty in adolescence affect the life changes of high school graduates? Kapittel 17, s. 541-595.

Et viktig spørsmål blir da hvorvidt de effektene man finner av inntekt er kausale. Duncan et al. påpeker da at mye av litteraturen består av regresjonsanalyser som relaterer utviklingsutfall til foreldrenes inntekt og et begrenset antall sosioøkonomiske og demografiske variable, kontrollert for variasjoner mellom familier med høy og lav inntekt. En vedvarende bekymring knyttet til disse analysene er imidlertid at den estimerte effekten kan være spuriøs og egentlig knyttet til en ukjent variabel («omitted variable bias»), som for eksempel foreldrenes mentale helse. Det kan godt tenkes at god mental helse både gjør dem bedre i stand til å lykkes på arbeidsmarkedet og medvirker til bedre tilpasning for barnas del. Dermed kan det å ikke kontrollere for variasjoner i foreldrenes mentale helse føre til at inntektens rolle overvurderes. Når ulike mål på foreldrenes fungering modelleres, synker typisk effekten av inntekt – av og til så mye at den ikke lenger er signifikant, av og til fortsatt signifikant, men lav.

Forfatterne forsøkte å kompensere for manglene i tidligere analyser ved å kombinere individuelle analyser med analyser av søsken. De individuelle analysene bygget på et utvalg med 1323 barn som ble født mellom 1967 og 1973, og med i PSID fra fødselen til de var 20 år gamle. I tillegg trakk de 328 søskenpar fra det individuelle utvalget. På denne måten ønsket de å teste den relative betydningen av familiens inntekt både i tidlig barndom, skolealder og ungdomstid. De kontrollerte for etnisk tilhørighet, kjønn, antall søsken i familien, mors utdanningsnivå, mors alder ved første fødsel, om familien noen gang hadde bodd i Sydstatene, familiestruktur, om mor var i arbeid, og stabilitet hva angikk bosted.

Problemstillingene som ble analysert var følgende:

- I hvor stor grad har familieinntekt betydning for antall års fullført skolegang, og har det betydning når i løpet av oppveksten barn opplever økonomisk deprivasjon?
- I hvor stor grad har familieinntekt betydning for tidspunktet for første fødsel utenfor ekteskap, og har det betydning når i løpet av oppveksten barn opplever økonomisk deprivasjon?

Familiens inntektsnivå øker vanligvis over tid

Analysene viste for det første at gjennomsnittlig familieinntekt øker ganske mye i løpet av barns oppvekst. I hele utvalget var gjennomsnittlig inntekt når barna var mellom 11 og 15 år 40 prosent høyere enn inntekten når de var mellom 0 og 5 år gamle. Likevel var det en god del variasjon. 40 prosent av familiene med inntekt på mindre enn 15.000 dollar mens barna var mellom 0 og 5 år gamle hadde fortsatt like lav inntekt 10 år senere. Samtidig hadde

mer enn en fjerdedel av familiene som opprinnelig hadde like lav inntekt fått en inntekt på mer enn 25.000 dollar i året 10 år senere. Dessuten viste det seg at søsken godt kunne oppleve ulike inntektsnivåer. For nesten halvparten av søsknene varierte gjennomsnittsinntekten i femtenårsperioden med mer enn 5.000 dollar.

Effekten av økt inntekt på fullført skolegang er størst for dem som tjener minst
Effekten av inntekt mellom 0 og 15 år ble modellert på flere ulike måter, med antall års fullført skolegang som utfallsvariabel. Da viste det seg at effekten av økt inntekt på sannsynligheten for å fullføre videregående utdanning var størst for dem som tjente minst. Hvis familiene tjente ganske bra eller bra i utgangspunktet, betydde det lite å øke inntekten ytterligere. For det andre modellerte forfatterne effekten av inntekt på ulike stadier i barns liv, med ellers like modeller som når de estimerte effekten av inntekt i hele perioden mellom 0 og 15 år. Alt i alt viste resultatene at timingen hadde stor betydning. Å øke inntekten tidlig i livet for barn i familier med lav inntekt hang nemlig sammen med en stor økning i antall års fullført skolegang. For eksempel viste en av modellene som ble brukt at hvis man kontrollerer for senere inntekt, vil en gjennomsnittlig inntektsøkning på 10.000 dollar i løpet av de første fem årene gi en økning på 0.8 års fullført skolegang og 2.9 ganger så stor sannsynlighet for å fullføre videregående utdanning. Disse effektene var mye større enn effektene målt når barna var mellom 6 og 10 år eller mellom 11 og 15 år gamle. Ulike modeller ga litt ulike resultater, men alt i alt konkluderer forfatterne med at det var lite evidens for at inntekt etter førskolealder hadde innvirkning på antall års fullført skolegang. Imidlertid kunne høy inntekt når barna var 11 til 15 år ha sammenheng med om barna i neste omgang begynte på et universitet eller en høyskole.

Inntekt predikerte ikke når første barn ble født utenfor ekteskap

Dessuten viste det seg at analyser av inntekt på ulike tidspunkter ikke predikerte når første barn ble født utenfor ekteskap, med unntak av barn med foreldre som hadde høy inntekt før 11 års alder (generelt får barn fra familier med høy inntekt sjeldnere barn utenfor ekteskap).

Konklusjoner

I diskusjonen understreker Duncan et al. at deres resultater stemmer svært godt overens med resultatene fra annen forskning. *For det første* viser de til at familieinntekt ser ut til å ha mye større sammenheng med prestasjons- og evnemål enn med mål på helse og atferd. De fant også at inntekt viste større

sammenheng med antall års fullført skolegang enn med fødsler utenom ekteskap. *For det andre* ser det ut som om familiens økonomi har størst betydning tidlig i barndommen, selv om høy inntekt i ungdomstida har sammenheng med om ungdommen begynner på et universitet eller en høyskole. *For det tredje* ser det så ut som om den estimerte effekten av familieinntekt er større for barn fra lavinntektsfamilier enn for barn fra familier med høy inntekt. Imidlertid ga ikke søskenmodellene særlig nytt, sannsynligvis fordi estimatene var for lite presise.

Forfatterne diskuterer hva som kan være årsaken til at inntekten i førskolealder har spesielt stor betydning for senere skoleprestasjoner. De viser for det første til annen forskning, der det framgår at inntektsfattigdom har en sterk sammenheng med lave ferdigheter i førskolealder. Dette har igjen sammenheng med lave testskårer senere, å stryke til eksamen, å ikke engasjere seg i skolen og droppe ut. Disse sammenhengene består selv når man kontrollerer for kjennetegn ved familien som mors utdanningsnivå, familiestruktur og hvorvidt man lever av offentlige ytelser. Det kan godt tenkes at ferdigheter barn har lært i førskolealderen innvirker på hvordan de mestrer overgangen til skolen. Barn som for eksempel ikke har lært farger, sortering, enkel telling og begreper for vanlige ting stiller dårligere, og skoler har det med å klassifisere barn veldig tidlig.

Bildet ser annerledes ut for atferdsproblemer. Korrelasjonene mellom problematferd i barnehagen og skolen er lavere enn korrelasjonene for akademiske prestasjoner, og problematferd ser ut til å henge sterkere sammen med andre forhold i familien enn prestasjoner gjør. Etter hvert som barn blir eldre betyr også andre kontekstuelle forhold mer, som hva slags venner man har. Så det kan tenkes at barn med moderate atferdsvansker tidlig i skoletiden ikke har slike problemer ved overgangen til ungdomsskolen, mens barn som er litt lite skolemodne når de begynner på skolen har vanskeligere for å hente inn forspranget til de andre elevene (se også Bolger et al. (3.7)). Alt i alt konkluderer Duncan et al. med at deres resultater er i overensstemmelse med en hypotese om at det er viktigst å eliminere alvorlig og varig fattigdom mens barn er små.

Den neste studien er britisk. Den tar utgangspunkt i the National Child Development Study (NCDS), som inkluderte samtlige barn født i Storbritannia i løpet av en enkelt uke i mars 1958. Forfatterne analyserte i hvor stor grad tidlig økonomisk deprivasjon hadde betydning for primært økonomiske, men også noen ikke-økonomiske utfallsmål når barna var blitt henholdsvis 23 og 33 år gamle.

5.3 CHILD DEVELOPMENT AND FAMILY INCOME

Paul Gregg, Susan Harkness og Stephen Machin (1999).

Innhold og framgangsmåte

I denne britiske rapporten analyseres to datasett. Det første er en analyse av tendenser i omfanget av barnefattigdom i Storbritannia, med spesiell vekt på inntektsfordeling og endringer i den relative posisjonen til hushold med og uten barn over tid⁴⁷. Disse analysene anses som mindre relevante for denne rapporten, og tas ikke med her. Det andre datasettet er basert på The National Child Development Study (NCDS), som er en pågående studie av alle som ble født mellom 3. og 9. mars 1958. Utvalget omfattet opprinnelig 6.267 gutter og 6.270 jenter. Disse har foreløpig blitt fulgt opp i 1965, 1969, 1974, 1981 og 1991. De tre første oppfølgningene inkluderte intervjuer med foreldrene om en rekke temaer, som barnas bakgrunn, oppvekstmiljø, helse og utvikling. Etter hvert fylte også barna og lærerne deres ut egne spørreskjemaer. De to siste oppfølgningene består av detaljerte intervjuer med barna selv, som da var henholdsvis 23 og 33 år gamle. På dette grunnlaget har Gregg, Harkness og Machin konstruert modeller for økonomisk og sosial posisjon som en funksjon av barns utvikling under påvirkning av faktorer i oppvekstmiljøet, kjennetegn ved foreldrene og individuelle kjennetegn. Formålet var følgende:

- Karakterisere de unge voksne i forhold til om de hadde vært sosialt og økonomisk deprivert i barndommen.
- Analysere sammenhengen mellom mål på et uheldig utgangspunkt i barndommen og økonomisk og sosial posisjon som unge voksne og hvor sterk denne sammenhengen er.

I regi av NCDS ble det administrert et batteri av tester da barna begynte på skolen som sjuåringer i 1965. Høyere skårer på kognitiv funksjon ble gjennomsnittlig oppnådd av barn som hadde få søsken, foreldre med høyere utdanning, familier med høyere inntekt og mødre som var 20 år eller eldre da de fikk barn første gang. Variasjonen i kognitiv fungering var en bakgrunnsvariabel. Andre bakgrunnsvariable var etnisk tilhørighet, indikatorer på sykdom og atferdsproblemer for barnets del, hvorvidt det var vurdert at barnet trengte spesiell oppfølging på skolen og foreldrenes utdanningsnivå. Bakgrunnsvariablene ble brukt som grunnlag for å modellere en situasjon

---

⁴⁷ Data er hentet fra Family Expenditure Survey for perioden 1968 til 1995/1996.

der disse variablene kunne holdes konstante som grunnlag for analyser av relasjonen mellom erfaringer i barndommen og resultatene som voksne.

Indikatorer på sosial og økonomisk deprivasjon i barndommen var at foreldrene hadde rapportert økonomiske problemer, hvorvidt barnet hadde vært plassert i institusjon i regi av barnevernet, hvorvidt barnets far var arbeidsløs på minst et av tre oppfølgingstidspunkter (1965, 1969 og 1974), og hvorvidt barnet hadde enslig forsørger når som helst fram til 16 års alder. Barnerelaterte indikatorer opp til 16 års alder var om barnet hadde høyt fravær om høsten det siste skoleåret (ut over sykdom), og om barnet hadde vært i kontakt med politiet. Med andre ord antas noen indikatorer å ha med barnets egen atferd å gjøre, mens andre knyttes til foreldrenes atferd eller kjennetegn.

Sammenhenger mellom økonomisk og sosial deprivasjon og dårligere tilpasning ved 23 år

Det viste seg at en sjettedel av familiene rapporterte økonomiske problemer på ett eller flere av de tre tidspunktene. Tallet var 11 prosent i 1969 og 10,5 prosent i 1974. 3,8 prosent hadde vært plassert på institusjon i løpet av oppveksten, 7,4 prosent hadde en far som hadde vært arbeidsløs på minst ett av de tre oppfølgingstidspunktene, hvorav to tredjedeler også hadde økonomiske problemer. Vel en tiendedel hadde enslig forsørger på et eller annet tidspunkt, hvorav halvparten også hadde økonomiske problemer. Rundt en tiendedel av barna hadde høyt fravær fra skolen, og 6,3 prosent hadde hatt kontakt med politiet.

Når utdanningsnivå ble kartlagt ved 23 års alder (1981), viste det seg at de unge voksne som hadde hatt høyt skolefravær eller kontakt med politiet før fylte 16 år var overrepresentert blant dem som ikke hadde spesielle utdanningsmessige kvalifikasjoner. For de unge mennene som helhet gjaldt dette en fjerdedel av utvalget, mens det gjaldt seks av ti med høyt skolefravær og halvparten av dem som hadde vært i kontakt med politiet. Tilsvarende sammenhenger ble funnet hvis de unge mennene hadde vært under omsorg av barnevernet (52 prosent uten spesielle utdanningsmessige kvalifikasjoner), eller var fra fattige familier (46 prosent). Hvis de unge mennene hadde vokst opp i familier med enslige forsørgere, eller familier der fedrene hadde vært arbeidsløse uten at familien også hadde dårlig økonomi, var utdanningsnivået derimot tilsvarende utvalget som helhet. Bildet var like dystert for de unge kvinnene. Gregg, Harkness og Machin konkluderer med at utdanningsnivå ved fylte 23 år har svært sterk sammenheng med sosial og økonomisk deprivasjon i barndommen, selv når man tar

kognitive evner ved sju års alder med i beregningen. Dessuten spiller utdanning en potensielt viktig rolle som forbindelseslinje mellom utvikling i barneårene og økonomisk vellykkethet eller mislykkethet i voksen alder.

Sammenhenger mellom økonomisk og sosial deprivasjon og dårligere tilpasning ved 23 og 33 år

I forfatterens modell analyseres videre økonomiske og sosiale utfallsmål ved både 23 og 33 års alder, så vel som de nevnte indikatorene ved 16 års alder. Økonomisk og sosial deprivasjon kunne da representeres sekvensielt ved hvert alderstrinn, slik at utfallsmålene *både* kunne ses i sammenheng med erfaringer i barndommen og med faktorer som var blitt observert på tidligere tidspunkter i ungdom og ung voksen alder. Dermed blir resultatene for 23-åringene både resultater i seg selv og mellomresultater som kan uttrykke videreføring av økonomisk og sosial deprivasjon. Utfallsmålene som ble spesielt vurdert da deltakerne var 23 år gamle, var timelønn for de som var i arbeid, sannsynligheten for å være i arbeid, hvorvidt de unge mennene hadde vært i fengsel eller forbedringsanstalt etter fylte 16 år, og hvorvidt de unge kvinnene var enslig mor. Da de var 33 år gamle ble bare lønnsnivå og sannsynligheten for å være i arbeid vurdert.

Generelt fant Gregg, Harkness og Machin at det var en tydelig sammenheng mellom sosial og økonomisk deprivasjon i barndommen, slik dette ble målt, og sosiale og økonomiske utfall i ung voksen alder. Det er også tydelig at utdanningsnivå virker som en viktig mediator, ettersom effektstørrelsen vanligvis ble redusert når denne variabelen ble kontrollert for. Likevel opprettholdes en viktig og ofte ganske stor effekt av den opprinnelige deprivasjonen. Resultatene gjelder både for unge menn og unge kvinner.

Kvantitativt var de viktigste effektene av tidlig deprivasjon følgende: 23-åringene som vokste opp i familier med økonomiske problemer hadde høyere arbeidsledighet enn utvalget i sin helhet (ca. 5 prosent høyere for mennene og ca. 9 prosent for kvinnene). 23-åringene som hadde hatt kontakt med politiet eller kriminalomsorg i frihet hadde mye lavere sannsynlighet for å være i arbeid (reduert med 5 prosent for mennene og 13 prosent for kvinnene), og mye høyere sannsynlighet for å ha vært i fengsel eller forbedringsanstalt (for mennene, en økning på 1,6 prosentpoeng) eller være enslig forsørger (for kvinnene, en økning på 4,5 prosentpoeng). Noen av virkningene var også fortsatt til stede ved 33 års alder. Mest slående var at økonomiske problemer i barndommen hadde signifikant sammenheng med dårligere økonomisk situasjon for mennenes del (lavere lønn og høyere sannsynlighet for arbeidsledighet), selv etter at ulikheter i utdanningsnivå var kontrollert for.

Konklusjon: Sosial arv?

Etter hvert hadde deltakerne i NCDS fått egne barn, og datasettet inneholder informasjon om testresultater i matematikk og leseferdigheter til de av kohortmedlemmenes barn som var gamle nok i 1991. I alt gjaldt dette 1.008 barn mellom seks og ni år. Barnas skårer på disse to testene ble sett i sammenheng med om foreldrene hadde vært økonomisk og sosialt deprivert da de selv var barn. Det viste seg da at hvis minst en av foreldrene hadde vært under omsorg, skåret deres barn igjen rundt 15 prosent dårligere enn gjennomsnittet på disse testene. Hadde far vært i kontakt med politiet som ungdom, skåret guttene rundt 10 prosent og jentene rundt 14 prosent dårligere. Forskjellene var ikke like store hvis en av foreldrene hadde hatt høyt skolefravær, hadde vokst opp i en familie med økonomiske problemer, hadde hatt enslig forsørger eller en arbeidsløs far uten at familien hadde hatt økonomiske problemer, men forfatterne påpeker faren for sosial arv (intergenerational spillover).

I likhet med mange andre studier, viser denne britiske kohortstudien at sosial og økonomisk deprivasjon i barndommen har virkninger langt inn i voksen alder. Samtidig går det ikke like dårlig med alle; gjennomsnittstallene og prosentforskjellene skjuler variasjonene innad i dette utvalget av unge menn og unge kvinner. I den neste studien som presenteres her, den klassiske og velkjente Kauaistudien, diskuteres nettopp forhold som fremmer resiliens på tross av et vanskelig utgangspunkt.

5.4 KAUAISTUDIEN. Emmy E. Werner (1989, 1992, 1993)

Innhold og framgangsmåte

Kauai-studien omfatter en multietnisk kohort på 698 barn som ble født på øya Kauai i Hawaiigruppen i 1955. Den startet mens mødrene var gravide, og har fulgt utviklingen etter et knippe biologiske og psykologiske risikofaktorer, stressende livshendelser og beskyttende faktorer i barndommen, ungdomstiden og voksen alder. Barna ble fulgt opp i den første perioden etter fødselen, og senere da de var 2, 10, 18, 32 og 40 år gamle, etter hvert med grundige intervjuer med «hovedpersonene» selv. Hensikten var

- Å dokumentere naturalistisk forløpene til alle svangerskap og utfallet av dem inntil barna ble voksne
- Å vurdere de langsiktige konsekvensene av komplikasjoner etter fødselen og uheldige oppvekstbetingelser i tidlig alder for barnas fysiske, kognitive og psykososiale utvikling

Studien var flerfaglig fra starten, og involverte helsesøstre, leger, sykepleiere, sosialarbeidere, barneleger, lærere og psykologer. Prosjektledere var Emmy Werner og Ruth Smith. Både naturalistiske observasjoner, intervjuer og standardiserte instrumenter ble brukt. Med tillatelse fra foreldrene og senere barna selv fikk forskerne dessuten tilgang til registre fra helse- og utdanningsmyndigheter, og fra sosiale myndigheter. Senere fikk de også tilgang til strafferegistrene og registre fra den lokale familieretten. Dermed er det samlet inn et usedvanlig rikt materiale over lang tid (Werner, 1989).

Betydningen av perinatal stress avtok over tid, og kvaliteten på oppvekstmiljøet betydde mest

Etter hvert som barna ble fulgt fra fødselen til voksen alder merket forskerne seg to tendenser. Den første var at betydningen av perinatal stress ble mindre over tid. Den andre var at utviklingsresultatet av omtrent samtlige biologiske risikofaktorer avhang av kvaliteten på oppvekstmiljøet. Unntakene var særlig utviklingshemninger, alvorlige fysiske handikap, alvorlige lærevansker og kronisk psykisk sykdom.

De fant videre signifikante klasseforskjeller når det gjaldt helsen som voksne til de som hadde opplevd moderat til alvorlig perinatal stress. Dette gjaldt 30 prosent av dem som hadde vokst opp i fattigdom, i motsetning til 10 prosent av dem som hadde vokst opp i middelklassehjem. Av dem som hadde hatt forsinket fysisk utvikling før de var to år gamle og vokst opp i fattigdom, rapporterte en femtedel alvorlige helseproblemer som 32-åringer. Ingen av dem som hadde vokst opp i middelklassehjem rapporterte det samme. Tendensen var den samme for de som hadde et moderat til alvorlig fysisk handikap da de var 10 år gamle.

En tredjedel av kohorten var risikobarn, en tredjedel av disse igjen viste resiliens over tid

Flesteparten av barna i kohorten ble født uten komplikasjoner etter vanlige svangerskap, og vokste opp i gode hjem. Men ca. en tredjedel av spedbarna ble vurdert til å være i risiko fordi de hadde vært utsatt for moderat til alvorlig grad av perinatal stress, var født i fattigdom, ble oppdratt av mødre med liten formell utdanning, og var en del av familier med høyt konfliktnivå, hvor de ble forlatt av en av foreldrene, hvor det forekom skilsmisse, eller hvor en eller begge foreldre var alkoholiserter eller mentalt syke. To tredjedeler av disse risikobarna, som alle hadde vært utsatt for fire eller flere slike risikofaktorer før de var to år gamle, utviklet alvorlige lærevansker eller atferdsproblemer før de var 10 år gamle, eller hadde vært kriminelle, hadde

psykiske problemer eller hadde fått barn før de var 18. Overraskende nok viste det seg at rundt en tredjedel av disse igjen (30 menn og 42 kvinner), eller omtrent 10 prosent av hele kohorten, utviklet seg til å bli kompetente og omsorgsfulle unge voksne. Ingen utviklet alvorlige lærevansker eller atferdsvansker i barndommen eller ungdomstida. De lyktes på skolen, greide hjemmelivet og sitt sosiale liv godt og uttrykte et sterkt ønske om å benytte seg av anledninger som oppsto. Med bare to unntak greide de seg til og med bedre både utdanningsmessig og yrkesmessig enn barn i lavrisikograppa, som hadde vokst opp i mer velstående, trygge og stabile hjem. Disse 72 personene, som ble betegnet som resiliente, har vært spesielt fokusert på i de senere analysene (Werner, 1989). Det er også kjennetegn ved denne gruppa som vil bli diskutert mest i detalj her, slik de ble beskrevet da de var 32 år gamle (Werner, 1992, 1993).

Fem clustre med beskyttende faktorer

En sentral målsetting ved oppfølgingen inn i voksen alder var å dokumentere hvordan en kjede med beskyttende faktorer over tid ga sårbare barn og tenåringer muligheter for å unnsnippe motgangen og oppnå positive resultater som voksne. Werner og Smith fant fem clustre med slike faktorer. Det første omfattet *kjennetegn ved barnas temperament*, som hjalp ham eller henne til å oppnå positive responser fra foreldre, lærere, andre voksne og venner. Det andre omfattet *ferdigheter og verdier som førte til effektiv bruk av de evnene man hadde*, som tro på at motgang kan overvinnes, realistiske utdannings- og yrkesplaner. Det tredje clusteret omfattet *kjennetegn ved foreldrene og foreldrepraksiser som reflekterte kompetanse og fostret selvtilit hos barnet*, som mors utdanningsnivå, regler og rutiner i hjemmet, og, for jenters del, en mor som arbeidet. Det fjerde clusteret omfattet så *støttende voksne som skapte tillit og fungerte som portvakter for framtida*. Dette kunne være besteforeldre, ungdomsledere eller medlemmer av kirkesamfunn. Avslutningsvis var det *muligheter som oppsto i forbindelse med store overganger i livet*, som overgangen fra skole til arbeid, fra det sivile til det militære, eller til å gifte seg og få barn.

Kontinuitet på viktige områder i livene til de som viste resiliens

Forfatterne merket seg en viss kontinuitet i livene til mennene og kvinnene som overvant en rekke vanskeligheter. Deres individuelle personlighet hjalp dem med å velge eller forsterke omgivelser som igjen forsterket og opprettholdt deres aktive, utadrettede væremåte og belønnet dem for den kompetansen de hadde. For eksempel var det en signifikant og positiv

forbindelse mellom et temperamentsmessig lett spedbarn og mulighetene for støtte som var til stede i barneårene. Aktive og sosiale babyer, som verken hadde slitsomme sove- eller spisevaner, utløste mer positive responser fra mødre sine da de var ett år gamle og fra andre omsorgsgivere da de var to år gamle. Positive interaksjoner mellom foreldre og barn hadde igjen sammenheng med større autonomi og sosial modenhet når barna var to år gamle, og med bedre skolefaglig kompetanse når de var ti år gamle. På den tiden hadde disse barna dessuten gjerne et større sosialt nettverk med støttende voksne, både i og utenfor familien.

Det at foreldrene hadde mer utdanning hadde sammenheng med mer positive interaksjoner mellom foreldre og barn i de to første levekårene, og med mer emosjonell støtte til barna i barneårene, selv når familien levde i fattigdom. Det var også en positiv sammenheng mellom foreldrenes utdanningsnivå og barnets skoleprestasjoner ved 10 år, enten direkte eller via barnets helse og fysiske tilstand som spedbarn. Velutdannede foreldre hadde barn med bedre problemløsningsferdigheter og leseferdigheter, men de hadde også friskere barn med færre handikap og mindre fravær fra skolen på grunn av gjentatt og alvorlig sykdom.

Skolefaglig kompetanse ved 10 år var igjen positivt forbundet med tilgangen på hjelp når barna ble tenåringer, både fra lærere, jevnaldrende og andre familiemedlemmer enn foreldrene. Dessuten hadde skolefaglig kompetanse ved 10 år sammenheng med positiv selvfølelse ved 18 år. Positiv selvfølelse og følelse av vellykkethet ved 18 år hadde igjen sammenheng med mindre ubehag og emosjonalitet blant høyrisikomennene ved 32 år, og skapte flere kilder til emosjonell støtte for kvinnene.

Naturlig nok avtok betydningen av foreldrenes oppdragelsespraksiser og kildene til støtte i barndomshjemmet over tid, og hadde mindre direkte betydning for de unge voksne enn deres egen kompetanse, grad av selvfølelse og mestring. Mange av høyrisikoungdommene forlot også både hjemstedet og øya etter endt skolegang, og fant seg nye miljøer (Werner, 1992).

De unge voksne hadde samtidig et vedvarende behov for å distansere seg fra foreldre og søsken, hvis vedvarende familieproblemer og emosjonelle problemer truet med å oppsluke dem. Balansegangen mellom å utvikle gode relasjoner og tilknytning til partnere og oppløsningen av tidligere familieband som vekket smertefulle minner, hadde sin pris for deres voksne liv. Blant noen av mennene i denne gruppa var det en viss motstand mot å forplikte seg til langvarige forhold. Rundt halvparten av dem betalte en pris med stressrelaterte helseproblemer som migrene og ryggplager, og

mellommenneskelige relasjoner kunne også være kjennetegnet av en viss distanse. Med andre ord kunne det se ut som om resiliens har sin pris, noe også andre forfattere diskuterer (f.eks. Luthar, 1993).

Også individer med belastninger som ungdom kunne fungere bra som unge voksne

28 kvinner i kohorten fikk barn som tenåringer. Alt i alt hadde deres situasjon blitt vesentlig bedre da de var 32. For eksempel hadde mer enn halvparten fått fullført skolegangen sin, og de var stort sett i arbeid. Denne utviklingen skjøt fart når deres egne barn begynte på skolen. Utviklingen av deres personlige ressurser, kompetanse og motivasjon, støtte fra slekt og venner og et stabilt ekteskap bidro til positive forandringer i disse unge kvinnenes livsløp.

103 av guttene i denne fødselskohorten begikk kriminelle handlinger som tenåringer. Flertallet av dem, nemlig tre fjerdedeler av guttene og 90 prosent av jentene, ble ikke arrestert flere ganger etter at de ble voksne. Det gjaldt særlig dem med bare en eller to kriminelle handlinger før fylte 18 år. Det å ha en intakt familie i barndommen, og særlig i ungdomstida, fungerte som en beskyttende faktor. Dessuten hadde besteforeldre og andre i familien aktivisert seg sterkere i rehabiliteringsprosessen deres. Fosterhjemplussing hadde derimot ikke vært spesielt effektivt. Derimot var det en liten gruppe som fortsatte med kriminell atferd etter at de var blitt voksne. De hadde gjennomsnittlig vært arrestert fire eller flere ganger, hadde påbegynt en kriminell karriere tidlig i tenårene, og hadde vært vurdert som «vanskelige» av foreldre og lærere også når de var 10 år gamle.

70 personer i kohorten hadde alvorlige, psykiske problemer som tenåringer. Bare en minoritet av disse trengte fortsatt psykiatrisk behandling da de var 32 år gamle, selv om et fåtall faktisk hadde fått hjelp mens de var ungdommer. Imidlertid hadde flere menn enn kvinner vanskeligheter med å finne seg jobb, og flere av dem var skilt, betalte ikke bidrag, og hadde registrerte, kriminelle aktiviteter. En av fem menn og en av tre kvinner med psykiske problemer hadde fått hjelp ved å konvertere til karismatiske bevegelser, for eksempel Jehovas vitner. Men den beste støtten var en stabil ektefelle eller nær venn. Generelt var også prognosen bedre for ungdom med internaliserende problemer enn for antisosial ungdom. Det gikk imidlertid vedvarende dårlig med en av seks i denne undergruppa, og det gjaldt særlig dem som hadde problemer på flere områder fra tidlig av (Werner, 1993).

De beskyttende faktorene var ulike for jenter og gutter

Generelt var det dessuten tydelige kjønnsforskjeller når det gjaldt hvilke beskyttende faktorer som hadde størst betydning. Individuelle, beskyttende faktorer hadde større betydning for utfallet for kvinnene i høyrisikograppa, mens ytre kilder til støtte hadde større betydning for mennene. I spedbarnstida predikerte for eksempel mors utdanningsnivå, positiv interaksjon mellom mor og barn ved 2 år og familiestabilitet vellykket tilpasning som voksen bedre for menn enn for kvinner. Derimot predikerte atferden som ett og to år vellykket tilpasning som voksen bedre for kvinner enn for menn. I barneårene predikerte tilsvarende følelsesmessig støtte fra familien mellom 2 og 10 års alder og antallet støttende voksne utenom familien menns tilpasning bedre enn kvinners. For kvinnenes del var derimot problemløsende evner ved 10 år og en mor med videregående utdanning og eget arbeid viktigere. Den samme tendensen var til stede når ungdommene var blitt 18 år gamle. Da viste det seg at det å ha en lærer som veileder eller rollemodell og det å ha regelmessige plikter hjemme predikerte et positivt utfall bedre for mennene enn for kvinnene. For kvinnenes del var det positiv selvfølelse, indre kontrollplassering og realistiske utdannings- og yrkesplaner som var mer utslagsgivende (Werner, 1993).

Også kontinuitet når de resiliente ungdommene var blitt 40 år gamle

I 1995 ble omtrent 95 prosent av kohorten fulgt opp enda en gang, da de var 40 år gamle. Hovedfunnene fra 32-årsoppfølgingen ble replisert også da⁴⁸, slik disse formidles av Marianne Cederblad (2004). Ved 40-årsalderen hadde de fleste resiliente mennene og kvinnene bra arbeid og stabile ekteskap. Tre fjerdedeler av dem var fornøyde med begge deler. De hadde gjennomsnittlig 2.6 barn, og ni tiendedeler var fornøyde med relasjonen til dem. 63 prosent av mennene og 70 prosent av kvinnene var også fornøyde med relasjonen til sine aldrende foreldre, selv om tre av ti mente at foreldrenes psykiske og somatiske sykdommer var en belastning. De fleste hadde en gjensidig støttende relasjon til sine søsken, og tre fjerdedeler av mennene og

---

⁴⁸ Werner, E. E. & Smith, R. S. (2001). *Journeys from childhood to midlife. Risk, resilience and recovery.* Ithaca and London: Cornell University Press. De tidlige bøkene, av samme forfattere, er: *Kauai's children come of age.* Honolulu: University of Hawaii Press (1977). *Vulnerable but invincible: A longitudinal study of resilient children and youth.* New York: McGraw Hill (1982). *Overcoming the odds.* Ithaca: Cornell University Press (1992). Dessuten: Werner, E. E., Bierman, J. M. & French, F. E. (1971). *The children of Kauai: A longitudinal study from the prenatal period to age ten.* Honolulu: University of Hawaii Press.

60 prosent av kvinnene anså ektefellen som sin beste venn. Da de var 40 år gamle, poengterte de resiliente personene at de hadde stor tillit til egen problemløsningsevne og evne til å styre sine egne liv. Mange søkte støtte i religion. Når de skulle beskrive sine sterke sider framhevet både menn og kvinner seg selv som omsorgsfulle, sosiale, optimistiske, humoristiske, gode planleggere, gode problemløsere, hardt arbeidende og kreative.

Det ble gjennomført diskriminantanalyser for å finne prediktorer for henholdsvis psykososiale problemer og god tilpasning ved 40-årsalderen. Begge sett med prediktorer var ulike for menn og kvinner. De viktigste stressfaktorene for psykososiale problemer blant menn var antallet negative livshendelser de første 10 leveårene, behov for spesialpedagogiske tiltak i 10-årsalderen, far med alkoholmisbruk og/eller psykisk sykdom, eget misbruk mellom 18 og 40 års alder og antallet negative livshendelser mellom 30 og 40-årsalderen. For kvinnene var de viktigste stressfaktorene alvorlig sykdom eller ulykke før 2 år, at søsken døde før 10 år, behov for psykiatrisk behandling ved 10-årsalderen, far med alkoholproblemer eller psykisk sykdom i tenårene, konfliktfylt relasjon til mor og gjentatt egen sykkelighet i tenårene. (Cederblad, 2004).

De viktigste faktorene som skilte mellom god og dårlig tilpasning for menn i 40-årsalderen var: At mor ikke var for ung ved fødselen, at mor hadde god evne til å forholde seg til spedbarnet, gode sosiale evner og god helse ved 2 år, tilstrekkelig tilgang på følelsesmessig støtte mellom 2 og 10 år, ikke for mange voksne og barn i hjemmet ved 10 år, positiv holdning til skolen, realistiske utdannings- og yrkesplaner og et rimelig aktivitetsnivå ved 18 år. For kvinner var de viktigste faktorene god kognitiv utvikling, sosial modenhet og kroppsutvikling ved 2 år, gode sosiale ferdigheter og en god relasjon til moren ved 2 år, følelsesmessig støtte og stimulans til utdanning mellom 2 og 10 år, antallet tilgjengelige voksne omsorgspersoner ved 10 år, intelligens ved 10 år og holdning til skolen og grad av realisme i utdannings- og yrkesplaner ved 18 år. Antall personer som kunne gi følelsesmessig støtte mellom 32 og 40 år hadde også betydning. Diskriminantanalysen identifiserte 84 prosent av mennene og 83 prosent av kvinnene med god tilpasning korrekt (Cederblad, 2004).

Konklusjoner

Den resiliente gruppa i Kauai-studien var, som nevnt, utsatt for fire eller flere risikofaktorer før 2 års alder. Det samme var den gruppa som fikk til dels store tilpasningsproblemer i barnedommen og ungdomstida. De barna som hadde klart seg bra, var dels noe mindre risikoutsatt innenfor denne

rammen enn de barna som fikk problemer. Dels hadde de også flere kompensatoriske egenskaper selv, eller flere kompensatoriske faktorer i personer og miljø som omga dem (Cederblad, 2004).

Etter mitt syn har Kauai-studiens store verdi sammenheng med to ting, uavhengig av at den resiliente og den ikke-resiliente gruppen med risikobarn ikke var helt sammenliknbare. For det første var studien med på å skifte fokuset fra risiko til resiliens og derved positiv utvikling på tross av motgang i forskningen om barn og unges utvikling. Som Ann Masten (2001) påpeker, er det ikke lenger tilstrekkelig å regne med at resiliente individer har helt spesielle egenskaper. Snarere dreier resiliens seg om styrking av allmennmenneskelige tilpasningsstrategier, i samspill med utviklingsstøttende og utviklingsstyrkende forhold barns oppvekstmiljø. Begge deler eksemplifiseres i Kauai-studien. Derfor er den også viktig for denne rapportens formål selv om effekten av en oppvekst i fattigdom ikke er studert spesielt. For det andre får den lange oppfølgingstiden fram hvordan god og dårlig fungering også vil skifte over tid. Problemer i barndom og ungdom behøver ikke føre til et utilfredsstillende voksenliv, og alle problemer har ikke like stor betydning for hvordan det går senere. Det er heller ikke for sent å snu på flisa etter at man har blitt voksen.

Den neste studien som presenteres dreier seg også om resiliens. Resultatene som presenteres inngår i en større, longitudinell studie av barn og unge om betingelser for vellykket tilpasning. Utgangspunktet var utviklingen av mål på kompetanse blant skolebarn, som igjen førte til en interesse for å forstå forbindelseslinjene mellom kompetanse, problemer, individuell fungering og en rekke individuelle kjennetegn så vel som kjennetegn ved familien i et normalutvalg (Masten & Powell, 2003).

5.5 «PROJECT COMPETENCE STUDY OF RESILIENCE»

Anne S. Masten, Jon J. Hubbard, Scott D. Gest, Auke Tellegen, Norman Garnezy og Marylouise Ramirez (1999)

Innhold og framgangsmåte

I denne undersøkelsen ble positive resultater i sen ungdomstid analysert i sammenheng med motgang over tid, tidligere kompetanse og psykososiale ressurser, med sikte på å undersøke fenomenet resiliens. Dette prosjektet er en del av den utviklingspsykopatologiske forskningstradisjonen, hvor det ikke har vært vanlig å studere effektene av fattigdom spesielt. Snarere anses fattigdom som en risikofaktor på linje med andre, om enn en sterk en

(Luthar, 1999). Dermed blir effekter av fattigdom viktig å studere på linje med studier av andre risikofaktorer, som fødselsskader, foreldrenes psykopatologi, sosial deprivasjon og tap av personer som betyr mye for en. Masten et al. påpeker imidlertid at det inntil for ti år siden hadde vært mindre vanlig å gjennomføre prospektive studier som så flere indikatorer på tilpasning og kumulativ eksponering for risiko i sammenheng med flere indikatorer på ressurser eller beskyttende faktorer. Spesielt hadde det vært gjennomført få studier som gikk over lang tid.

205 barn mellom 8 og 12 år (114 jenter, 91 gutter, knapt tre av ti barn fra etniske minoriteter) og deres familier ble rekruttert da de gikk i barneskolen og fulgt i 10 år framover. Familiene varierte når det gjaldt SES og familiestruktur, og var representative for sitt område på det tidspunktet forskningen ble gjennomført. Data ble samlet inn på tre tidspunkter. Forskerne brukte ulike metoder og samlet data fra flere informantgrupper for å vurdere hvordan kompetanse på tre viktige områder utvikler seg fra barndommen og i løpet av ungdomstida. De tre områdene var skoleprestasjoner, atferd og sosial kompetanse i forhold til jevnaldrende, målt med anerkjente, validerte måleinstrumenter. Dessuten ble ungdommens psykologiske velbefinnende, definert som selvfølelse, grad av psykologiske problemer og positiv og negativ emosjonalitet målt ved den siste datainnsamlingen. Videre ble kvaliteten på foreldrenes omsorgsutøvelse målt ved hjelp av et strukturert spørreskjema. Til sammen ga dette mål på kompetanse, problemer og ressurser. Analysene var dels på variabelnivå og dels på personnivå, av grupper av individer. Gruppene ble kategorisert ut fra om de skåret lavt, middels eller høyt på henholdsvis kompetanse og motgang. Følgende hypoteser ble testet:

- Hva slags forbindelseslinjer er det mellom kompetanse og et sett prediktorer som inkluderer motgang (adversity) og to potensielle kompenenserende eller beskyttende variable: IQ og foreldrenes omsorgsutøvelse? For eksempel var det forventet at IQ ville moderere forholdet mellom problembelastning og atferdsvansker. Det var videre forventet at god omsorg ville være positivt forbundet med høy kompetanse, og at endringer i foreldrepraksis over tid ville predikere endringer i kompetanse.
- Det var forventet at individer i den resiliente gruppa (med høy kompetanse og mye motgang) ville ha flere ressurser (høy IQ, bedre foreldreomsorg) enn deres mistilpassede jevnaldrende (med lav kompetanse og mye motgang). Det var også forutsatt at resiliente individer ville være mer intelligente enn sine kompetente jevnaldrende (høy kompetanse, men lite motgang).

Korrelasjonsanalyser indikerte at kompetanse i barndommen og ungdomstida generelt er relatert til flere ressurser og mindre motgang. Som forventet hadde også problembelastning (adversity) i barndommen og ungdomstida sammenheng med omfanget av ressurser i familien. Korrelasjonene indikerte også betydelig kontinuitet over tid når det gjaldt ressurser, kompetanse og problembelastning.

Skoleprestasjoner ble predikert av SES og IQ

Hierarkiske, multiple regresjonsanalyser viste for det første at skoleprestasjoner ble predikert av SES og IQ. Disse to variablene bidro unikt til variansen i svarene ved siste datainnsamling, IQ mer enn SES. Nærmere analyser ut fra etnisk tilhørighet viste at SES var en signifikant prediktor for skoleprestasjoner blant hvit ungdom, men ikke for ungdom fra etniske minoriteter. Sosial kompetanse i forhold til jevnaldrende ble også predikert av IQ og SES, men her var det bare IQ som beholdt sin status som unik prediktor.

Atferd ble predikert av kjønn (guttene oppførte seg dårligere enn jentene), SES, IQ og kvaliteten på foreldrenes omsorgsutøvelse. Etter at alt annet var kontrollert for gjensto bare kvaliteten på omsorgsutøvelsen i interaksjon med problembelastning.

I tillegg ble det gjennomført hierarkiske regresjonsanalyser for å undersøke longitudinelle effekter. Her ble kompetanseindikatorne ved første datainnsamling brukt som referanse, slik at det som senere ble målt var endringer i forhold til dette. Da viste det seg at skoleprestasjoner ved siste datainnsamling ble predikert av skårene på referansetidspunktet, SES, IQ som barn og ungdom og foreldrenes oppdragelsespraksiser i forhold til ungdommen. Verken prestasjoner eller IQ som barn bidro imidlertid selvstendig når andre kriterier ble kontrollert for. Det så heller ut som om tidligere IQ primært var relatert til senere prestasjoner på grunn av kontinuitet i IQ.

Sosial kompetanse og atferdsproblemer i ungdomstida ble predikert av kjønn og kvaliteten på foreldrenes omsorgsutøvelse

Når tidlig sosial kompetanse i forhold til jevnaldrende i barndommen ble kontrollert for, ble sosial kompetanse i ungdomstida predikert av kjønn, SES, foreldreskap i barndommen og ungdommen, men igjen mistet SES sin betydning når foreldrenes oppdragelsespraksiser ble lagt til. Kjønnseffekten reflekterte en positiv forandring for guttenes del og en negativ forandring for jentenes del.

Atferdsproblemer var det kompetanseområdet som viste størst kontinuitet over tid. Både IQ og foreldreskap i ungdomstida bidro signifikant til variansen ved siste datainnsamling. Interaksjonen mellom belastninger i barndommen og IQ i barndommen, som også var en signifikant prediktor ved første datainnsamling, bidro fortsatt. Over tid ble forskjellen større mellom ungdom med høy og lav IQ som også var utsatt for mange belastninger. Igjen viste analysene delt varians mellom IQ og foreldreskap, men svakere enn for de to andre kompetansemålene. De eneste unike prediktorene var atferd som barn og kvaliteten på foreldrenes omsorgsutøvelse i forhold til ungdommen.

Konklusjonene på de variabelbaserte analysene var derfor at antagelsen holdt stikk om betydningen av IQ og foreldrepraksiser som ressurser for utviklingen av kompetanse, og som beskyttende faktorer når det gjelder utviklingen av prososial atferd i en kontekst preget av mange belastninger. SES spilte bare en selvstendig rolle når det gjaldt skoleprestasjoner. Dette svarer til Duncan og Brooks-Gunns (1997) resultater.

Forskjeller og likheter mellom resilient, kompetent og mistilpasset ungdom

De personorienterte analysene tok utgangspunkt i en forståelse av resiliens som uttrykk for tilstrekkelig kompetanse på flere områder på tross av en historie med mange belastninger. Dermed sammenliknet også Masten et al. grupper med individer, som tidligere nevnt kalt resiliente, kompetente og mistilpassede. Gruppene ble identifisert på grunnlag av apriori bestemte cut-off skårer. Disse resulterte i 43 resiliente, 29 kompetente og 32 mistilpassede ungdommer. Jentene var i flertall i de to første gruppene, mens det var omtrent like mange gutter og jenter blant de mistilpassede. Imidlertid skåret de mistilpassede guttene generelt dårligere enn jentene. I tråd med rasjonalen for inndelingen i disse gruppene viste det seg at den resiliente og mistilpassede gruppen ikke var forskjellige fra hverandre når det gjaldt belastninger i barndommen eller ungdomstida, mens den resiliente og kompetente gruppa ikke var forskjellige når det gjaldt kompetanse i ungdomstida. Selv om kompetanse i barndommen ikke ble brukt som kriterium, viste det seg også at de resiliente og kompetente ungdommene generelt også hadde vært kompetente 10 år tidligere. De resiliente og kompetente ungdommene hadde generelt ganske høy IQ, mens de mistilpassede generelt hadde ganske lav IQ.

Videre analyser viste at de resiliente ungdommene generelt liknet de kompetente mer enn de mistilpassede når det gjaldt psykologisk fungering. Det var ikke signifikante forskjeller mellom gruppene når det gjaldt generell

emosjonell tilstand (målt ved negativt og positivt stemningsleie). Men mistilpasset ungdom hadde lavere selvfølelse og mer negative emosjoner enn de andre, og vesentlig høyere reaktivitet i forhold til stress. Det viste seg også at resiliente jenter (men ikke gutter) rapporterte signifikant mer positive følelser enn kompetente jenter, med de mistilpassede innimellom. Videre analyserte Masten et al. forskjeller mellom sammenliknbare grupper som ble avgrenset på grunnlag av belastninger og kompetanse i barndommen. Resultatene var slående like resultatene for ungdom. Den gruppa som var mistilpasset i barndommen hadde vesentlig mindre psykologiske ressurser enn de to andre gruppene. Som ungdom hadde de opprinnelig kompetente og resiliente barna det langt bedre rent generelt enn de opprinnelig mistilpassede.

Analyser som integrerte den variabelbaserte og den personorienterte tilnærmingen viste at det var kombinasjonen av store belastninger og få ressurser som skapte kompetanseproblemer, snarere enn belastninger eller manglende ressurser i seg selv. Hvis oppvekstmiljøet var godt, utviklet barn med få ressurser kompetanse mye på samme måter som barn med mange ressurser. Men hvis omgivelsene var belastende, utviklet barn med mange ressurser kompetanse mye på linje med barn som ikke hadde opplevd mye motgang.

Konklusjoner

Masten et al. trekker fire viktige konklusjoner: At utviklingen av kompetanse er relatert til psykososiale ressurser, at det er mindre vanlig at barn som vokser opp med mange belastninger har gode ressurser, at barn stort sett utvikler seg til kompetent ungdom hvis det finnes rimelige gode ressurser, selv innen en kontekst med kroniske og alvorlige belastninger, og at mistilpasset ungdom har en tendens til å reagere mye og raskt på stress og ha en historie med belastninger, få ressurser og mer omfattende kompetanseproblemer. Disse resultatene er i tråd med annen forskning som understreker at gode foreldre og gode kognitive ferdigheter generelt medvirker til positiv utvikling, men at slike ressurser er spesielt viktige for å hankses med alvorlige og kroniske belastninger. Resultatene var også konsistente med sammenhengene annen forskning har vist mellom SES og generell kompetanse, særlig skoleprestasjoner blant hvit ungdom, og betydningen av barns IQ, kvaliteten av foreldrenes omsorgsutøvelse og eksponering for belastninger som mediatorer.

Forfatterne trekker fram en del begrensninger ved studien. For det første ga lange intervaller mellom hver datainnsamling og bredspektrede

kompetansekriterier grunnlaget for et sammensatt bilde, men gjorde det umulig å studere underliggende prosesser nærmere. For det andre var det ikke mulig å undersøke kovariansen mellom kompetanse og resiliens nærmere. Videre var data om belastninger retrospektive, av og til over lang tid, selv om data ble samlet inn prospektivt. Dessuten var bare ungdommen og foreldrene informanter ved de siste datainnsamlingene, mens bruk av flere informanter som lærere og jevnaldrende kunne gitt andre resultater. Utvalgsstørrelsen var dessuten for liten for en del analyser. Det var heller ikke muligheter for å analysere de mest ekstreme undergruppene nærmere. Avslutningsvis var det mye som ikke var med, og selv om Masten et al. fant mange signifikante sammenhenger forble mye av variansen uforklart. Ting som kunne vært med er individuelle personlighetsforskjeller eller regulering av oppmerksomhet, og ressurser i nabolaget. For videre forskning anbefaler forfatterne særlig nærmere spesifisering av IQ og kvaliteten på foreldrenes omsorgsutøvelse på måter som gjør det mulig å finne ut om ulike komponenter av disse fenomenene betyr ulike ting for ulike kompetansedomener eller for tilpasning til ulike miljøer.

I den siste studien som presenteres i dette kapitlet ønsket altså forfatterne å få fram kjennetegn ved unge voksne som hadde utviklet seg positivt på flere funksjonsområder, selv om de var blitt vanskeligjett eller mishandlet som barn. Følgelig er heller ikke de spesielt opptatt av virkninger av fattigdom, og bruker en så vidt grov inntektsindikator som sosial klasse som bakgrunnsvariabel. Studien har det felles med den forrige at den knytter resiliens til flere og ikke bare ett funksjonsområde, men er annerledes enn den forrige fordi den fokuserer på fravær av negative utfall i stedet for på kompetanse.

5.6 RESILIENCE AMONG ABUSED AND NEGLECTED CHILDREN GROWN UP Jean Marie McGloin & Cathy S. Widom (2001)

Innhold og framgangsmåte

I denne studien ønsket forfatterne å operasjonalisere resiliens på tvers av en rekke funksjonsområder og tidspunkter, i forhold til barn som hadde vært utsatt for mishandling eller omsorgssvikt. Bekreftede tilfeller mellom 1967 og 1971 (n=676) ble matchet med en kontrollgruppe (n=520) på kjønn, alder, etnisk tilhørighet og sosial klasse⁴⁹ da de var mellom 0 og 11 år gamle,

---

⁴⁹ Kategorisert etter Hollingsheads skala.

og fulgt opp prospektivt til de var blitt unge voksne. Det var like mange jenter og gutter. Utgangspunktet var at mesteparten av litteraturen om barn som har vært utsatt for mishandling og omsorgssvikt dokumenterer de negative konsekvensene, mens vi vet relativt lite om de som utvikler få eller ingen problemer. Og enda mindre vet vi om resiliens blant ofre for mishandling og omsorgssvikt etter at de er blitt voksne.

McGloin og Widom argumenterer som nevnt for å operasjonalisere resiliens på tvers av funksjonsområder, som også flere andre forskere har gjort når virkningene av mishandling og omsorgssvikt har vært studert. Det er uhensiktsmessig å konsentrere seg om ett enkelt utfall, ettersom man vanligvis finner flere problemer som påvirker hverandre gjensidig. Dessuten ville det være misvisende å for eksempel hevde at et offer for mishandling eller omsorgssvikt er resilient hvis han eller hun ikke har en psykiatrisk diagnose, hvis vedkommende samtidig har et rusproblem. Måten resiliens operasjonaliseres på bør også gjøre det mulig å fange inn utviklingens dynamiske natur. Derfor trengs det også en tidsdimensjon, et «snapshot» på ett bestemt tidspunkt er ikke tilstrekkelig. Områdene forfatterne valgte var tilknytning til arbeidslivet, hjemløshet, utdanningsnivå, sosiale aktiviteter, psykisk sykdom, rusmiddelmisbruk og to områder knyttet til kriminell aktivitet: om man hadde vært arrestert, og selvrapportert voldelighet. Alle områdene egnet seg til å ivareta tidsdimensjonen. McGloin og Widom brukte en rekke standardiserte mål, fikk innsyn i offentlige registre, og intervjuet deltakerne grundig ved flere anledninger.

Forfatterne bestemte seg også for å sette terskelen for resiliens ganske høyt, det vil si at personene fungerte bra på minimum seks av de åtte områdene. Dermed kunne de komme til å ekskludere mange av dem som var i risikoutvalget. På den andre siden kunne de være ganske sikre på at de som tilfredsstilte de ganske strenge kriteriene virkelig var ganske annerledes enn de mindre resiliente individene.

Studien hadde tre formål:

- Å finne ut hvorvidt det var noen blant utvalget av mishandlete og vanskjøttede barn som demonstrerte resiliens.
- Å finne ut i hvor stor grad mishandlete eller vanskjøttede personer i dette utvalget tilfredsstilte kriteriene for suksess på flere av funksjonsområdene.
- Å bestemme omfanget av resiliens blant personene i utvalget etter at de var blitt voksne.

Signifikante forskjeller i funksjonsnivå mellom risikograppa og kontroll-gruppa

Stort sett ble forskjellene mellom risikogruppen og de matchede kontrollene analysert ved hjelp av chi-square. Det var signifikante forskjeller mellom gruppene på seks av de åtte områdene som til sammen utgjorde operasjonaliseringen av resiliens. Forskjellen var ikke signifikant når det gjaldt sosial aktivitet og misbruk av rusmidler. Flest i begge grupper skåret positivt på at de aldri hadde vært hjemløse, henholdsvis tre fjerdedeler i risikograppa og knapt 90 prosent av kontrollene. Færrest i begge grupper skåret positivt på at de hadde lyktes i jobbsammenheng, i den forstand at de ikke hadde skiftet eller sagt opp jobben ofte, blitt sagt opp, eller vært arbeidsledig flere måneder i løpet av de siste fem årene. En av fem i risikograppa skåret positivt her, i motsetning til en av tre blant kontrollene. Ellers varierte andelen positive skårer mellom knapt fire av ti og to tredjedeler i risikograppa og mellom vel fire av ti og vel tre fjerdedeler blant kontrollene. Forfatterne påpeker at en årsak til at forskjellene ikke ble større når det gjaldt jobb og rusmisbruk, kan være at kontrollgruppa var matchet med risikograppa bortsett fra det å være utsatt for mishandling eller omsorgssvikt. Dermed var det også i kontrollgruppa en overrepresentasjon av personer fra lavere sosiale lag.

Når analysene ble gjentatt separat for menn og kvinner, fulgte resultatene det samme mønsteret som når gruppene ble analysert samlet. Imidlertid var det flere kvinner enn menn som fikk positive skårer, i begge gruppene. Det var signifikant mer sannsynlig at menn i kontrollgruppen skåret positivt på de samme seks områdene, og at kvinner i kontrollgruppen skåret positivt på sju av områdene. For kvinnenes del var forskjellen signifikant mellom gruppene også når det gjaldt rusmisbruk.

Flere fra kontrollgruppa enn risikograppa skåret positivt på de ulike funksjonsområdene

Neste ledd i analysen var antall områder deltakerne skåret positivt på. Også her var det signifikante forskjeller mellom de to gruppene. Flere i risikograppa som skåret positivt på få områder, mens flere i kontrollgruppa skåret positivt på mange områder. Også her var det kjønnsforskjeller. Det viste seg dessuten at mishandlete og vanskjøttede menn skåret positivt på færrest områder, mens kvinner blant kontrollene skåret positivt på flest områder. I tillegg var det signifikante hovedeffekter for gruppene, ettersom kvinner skåret positivt på flere områder enn menn, og kontrollgruppen skåret positivt på flere områder enn risikogruppen. McGloin & Widom undersøkte også om

kjønnsforskjellene kunne skyldes de to områdene som hadde med kriminalitet å gjøre, ettersom menn generelt gjør flere kriminelle handlinger enn kvinner. Kjønnsforskjellene bestod imidlertid også når disse områdene ble tatt ut.

Mellom en femtedel og en fjerdedel fra risikogruppa viste resiliens

Som nevnt var kriteriet for å bli karakterisert som resilient at man skåret positivt på minimum seks av åtte områder. Faktisk var 22 prosent av risikogruppen resilient etter dette kriteriet, mens 41 prosent av kontrollene var det. Det var også flere kvinner blant de resiliente, i begge grupper, og forskjellen mellom kvinner fra risikogruppen og menn fra kontrollgruppen var ikke på mer enn 6 prosent.

McGloin & Widom mener at resultatene støtter deres måte å operasjonalisere resiliens på. Det var variasjon mellom risikogruppen og de matchede kontrollene i andelen som skåret positivt på de åtte områdene, stort sett i predikert retning. Likeledes kom omtrent halvparten av kvinnene og omtrent en tredjedel av mennene i kontrollgruppen ut som resiliente, hvilket må anses som bra i og med at kontrollgruppen også var skjevt fordelt sosioøkonomisk.

Konklusjoner

Resultatene viser også at det en ganske stor gruppe blant barn som utsettes for mishandling og omsorgssvikt kan komme godt ut over tid, på flere områder. Selv om kriteriene for resiliens var ganske strenge, ble de oppfylt av 22 prosent av risikogruppa. Det trengs imidlertid mer forskning for å avklare mekanismene som differensierer denne gruppa fra de som ikke er resiliente, ettersom denne studien primært har fokusert på forskjeller mellom risikogruppa og de matchede kontrollene.

Forfatterne diskuterer kjønnsforskjellene spesielt. Disse forskjellene kunne ikke tilskrives ulike typer mishandling, for eksempel at flere kvinner enn menn var blitt seksuelt misbrukt, ettersom dette ble kontrollert for. Snarere fant de at seksuelt misbruk og vanskjøtsel var signifikante, negative prediktorer for resiliens, mens fysisk mishandling ikke var det. De hadde ikke data til å kontrollere for intensitet og varighet av mishandlingserfaringene, som også kan ha betydning. Imidlertid var utvalgsriteriet at sakene var bekreftet i det amerikanske rettssystemet slik dette fungerte på slutten av 1960-tallet og begynnelsen av 1970-tallet, hvilket i hvert fall tilsier en tilstrekkelig alvorlig enkeltepisode. Det kan også tenkes at menn generelt er mer sårbare enn kvinner.

McGloin & Widom påpeker at de ikke kan vite om individene i deres risikogruppe faktisk hadde vært eksponert for samme risikonivåer, noe Luthar, Cicchetti og Becker (2000) mener kan være et problem fordi risiko som uavhengig variabel ofte er utilstrekkelig operasjonalisert. I denne studien vet man som nevnt ikke hvor alvorlig eller langvarig mishandlingen eller vanskjøtselen var, hvordan risikogruppen forholdt seg til den mens de var barn, eller hvordan familien og lokalsamfunnet forholdt seg til det som skjedde. Dessuten vet man ikke hvilke andre risikofaktorer denne gruppen hadde vært eksponert for.

Videre kunne de ha kommet lenger i operasjonaliseringen av den avhengige variabelen sin; resiliens. De ønsket å ivareta et behov for å dekke mange funksjonsområder over tid, men greide ikke å være så grundige som de kunne ønsket langs noen av disse dimensjonene. Området for sosial aktivitet, som var det eneste området hvor det ikke var signifikante forskjeller mellom gruppene både for menns og kvinners del, gjaldt for eksempel bare det siste året. Dessuten kunne det teoretisk tenkes flere funksjonsområder, eventuelt målt på andre måter. Avslutningsvis har de ikke, som tidligere nevnt, undersøkt mekanismene som skiller de resiliente personene i risikogruppen fra resten av denne gruppen, og kan ikke være sikre på om svaret ligger i ulik eksponering både da og senere, ulike erfaringer på andre livsområder og på andre tidspunkter, eller begge deler.

Barn og unge som aktører i fattigdomsforskningen?

Spørsmålene jeg diskuterer her dreier seg om barn og unges posisjon i fattigdomsforskningen, og på hvilke måter forskningen får fram barn og unge som aktører i forståelsen og håndteringen av sin egen situasjon. Disse to spørsmålene henger delvis sammen, ettersom barn og unges posisjon i forskningen vil påvirke forskningens resultater. Samtidig er det ikke fullstendig sammenheng, fordi også forskning som objektgjør barn og unge kan få fram viktig kunnskap om deres livssituasjon. Jeg har valgt å diskutere disse spørsmålene ut fra fire distinksjoner: Mellom barn og unge som «utfallsmål», informanter, subjekter og aktører⁵⁰. Disse distinksjonene uttrykker ulike former for medvirkning fra barn og unge, i samspill med ulike måter å posisjonere dem på fra forskerne.

---

⁵⁰ Jeg vil takke kollegaene Kristinn Hegna og Ingrid Smette i gruppe for ungdomsforskning for inspirasjon til refleksjoner over distinksjonen mellom barn og unge som subjekter og aktører.

Barn og unge som «utfallsmål»

Samtlige studier som er presentert i denne rapporten bruker på en eller annen måte barn og unge som «utfallsmål». Dette er mest eksplisitt i forskningen om effekter av fattigdom eller økonomisk knapphet. Hensikten med denne forskningen er nettopp å studere variasjoner og mønstre i barn og unges tilpasning, som enten direkte eller indirekte kan knyttes til deres materielle livsvilkår. Imidlertid gjøres det samme i forskningen om mestringsstrategier og opplevelser, ettersom man også her sammenlikner undergrupper av barn og unge i forhold til dimensjoner som for eksempel trivsel, selvbylde, skoleprestasjoner og vennskap. Derfor er det også viktig å problematisere hva slags utfallsmål som velges.

De studiene som er presentert kan sies å variere langs to dimensjoner. Den ene dimensjonen går fra *fokus på negative utfall til fokus på positive utfall*. Som jeg også har påpekt underveis, preges særlig den økonomisk orienterte fattigdomsforskningen av fokus på negative utfall, som dårlige skoleprestasjoner og større omfang av internaliserende og eksternaliserende problematferd. Dette innebærer at hva som ses som resultater for barn og unges del snevres inn til å være tilstedeværelse eller fravær av negative og uønskede resultater og reaksjonsmåter, sett i sammenheng med familiens økonomi. Forskningen om risiko og resiliens nyanserer på sin side dette bildet gjennom sitt fokus på både negative og positive utviklingsforløp. Samtidig varierer også denne forskningen i forhold til hvor vekten legges. Noen vil primært definere resiliens som fravær av en rekke problemer, mens andre også vil inkludere god mestring og positiv tilpasning på tross av risiko. I det andre ytterpunktet har vi så forskningen som fokuserer på mestringsstrategier, der hensikten er å få fram hvordan barn og unge manøvrerer aktivt for å håndtere vanskelige livsbetingelser. Den forskningen blant annet Ben-Arieh et al. (2001) gjør seg til talspersoner for, som egentlig representerer et forsøk på å forene velferdsforskning med generell barne- og ungdomsforskning, går enda lenger enn dette igjen med sin eksplisitte prioritering av indikatorer på barn og unges velbefinnende.

Den andre dimensjonen går *fra bruk av få til bruk av flere perspektiver i valget av utfallsmål*, og følger delvis den første dimensjonen. Samtidig er det en kvalitativ forskjell som handler om synet på kontekstens betydning. Igjen representeres det ene ytterpunktet av den mer økonomisk orienterte fattigdomsforskningen, kanskje også fordi denne er mer opptatt av å konkretisere innholdet i mediatorene familie og nabolag enn av å problematisere innholdet i de avhengige variablene som gjerne velges. Igjen utvides perspektivene i forskningen om risiko og resiliens fordi man her

velger flere og mer varierte utfallsmål i kombinasjon. Perspektivene utvides også i forskningen om mestring, fordi denne understreker betydningen av barn og unges relasjoner til jevnaldrende på viktige arenaer som skolen og fritida. Langs denne dimensjonen representerer imidlertid forskning med et fenomenologisk og sosialkonstruktivistisk perspektiv det andre ytterpunktet, fordi man her i langt større grad problematiserer betydningen av barn og unges sosiale kontekst og hvordan denne kan skape mening som går på tvers av normative forestillinger om god og dårlig tilpasning.

Barn og unge må selvsagt være «utfallsmål» når deres håndtering av vanskelige livsvilkår og virkningene av disse livsvilkårene på deres velbefinnende og utvikling skal studeres. Da er det også enkelt å velge standardiserte og velprøvde instrumenter som får fram variasjoner i for eksempel skoleprestasjoner og problematferd. Det kunne vært like enkelt å velge standardiserte og velprøvde instrumenter som får fram variasjoner i for eksempel selvbilde, sosial kompetanse i forhold til jevnaldrende og trivsel på skolen og i familien, som blant andre Ben-Arieh et al. (2001) har gjort seg til talspersoner for. Etter mitt syn er det derfor viktig at forskere reflekterer over sitt valg av utfallsmål. Dette innebærer blant annet å ta eksplisitt stilling til om det som skal vektlegges er det negative eller det positive, og om barn og unges liv skal forstås i forhold til individuelle forskjeller eller om deres relasjon til den konteksten de er en del av også skal inkluderes.

Barn og unge som informanter i velferdsforskningen

Spørsmålet om barn og unge som informanter i velferdsforskningen har også vært debattert de siste årene. En rekke forskere har, som allerede nevnt, argumentert for at barn og unge skal inkluderes i langt større grad, gjerne begrunnet med at dette er en naturlig følge av dagens opptatthet av barn og unges rettigheter, at det må erkjennes at barndom og ungdomstid både er egne stadier i tillegg til å være en forberedelse til voksenlivet, at barn og unge er aktører og ikke bare gjenstand for voksnes bekymring og at det trengs «subjektiv» kunnskap om barndommen og ungdomstida i tillegg til mer tradisjonelle, «objektive» mål (se f.eks. Ben-Arieh, 2004 og Morrow & Richards, 1996 for oversikter over aktuelle problemstillinger og litteratur).

Vi ser også stadig flere eksempler på dette. The British Household Panel Study inkluderte en egen ungdomsdel (med barn fra 11 år og oppover) i 1994, og den amerikanske Panel Study of Income Development fulgte etter i 1997. Barn og unge ble brukt som informanter i den britiske «Small Fortunes Furvey» og Panel Study of Social Exclusion fra siste halvpart av 1990-tallet. Den svenske Barn-LNU brukte tilnæringsmåten fra BHPYS da

deres undersøkelse ble gjennomført rett før årtusenskiftet (Jonsson et al., 2001). Også i Norge har vi i tiltakende grad sett at særlig ungdom brukes som informanter i ulike levekårsundersøkelser. I sin undersøkelse av nordiske levekårsundersøkelser viser dessuten Mira Sletten og Cay Gjerustad (2004), kanskje noe overraskende, at dette har vært gjort i enkeltundersøkelser helt fra 1970-tallet. Det kan derfor tenkes at det viktigste resultatet av debattene som har pågått er at det å bruke barn og unge som informanter i velferdsforskningen er blitt mer selvfølgelig, og at forskere i større grad enn tidligere må begrunne hvorfor de *ikke* gjør det.

Også her kan det imidlertid identifiseres to dimensjoner i den forskningen jeg har presentert, hvor den første dreier seg om *når barn er gamle nok til å være informanter*. De siste årene har vi sett en utvikling i retning av at stadig yngre barn inkluderes også i velferdsforskningen. I «The Small Fortunes Survey» intervjuet man for eksempel barn fra 6 til 16 år, det samme gjorde van der Hoek i sin hollandske studie (2.1). Ridge intervjuet barn fra 11 år og oppover (2.2). Det ser derfor ut som om forskere etter hvert tenker seg at det er mulig å bruke barn som informanter fra de er ganske små, noe som er i tråd med tenkningen som særlig er inspirert av debatten knyttet til FNs barnekonvensjon og en økende erkjennelse av barns kompetanse og evne til refleksjon (se f.eks. Morrow & Richards, 1996, Børresen & Hesthammer, 2003).

Det å bruke stadig yngre barn som informanter krever imidlertid en annen tenkning både om metodisk tilnæringsmåte og om hvordan forskningsetiske hensyn kan ivaretas. Mens barn fra 9–10 år og oppover håndterer det å fylle ut strukturerte spørreskjemaer helt greit, bare spørsmålene er stilt på måter som passer deres utviklingsnivå, må man intervju yngre barn og i langt større grad tilrettelegge prosessen ut fra deres ståsted. For barn i førskolealder er det videre aktuelt med observasjoner i tillegg (f.eks. Andersen & Ottosen, 2002, Andersen & Kjærulf, 2003). I Norge er dessuten foreldre til små og halvstore barn ofte bekymrede portvakter når det blir spørsmål om at de skal delta i forskning, noe som krever helt andre prosedyrer for innhenting av samtykke og formidling av informasjon om forskningen enn når passivt samtykke fra foreldrene er tilstrekkelig for 16-åringene.

Den andre dimensjonen er kanskje vel så viktig, nemlig *hva barn og unge kan og bør brukes som informanter om* i velferdsforskningen. Det råder for eksempel en viss enighet i litteraturen om at barn og unge kan formidle subjektive opplevelser av familiens økonomi, men at de i liten grad har kunnskap om familiens inntekter og utgifter, fordi foreldrene stort sett ikke involverer dem i dette. Og i den grad blant andre Duncan og Brooks-

Gunn (1997) har rett i at forskningen om virkningen på barn og unge av en oppvekst i fattigdom krever detaljerte og sammensatte mål på familieinntekt er det ikke like relevant å bruke barn og unge som informanter på dette punktet, utover den kunnskapen som nettopp kan komme fram om deres subjektive opplevelser. Slik kunnskap er imidlertid sentral også innen velferdsforskningen.

De studiene jeg har presentert i denne rapporten varierer også på dette punktet. Generelt kan det sies at studiene som har valgt avgrensede utfallsmål, som igjen bygger på standardiserte måleinstrumenter, begrenser tilfanget på informasjon fra barna og ungdommene tilsvarende. På den andre siden gir de kvalitative studiene av barn og unges mestringsstrategier rom for langt rikere informasjon om deres dagligliv, som igjen kan bidra til bedre forståelse av en oppvekst med vanskelige livsvilkår. Etter mitt syn er det derfor nødvendig at forskere diskuterer langt mer eksplisitt hva slags rasjonale som ligger bak avgrensningen av den informasjonen barn og unge skal bidra med i deres studier.

Subjekter eller objekter?

Det tredje spørsmålet jeg reiste dreier seg om barn og unges posisjon som subjekter eller objekter for velferdsforskningen. Generelt kan det selvsagt argumenteres for at barn og unge blir subjekter for velferdsforskningen i den grad forskningsinteressen dreier seg om hvordan fattigdom eller økonomisk knapphet innvirker på dem. Generelt kan det like selvsagt argumenteres for at barn og unge blir objekter for velferdsforskningen i den grad de ikke brukes som informanter, eller bare brukes som informanter om avgrensede spørsmål som er definert ut fra (voksne) forskeres behov.

Av de studiene jeg har presentert i denne rapporten er det studiene av opplevelser og mestringsstrategier som i størst grad posisjoner barn og unge som subjekter, i den forstand at forskerne har vært opptatt av deres opplevelser og forståelsesmåter. Særlig kommer dette fram i de kvalitative studiene. Som påpekt over, varierer de andre studiene når det gjelder i hvor stor grad barn og unge objektiviseres gjennom de metodiske framgangsmåtene som har blitt valgt. Studiene av risiko og resiliens gir mer rom for å subjektgjøre barna og ungdommene enn den mer økonomisk orienterte fattigdomsforskningen, fordi de trekker inn flere dimensjoner ved barn og unges oppvekst. Argumentasjonen så langt tilsier også at barn og unge bør subjektgjøres så langt det er mulig i forskningen om deres livsvilkår, nettopp på grunn av deres unike kunnskapsbidrag om sitt eget hverdagsliv.

Aktørperspektivet som noe annet og mer enn subjektgjøring

Etter mitt syn er spørsmålet om subjektgjøring av barn og unge i velferdsforskningen relatert til, men ikke sammenfallende med synet på dem som aktører. Dette har sammenheng med at spørsmålet om barn og unge som aktører egentlig dreier seg om to ulike nivåer. Det første av disse handler om *forståelsen av barn og unge som kompetente aktører i sine egne liv*. Her får nyere velferdsforskning fram variasjoner og mønstre i barn og unges handlingsalternativer og handlemåter i ulike kontekster på en helt annen måte enn tidligere forskning, nettopp på grunn av måtene barn og unge posisjoneres som subjekter på i denne forskningen. På dette punktet kan følgelig de to perspektivene sammenfalle, særlig når forskerne eksplisitt legger et aktørperspektiv til grunn.

Det er likevel grunn til å diskutere ett spørsmål mer inngående, nemlig barn og unge som aktører i den forstand at de påvirker sine egne utviklingsforløp i samspill med foreldre, søsken og etter hvert jevnaldrende. I noen av de studiene jeg har presentert diskuteres dette i form av interaksjonseffekter mellom barn og foreldre når variansen i utfallsmålene skal forklares ved hjelp av foreldrepraksiser som mediator. Dette innebærer igjen at foreldre og barn påvirker hverandre gjensidig i utviklingen av ønsket eller uønsket atferd for barnas del.

Men nærmere utdyping av denne gjensidige påvirkningen krever også at forskningsinteressen rettes mot individuelle forskjeller mellom barn og unge, som kan skyldes for eksempel genetiske forutsetninger, temperament, sosial kompetanse og evnenivå. Det er ikke tilstrekkelig å trekke inn kjønn, etnisitet eller alder som moderator. Mye av forskningen som springer ut av det utviklingspsykopatologiske paradigmet påpeker nettopp at individuelle forskjeller spiller en viktig rolle for et positivt utviklingsforløp, og at mindre gode individuelle forutsetninger i seg selv kan utgjøre en risiko. Dette spørsmålet er lite påaktet i den mer økonomisk orienterte fattigdomsforskningen, og noen forfattere argumenterer også eksplisitt for å tone det ned for å unngå at barn og unge får skylden for at de ikke lykkes (se f.eks. McGloin & Widom, (5.6)). Og selv om forskningen om mestringsstrategier er opptatt av barn og unges dagligliv, finner man også her ganske grove mål på individuelle forskjeller. Imidlertid er det ikke grunn til å tro at individuelle forskjeller spiller mindre rolle når det gjelder betydningen av fattigdom for barn og unges utvikling og velbefinnende enn de spiller i andre sammenhenger. Følgelig er det også sannsynlig at det å utelate individuelle forskjeller fra tenkningen bidrar til de relativt små forskjellene og ufullstendige forklarte effektene som preger mange av studiene jeg har presentert i denne rapporten.

Den andre dimensjonen dreier seg om *barn og unges aktørposisjon i utformingen av forskningen*. Etter mitt syn har ikke noen av de studiene jeg har presentert i denne rapporten vært opptatt av dette spørsmålet, som også er en viktig del av diskursen om barn og unge som aktører i nyere barneforskning (se f.eks. James & Christensen, 2000, Ruxton & Bennett, 2002). Her vil jeg hente argumentene fra en oversiktsartikkel av Asher Ben-Arieh (2004), hvor han diskuterer hva slags konsekvenser tenkningen om barn og unge som kompetente aktører med egne rettigheter kan og bør få for måten forskningen organiseres og gjennomføres på. Som mange andre (f.eks. Alderson, 2000, O’Kane, 2000), knytter han her aktørperspektivet til spørsmålet om maktulikheter mellom voksne og barn og måter å redusere denne ulikheten på. Ben-Arieh skisserer fem roller, knyttet til ulike faser av forskningsprosessen.

For det første bør barn og unge involveres i forskningens design, noe som har å gjøre med forskningens relevans for dem. Dette begrunnes blant annet med erfaringer fra Israel, der fattige barns erfaringer ble brukt til å utvikle effektive indikatorer på barnefattigdom⁵¹. Dessuten er det viktig å få med erfaringer fra barn og unge på ulike alderstrinn og fra ulike grupper i samfunnet, ettersom relevansen av de ulike indikatorene også vil variere. Kunnskapen om barn og unges kompetanse tilsier at de vet hva som er viktig for dem, noe også annen forskning om barns liv tilsier.

For det andre bør barn og unge være informasjonskilder, som vil innebære mer enn å bruke dem som informanter på voksnes premisser. Som også Ben-Arieh påpeker, er det fortsatt mer vanlig å bruke ungdom enn barn som informanter, blant annet begrunnet med at særlig små barn ikke er i stand til å gi riktig informasjon om sin egen situasjon. Som vi også så over, er denne oppfatningen i ferd med å endre seg i nyere velferdsforskning. Samtidig er man ikke like bekymret for voksnes muligheter for å gi riktig informasjon om barn og unges dagligliv, særlig når forskningen ønsker å utvikle kunnskap ut over den rent deskriptive. Det er all grunn til å stille spørsmålsteget ved hvor mye voksne, inklusive foreldrene, egentlig vet om barn og unges dagligliv og daglige aktiviteter, spesielt i industrialiserte samfunn der begge foreldre ofte er i arbeid⁵². Ben-Ariehs forutsetning blir at

---

⁵¹ Se Habib, J. (1997). *The experience with indicators on child poverty in Israel*. Paper presentert på den andre internasjonale workshopen i nettverket «Monitoring and measuring children’s well-being», Campobasso, Italia.

⁵² Se Larson, R. M. & Verma, S. (1999). How children and adolescents spend time across the world: Work, play and developmental opportunities. *Psychological Bulletin*, 125, 701-736.

når det er mulig, er den beste informasjonskilden om barn og unges dagligliv og aktiviteter barn og unge selv.

For det tredje kan barn og unge samle inn data selv eller være involvert i valg av tilnæringsmåter og metodologi. Dette diskuteres spesielt i den moderne formen for aksjonsforskning som kalles «participatory research», som også har blitt bedre utviklet de senere årene (se f.eks. Alderson, 1995, 2000, Hill, 1997, Hart, 1997, O’Kane, 2000). Imidlertid er det fortsatt langt mindre vanlig å bruke barn til å designe og gjennomføre forskningen enn å involvere dem som informanter. Samtidig er det et forskningsetisk poeng at maktrelasjonene mellom barn, unge og voksne er ulike, noe som igjen vil påvirke forskningsresultatene spesielt hvis det er de voksnes forutsetninger og premisser som ligger til grunn for den forskningen som gjennomføres. Spørsmålet er om reflekssive, responsive og åpne tilnæringsmåter som utvikles i samarbeid med barn og unge kan gjøre det mulig å oppheve maktulikheten, i hvert fall til en viss grad. Ben-Arieh argumenterer for å lære opp barn og unge til å bli intervjuere og bruke dem også i velferdsforskningen.

For det fjerde bør barn og unge involveres i analysene av data, noe som skjer svært sjelden selv om dette også er en måte å redusere maktforskjellene mellom voksne og barn på (se Thomas & O’Kane, 1998, for et unntak). Her igjen understrekes behovet for metoder som er ikke-invaderende, ikke-konfronterende, som fremmer aktiv deltakelse, og som oppmuntrer barn og unge til å fortolke sine egne data (Morrow & Richards, 1996). Det er i prinsippet fullt mulig å diskutere resultatene med barn og unge før analysene slutføres, gjerne i grupper, og det er mulig å la barn og unge være med på å bestemme hvordan resultatene kan formidles på måter som fremmer deres perspektiv best mulig.

Den femte og siste rollen barn og unge kan ha som aktører i forskningsprosessen dreier seg om bruk av resultatene. Å involvere barn og unge i forskning innebærer ikke bare å ta dem med i forskningsprosessen, men også å gjøre dem til partnere i bruken av resultatene. I følge Ben-Arieh er dette et kjernepunkt når det gjelder barn og unges deltakelse og aktive bruk av sitt medborgerskap. Dermed knyttes barn og unges involvering i velferdsforskningen opp mot deres politiske deltakelse, som igjen ses som vesentlig for å bli hørt og unngå sosial eksklusjon. På dette punktet har de politiske «eksperimentene» på mange måter kommet lenger enn forskningen, gjennom de mange deltakelsesprosjektene som er prøvd ut både i Norge og Europa de seneste årene (se f.eks. Kränzl-Nagl & Zartler, 2003).

Fattigdomsforskning foregår på mange måter, og ikke alle er like egnet til å involvere barn og unge direkte. Mye av kunnskapen om livsvilkårene til

barn og unge hentes fra dataregistre, hvor man er avhengig av å bruke de indikatorene som finnes. Samtidig inneholder registrene data som det også i fortsettelsen vil være viktig og nødvendig å utnytte, og som også gjør det mulig å utforske barn og unges levekår komparativt. Det samme gjelder de store panelstudiene som vi har sett eksempler på fra Storbritannia og USA. Et sterkere fokus på barn som informanter, subjekter og aktører innebærer derfor primært at det er nødvendig å supplere denne forskningen med andre metoder og tilnæringsmåter. Enten forskningen da skjer i form av survey-studier eller intervjuer, vil det da primært være snakk om forskernes holdninger til å involvere barn også i forskningsprosessen.

Betydningen av fattigdom i et oppvekstperspektiv

Hva betyr en oppvekst i fattigdom? Alt i alt eksemplifiserer de seks studiene poenget til flere forskere om at fattigdom er en blant flere risikofaktorer i et oppvekstperspektiv, og at kanskje overraskende mange barn og unge fra høyrisikogrupper likevel greier seg bra. Imidlertid er det også et viktig poeng at de som greier seg bra sannsynligvis har vokst opp med færre risikofaktorer, av kortere varighet og mindre intensitet enn de det går dårlig med har gjort. Dette understreker igjen behovet for en dynamisk fattigdomsforståelse, som jeg diskuterte i kapittel 1. Den gjør det nettopp mulig å få fram varigheten og intensiteten i barn og unges fattigdomsopplevelser.

Men de seks studiene bidrar også til diskusjonen av metode og tilnæringsmåter, som jo har vært et viktig poeng i de tre forrige kapitlene. De handler for det første om ulike typer virkninger. Den engelske studien (5.3) var mest opptatt av virkninger på økonomiske indikatorer i voksen alder, og fant klare effekter av økonomisk deprivasjon i barndommen. Generelt finner man også klare effekter på økonomiske indikatorer eller indikatorer som har sammenheng med arbeid og inntekt i voksen alder. I amerikanske studier predikerer fattigdom i barndommen færre års fullført skolegang, høyere sannsynlighet for å droppe ut av videregående skole, for å få barn som tenåring og utenfor ekteskap, for å arbeide mindre for lavere betaling. Det er også økt sannsynlighet for at de er fattige i ung voksen alder (Corcoran, 2001). Som både Duncan og Brooks-Gunn oppsummering (5.1) og Duncan et al (5.2) analyser viser, vil imidlertid disse funnene primært gjelde dem som er langvarig fattige og barn som opplever fattigdom i førskolealder.

Men hva med det som kan kalles ikke-økonomiske utfallsmål? Her viser særlig de to første studiene at effektene av fattigdom på for eksempel helse,

kognitiv utvikling, skoleprestasjoner og problematferd stort sett er indirekte og mediert via andre forhold, som kvaliteten på foreldrenes omsorgsutøvelse. Med andre ord sier disse resultatene lite om i hvor stor grad barnefattigdom i seg selv innvirker på hvordan det går med barn i et oppvekstperspektiv. Dette er fordi fattige og ikke-fattige familier er ulike langs mange flere dimensjoner enn økonomi, som familiestruktur, utdanningsnivå, atferd, foreldrenes mentale helse mv. Som vi har sett, brukes de to første som indirekte kjennetegn på økonomisk situasjon i noen studier. De to neste handler om helt andre ting. Men slike forhold kan også medvirke til at det går dårligere med fattige barn og unge. Og hvis dette resonnementet er riktig, vil forskningen overvurdere effekten av fattigdom så lenge man bare konsentrerer seg om variasjoner i inntektsnivå (Corcoran, 2001, Mayer, 1997).

De tre siste studiene jeg har presentert i dette kapitlet representerer for det første et alternativ fordi de trekker inn flere uavhengige variable, eller flere parallelle forhold som kan virke sammen. Dermed blir fattigdom en blant flere risikofaktorer, og det blir et analytisk poeng å se disse risikofaktorene i sammenheng. Dette kan ses som en måte å besvare kritikken om «the omitted variable bias» på, som særlig Mayer (1997) er talsperson for. Denne måten å tenke på innebærer å se for eksempel depresjon og rusmisbruk for foreldrenes del som en forutsetning for dysfunksjonelle foreldrepraksiser, som vil forverres av fattigdom eller økonomisk knapphet, i stedet for at de blir mediatorer for virkningene av den dårlige økonomien. For det andre representerer disse studiene et alternativ fordi de i langt større grad argumenterer for å studere flere avhengige variable, eller utfallsmål, i sammenheng. De inkluderer også flere utfallsmål med positivt fortegn, som sosial kompetanse og prososial atferd, i stedet for å fokusere ensidig på uheldige utviklingsutfall. Dermed tegnes mer nyanserte bilder av barn og unge og deres tilværelse. For det tredje representerer disse studiene et alternativ fordi de åpner for at fattigdomsforskningen kan være personfokusert og ikke bare variabelbasert, gjennom den vekten som legges på å identifisere enkeltindividers utviklingsforløp.

6 En flerfaglig, teoretisk overbygning

Innledning

I dette kapitlet diskuterer jeg om *flere teoretiske perspektiver bør integreres for å bedre forståelsen av barn og unges håndtering av vanskelige livsvilkår*. Det finnes ikke noe enkelt mål som får fram hva vi mener med barn og unges velbefinnende eller hva slags sjanser de har i livet. Det vi velger å vektlegge reflekterer hva voksne, ikke barn og unge selv synes er viktig, noe som er lite problematisert i litteraturen⁵³. Susan Mayer (1997) påpeker for eksempel at velferdsforskere vektlegger ulike aspekter ved dette spørsmålet avhengig av hvilken disiplin de tilhører. Pedagoger og utviklingspsykologer vil ofte vektlegge kognitiv fungering og problematferd blant barn og unge. Sosiologer er gjerne mer opptatt av «avvikende» atferd blant ungdom, som tenåringsgraviditeter, avbrutt skolegang og kriminalitet, eller utdanningsnivå og økonomisk status i voksen alder. Økonomer studerer på sin side virkningen av foreldrenes inntekt på neste generasjons deltakelse i arbeidslivet og inntektsforhold. I tillegg kommer at forskere ofte velger ulike typer utvalg og ulik metodisk tilnærming, og har forskjellige teorier om hvorfor familieinntekt har sammenheng med hvordan det går med barna. Dette er med på å gjøre det vanskelig å få et dekkende bilde av hvordan familieinntekt innvirker på barn og unges muligheter for å lykkes på ulike livsområder.

I rapporten har jeg presentert studier som til sammen dekker alle disse aspektene, og flere til, ofte uten at den teoretiske begrunnelsen for å velge dem gjøres eksplisitt. Likevel framstår særlig fire perspektiver som sentrale, når studiene ses i sammenheng. Det er teoretisering om mestring, om risiko og resiliens, om sosial eksklusjon og sosial kapital. I dette kapitlet går jeg derfor nærmere inn på disse perspektivene, med sikte på å problematisere deres bidrag. Kapitlet avsluttes med en diskusjon av hvorvidt det er mulig å integrere disse flerfaglige perspektivene i en felles empirisk tankemodell, noe flere forfattere etterlyser. Loury (2001) går så langt som å hevde at noen av de spørsmålene data om fattigdom reiser, bare kan besvares ved hjelp av samarbeid på tvers av disipliner.

---

⁵³ Se Ridge, 2002 (2.2) og Ben-Arieh, 2004 (forrige kapittel) for unntak som er presentert i denne rapporten.

Mestringsstrategier: Barn og unges aktive bidrag

I 1953 startet et prosjekt i Topeka, Kansas der 31 barn ble fulgt opp intensivt fra de var mellom to og fem år gamle til de var 18. Barna ble valgt ut fordi de var friske normalbarn. De kom fra familier der foreldrene var arbeidere eller selvstendig næringsdrivende med små bedrifter, og alle vokste opp med stabile, sosioøkonomiske forhold. Barna ble studert i ulike kontekster, fra strukturerte intelligenstagere til observasjoner i hjemmet og i lek med jevnaldrende. Forskerne forsøkte også å studere barna hvis det skjedde noe traumatisk med dem eller noen i familien. I følge Marianne Cederblad (2004) gjennomførte dermed Lois Murphy og Alice Moriarty⁵⁴ den første studien som fokuserer på barnet som et aktivt subjekt, som håndterer ulike problemer det møter i utviklingens løp ut fra sine egne ressurser. Det som også skiller denne studien fra mange andre, er at forskerne fokuserte så entydig på barns evne til positiv problemløsning og håndtering av ulike vanskeligheter. Dette prosjektet ble dermed et tidlig eksempel på studier av barns mestringsstrategier, som blant annet førte til konkrete beskrivelser av en rekke slike strategier.

Barn og unges mestring er både individuelt bestemt og situasjonsbestemt

Disse to forskerne var imidlertid nokså alene om akkurat denne forskningsinteressen i flere år. I en reviewartikkel fra 2001 påpeker nemlig Compas et al. at det har skjedd en del framskritt når det gjelder å konseptualisere og måle mestring blant voksne, og at det også foreligger en god del kunnskap om sammenhengen mellom mestring og tilpasning. Imidlertid har prosessen kommet langt kortere når det gjelder barn og unge, og det er først de siste 10–15 årene at det her har skjedd forskning av noe særlig omfang. Definisjonen jeg brukte på mestring i kapittel 1 er hentet fra denne reviewartikkelen, nemlig at mestring kan ses som en pågående, dynamisk prosess, som endres som svar på endrede krav fra omgivelsene når disse oppleves som stressende. Mestring er også en målrettet prosess hvor individet tenker og handler for å løse situasjonen og håndtere emosjonelle reaksjoner på stress.

Som jeg også påpekte i kapittel 1, er en av de mest brukte dimensjonene problemorientert versus kognitivt og emosjonelt orientert mestring. Disse dimensjonene reflekterer igjen tendensen til enten å handle i forhold til årsaken til opplevd stress, eller bearbeide de følelsesmessige reaksjonene

---

⁵⁴ Murphy, L. B. & Moriarty, A. E. (1976). *Vulnerability, coping and growth. From infancy to adolescence*. New Haven and London: Yale University Press.

som følger av en stressende situasjon eller hendelse⁵⁵. Problemfokuseret mestring kan for eksempel være å lete etter informasjon, generere mulige løsninger på et problem og handle for å endre årsakene til at man opplever stress. Emosjonsfokuseret mestring innebærer derimot reaksjoner som å uttrykke sine følelser, søkte trøst fra andre, eller prøve å unngå situasjonen som skaper stress. Kognitiv mestring kan på sin side innebære forsøk på å fortolke og forstå en situasjon slik at den blir mindre stressende⁵⁶.

Valg av mestringsstrategier avhenger også av alder, kjønn og etnisk tilhørighet

For denne rapportens formål er det spesielt to spørsmål som er viktige, som understreker et nødvendig utviklingsperspektiv på mestring. Det første er hvorvidt innholdet i og typen mestringsstrategier modereres av alder, kjønn og etnisk tilhørighet. Det andre er så om mestring kan måles på reliable og valide måter over tid ettersom barn og unge utvikler seg.

Forskere har nærmet seg det første spørsmålet på flere ulike måter, også med utgangspunkt i om det som skal mestres er kroniske belastninger, akutte traumer eller daglige, små og store påkjenninger («daily hassles»). Denise Hardy, Thomas Power og Susan Jaedicke (1993) tok utgangspunkt i daglige, små og store påkjenninger i sin studie av hvordan 60 9–10 åringer hadde reagert på ulike stressende hendelser i løpet av de to siste månedene. Hendelsene gjaldt konflikter med jevnaldrende, med en autoritetsperson, medisinske problemer, å mislykkes på skolen, å bli skilt fra en venn og skade seg fysisk. Alle mødrene hadde høyskoleutdanning og tilhørte middelklassen. Både barna og mødrene beskrev situasjonene og reaksjonene, i tillegg fylte mødrene ut et spørreskjema som dekket en rekke dimensjoner for omsorgsutøvelse.

Analysene fikk fram flere signifikante sammenhenger mellom foreldrepraksiser og barns mestring. For det første viste det seg at når mødrene var veldig støttende i forhold til barna sine, men samtidig hadde lite struktur i hjemmet i forhold til de andre mødrene i utvalget, brukte barna flere

---

⁵⁵ Denne dimensjonen referer seg til en hyppig sitert bok fra 1984: Lazarus, R. S. & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer.

⁵⁶ Det finnes flere, til dels overlappende måter å konstruere ulike dimensjoner for mestring på, for eksempel forsøk på å oppnå primær eller sekundær kontroll over situasjonen eller å engasjere seg eller å trekke seg unna. Det er ikke konsensus i litteraturen om hvilken betegnelse som passer best, eller om noen av dem er tilstrekkelig dekkende. Etter mitt syn er imidlertid den dimensjonen jeg har valgt dekkende nok for diskusjonen i denne rapporten.

mestringsstrategier når de møtte stress i hverdagslivet. For det andre viste det seg at jo mer støttende foreldrene var i forhold til barna, jo mer unngående mestringsstrategier (mest sammenliknbare med emosjonsbaserte og kognitive strategier) valgte barna, men bare i situasjoner de ikke kunne kontrollere. Dessuten var det en sammenheng mellom mye struktur i hjemmet og lite bruk av aggressivitet som en form for emosjonsbasert strategi.

Går det så an å finne enda tydeligere forskjeller mellom ulike situasjoner, knyttet til alder? Michael Griffith, Eric Dubow og Maria Ippolito (2000) undersøkte variasjoner og mønstre i mestringsstrategier et utvalg på i alt 375 sjuendeklassinger, niendeklassinger og tolvteklassinger brukte når de skulle håndtere stressorer knyttet til familie, skole og venner. Eksempler på problemorientert mestring var å tenke på ulike handlingsalternativer, snakke med en venn, eller forestille seg hvordan denne situasjonen kunne endre livet til det bedre. Eksempler på emosjonsbasert eller unngående mestring var å la være å tenke på problemet, miste troen på at livet ville bli det samme igjen, eller la det å føle seg sint eller trist gå ut over andre.

Forfatterne fant klare kjønnsforskjeller i valg av mestringsstrategier. Generelt rapporterte jentene at de ble mer ute av seg og i større grad brukte begge typer strategier enn guttene gjorde. Dette er i overensstemmelse med annen forskning. Imidlertid var guttene like fornøyd som jentene med resultatet av sine mestringsstrategier, så det kan tenkes at guttene mente at færre mestringsbestrebelse var tilstrekkelig. Sammenhengen mellom valg av problemløsende i motsetning til emosjonsbaserte strategier og tilpasning var imidlertid lik for begge kjønn. De fant også at bruken av problemløsende strategier økte med alder, særlig når det gjaldt stressorer knyttet til familie og venner. Dette er å forvente. Med alder vil ungdom få stadig flere og mer uavhengige sosiale erfaringer, parallelt med at de utvikler evnen til å reflektere simultant over flere sider ved en situasjon. Det er rimelig at dette igjen gjør det lettere å finne aktive problemløsningsstrategier.

Valg av mestringsstrategier har nær sammenheng med i hvor stor grad barn og unge opplever at de har kontroll over det de prøver å mestre. I denne undersøkelsen opplevde ungdommen at stressorer i skolesammenheng var mer kontrollerbare enn stressorer knyttet til familie og venner, eller at interpersonlig stress generelt er vanskeligere å håndtere. Når så stressorer i skolesammenheng ble opplevd som håndterlige, valgte også ungdommene problemløsende strategier oftere enn emosjonsbaserte. Når de ble opplevd som uhåndterlige, valgte ungdommene tilsvarende emosjonsbaserte strategier i samme omfang som de gjorde det i forhold til stressorer knyttet til venner og familie. Det er imidlertid viktig å huske på at forskjellene er relative og ikke

absolutte. Studien påpeker dessuten at valg av strategier kan være ganske situasjonsspesifikke.

Kjønnsforskjeller i valg av mestringsstrategier analyseres enda mer detaljert i en studie av Ellis Copeland og Robyn Hess (1995), som omfattet knapt 250 hvite og spanskættede niendeklassinger. De fant at jentene oftere valgte strategier som var proaktive, ga utløp for følelser, brukte positive mentale bilder, og stolte på seg selv. Guttene valgte i større grad å unngå problemene, gjorde noe fysisk, eller fant på noe annet. Disse kjønnsforskjellene kan reflektere ulik kjønns sosialisering, på den måten at unge jenter i større grad enn unge gutter oppmuntres til å vise følelser og utvikle nære vennskap. På sin side forventes gutter å være mindre emosjonelt fokusert. Samme tendenser ble funnet i en studie av barn mellom 8 og 12 år, der det viste seg at selv da valgte jentene i langt større grad sosial støtte og emosjonelle strategier, mens guttene valgte fysisk aktivitet som en mestringsstrategi.

Velger så barn og unge med ulik etnisk tilhørighet også ulike mestringsstrategier? Paul Jose, Lynda Cafasso og Catherine D'Anna (1994) undersøkte et utvalg på vel 1.000 hvite, spanskættede og afroamerikanske barn mellom 10 og 14 år, fra familier med ulik økonomisk situasjon. Også disse forfatterne tok utgangspunkt i tenkningen om problemfokuserte, kognitive og emosjonsbaserte strategier. Som forventet, fant de at minoritetsbarna både opplevde mer stress og generelt hadde det mindre bra enn majoritetsbarna. De fant ikke vesentlige forskjeller i valg av mestringsstrategier, i det barn fra alle tre etniske grupper brukte problemfokuserte strategier når de trodde de kunne gjøre noe med situasjonen, og de andre typene når de opplevde at de måtte finne seg i den.

Samtidig fant forfatterne forskjeller mellom de tre gruppene når det gjaldt måten disse strategiene inngikk i et dynamisk samspill med familien og omgivelsene på. Dermed understrekes betydningen av å se mestring som et sosialt og relasjonelt fenomen, ikke bare som en individuell egenskap. Samfunnsmessige fordommer er vanskelige å gjøre noe med for barn og unge, og her viste det seg at afroamerikanske barn kunne reagere med narkotikamisbruk eller aggressivitet, mens spanskættede barn kunne reagere med depresjon eller aggressivitet. Samtidig er det også for barn og unge mulig å gjøre noe med noen av konsekvensene av å være immigrant, og de kunne også velge problemfokuserte strategier som å lære engelsk, tolke for foreldrene eller oppmuntre foreldrene til å sette seg inn i amerikanske kulturelle praksiser. Videre fant forfatterne at hvorvidt barna kom fra familier med enslig forsørger, med begge foreldrene i hjemmet eller med en stemor eller stefar førte til ulike mestringsstrategier blant minoritetsbarna, men ikke

hadde selvstendig betydning for majoritetsbarna. Deres data sier ikke noe eksplisitt om mekanismene bak dette, men det kan tenkes at forskjeller i familienes økonomiske status har hatt betydning.

Jose, Cafasso og D'Anna påpeker at det mangler kunnskap om betydningen av dysfunksjonelle strategier som aggressivitet og narkotikamisbruk, som kunne være resultater av noen av mestringsstrategiene barn og unge valgte (se også Ungar, 2000). Blant annet trengs det kunnskap om hva som fører til at barn og unge velger slike handlinger, og om de forstår avveiningen mellom kortsiktige og langsiktige fordeler med å velge den ene strategien framfor den andre. Dessuten er det viktig å undersøke nærmere hvor og fra hvem barn og unge med ulik etnisk tilhørighet kan finne sosial støtte, og hvem i familien, blant venner eller naboer som gir den beste støtten.

Bidrag fra stress/mestringsparadigmet

Etter mitt syn er kunnskap som har vært utviklet innen rammen av stress/mestringsparadigmet viktig for forskningen om barn og unges håndtering av fattigdom eller økonomisk knapphet. Det må forutsettes at dette kan føre til stressende situasjoner, som barn og unge opplever at de må forholde seg til. Vi så flere eksempler på situasjonsspesifikke strategier i kapittel 2.

Når forskningsinteressen er barn og unges mestringsstrategier, kommer imidlertid variasjoner og mønstre i disse strategiene bedre fram, for eksempel kjønns- og aldersforskjeller og forskjeller ut fra etnisk tilhørighet. Dette skyldes ikke minst at ulike mestringsstrategier i ulike kontekster måles langt mer detaljert enn det som er vanlig i forskning om barn og unges levekår. Denne kunnskapen gjør det igjen mulig å utvikle bedre hypoteser om hva som er rimelig å forvente når spesifikke strategier knyttet til økonomiske problemer skal studeres. Innenfor dette forskningsparadigmet finnes det også en rekke standardiserte instrumenter som kan brukes (Compas et al., 2001, Field & Printz, 1997), som vil styrke resultatene også fra forskningen som primært er interessert i mestringsstrategier i forhold til fattigdom og økonomisk knapphet.

Forskning om risiko og resiliens

Rundt 1970 begynte noen forskere med interesse for barn og unges utvikling og utviklingsforløp å beskjeftige seg med barn som var i risiko for problemer og psykopatologi, men som likevel klarte seg senere i livet. Dermed var grunnlaget lagt for det forskningsparadigmet som kalles utviklingspsykopatologi. I tidlige publikasjoner om resiliens ble de høyrisikobarna

som lyktes kalt usårlike, «løvetannbarn», motstandsdyktige mot stress eller resiliente. Etter hvert har «resilient» blitt den mest brukte betegnelsen (Masten & Reed, 2002). Forfattere flest definerer nå resiliens som en klasse fenomener som kjennetegnes av positive resultater på tross av alvorlige trusler mot tilpasning eller utvikling, ikke bare som en individuell egenskap (se f.eks. Borge, 2003, Cederblad, 2004, Gjørum, Grøholt & Sommerschild, 1998, Luthar, Cicchetti & Becker, 2000, Masten, 2001, Masten & Reed, 2002, Rutter, 2000, 2003).

I denne rapporten har jeg, som nevnt i kapittel 1, valgt å bruke Sunyia Luthar, Dante Cicchetti og Bronwyn Beckers (2000) definisjon av resiliens som en dynamisk prosess, som bidrar til positiv utvikling på tross av alvorlige belastninger (significant adversity). Disse forfatterne understreker prosessperspektivet sterkere enn de andre, men ellers de ulike avgrensningene ganske sammenfallende. Definisjonene markerer dessuten en annen viktig utvikling i forskningen om resiliens, nemlig fra fokus på individuelle egenskaper til fokus på samspillet mellom individ og miljø.

Er resiliens et funksjonelt begrep?

Som Ann Masten og Marie-Gabrielle Reed (2002) påpeker, kan ikke resiliens observeres direkte, men må antas å være til stede. En slik antagelse krever igjen to ting, for det første at enkeltindivider vurderes til å gjøre det bra nok, eller bedre enn bra nok, med hensyn til et sett forventninger for atferd. Dessuten må de samme individene ha vært utsatt for risiko som reduserer mulighetene for god nok tilpasning, enten tidlig i utviklingsforløpet eller senere. Dermed kan betegnelsen «resiliens» kritiseres for å være for utydelig, noe spesielt Howard Kaplan (1999) har gjort seg til talsperson for. Han påpeker at begrepet «resiliens» kan forstås ut fra fire ulike perspektiver, også når det defineres relativt likt av ulike forfattere. Det første perspektivet er *relasjonen mellom resiliens og resultat*. Resiliens kan forstås som sammenfallende med resultatet (å utvikle seg positivt på tross av alvorlige belastninger), og bli tautologisk. Andre vil skille resiliens og utviklingsutfall fra hverandre analytisk, slik at resiliens blir en årsak til utviklingsutfallet.

For det andre påpeker Kaplan at det er stor *variasjon i definisjonen av utfallsmål* i studiene av resiliens. Den generelle definisjonen gjør det mulig å begrense seg til enkeltstående utfallsmål, noe som igjen kan medføre at enkeltindivider blir karakterisert som resiliente i forhold til ett utfallsmål men ikke et annet. Dette spørsmålet ble diskutert eksplisitt i et par av studiene jeg har presentert i denne rapporten McGloin & Widom (5.6), Runyan et al. (3.8)). Her valgte forfatterne å inkludere flere enn ett utfallsmål.

For det tredje påpeker Kaplan at det også er stor *variasjon i definisjonen av beskyttende faktorer*. Dette skyldes at vurderinger av hvor resilient en person er varierer med hvordan årsaken til de enkelte utviklingsutfallene forstås, om sårbarhet er en prosess snarere enn et statisk personlighetstrekk, og om observasjonsenheten er individet, familien eller lokalsamfunnet. Dette krever igjen mer presisering av hva tilpasning er enn det som vanligvis skjer.

Det fjerde og siste perspektivet Kaplan understreker, er den store *variasjonen man også finner i konseptualiseringen av risikofaktorer*. Dette er en viktig innvending fordi det å være utsatt for risiko er grunnlaget for å kunne bli vurdert som resilient. Men slik risiko må også være av en viss intensitet og et visst omfang. Det gir ikke mening å snakke om resiliens hvis risikoen er lav, selv om den er til stede.

Kaplan diskuterer disse fire perspektivene inngående, og konkluderer med at resiliens er blitt et så utydelig og mangefasettert begrep at det ikke lenger er brukbart. Som vi vil se senere i dette kapitlet, er denne diskusjonen egentlig ganske parallell til diskusjonen av både sosial eksklusjon og sosial kapital. Imidlertid diskuterer Luthar, Cicchetti og Becker (2000) Kaplans kritikk, og kommer med forslag til hvordan det går an å ivareta hans poenger uten å slutte å bruke betegnelsen resiliens. De oppsummerer hans og også andres kritikk til å gjelde flertydigheter i definisjoner og terminologi, variasjoner i fungering på ulike områder og utsatthet for risiko blant barn vi kaller resiliente, ustabilitet i resultatene om fenomenet resiliens og teoretiske spørsmål, blant annet knyttet til hvor brukbart begrepet er som vitenskapelig konstrukt.

Luthar, Cicchetti og Becker er enige i at litteraturen formidler *liten grad av enighet om definisjoner og stor variasjon når det gjelder operasjonalisering og måling av nøkkelbegreper*. De påpeker imidlertid at forskere likevel virker ganske enige når det gjelder hva resiliens henger sammen med, nemlig nære relasjoner til støttende voksne, gode og effektive skoler og kontakter med kompetente, prososiale voksne i lokalsamfunnet. For det andre er det uklart om resiliens konseptualiseres som en prosess eller et personlighetstrekk. Sistnevnte preget nok den tidligere forskningen om resiliens, men nå, når man er kommet til det Masten (2001) kaller «annengenerasjonsforskningen», er det prosesstenkingen som dominerer. På dette punktet konkluderer Luthar, Cicchetti og Becker med at det er viktig å strebe etter bedre kongruens mellom begrepene og de mønstrene de refererer til. Dette krever igjen mer presis terminologi.

For det andre understreker disse forfatterne at resiliens *er og bør forstås som et fenomen med mange dimensjoner*. Risikobarn som kalles resiliente på grunnlag av bestemte kompetansekriterier kan samtidig vise en

god del heterogenitet når det gjelder fungering på andre områder. De ser imidlertid ikke dette som et argument for å slutte å bruke begrepet, men igjen for å være mer presis i operasjonaliseringer og målinger. De mener nok at det bør være en viss likhet på tvers av teoretisk like tilpasningsområder, men ikke når tilpasningsområdene er ulike. Tross alt er det vanlig at barn og unge fungerer ulikt på ulike områder. Samtidig er det absolutt nødvendig å diskutere hva gode utfallsmål som indikerer resiliens egentlig er. Men på den andre siden innebærer det å ta med flere tilpasningsområder at det blir enda vanskeligere å presisere hva optimale indikatorer på resiliens skal være. En løsning på dette spørsmålet, i hvert fall når barn og unge utforskes, er å ta med flere dimensjoner som er alders- eller utviklingsspesifikke. Et positivt utfall på slike mål indikerer at barnet har møtt de av samfunnets forventninger som er knyttet til dette stadiet på en positiv måte.

For det tredje diskuterer Luthar, Cicchetti og Becker *hvor robust fenomenet resiliens kan være* når risiko defineres på så ulike måter. Det er all grunn til å problematisere om alle i et risikoutvalg faktisk har vært utsatt for sammenliknbar risiko, noe som er diskutert i flere av studiene jeg har presentert i de tidligere kapitlene. Forfatterne eksemplifiserer her med forskning om barn av rusmisbrukende mødre. Noe forskning har funnet at opp til to tredjedeler av barn med mødre som misbruker kokain eller opiater har alvorlige, psykiske problemer. Det kan tenkes at den siste tredjedelen er resilient, men det kan også tenkes at deres oppvekstmiljø er tilfredsstillende likevel, for eksempel på grunn av mye støtte fra andre i familien (Luthar, Cushing, Merikangas & Rounsaville, 1998, Rutter, 1990). Med andre ord kan noen barn som tilsynelatende lever med høy risiko egentlig være lite resiliente, men fungere bra fordi de utsettes for lav direkte eller proksimal risiko (se Luster et al., (3.3), Masten et al., (5.5), McGloin & Widom, (5.6), Werner (5.4)).

Selv om det er individuelle forskjeller når det gjelder slike proksimale prosesser, betyr ikke dette at forskning om resiliens som er basert på globale eller distale risikoindikatorer mister sin verdi. For selv om risikoindikatorer ikke i seg selv forårsaker negative utviklingsforløp, har de likevel stor verdi når det gjelder å få fram prosesser som kan ha betydning. Kunnskapen om at det ikke er noe en til en forhold mellom risiko og utviklingsforløp kan igjen inspirere til forskning om hva som så fører til at noen tilpasser seg dårlig og utvikler problemer mens andre ikke gjør det (se også Backe-Hansen, 2004b, Lagerberg & Sundelin, 2000 og Little, Axford & Morpeth, 2004 for en diskusjon av hvordan denne tenkningen kan brukes i barnevernets arbeid).

Videre vet vi at forskning om resiliens ofte gir ustabile funn, ikke minst fordi man gjerne ender opp med at ganske få individer i et utvalg viser seg resiliente. Dette har vi også sett eksempler på tidligere i denne rapporten.

Selv dette er imidlertid ikke noe argument i seg selv mot begrepet resiliens, ettersom det også i mange andre sammenhenger er vanlig å studere lavfrekvente fenomener. Imidlertid er det et problem i variabelbaserte studier at man opererer med mediatormodeller (variasjoner i proksimal risiko) i stedet for hovedeffektmodeller (direkte forbindelse mellom risiko og utfallsmål). Hvis man kan holde seg til hovedeffektmodeller, blir effektstørrelsen gjerne også relativt robust, for eksempel på mellom 10 og 20 prosent. Men i det øyeblikket det er nødvendig å se nærmere på mediatorer eller interaksjonseffekter, synker gjerne effektstørrelsen til mellom 2 og 5 prosent. Dermed blir også resultatene ustabile. I tillegg kommer at enkeltindividers fungering varierer over tid selv om man også finner ganske høy grad av kontinuitet (se Kauai-studien, (5.4)). For å få fram prosessperspektivet i resiliensforskningen, er det derfor ønskelig med mål på alle kompetanseområder man er interessert i ved flere tidspunkter, gjerne så langt fra hverandre i tid at antatte beskyttende faktorer kan virke innimellom.

Luthar, Cicchetti og Beckers siste poeng dreier seg om *teoretiske spørsmål*. Her påpeker de at eksisterende forskning om resiliens stort sett er påvirket av tre teoretiske perspektiver, som har det til felles at de vektlegger at barns tilpasning påvirkes fra flere kanter og at det er gjensidige forbindelser mellom disse og barns tilpasning på tvers av arenaer. For det første antas det her at viktige beskyttende faktorer og risikofaktorer grovt sett opererer på tre nivåer: i nabolaget (kjennetegn ved nabolaget og graden av sosial støtte), i familien (måten omsorgen utøves på) og i form av individuelle kjennetegn ved barnet selv (som intelligens eller sosiale ferdigheter).

For det andre fokuserer forskningen på transaksjoner mellom den økologiske konteksten og barn og unge i utvikling, der også ulike økologiske nivåer innvirker på hverandre. Denne tenkningen har blant annet hatt betydning for forskningen om betydningen av en oppvekst i fattigdom. For det tredje har man så det som kalles et strukturelt og organisatorisk perspektiv, der det er en viktig forutsetning at det generelt er kontinuitet og sammenheng i måten kompetanse utvikles over tid. Det som er viktig, er at også framtidige studier av resiliens må forankres innen et sammenhengende teoretisk rammeverk. Hvis man bruker eksisterende teorier til å studere resiliens, må man likeledes gjøre de begrepsmessige sammenhengene eksplisitte.

Luthar, Cicchetti og Becker konkluderer med at kritikken av forskningen om resiliens, som blant andre Kaplan (1999) målbærer, fører til generelle konklusjoner. For det første tror de at selv om det er mange utfordringer knyttet til studiet av fenomenet resiliens, har det substansiell verdi å fortsette det vitenskapelige arbeidet på dette området. For det andre er det likeledes behov for at forskere øker stringensen og koherensen i sitt arbeid.

Dette reflekteres i deres gjentatte konklusjoner om bedre definisjoner og bedre sammenheng mellom teorier, begreper og operasjonaliseringer.

Bidrag fra forskningen om risiko og resiliens

En rekke forfattere påpeker hvordan studier av resiliens i utviklingsforløp snudd opp-ned på mange negative antagelser og mangelmodeller om barn og unge som vokser opp med motgang og risiko (f.eks. Borge, 2003, Egeland, Sroufe & Waters, 1993, Luthar, 2003, Masten, 2001, Masten & Powell, 2003, Rutter, 2002, 2003). Dette er ikke minst viktig som en motvekt mot den negative fokuseringen både på foreldre og barn vi har sett i den mer økonomisk orienterte fattigdomsforskningen. Med andre ord understreker forskningen om risiko og resiliens behovet for å studere positiv tilpasning på lik linje med problematferd, og for å lete etter beskyttende faktorer som kan forklare hvorfor en risikofaktor, som for eksempel fattigdom, ikke påvirker alle likt.

Et annet viktig bidrag er den akkumulerte kunnskapen om hva resiliens er. I den tidligste forskningen, når man brukte betegnelser som motstandsdyktige barn, usårlege barn og løvetannbarn, kunne det se ut som om resiliente barn egentlig hadde helt spesielle egenskaper. Nyere forskning, som fokuserer på prosesser og samspill mellom individer og omgivelsene, viser snarere at resiliens er et helt vanlig fenomen – «ordinary magic», som er tittelen på Mastens (2001) artikkel. Vanligvis oppstår resiliens når vanlige, menneskelige tilpasningssystemer opererer. Hvis disse systemene beskyttes og fungerer bra, skjer det positiv utvikling også når barn og unge utsettes for alvorlig motgang. Hvis disse systemene skades blir risikoen for dårlig tilpasning vesentlig høyere, spesielt hvis motgangen også varer over tid.

I et tidligere arbeid diskuterer Masten og Coatsworth (1998) spesielt tre slike tilpasningssystemer. Det første er *tilknytning*, eller relasjoner til voksne som bryr seg om en, noe som også understrekes i flere av studiene jeg har presentert i denne rapporten. Det andre er *selvregulering og utvikling av bedre kontroll* over tid med oppmerksomhet, følelsesuttrykk og atferd. I tillegg kommer *kognitiv fungering*. Med andre ord vil det være slik at barn som fungerer bra har voksne som bryr seg om dem, en hjerne som utvikler seg normalt og etter hvert evnen til å regulere oppmerksomhet, følelsesuttrykk og atferd. Disse systemene styrker hverandre gjensidig underveis i utviklingsforløpet. Det andre bidraget fra forskningen om risiko og resiliens blir derfor anvisninger om hva som er sentrale funksjonsområder å studere nærmere, og ikke minst hvilke områder det er viktig å fokusere på i forebyggende arbeid. Dette siste kommer jeg tilbake til i kapittel 7.

Fenomenologisk og sosialkonstruktivistisk kritikk av resiliensforskningen

Etter hvert som tenkningen om risiko og resiliens har fått større utbredelse, har også noen forskere begynt å kritisere det utviklingspsykopatologiske paradigmet. Denne kritikken kommer i tillegg til den «interne» fagkritikken som jeg allerede har diskutert, og bygger til dels på den. De to eksemplene jeg har valgt er hentet fra sosialt arbeid (Gilgun, 1996a, 1996b, Ungar, 2000, 2003, 2004). På litt ulike måter handler kritikken jeg skal diskutere om hvordan økologiske eller kontekstuelle forhold skal forstås, og om at mangelen på fenomenologiske og sosialkonstruktivistiske tilnæringsmåter i forståelsen av hvordan risiko og resiliens virker sammen er en svakhet.

Jane Gilgun (1996a) argumenterer for at forskningen om risiko og resiliens primært fokuserer på relasjoner mellom foreldre og barn, mens betydningen av de sosiale betingelsene og det sosiale miljøet ut over familien foreløpig ikke er kommet lenger enn til teoretiske diskusjoner. Begrepet «utviklingspsykopatologi» vekker i seg selv sterke assosiasjoner til intrapsykiske, ikke-økologiske og sykdomsfokuserte perspektiver, til tross for den vekten som legges på positiv tilpasning. Dette gir lite rom for tenkning om sosial og samfunnsmessig endring.

Michael Ungars (2004) kritikk dreier seg ikke om mangel på økologiske perspektiver, men om at den eksisterende tenkningen er forankret i systemteori. Forståelsen av hvordan resiliens utvikles blir dermed knyttet til forutsigbare sammenhenger mellom risiko og beskyttende faktorer, sirkulær kausalitet og transaksjonsprosesser. Samtidig har jo den økte oppmerksomheten på resiliensfremmende variable og prosesser ført til økt forskningsmessig interesse for barn og unge som utvikler seg positivt på tross av alvorlige trusler mot deres tilpasning eller utvikling. Ungar tar utgangspunkt i det nevnte skiftet i fokus blant mange resiliensforskere fra studier av individuelle kjennetegn til studier av utviklingsprosesser som har sammenheng med vellykte utviklingsforløp⁵⁷. Disse forskernes forståelse av beskyttende faktorer og mekanismer har blitt utvidet over tid og er tiltakende økologisk, og inkluderer for noens del også sosiopolitiske faktorer. Jo mer kontekstualisert forskningen har blitt, jo mer passer den til innovative, sosialkonstruk-

---

⁵⁷ Flere forfattere, også Ungar, kobler denne dreiningen mot positive faktorer eller det Emmy Werner kaller «friskfaktorer» (Cederblad, 2004) til en salutogenetisk diskurs og det som kalles «Sense of coherence» (SOC). Se Antonovsky, A. (1987). The salutogenetic perspective: Toward a new view of health and illness. *Advances, Institute for Advancement of Health*, 4, 47-55.

tivistiske forståelser av resiliens. Og det er nettopp dette som er Ungars perspektiv. Han forstår resiliens som resultatet av forhandlinger mellom individet og omgivelsene for å opprettholde en definisjon av en selv som sunn.

Som eksempel bruker Ungar det han kaller myten om press fra jevnaldrende (Ungar, 2000). Han intervjuet 41 høyrisikoungdommer for å utforske determinanter for deres mentale helse. Mens begrepet press fra jevnaldrende gjør det mulig for voksne å forklare problematferd blant ungdom, viste analysene av hans intervjumateriale at dette er en myte. Ungdommene ga snarere uttrykk for at atferd som sikret aksept fra jevnaldrende var en bevisst strategi for å øke opplevelsen av personlig og sosial makt. Kontakten med jevnaldrende ble brukt til å konstruere og opprettholde helsefremmende identiteter, som utfordret de stigmatiserende karakteristikene andre brukte på dem. For det første er spørsmålet da om resiliens kan oppnås via alternative utviklingsveier, som vanligvis assosieres med sårbarhet og problemutvikling (jfr. også diskusjonen til Jose, Cafasso & D'Anna over). Dette spørsmålet har igjen sammenheng med et annet og mer overordnet spørsmål, nemlig hva folk selv mener er god fungering i sin spesifikke sosiale og kulturelle kontekst. Dermed inviterer en konstruksjonistisk diskurs til å undersøke nærmere hvordan etnisitet, kjønn, klasse, kompetanse og andre forhold ikke bare påvirker tilgangen til ressurser, men også selve definisjonen av resiliens.

Gilgun (1996a,b) brukte fenomenologisk orienterte livshistorieintervjuer i studiet av beskyttende faktorer og risikofaktorer for utviklingen av voldelig atferd, og prosessene som hadde sammenheng med å motvirke risikoen for slik atferd. Hun intervjuet 50 menn og 12 kvinner, primært hvite, som var rekruttert fra fengsler, behandlingstiltak og frivillige støttegrupper. Informantene hadde vært involvert i en rekke kriminelle aktiviteter, som seriedrap, seksuelt misbruk av barn og voldtekt, foruten væpnet ran, underslag og rusavhengighet. Informantene ga inngående beskrivelser av oppvekstfamiliene sine og de familiene de nå var en del av og hvordan de greide seg i andre sosiale sammenhenger som jevnaldrende grupper, skole, kirke og ungdomsorganisasjoner. Deres relasjoner til jevnaldrende og voksne over tid ble analysert, likeledes om de selv var blitt utsatt for vold.

Hun konstruerte tre utviklingsmodeller, hvorav en beskrev personer med høy risiko for voldelig atferd som likevel ikke ble voldelige (the «wounded well»), en beskrev personer med høy risiko som utviklet voldelig atferd (the «social deficits model») og en beskrev personer med lav risiko som likevel ble voldelige (the «social assets model»). Her er hennes tenkning parallell til tenkningen i «Project Competence», som ble presentert i

forrige kapittel (Masten et al. (5.5)). Det var særlig to ting som skilte dem som likevel utviklet seg positivt enten på tross av eller innenfor rammen av sine oppvekstbetingelser, fra dem som utviklet seg negativt på tross av mange muligheter. Det var for det første en positiv relasjon til foreldrene og andre i det sosiale nettverket, som personene kunne ha glede av og vokse på. For det andre var det evnen til å utnytte mulighetene det sosiale miljøet ga, for eksempel ved å oppsøke og opprettholde prososiale aktiviteter og søke hjelp når det var behov for det.

Det er to viktige årsaker til at Gilguns og Ungars arbeider kan stå som eksempler på nyttige korrektiver til forskningen om risiko, resiliens og beskyttende faktorer. For det første understreker disse forfatterne betydningen av å se barn og unges liv i kontekst, og at det ikke er mulig å forstå verken risiko eller resiliens uavhengig av den konteksten de er en del av. Dermed er det heller ikke mulig å utvikle objektive mål på disse fenomenene, og bestrebelser på å gjøre dette vil lett føre til at vi overser at barn, unge og deres familier deltar i samfunnet på ulike måter som gir mening for dem. Deri ligger kanskje også en viktig forklaring på at den mer økonomisk orienterte fattigdomsforskningen, som fokuserer nokså ensidig på negative utfallsmål, stadig må konkludere med at variansen i disse utfallsmålene forblir utilstrekkelig forklart.

Det er dessuten et poeng, også i «mainstream»-forskningen om risiko og resiliens, at skiftet fra et ensidig fokus på risiko til å studere både negative og positive utfall har gitt mer kunnskap om mekanismer og prosesser, som igjen fører til bedre forståelse av at noen greier seg bedre enn andre på tross av mange belastninger. Særlig Ungar blir imidlertid talsperson for å gå enda lengre i kontekstualiseringen av hva en oppvekst i risiko innebærer både for barn og unges utvikling og deres forståelse av sin egen situasjon som grunnlag for handling.

For det andre understreker begge disse forfatterne behovet for kvalitativ forskning som supplement til den ensidig kvantitative tilnærmingen som har preget forskningen innen dette feltet. Det er en tendens til at de svakhetene som forskerne selv påpeker søkes kompensert for gjennom utviklingen av stadig mer sofistikerte statistiske modeller, men dette er ikke tilstrekkelig (se også Loury, 2001). Særlig i Skandinavia og Storbritannia ser vi nå utviklingen av en kvalitativ forskningstradisjon om barn og unges håndtering av vanskelige livsvilkår, som vi også så eksempler på i kapittel 2, og det er viktig at denne tilnæringsmåten får en legitim posisjon i fattigdomsforskningen.

Neste del av kapitlet markerer overgangen til sosiologiske og statsvitenskapelige perspektiver på barn og unges håndtering av vanskelige livsvilkår. Først diskuterer jeg begrepet sosial eksklusjon, som har fått stor betydning for tenkningen innen EU om fattigdom og fattigdomsbekjempelse i løpet av det siste tiåret.

Nytten av begrepet sosial eksklusjon

Den moderne bruken av begrepet sosial eksklusjon i Europa oppsto i Frankrike på midten av 1970-tallet, og inntil nylig har sosial eksklusjon primært vært sett i sammenheng med problemer som oppstår i forbindelse med langvarig arbeidsledighet (Fløtten, 2003). I Storbritannia skjøt bruken av begrepet som grunnlag for forståelse så vel som tiltak fart etter at Labour-regjeringen overtok i 1997, og snart etterpå opprettet en egen «Social Exclusion Unit» (Middleton & Adelman, 2004). Hittil har tenkningen om sosial eksklusjon primært vært rettet mot voksne, og det gjenstår å avklare i hvor stor grad og på hvilke måter sosial eksklusjon er nyttig i forståelsen av barn og unges livsvilkår. Særlig er man opptatt av sosial eksklusjon som den oppleves i barndommen og ungdomstida, ikke bare i forhold til en forventet voksertilværelse (Micklewright, 2002, Middleton & Adelman, 2004, Ridge, 2002). De britiske forfatterne jeg har valgt å trekke fram i denne delen av kapitlet betoner ulike aspekter ved problematikken som er knyttet til å bruke begrepet i forhold til barn og unges livssituasjon, og utfyller hverandre på en konstruktiv måte.

Forståelser av sosial eksklusjon

Sosial eksklusjon er et omstridt begrep. Det defineres på mange og ofte forvirrende måter, og forstås noen ganger som en erstatning for fattigdom, noen ganger som en tilstand som følger av fattigdom, og noen ganger som et fenomen i seg selv. Her ser vi paralleller til kritikken av resiliensbegrepet (Kaplan, 1999). Som Chiara Saraceno (2001) påpeker, har skiftet fra tenkning om fattigdom til tenkning om sosial eksklusjon vært både lingvistisk og begrepsmessig, og omhandlet forskning så vel som policy-utvikling. Dette impliserer et skifte i perspektiv fra en statisk til en dynamisk tilnæringsmåte, fra et endimensjonalt til et flerdimensjonalt perspektiv, og fra et fokus på omfordeling til et fokus på relasjoner. Hun konkluderer med at sosial eksklusjon fungerer bedre som et sosialpolitisk begrep basert på normative verdier enn som et begrep bygget på teori og forskning. Fra dette perspek-

tivet er det, som vi vil se, visse felles trekk mellom tenkningen om sosial eksklusjon og tenkningen om sosial kapital.

I sin diskusjon av risiko og sosial eksklusjon på grunnlag av longitudinelle data, argumenterer John Bynner (2002) for at tenkningen om sosial eksklusjon kan bringe forståelsen av dynamikken mellom risiko, resiliens og beskyttende faktorer videre. Selv om fattigdom er en vanlig risikofaktor for sosial eksklusjon, omfatter dette begrepet mye mer (se også Fløtten, 2003)⁵⁸. Funksjonshemmede behøver ikke en gang være fattige for å være sosialt ekskludert. Bynners poeng er at det går an å tenke seg at fattigdom transformeres til sosial eksklusjon. Lav familieinntekt, målt ved økonomiske indikatorer, forårsaker fattigdom, målt ved økonomiske og materielle indikatorer. Dette fører igjen til deprivasjon, målt ved økonomiske, materielle og kulturelle indikatorer, og dernest til sosial eksklusjon målt ved uheldige betingelser og livsvilkår (disadvantages) som utfallsmål. Her anvender Bynner tre begreper fra Atkinson (1998): relativitet, aktør og dynamikk.

Relativitet henger sammen med at eksklusjon defineres ved hjelp av standarder og regler som gjelder på et bestemt tidspunkt, særlig i forhold til forbruk og tilgang til goder – som for eksempel telefon, PC osv. *Aktørperspektivet* ivaretar at enkeltpersoner både kan ekskludere seg selv og bli ekskludert av andre. Det er derfor alltid snakk om individuelle valg selv om disse begrenses av for eksempel klasse, kjønn og etnisitet. *Dynamikk* oppstår på den måten at sosial eksklusjon er en prosess som involverer interaksjon mellom omstendigheter og erfaringer på tvers av alle livsområder over tid. Det å miste jobben behøver ikke være uttrykk for sosial eksklusjon, men langvarig arbeidsløshet ledsaget av fattigdom, dårlig helse og lav selvfølelse kan bli det. Med henvisning til Sen (1992) argumenterer så Bynner for at individer blir sosialt ekskludert fordi de nektes tilgang til materielle, kulturelle og emosjonelle ressurser som skaper «capabilities». Disse har igjen sterkest sammenheng med kognitiv utvikling og utdanningsnivå, men henviser også til helse og sosial deltakelse. Derfor er det å ha «capabilities» sentralt for den voksne identiteten.

Når det gjelder barn, påpeker Bynner at de vil lide under det når foreldrene er sosialt ekskludert. Restriksjonene dette påfører dem legger grunnlaget for at de selv ekskluderes senere i livet. Følgelig må også

---

⁵⁸ Bynner henviser her til Atkinson, A. B. (1998). Exclusion, employment and opportunity. I A. B. Atkinson og J. Hills (eds.). *Exclusion, employment and opportunity*. London: London School of Economics, CASEpaper 4, Centre for Analysis of Social Exclusion og Sen, A. (1992). *Inequality reexamined*. New York: Oxford University Press.

resultatene av tidlige erfaringer hjemme og på skolen fokuseres på fordi disse bestemmer barns posisjon i voksenlivet. Her lister Bynner opp en rekke sekvensielle forhold: dårlig leseferdighet og tallforståelse, dårlige skoleprestasjoner, å avslutte skolegangen tidlig uten spesielle kvalifikasjoner, problemer med å få innpass i arbeidslivet og derpå følgende sporadisk arbeid og arbeidsledighet, tenåringsgraviditeter, problemer med politiet, alkoholmisbruk, kriminalitet og dårlig fysisk og mental helse. Slik han ser det er hvert utfallsmål både en indikator på tidlig sosial eksklusjon og en faktor som predisponerer for senere sosial eksklusjon. Dermed blir utdanning og tidlig skolering sentralt.

Bildet som trer fram av den sosiale eksklusjonsprosessen er av både predikerbarhet og kompleksitet. Det er ikke snakk om en forutsigbar, lineær sammenheng mellom en type utfallsmål på sosial eksklusjon og de andre, men om et sett omstendigheter som innvirker på hverandre over tid og bidrar til onde eller gode sirkler («vicious and virtuous circles»). Her tydeliggjøres familiens kritiske rolle både som årsak til og beskyttelse mot senere sosial eksklusjon. Problemet oppstår når ytre omstendigheter kombineres med uheldig familieinteraksjon, og spesielle kjennetegn ved barna, og forsterker uheldige utviklingsprosesser i stedet for å forhindre dem. Her er for øvrig Bynners resonnement helt i tråd med de fattigdomsforskerne jeg har presentert tidligere i denne rapporten.

Jeg kommer tilbake til en nærmere diskusjon av Bynners tenkning nedenfor. Som en overgang til en diskusjon av en mer barnesentrert tilnæringsmåte, er det imidlertid viktig å påpeke at Bynner eksemplifiserer tenkningen til de som ikke ser sosial eksklusjon i relasjon til barn og unges situasjon her og nå. Snarere ser han barndommen, og særlig utdanning, primært som en forberedelse til senere muligheter som voksen.

Tess Ridge (2002, (2.2)) argumenterer for at ideen om sosial eksklusjon potensielt har mye større kraft når det gjelder å få fram fattigdommens multidimensjonale natur enn snevrere fattigdomsdefinisjoner, som primært handler om fordelingsspørsmål og inntektsulikhet. Dette er blant annet fordi at hvis vi skal forstå sosial eksklusjon må vi identifisere de institusjonelle prosessene som fører til eksklusjon, i tillegg til å ha gode indikatorer på fattigdom. Sosial eksklusjon åpner opp for å forstå fattigdommens dynamikk i lys av sosiale relasjoner, medborgerskap og medborgernes evne til å realisere sine krav og rettigheter. Her følger hun Room (1995)⁵⁹, som argumen-

---

⁵⁹ Room, G. (1995). Poverty and social exclusion: The new European agenda for policy and research. I G. Room (ed.). *Beyond the threshold: The measurement and analysis of social exclusion*. Bristol: The Policy Press.

terer for at sosial eksklusjon primært handler om relasjoner, det vil si utilstrekkelig sosial deltakelse, mangel på sosial integrasjon og mangel på makt. Ridge understreker videre at begrepet er både omfattende og dynamisk, og søker å fange inn prosessene som fører til at individer blir atskilt og isolert fra samfunnet i sin alminnelighet, og deres kapasitet til effektiv økonomisk, sosial, politisk og kulturell deltakelse påvirkes.

Mens Bynners mål på sosial eksklusjon i skolesammenheng dreier seg om fullført skolegang og skoleprestasjoner, er Ridge like opptatt av barnas skolehverdag. De sosiale og kulturelle sidene ved skolehverdagen er i ferd med å få mindre betydning i takt med at kravene til akademiske prestasjoner øker og det skjer stadige, nasjonale målinger av den enkelte skolen og eleven. Imidlertid blir barn sosialt ekskludert eller inkludert på sosiale arenaer, hvor skolen står sentralt. Som vi har sett, viser Ridges studie at det er forskjeller mellom skolehverdagen til barn fra lavinntektsfamilier og deres jevnaldrende, og at det skjer en slags ekskludering innenfra. Barn fra lavinntektsfamilier mangler ressurser til å skaffe de økonomiske og materielle ressursene som skal til både for tilstrekkelig sosial deltakelse og akademisk likhet, noe de er klar over selv.

Vennskap er viktig som et sosialt gode, det er en verdifull kilde til sosial kapital, og en integrert del av en stadig mer komplisert og krevende sosial verden. Som for voksne er vennskap for barn en inngangsport til videre, sosiale nettverk, som igjen beskytter mot sosial eksklusjon. Som Ridge påpeker, risikerer barn fra lavinntektsfamilier at deres nettverk er svakere i utgangspunktet fordi familiene deres har en tendens til å ikke være tilknyttet sosiale institusjoner, og ha et mer begrenset sosialt engasjement. Derfor blir det spesielt viktig for barna å utvikle og opprettholde vennskap, noe som lett vanskeliggjøres når familien ikke har råd til å skaffe barna de «riktige» klærne, til å delta på skoleturer eller fritidsaktiviteter som koster penger eller til å ha venner hjemme. Ridges konklusjon er at barndommen har sine egne sosiale og kulturelle verdier og sine egne sosiale og økonomiske krav, og at det utøves et ganske sterkt press på barn om å passe inn og delta sammen med sine jevnaldrende. Mens ideen om sosial eksklusjon har potensiale for å innfange og omfatte mer enn bare økonomisk trygghet og arbeidsmarkedsproblemer, er det sosiale aspektet ved sosial eksklusjon det som er minst utviklet og forstått. Samtidig er det kanskje dette aspektet som betyr mest for barn. Derfor er det viktig å utvikle indikatorer på sosial eksklusjon med et barneperspektiv, som gir mening for barn og unge i deres hverdag.

Begge forfatterne jeg har diskutert her argumenterer for å bruke begrepet sosial eksklusjon, fordi det etter deres syn utvider perspektivet på

hva fattigdom er. Samtidig illustreres kritikken som ble reist innledningsvis i denne delen av kapitlet om at begrepet sosial eksklusjon både er flertydig når det defineres og inneholder potensielle tautologier. Bynners (2002) modell er teoretisk, og han gir ikke noen anvisninger om hvordan modellen kan prøves i praksis i den publikasjonen jeg har lagt til grunn her. Ridge (2002) er ikke i samme grad opptatt av å definere sosial eksklusjon, men bruker sin forståelse av begrepet for å kategorisere erfaringene til de barna hun intervjuet som at de var sosialt ekskludert eller i fare for å bli det. Derigjennom får hun også poengtert betydningen av å vektlegge funksjonelle indikatorer på sosial eksklusjon i forhold til barnas hverdagsliv her og nå. Dette innebærer igjen at sosiale og relasjonelle aspekter ved sosial eksklusjon løftes spesielt fram, men uten at det samtidig blir tydelig hvordan vanlig mål på for eksempel sosialt nettverk og sosial støtte kan samles til et robust mål på sosial eksklusjon.

Bidrag til bedre forståelse av situasjonen til barn og unge med vanskelige livsvilkår?

Skal sosial eksklusjon være nyttig for forståelsen av situasjonen til barn og unge med vanskelige livsvilkår er det også viktig hvordan begrepet operasjonaliseres, spesielt siden det både defineres vidt og har klare, ideologiske overtoner. Med dette utgangspunktet forsøkte Sue Middleton og Laura Adelman (2003, 2004) å teste tenkningen om sosial eksklusjon empirisk. De bygde på to datasett: Fra The Poverty and Social Exclusion Survey of Britain (PSE), som ble samlet inn i 1999 på initiativ av den britiske regjeringen, og fra The British Household Panel Study, en longitudinell undersøkelse av britiske hushold som begynte i 1991.

I PSE forsøkte man for første gang å operasjonalisere sosial eksklusjon i forkant, på tre områder: eksklusjon fra tilbud og tjenester, fra sosiale relasjoner eller sosial deltakelse og fra utdanning. Indikatorene på sosial eksklusjon når det gjaldt barna var sosiale aktiviteter, tilgang på tilbud og tjenester, utdanningsnivå, økonomiske ressurser og relasjoner og emosjonelt velbefinnende. Tilbudene og tjenestene var en kombinasjon av sju sosiale aktiviteter, 24 private og offentlige tjenester og sju skolerelaterte tiltak. De sosiale aktivitetene var hentet fra listen over det britiske foreldre mener er nødvendig for barn (Middleton, Ashworth & Braithwaite, 1997), og omfattet feiringer av spesielle anledninger, hobbyer og fritidsaktiviteter, skoleturer minst en gang i semesteret, svømming minst en gang i måneden, ferie et annet sted enn hjemme minst en gang i året, utstyr til fritidsaktiviter og det å ha venner på besøk til et måltid i hvert fall hver fjortende dag.

For foreldrenes del var indikatorene kvaliteten på boligen og nabolaget, demokratisk deltakelse, oppsparte midler og gjeld og emosjonelt velbefinnende. For husholdets del var så indikatorene kvaliteten på husholdet, tilstedeværelsen av nødvendighetsartikler i hjemmet, kvaliteten på nabolaget og økonomiske ressurser. Som det framgår, overlapper indikatorene en del.

For de enkelte indikatorene på sosial eksklusjon fant Middleton og Adelman (2003, 2004) at det var signifikante sammenhenger med graden av fattigdom, men sammenhengene var på ingen måte fullstendige. Det er mange barn og unge som opplever sosial eksklusjon slik dette her er definert, uten at de bor i hushold som er inntektsfattige og/eller materielt deprivert. Som neste ledd i analysene prøvde de derfor å konstruere et mål på sosial eksklusjon for barn, foreldre og husholdet ved å kombinere de indikatorene som var brukt. Ved hjelp av flere, statistiske metoder utforsket de hvorvidt eksklusjon i forhold til en indikator innen en av de tre ovennevnte dimensjonene hadde sammenheng med eksklusjon på andre indikatorer i den samme dimensjonen. Videre utforsket de om indikatorene i hver dimensjon kunne settes sammen til en reliabel skala, og hvorvidt de tre dimensjonene var interkorrelert. I så fall skulle det være signifikant mer sannsynlig at barn som var sosialt ekskludert langs den ene dimensjonen også ville være det langs de andre. Dermed ville man også få et mål på alvorlighetsgrad.

Konklusjonen ble at av mange årsaker var det ikke mulig å konstruere et mål på sosial eksklusjon som differensierte mellom barna ut fra alvorlighetsgrad, som de hadde fått til når det gjaldt fattigdom (Adelman, Middleton & Ashworth, 2003). Det var ikke indre konsistens, i det målene stort sett ikke kunne skaleres. Dermed var det heller ikke mulig å finne et cut-off punkt mellom de som var og ikke var sosialt ekskludert. Videre var det ingen måte de kunne bestemme hvilken av indikatorene, om noen, som det var viktigst å bruke for å kunne foreta et slikt skille. Avslutningsvis var ikke de ulike målene høyt nok interkorrelert til at det var mulig å inkludere alle eller noen barn og unge i et tenkt mål på alvorlig sosial eksklusjon. Som Middleton og Adelman (2004) selv understreker, kan det tenkes at målene som ble brukt i PSE ikke var gode nok til å måle sosial eksklusjon blant barn og unge. Men det kan også tenkes at sosial eksklusjon rett og slett ikke er et brukbart begrep når erfaringene til barn og unge, med barndom og ungdomstid, skal utforskes.

Uansett om det Middleton og Adelman målte kan kalles sosial eksklusjon, mener de det ikke er tvil om at indikatorene de valgte er viktige supplementter til vanlige fattigdomsmål, ettersom de bidrar til å løfte fram andre dimensjoner for deprivasjon i barn og unges liv. De poengterer også at sosial

eksklusjon blant barn og unge fortjener mer oppmerksomhet både blant forskere og policy-makere, men da må det være fra barn og unges perspektiv. Dermed argumenterer disse forfatterne i tråd med Ridge (2002), bortsett fra at hun finner den sosiale dimensjonen viktigst.

Styrken i Middleton og Adelmans diskusjon er at de har prøvd tenkningen om sosial eksklusjon empirisk. De var bredspektret, som Bynner (2002), selv om han inkluderte fattigdomsmål i sin modell mens de behandlet fattigdom separat for å kunne se på sammenhengene mellom dette og sosial eksklusjon. Men dermed ble også relevansen av den kritikken jeg siterte innledningsvis klar, om at sosial eksklusjon lett blir et alt for vidt begrep hvis man skal prøve å bruke det for å skille mellom ulike grupper barn og unge.

Både disse forfatterne og Ridge etterlyser den posisjonen aktørperspektivet bør ha i tenkningen om sosial eksklusjon blant barn og unge. Det samme gjør John Micklewright (2002, se også Backe-Hansen, 2004a). I følge ham kan bare barn og unge defineres som sosialt ekskludert gjennom sammenlikninger med andre. Hvis barn og unge ekskluderes fra deltakelse på grunn av lav levestandard, kan det hende at de viktigste konsekvensene av dette er at de ikke kan delta i de samme aktivitetene eller ha samme forbruksnivå som sine jevnaldrende (se f.eks. også Middleton, Ashworth & Walker, 1994, Sletten, Fløtten & Bakken, 2004). Da trengs imidlertid mer kunnskap om hva som er vanlig forbruk blant barn og unge. Dessuten er Micklewright opptatt av *hvem* som ekskluderer barn og unge. Sosial eksklusjon kan godt være resultatet av flere prosesser, og handlinger fra flere personer, med mer kompliserte årsaker enn at man kommer fra en fattig familie. Barn og unge kan dessuten bidra til sin egen ekskludering.

Hvilke forståelsesmåter får mindre plass?

Som allerede påpekt, savner tenkningen om sosial kapital et barne- og ungdomsperspektiv og et aktørperspektiv. Og selv om barn og unge trekkes inn, er det i for liten grad på deres premisser. Blant annet påpeker Ridge (2002) at det å anlegge et barneperspektiv sannsynligvis ville føre til at den sosiale dimensjonen fikk langt mer vekt, ettersom barn vanligvis bekymrer seg for å miste noen de er glad i, for mobbing og konflikter med jevnaldrende, foreldre og lærere. I hennes studie kom det dessuten fram hvor stor betydning og hvor mye bekymring barna knyttet til relasjonene til venner, til det å passe inn og bli med. Etter mitt syn er dette et arbeid som må gjøres av forskere hvis begrepet sosial kapital skal være til nytte for utviklingen av kunnskap om barn og unges håndtering av vanskelige livsvilkår.

Det andre punktet er mer problematisk, nemlig hva slags analytisk forbindelse det skal være mellom fattigdom og sosial eksklusjon. Forfatterne jeg har trukket fram i denne delen av kapitlet understreker alle at tenkningen om sosial eksklusjon er nyttig fordi den bidrar til at fattigdomsperspektivet utvides og suppleres (se også Fløtten, 2003). I så fall er det nødvendig å holde disse to begrepene analytisk atskilt, ikke å la innholdet i dem gli for mye over i hverandre. Men når Bynner (2002) ser lav inntekt som en forutsetning for senere sosial eksklusjon, samtidig som han påpeker at det går an å være sosialt ekskludert uten å være fattig, blir skillet lett utydelig. På den andre siden uttrykker hans resonnement, som speiles av analysene til Middleton og Adelman (2004) og kritikken til Micklewright (2002), at sosial eksklusjon av barn og unge bare delvis handler om dårlig økonomi. Dette innebærer igjen at dårlig økonomi bare delvis handler om sosial eksklusjon, som vi jo vet fra alle undersøkelsene om hva en oppvekst i fattigdom vil si, med mindre man velger å definere alle disse livsbetingelsene som sosial eksklusjon.

Hvis sosial eksklusjon blir forklaringen på sosial ulikhet, blir bote-middelet sosial *inkludering*, eventuelt til fortrenghet for omfordeling og andre økonomiske tiltak. Men hvis forskningens status per i dag tilsier at fattigdom og sosial eksklusjon analytisk bør holdes atskilt, vil dette igjen innebære en risiko for at barn og unge som vokser opp med vedvarende fattigdom ikke får den støtten de trenger selv om mange får en god del. Dette argumentet styrkes ytterligere av konklusjonen over om at det gjenstår mye arbeid for å utvikle gode og presise mål på innhold, omfang og alvorlighetsgrad hva sosial eksklusjon angår. Derfor er det viktig å holde fast ved fattigdomsperspektivet.

Mens den britiske litteraturen om barn og unges materielle deprivasjon har vektlagt sosial eksklusjon, er dette fenomenet nærmest fraværende i den amerikanske litteraturen. Her trekkes til gjengjeld et annet politisert begrep inn, nemlig sosial kapital. Som det vil framgå, er begrepet sosial kapital problematisk i forskningssammenheng av mange av de samme årsakene som sosial eksklusjon er det.

Nytten av begrepet sosial kapital

Få bøker har sannsynligvis hatt så stor innflytelse på den internasjonale, sosialpolitiske debatten som Robert Putnams bok «Making democracy

work» fra 1993⁶⁰. I tiåret mellom 1991 og 2001 økte antallet vitenskapelige publikasjoner per år med sosial kapital i tittelen, abstractet eller blant nøkkelordene fra en håndfull til nesten 250 (Rothstein, 2003). På politisk nivå har tenkningen om sosial kapital, knyttet til betydningen av manglende deltakelse fra medborgerne som årsak til svikt i demokratiet, for eksempel hatt stor innflytelse på den svenske demokratikommisjonen (Rothstein, 2003). I Storbritannia har sosial kapital blitt et nøkkelbegrep som styrer mye av regjeringens policymaking. Det å reparere og øke sosial kapital ses som botemiddel mot sosiale problemer, inklusive konsekvensene av globalisering og individualisering, fragmenteringen og diversifiseringen av familieformer og samfunnet i sin alminnelighet og synkende politisk deltakelse (Edwards, Franklin & Holland, 2003). Ideen om sosial kapital ser ut til å love svar som er tiltrekkende både for det nyliberale høyre, som fortsatt er skeptisk til statens rolle, og for dem som er forpliktet til ideer om myndiggjøring og grasrotbevegelser (Harriss & De Renzio, 1997).

Den empiriske litteraturen om sosial kapital omfatter bruk av begrepet som prediktor for blant annet skoledropout og skolefaglige prestasjoner, barns intellektuelle utvikling, kilder til arbeid og karriere og ungdomskriminalitet og måter å forebygge den på (Portes, 1998). Begrepet har etter hvert også funnet veien til publikasjoner om barn og unges levekår, og mangel på sosial kapital har begynt å bli brukt som en mulig mediator for virkningene av en oppvekst i fattigdom. Noen få av disse artiklene er presentert i kapittel 3 (Berntsson, Köhler & Vuille, 2000, (3.11), Runyan et al., 1998 (3.8)) og 4 (Fürstenberg & Hughes, 1995 (4.8)). Det er derfor nødvendig å diskutere nærmere hva tenkningen om sosial kapital kan bidra med til forståelsen av det som er denne rapportens tema.

I følgende vil jeg først si noe kort om de ulike definisjonene av sosial kapital, uten at diskusjonen av disse er noe hovedpoeng. Viktigere er diskusjonen av hva avgrensningene av en rekke sosiale fenomener som sosial kapital, i stedet for eksempelvis familiestruktur og familiefungering, sosial støtte, sosiale nettverk, sosial kohesjon og demokratisk deltakelse kan bidra med. Videre er det igjen viktig å diskutere hva slags forståelse og i neste hånd forslag til tiltak som tillegges mindre betydning som følge av fokuset på sosial kapital, og om dette i neste hånd kan føre til økt stigmatisering og urettferdig behandling av allerede marginaliserte grupper.

---

⁶⁰ Putnam, R. (1993). *Making democracy work. Civic traditions in modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Definisjoner av sosial kapital

Tre sentrale forfattere nevnes spesielt i oversikter over sosial kapital, som har hver sine til dels motstridende måter å forstå fenomenet på (Edwards, Franklin & Holland, 2003, Morrow, 1999, Portes, 1998). Det er Pierre Bordieu, James S. Coleman og Robert Putnam. I følge Alejandro Portes (1998) var Bordieu den første som kom med en analyse av sosial kapital i moderne tid, i engelskspråklig utgave i 1985. Han definerte begrepet som «oppsamlingen av aktuelle eller potensielle ressurser, som er knyttet til besittelsen av et varig nettverk av mer eller mindre institusjonaliserte relasjoner bestående av kjennskap eller gjenkjennelse»⁶¹. Med andre ord oppstår individenes sosiale kapital som resultat av deres medlemskap i grupper, som en familie eller en slekt. Familien har derfor en sentral posisjon i Bordieus tenkning, også på grunn av familiens forbindelseslinjer til sosiale organisasjoner og institusjoner. Mengden av sosial kapital som er tilgjengelig avhenger av størrelsen på foreldrenes nettverk, av omfanget og kvaliteten på den sosiale kapitalen forbindelsene i nettverket er i besittelse av, på forventninger om gjensidighet og på enkeltpersonenes status innen gruppa. Sosial kapital er dessuten noe som må arbeides med kontinuerlig, ikke noe man bare har (Edwards, Franklin & Holland, 2003).

Den andre, sentrale forfatteren, James Coleman, plasserer også familien sentralt i forståelsen av sosial kapital. For Coleman er sosial kapital iboende i strukturen på relasjonene mellom personer og blant personer, og dens verdi kommer av at den både gjør det lettere for enkeltindivider å realisere sine interesser og å utvikle offentlige goder som er til nytte for mange⁶². Strukturen på de sosiale relasjonene har tre hovedformer, for det første høye nivåer av forpliktelser og forventninger. Folk gjør ting for hverandre med tro på at handlingene vil bli gjengjeldt. For det andre innebærer sosial kapital et informasjonspotensiale, som gjør det mulig å handle rasjonelt. For det tredje består så sosial kapital av normer og effektive sanksjoner. Dette får folk til å handle til fellesskapet og ikke bare til eget beste. (Coleman, 2002, Edwards, Franklin & Holland, 2003).

Coleman skiller mellom sosial kapital innenfor og utenfor familien. Innenfor familien er sosial kapital relasjonene mellom foreldre og barn, eventuelt andre familiemedlemmer. Sosial kapital utenfor familien består av

---

⁶¹ Bordieu, P. (1985). The forms of capital. I J. G. Richardson (ed.). *Handbook of theory and research for the sociology of education*. New York: Greenwood, s. 241-258.

⁶² Den første publikasjonen som refereres til, er vanligvis Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94 (Supplement), S95-120.

sosiale relasjoner i lokalsamfunnet som eksisterer mellom foreldre og av foreldrenes relasjoner med ulike samfunnsinstitusjoner (Morrow, 1999). Med andre ord er sosial kapital en ressurs som avledes av ens sosiale bånd, og foreldre og barn er innvevd i tette, lokale relasjoner. I henhold til Coleman eksisterer sosial kapital i varierende grad i alle typer sosiale relasjoner. For det andre eksisterer sosial kapital bare så lenge disse relasjonene skaper ressurser for en eller annen form for handling (Foley & Edwards, 1997).

Selv om både Bordieu og Coleman understreker familiens betydning, avviker de fra hverandre når det gjelder sitt politiske fokus. Coleman er opptatt av degenereringen av sosial kapital i dagens samfunn, og knytter blant annet dette til pluraliteten i moderne familieformer og økt deltakelse i arbeidslivet for kvinners del. Bordieu er derimot opptatt av at sosial kapital videreføres og akkumuleres på måter som opprettholder sosial ulikhet (Edwards, Franklin & Holland, 2003).

Den tredje av forfatterne kan derimot sies å legge langt mindre vekt på familiens betydning. Robert Putnam er også opptatt av minkende sosial kapital i samfunnet, men definerer sosial kapital som egenskaper ved sosiale organisasjoner, som nettverk, normer og tillit, som letter handlinger og samarbeid til gjensidig nytte. For ham er sosial kapital et distinkt sosialt gode, som er inkorporert i samfunnsmessig deltakelse og har konsekvenser for demokratiutvikling og økonomisk velstand (Edwards, Franklin & Holland, 2003). Medlemskap i organisasjoner, særlig frivillige organisasjoner, produserer sosial kapital der transaksjoner mellom mennesker er basert på gjensidig tillit, det vil si at individer tør å samarbeide fordi de regner med at andre også gjør det (Rothstein, 2003).

Sosial kapital består av fire komponenter, for det første nettverk som til sammen danner sivilsamfunnet (institusjoner, fasiliteter og relasjoner) i frivillig, statlig og personlig sektor, og tettheten i nettverkene mellom disse sektorene. For det andre består sosial kapital av enkeltmenneskets følelse av tilhørighet til sivilsamfunnet, sammen med en følelse av solidaritet og likhet med andre samfunnsmedlemmer. Den tredje komponenten er så normer for samarbeid, gjensidighet og tillit som styrer nettverkens funksjon. Den siste komponenten er positive holdninger til institusjoner, fasiliteter og relasjoner som utgjør sivilsamfunnet, så vel som deltakelse i sivilsamfunnet som igjen bidrar til å opprettholde disse nettverkene. For Putnam er nivåer av sosial kapital en årsaksfaktor som kan forklare økonomisk oppgang eller tilbakegang (Morrow, 1999).

De tre nevnte forfatterne definerer sosial kapital med ulikt fokus. Forskjellene mellom Coleman og Putnam er særlig at Coleman argumenterer eksplisitt for at sosial kapital er en ressurs individer har, mens Putnam ser

sosial kapital som en egenskap ved grupper og til og med nasjoner (Harriss & De Renzio, 1997). På tross av forskjellene mellom dem og andre forfattere som også har forsøkt å avgrense fenomenet, ser det likevel ut som en konsensus er i ferd med å utvikle seg i litteraturen om at sosial kapital står for aktørers evne til å sikre seg fordeler ved hjelp av medlemskap i sosial nettverk eller andre, sosiale strukturer (Portes, 1998). Dette er imidlertid fortsatt en ganske vid og generell definisjon, som i følge Virginia Morrow (1999) kan inkludere alt fra hvordan foreldre samhandler med barna sine til hvordan folk opplever stedet de bor, hvordan de relaterer seg til dem de kjenner, hvor mye de bruker nettverkene sine og hva slags tillit de har til politikere.

Bidrag til bedre forståelse av situasjonen til barn og unge med vanskelige livsvilkår?

Det kan altså argumenteres for at sosial kapital etter hvert omfatter så mye, i så mange kontekster, at begrepet mister sin mening (Portes, 1998). Her ser vi paralleller til diskusjonen av sosial eksklusjon og resiliens. Den ene innfallsvinkelen for kritikk av begrepet er derfor knyttet til spørsmål om operasjonalisering og måling.

En av innvendingene er at data sjelden er blitt samlet inn med sikte på å studere sosial kapital spesifikt. Snarere har forskere brukt indikatorer som kan tolkes som uttrykk for sosial kapital i etterkant, og utnyttet de mulighetene materialet deres har gitt. I Runyan et al. (1998) studie av barn som var utsatt for barnemishandling og omsorgssvikt (3.8) ble det konstruert en indikator på sosial kapital som besto av items om fem temaer: to foreldre i hjemmet, sosial støtte for mor, ikke mer enn to barn i familien, støtte i nabolaget og regelmessig deltakelse i et kirkesamfunn (som har en annen betydning i USA enn i Norge). I den nordiske studien av helse blant barn i Norden (Berntsson, Köhler & Vuille, 2000 (3.11)) ble sosial kapital definert som et samlemål der lav bruttoinntekt, fattigdom, å bli mobbet noen ganger eller ofte, at barnet ikke deltok i organiserte aktiviteter minst en gang i uken og hvor mye tillit foreldrene hadde til organisasjoner inngikk. Og i Fürstenberg og Hughes (1995) studie av sosial kapital og vellykket utvikling blant ungdom i risiko (4.8) var sosial kapital et post hoc samlemål bestående av en lang rekke indikatorer på forhold knyttet til familie, slekt, nettverk, skole og skoleprestasjoner og nabolag. Det kan diskuteres om indikatorene som er valgt i de to første av disse studiene egentlig kan kalles uttrykk for sosial kapital, fordi de delvis heller må sies å være sosiodemografiske indikatorer. I den siste studien det nesten ingen sosiodemografiske indikatorer inkludert, men til gjengjeld eksemplifiseres den svært vide avgrensningen

sosial kapital har fått. Spørsmålet som kan stilles, er derfor om bruken av betegnelsen sosial kapital egentlig representerer noe nytt, eller rett og slett er en ny måte å beskrive tidligere kunnskap på (Portes, 1998). I så fall kommer man like langt med å bruke begreper som sosialt nettverk, sosial støtte, sosial deltakelse og sosial kohesjon.

En annen viktig og vanlig kritikk av begrepet, som rettes både mot Coleman og Putnams definisjoner, er dets sirkularitet. Putnams definisjon inkluderer for eksempel atferd (aktiv deltakelse i frivillige organisasjoner og nettverk), en funksjon (det som fremmer), en tro (på at det går an å stole på andre) og en sosial norm (gjensidighet). I følge Rothman (2003) er definisjonen alt for vid, og sannsynligvis er disse elementene interkorrelert. For det første bør det funksjonelle elementet tas ut, fordi det som skal forklares inngår i definisjonen og gjør den tautologisk. Noe av den samme kritikken kan dessuten rettes mot det normative elementet. Hvis vi forstår gjensidighet som at aktørene vil ønske å følge en sosial norm for å handle i tråd med felles interesser, er det også dette vi prøver å forklare. Det som da kan gjenstå, er handlinger og en holdning som kan uttrykkes som interpersonlig tillit. Disse elementene bør imidlertid atskilles analytisk selv om begge er med i definisjonen, fordi de kan forårsake hverandre på ulike måter. Tilsvarende påpeker Portes (1998) at Colemans definisjon ikke skiller mellom ressursene i seg selv og mulighetene for å oppnå de samme ressursene i kraft av medlemskap i ulike sosiale strukturer. Hvis begrepet skal være nyttig, er det følgelig nødvendig å være nøye med hvordan det avgrenses.

Hvilke forståelsesmåter får mindre plass

Nyhetsverdien og den umiddelbare kraften i begrepet sosial kapital har to kilder. For det første fokuserer begrepet oppmerksomheten på de positive konsekvensene av å være sosial, mens mindre attraktive sider legges til side. For det andre plasseres de positive konsekvensene i en større kontekst der ikke-økonomiske dimensjoner blir viktige kilder til makt og innflytelse. Dette gripes igjen av policy-makere som leter etter billigere, ikke-økonomiske løsninger på sosiale problemer. Det er imidlertid liten grunn til å tro at sosial kapital er en enkel løsning (Portes, 1998). En viktig kritikk mot den omfattende bruken begrepet har fått, som fremmes av flere forfattere, er derfor at konklusjoner som bygger på tenkning om sosial kapital kan brukes til å rette oppmerksomheten bort fra økonomiske løsninger også på problemer som nettopp krever omfordeling av samfunnsmessige ressurser og ikke bare at enkeltindivider handler annerledes. Denne innvendingen har selvsagt relevans synet på for prioritering av tiltak rettet mot å bekjempe

fattigdom og fattigdommens effekter (Edwards, Franklin & Holland, 2003, Morrow, 1999).

Teorier om sosial kapital stemmer godt over ens med en kommunitaristisk dagsorden, der tradisjonelle normer og verdier for familie og samfunn står sterkt. Dette innebærer kritikk og til dels fordømmelse av dagens utvikling av mange, ulike familieformer, som vi blant annet finner godt representert blant fattige familier. Bestrebelsene på å utvikle nye og interessante uavhengige variable kan føre til en nødvendig integrering av normativ og empirisk sosialforskning (Rothstein, 2003), men det er også viktig å være bevisst på om de normative elementene fører til uønsket stigmatisering av allerede marginaliserte grupper.

Som påpekt tidligere i denne rapporten, fører forskningen der foreldrepraksiser blir en mediator for effekten av å vokse opp i fattigdom lett til et ensidig fokus på det foreldrene gjør galt. Det samme finner vi når foreldrenes praksis blir mediator for virkningene av å bo i fattige nabolag, som vi så i flere av studiene om ungdom. Dermed ligger det snublende nær å anlegge en mangelmodell for forståelsen av fattige foreldre (a «parenting deficit model»)⁶³. Konsekvensene av dette blir for det første lett at forskere og policy-makere fokuserer på det foreldrene ikke får til på bekostning av det de får til, selv om vi også har sett eksempler på sistnevnte tidligere i rapporten (Jarrett (4.1), Pettit, Dodge & Bates (3.6)). Videre blir løsningen primært å lære foreldrene bedre foreldreskap, snarere enn å se nærmere på økonomisk omfordeling og økonomiske ytelser. Dette er i tilfelle en alvorlig konsekvens av dagens oppslutning om begrepet sosial kapital. Her kan faktisk Bordieus forståelse være en fordel, ettersom han egentlig presenterer en teori om privilegier og ikke om utilstrekkelighet (Morrow, 1999).

Særlig i den politiske retorikken i dagens Storbritannia rettes også søkelyset mot dårlige foreldre eller problemfamilier, der barna er familiens ansvar snarere enn et sosialt ansvar. Dette står i kontrast til oppfatningen av barndom i Skandinavia, hvor barns rettigheter og ideen om at barn skal behandles som individer står mye sterkere. Uansett kan det imidlertid argumenteres for at tenkningen om sosial kapital handler om voksne og deres nettverk, og at barn og unge bare trekkes inn gjennom sin relasjon til sine foreldre. Dermed er det lite rom for et aktørperspektiv på barn og unge, noe som framheves som vesentlig i mange andre sammenhenger, også i Storbritannia.

---

⁶³ Modellen tilskrives blant andre Etzioni, se Etzioni, A. (1993). *The spirit of community. Rights, responsibilities and the communitarian agenda*. London: Fontana Press.

Et siste tema, som jeg ikke har berørt så langt, er det Portes (1998) kaller negativ, sosial kapital. Selvsagt er det slik at de samme mekanismene som fører til akkumulering av sosial kapital blant individer og grupper kan ha andre, mindre positive konsekvenser. Disse er også viktige å ha i mente, for det første for å unngå at lokale nettverk, sosial kontroll og kollektive sanksjoner utelukkende framstilles som goder. Dessuten er det viktig å unngå at analysen blir moralistisk. Nyere studier har identifisert minst fire negative konsekvenser av sosial kapital: eksklusjon av outsiders, overdrevne krav til medlemmene av en gruppe, restriksjoner på grupped medlemmens individuelle frihet og sementering av en felles følelse av motgang og opposisjon til samfunnet for øvrig.

Konklusjonene på denne diskusjonen omfatter sider ved både det metodiske og det substansielle. For det første er det viktig å være nøye med definisjonen av begrepet, og avklare om det egentlig bidrar med noe tidligere begreper ikke gjør like godt. På det punktet er jeg i tvil, særlig når indekser på sosial kapital konstrueres i etterkant og egentlig blander sammen sosiodemografiske variable, inntektsmål og familie-, nettverks- og skolevariable. For det andre er det viktig å unngå den tautologien som også er påpekt. Men Virginia Morrow (1999) argumenterer for eksempel for at på tross av den metodiske kritikken, har begrepet potensialer fordi det forbinder individuell atferd og strukturelle forhold gjennom sosiale relasjoner, sosial interaksjon og sosiale nettverk. Kanskje er dette enklere å få til hvis sosial kapital operasjonaliseres som en mediator eller en mulig forklaringsvariabel i forkant og ikke i etterkant.

Den mer substansielle kritikken er spesielt knyttet til Colemans tradisjonalistiske verdier, som fører til at barn og unge fra fattige familier nærmest automatisk vil vurderes til å mangle sosial kapital. Videre er det svært viktig å være oppmerksom på den anledningen begrepet gir til å flytte oppmerksomheten fra samfunnsmessige til individuelle forklaringer, der det virker alt for lett å ty til en mangelmodell hva angår foreldrepraksiser i fattige familier. Etter mitt syn innebærer dette at sosial kapital – eller mangel på sådan – ikke kan få status som den eneste, teoretiske overbygningen for forståelsen av barn og unges oppvekst med vanskelige livsvilkår. Heller er det spørsmål om hvordan tenkningen kan supplere andre, teoretiske innfallsvinkler. Det samme resonnementet følger av barn og unges fravær som aktører innenfor denne teoretiske tenkningen.

Helt til slutt er det viktig å reflektere nærmere over likhetspunkter mellom anvendelsen av tenkningen om sosial eksklusjon og sosial kapital. For det første har forskere så langt forsøkt å samle svært mange indikatorer til ett

enkelt mål, sannsynligvis som konsekvens at begge begreper brukes vidt og til dels uklart i den sosialpolitiske debatten. Dette står i motsetning til framgangsmåter som vanligvis er nødvendige for å utvikle robuste indikatorer på et fenomen. For det andre medfører både sosial kapital og sosial eksklusjon måter å tenke på som kan lede oppmerksomheten bort fra fordelings spørsmål. Den vekten som legges på sosiale relasjoner i debatten om begge disse begrepene fører lett til at botemidlet for manglende sosial kapital eller det å være sosialt ekskludert blir at personer endrer sine sosiale og relasjonelle væremåter, med mindre fokus på hva som skal til for at slik endring kan skje. Dermed risikerer man at medborgere med få økonomiske ressurser mister goder de ellers kunne fått. For det tredje har tenkning om barn og unge som aktører hittil hatt liten innvirkning på tenkningen om sosial kapital og sosial eksklusjon, ikke minst fordi det er voksnes situasjon som problematiseres. Mer generelt kan det også sies at tenkningen lett blir for normativ fordi den foreskriver bestemte handlemåter som riktige, noe som retter oppmerksomheten bort fra at andre måter å tilhøre samfunnet på kan være både de eneste mulige alternativene og dessuten funksjonelle i sin kontekst.

Er det mulig å integrere de teoretiske perspektivene?

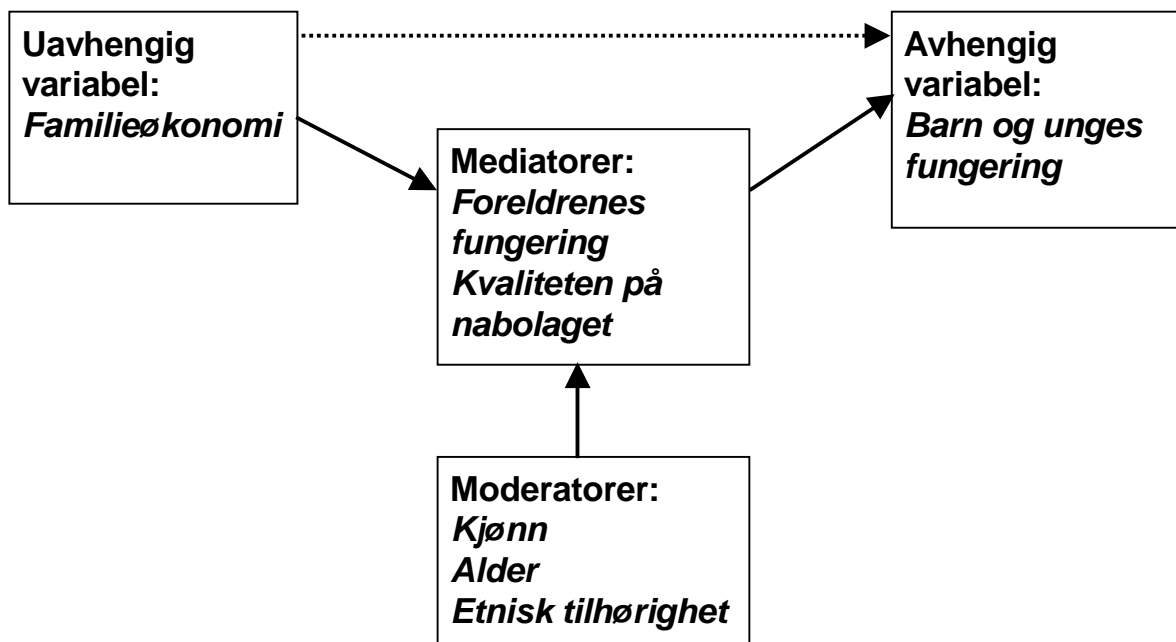
Utgangspunktet for diskusjonene i dette kapitlet var det behovet som påpekes av flere forskere for integrering av perspektiver fra flere disipliner. Jeg har trukket fram perspektiver hentet fra psykologi, psykiatri, sosiologi og statsvitenskap, som brukes i forskningen om barn og unges håndtering av vanskelige livsvilkår. Kan så disse perspektivene integreres på en slik måte at det er mulig å skape bedre analytiske grep og dermed bedre forståelse av dette forskningsfeltet?

Resultatene av den forskningen jeg har presentert i de foregående kapitlene er på mange måter ganske sammenfallende selv om det også foregår mange diskusjoner om sammenhenger, mekanismer og retninger på de påvirkningene som studeres. Det er ingen uenighet om at en oppvekst i fattigdom er en risikofaktor for barn og unge, som påvirker dem på mange ulike måter. Videre påpekes det jo stort sett at de direkte sammenhengene mellom fattigdom og uheldige utviklingsutfall er ganske sterke så lenge man ikke introduserer mediatorer som kvaliteten på foreldrenes omsorgsutøvelse og oppvekstmiljøet, men at styrken i sammenhengene reduseres og like gjerne kan miste sin statistiske signifikans når så skjer.

Den klart mest studerte mediatoren er foreldrenes omsorgsutøvelse, og her understrekes skadevirkningene av strenge og straffende omsorgs-

praksiser og den positive virkningen av god og nær omsorg kombinert med tilstrekkelig struktur, omtrent uansett hva slags teoretisk utgangspunkt forskerne har. Modellene for forståelsen av foreldrenes betydning kan være mer eller mindre kompliserte, men dette rokker ikke ved det generelle bildet. Dessuten understrekes betydningen av positive relasjoner og muligheter utenfor familien. Den andre mediatoren som har vært studert, om enn utdypet mer teoretisk enn empirisk, er nabolaget. Også her er den konsensus på tvers av de teoretiske perspektivene jeg har diskutert her om at barn og unges oppvekstmiljø har betydning.

Jeg tror utgangspunktet for en slik integrering må være en felles, empirisk tankemodell, som særlig Aber et al. (1997) argumenterer for. En slik modell kan ta utgangspunkt i det som i hvert fall den variabelbaserte forskningen har felles, nemlig strukturen på forskningen. Som jeg visualiserer i figur 6.1, kan det argumenteres for at denne forskningen stort sett er organisert rundt en «standardmodell» bygget på uavhengige variable, mediatorer, moderatorer og avhengige variable. Bruk av metoder for statistisk modellering bidrar til å gjøre modellene mer kompliserte, men dette rokker ikke nødvendigvis ved grunnstrukturen i dem. Diskusjonen i det følgende handler om ulike måter å operasjonalisere disse leddene i modellen på, men også om muligheter for å flytte elementer mellom dem, eller legge til operasjonaliseringer det ikke har vært så vanlig å velge.

Figur 6.1: Utgangspunktet for en felles tankemodell

I rapporten har jeg understreket betydningen av å bruke presise inntektsmål, som særlig Duncan og Brooks-Gunn har gjort seg til talspersoner for i flere av studiene som er presentert. Dette innebærer å være stringent i valget av den uavhengige variabelen, og utelate andre, mer indirekte mål eller bruke dem som supplement, ikke som erstatning. Men kanskje bør man også bygge på flere uavhengige variable, operasjonalisert på grunnlag av kunnskap om sentrale risikofaktorer for barn og unges velbefinnende og utvikling? Dette gjøres blant annet i forskningen om risiko og resiliens, hvor spørsmålet om avveining mellom risikofaktorene kan løses ved å fokusere på antall, varighet og intensitet heller enn akkurat hvilke risikofaktorer det er snakk om.

Innholdet i de virksomme mediatoresene er mye diskutert i litteraturen, særlig når det gjelder kjennetegn ved foreldrenes omsorgsutøvelse. De fleste ser ut til å være opptatt av å avgrense uheldige omsorgspraksiser, og diskuterer hva gode praksiser er nærmest som motsatser til disse. I studiene jeg har presentert er det bare unntaksvis at forskerne tar utgangspunkt i de positive aspektene. Her gir kvalitative studier av foreldres mestringsstrategier nyttige og viktige innspill. Når det gjelder kvaliteten på barn og unges oppvekstmiljø, argumenterer Furstenberg et al. (1999) for å se denne i relasjon til foreldrenes omsorgsutøvelse, noe som kan være et alternativ til diskusjonene om hvordan kjennetegn og kvaliteter på nabolaget skal operasjonaliseres.

Dessuten er det noen mulige mediatorer som overraskende ofte *ikke* problematiseres, for det første skolen. Når vi ellers vet at skolen har stor betydning som pedagogisk og sosial arena, og dessuten har stor betydning for barn og unges velbefinnende så vel som livssjanser, er det all grunn til å tenke skolen (og barnehagen) inn i en felles, empirisk modell. De studiene jeg har presentert er også i svært liten grad opptatt av hvordan søsken innvirker på hverandre, på godt og ondt. For det tredje kunne det vært en tanke å posisjonere etnisk tilhørighet som mediator, ikke som moderator, ikke minst fordi vi savner kunnskap om hvordan og hvorfor fattigdom ser ut til å innvirke ulikt på barn og unge ut fra dette.

De vanligste moderatorene som nevnes, er alder, kjønn og etnisitet. Men kanskje kunne barn og unges valg av mestringsstrategier og grad av sosiale deltakelse også posisjoneres som moderatører, ikke bare som utfallsmål? En slik tenkning ville være i tråd med synet på barn og unge som selvstendige aktører, med evner og muligheter for å innvirke på sine egne liv.

Hva så med de problematiske utfallsmålene? På begynnelsen av dette kapitlet refererte jeg til Mayer (1997) og hennes påpekning av at forskeres teoretiske utgangspunkt virker ganske bestemmende inn på deres valg av utfallsmål. Grovt sagt kan det se ut som om studiene jeg har presentert i stor

grad preges av dette. Den økonomisk orienterte fattigdomsforskningen er primært opptatt av negative utfall, målt ved hjelp av standardiserte instrumenter, og finner dette. Forskningen som bygger på det utviklingspsykologiske paradigmet utvider valget av utfallsmål fordi de både kan være opptatt av fravær av negative utfall og tilstedeværelse av positive utfall. Dermed blir barn og unge på en ganske annen måte aktører i relasjonelle og sosiale kontekster, og man får fram mer finmaskede analyser av variasjoner og mønstre. Forskningen om mestring er på sin side opptatt av situasjonen her og nå, og av å få fram barn og unges strategier for mestre en oppvekst i fattigdom eller med økonomisk knapphet. Dermed posisjoneres også barn og unge som økonomiske aktører i sosiale og relasjonelle kontekster. Og forskningen som bygger på tenkning om sosial eksklusjon og sosial kapital fokuserer mer på de sosiale konsekvensene for barn og unge, som mobbing, sosial isolasjon og det å ikke kunne delta. Er det så slik at man får negative resultater når man velger negative utfallsmål, mens man får mer positive resultater når man velger mer positive utfallsmål og/eller generelle mål på barn og unges velbefinnende og utvikling? Og hvis det er slik, blir det enda viktigere å problematisere valget av utfallsmål og bruke tid på å operasjonalisere gode utfallsmål, noe som er påfallende lite vanlig. Skal vi ta dagens tenkning om barn og unge på alvor, er det nødvendig å reflektere over hvordan et mer helhetlig syn på barn og unge kan innvirke på valget av utfallsmål.

En felles empirisk modell, som har ambisjoner om å trekke konstruktivt på flere teoretiske perspektiver, krever igjen empirisk utprøving. Jeg synes det er mange gode argumenter for å prøve å få dette til gjennom modellforskning, syntetiseringer, eller i det minste faglige seminarer. For det første viser studiene jeg har presentert med all ønskelig tydelighet at modellene som brukes har mangler, som igjen fører til funn som blir for lite dekkende og ufullstendig forklart. Da ser det ut som et dobbelt perspektiv, med vekt på både positive og negative aspekter ved barns livsvilkår, kan bidra med nyttig kunnskap. Og når mange av studiene understreker at forskningen må kunne føre til forslag om tiltak, blir det spesielt viktig å få fram kunnskap om forutsetningene for positive utfall. Om en slik integrering er mulig å få til, er igjen et empirisk spørsmål.

7 Kunnskapsbidrag, videre forskningsbehov, konsekvenser for tiltak

Innledning

Dette siste kapitlet innledes med å diskutere viktige, *felles* kunnskapsbidrag fra studiene som er presentert. Formen jeg har valgt i denne rapporten, med ganske detaljerte presentasjoner av mange studier, kan også gjøre det vanskelig å få oversikt over fellestrekk på tvers av all variasjonen i problemstillinger, operasjonaliseringer og metodiske framgangsmåter. Likevel viser det seg at kunnskapsbidragene lar seg samle i fem analytiske kategorier, som diskuteres i neste del av kapitlet.⁶⁴ Til sammen utgjør dette de mer overordnede svarene på rapportens hovedproblemstilling og delproblemstillinger.

I kapitlets tredje del diskuterer jeg hvordan kunnskapsbidragene kan belyse vår norske virkelighet. Jeg vil argumentere for at den analytiske overbygningen som er valgt gjør det mulig å trekke ut relevant kunnskap på tross av forskjellene mellom Norge (og Norden) på den ene siden og Storbritannia og USA på den andre siden. Dette danner igjen grunnlaget for diskusjonen i kapitlets fjerde del, hvor jeg foreslår fem områder hvor det etter mitt syn er nødvendig med videre norsk og komparativ forskning. Kapitlet – og rapporten – avsluttes så med en diskusjon av hvordan kunnskapsbidragene kan brukes i utformingen av tiltak.

Kunnskapsbidraget: Komplekse og viktige sammenhenger

Det første kunnskapsbidraget dreier seg om barn og unges egne strategier. Berry Mayall (2002) argumenterer for at barn og unge definerer seg selv som en egen, sosial gruppe med et nokså pragmatisk utgangspunkt. De tar barndommen og ungdomstida som den er, gleder seg over de gode sidene og håndterer ulempene. De forstår hvordan det som har betydning for voksne

---

⁶⁴ Se tabell 7.1 for en oversikt over hvordan de 36 studiene er kategorisert i forhold til de fire første kategoriene. Den femte reflekterer et overordnet resultat, og er ikke diskutert i noen av studiene jeg har presentert her.

innvirker på dem, og at de voksne de er i kontakt med, særlig foreldre og lærere, heller ikke har full kontroll over sine egne liv. Innenfor disse rammene blir det likevel tydelig at barn og unge skaper seg handlingsrom, på godt og ondt.

Barn og unge som økonomiske aktører i en sosial og relasjonell kontekst

Barn og unge reagerer på en opplevelse av dårlig økonomi med ulike mestringsstrategier, som er spesifikke i forhold til konsekvensene av å mangle penger. Mestringsstrategiene kan være både problemfokuserte, emosjonsorienterte eller kognitive. Problemfokuserte strategier brukes når man tror det er mulig å gjøre noe med situasjonen, og slike strategier blir mer omfattende etter hvert som barn blir eldre og derfor også i stand til å generere mer varierte løsningsalternativer. Emosjonsorienterte og kognitive strategier brukes når man tror man må leve med situasjonen, og dreier seg om å mestre følelsene knyttet til situasjonen eller redefinere situasjonen så den oppleves mer håndterlig. I forhold til personer de har en viktig relasjon til, som foreldre og venner, er det mer vanlig for barn og unge å bruke emosjonsorienterte eller kognitive strategier. Det kan også argumenteres for at utvikling av rusmisbruk eller kriminell atferd blant ungdom er eksempler på mestringsstrategier som har båret galt av sted.

Det mest problematiske for barn og unge, utenfor familien, ser ut til å være de sosiale konsekvensene av å mangle tilgang til noen forbrukssteder og aktiviteter andre har. Derfor får også lommepenger, eller penger tjent ved eget arbeid, stor betydning fordi barn og særlig unge i større grad blir selvstendige, økonomiske aktører. Yngre barn er avhengige av å få penger fra foreldre eller andre, noe som igjen kan både kan føre til slitsomme konflikter med foreldrene eller til at barna resignerer. Mangel på transportmuligheter kan også føre til økt sosial isolering.

Behov for en dynamisk fattigdomsforståelse

I kapittel 1 argumenterte jeg for at forskningen må legge en dynamisk fattigdomsforståelse til grunn, der forståelsen av fattigdom inkluderer både presise inntektsmål, mål på bevegelser inn i og ut av fattigdom, på timing og varighet av fattigdomsepisoder og på eventuelle forløp og mekanismer som varierer ut fra etnisk tilhørighet. Forskningen finner vanligvis at familieinntekten utvikler seg positivt over tid, også i land med færre overføringsordninger enn de nordiske. Unntakene er familieforandringer som skilsmisse

og sykdom, som vil forsinke en slik utvikling, eller forsørgere som er langvarig utenfor arbeidslivet og derfor ikke får en vanlig inntektsutvikling. Følgelig er det mest vanlig at barn og unge opplever sporadiske fattigdomsepisoder, og da behøver de ikke ha det veldig annerledes enn andre eller skåre veldig annerledes på de utfallsmålene det er vanlig å bruke. Det er den langvarige fattigdommen som belaster mest, og her risikerer barn og unge også et langvarig etterslep i forhold til andre.

Amerikansk forskning finner at fattigdom i førskolealder har størst negative konsekvenser, sannsynligvis fordi det er i denne perioden barn er mest avhengige av den omsorgen familien gir og mest sårbare for å utsettes for situasjoner de ikke forstår. Senere kan skolen bli en kompensereende faktor, gitt at den har god nok kvalitet og ivaretar barn og unges behov for både akademisk stimulering og sosiale relasjoner. Det er uklart om nordisk forskning ville gitt andre resultater på dette punktet, på grunn av at tilgangen på gode daginstitusjoner er så mye større her.

Det foreligger mye kunnskap om sammenhenger mellom fattigdom og en rekke skadelige og uheldige oppvekstbetingelser for barn og unge, mellom fattigdom og en rekke uheldige utfall for barn og unge mens de vokser opp, og mellom fattigdom og en rekke indikatorer for fungering i ung voksen og voksen alder. Denne kunnskapen har også vært forutsetningen for de studiene som er presentert, og forskningsinteressen har i like stor grad vært rettet mot *på hvilke måter* fattigdom har betydning.

Størst direkte og indirekte effekter finnes når det gjelder indikatorer som enten er økonomiske (f.eks. lønnsnivå, arbeidstilknytning) eller som kan knyttes til økonomisk ulikhet (f.eks. oppnådd utdanningsnivå, tenåringsfødsler). Når det gjelder ikke-økonomiske indikatorer, for eksempel kognitiv fungering, skoleprestasjoner, problematferd og sosial kompetanse, er effektene mindre og i stor grad indirekte.

Det er heller ikke vanlig å finne veldig store forskjeller mellom lavinntektsutvalg og kontrollgrupper det gjelder mer globale mål som trivsel, antall venner man har osv. Stort sett skårer flertallet i utvalgene positivt, og forskjellene innebærer primært at andelen i kontrollgruppa er noen prosentpoeng større.

Forskjellene blir derimot vesentlig større når fattigdom er en av flere belastninger, som dårlig mental helse og rusmisbruk for foreldrenes del, at barna har utviklingsproblemer eller atferdsproblemer, at oppvekstmiljøet er svært belastet osv. Dermed understrekes betydningen av det som poengteres i litteraturen om kumulativ risiko.

De virkningsfulle mediatorene

Det at fattigdom ser ut til å ha primært indirekte virkning på mange områder for barn og unges velbefinnende og utvikling, innebærer at det blir viktig å studere effekten av ulike mediatorer. Den hyppigst studerte mediatoren er foreldrenes omsorgspraksiser. Her foreligger to toneangivende hypoteser, investeringshypotesen og familiestresshypotesen. *Investeringshypotesen* knyttes vanligvis foreldrenes tilrettelegging av sine barns kognitive utvikling. I den grad fattigdom fører til at foreldrene ikke orker eller har anledning til å stimulere barna sine og tilrettelegge et stimulerende oppvekstmiljø, får dette innvirkning på barnas kognitive fungering. *Familiestresshypotesen* knyttes vanligvis til at foreldrene får dårligere mental helse på grunn av økonomisk stress, derfor velger strengere og mer straffende foreldrepraksiser, og at dette igjen innvirker på barnas atferd. Følgelig får fattigdom indirekte virkning på den måten at en større andel barn og unge utvikler internaliserende eller eksternaliserende problematferd på grunn av situasjonen i familien. Hvis foreldre kombinerer omsorg og struktur på en fornuftig måte, tilpasset barnas oppvekstmiljø forøvrig, ser man ikke det samme omfanget av problematferd. En god relasjon med ektefellen vil også motvirke tendensen til dårligere mental helse og mer uheldige foreldrepraksiser.

Den andre, hyppig studerte mediatoren er kvaliteten på nabolaget. Imidlertid er mekanismene her så langt problematisert mer teoretisk enn de er studert empirisk. Likevel er det velkjent og godt empirisk belegg for at opphopning av uheldige påvirkninger i nabolaget som kriminalitet, vold, liten tilgang på meningsfulle fritidsaktiviteter eller arbeid, og ikke minst en stor andel fattige familier, fører til mer kriminalitet, atferdsproblemer, tenåringsfødsler og skoledropout for ungdom. Det som diskuteres er mer hvordan disse resultatene skal forklares, for eksempel om årsaken er manglende sosial kontroll eller manglende sosial kohesjon. Imidlertid viser det seg også at operasjonaliseringer av kjennetegn ved nabolaget som mediator for virkninger av fattigdom hittil ikke har bidratt til at særlig mye av variansen i utfallsmålene forklares.

I litteraturen er det dessuten vanlig å problematisere at verken familien eller nabolaget forklarer tilstrekkelig av variansen i utfallsmålene. Det er derfor spørsmål om forskningen utelater sentrale variable, som virkningen av fars tilstedeværelse eller konflikter i familien. Det diskuteres også om man overser en mulig confounder, som forklarer både fattigdommen og de indirekte resultatene av den (for eksempel psykiske problemer for foreldrenes del, som både kan føre til at familien blir fattig fordi foreldrene ikke kan arbeide og til at omsorgsutøvelsen blir dårlig).

Positive og problematiske utviklingsforløp: variasjoner og mønstre

Generelt finner man at en viss, større eller mindre andel av barn og unge klarer seg bra på tross av belastninger. Jo flere belastninger, jo mindre blir denne andelen, og jo mer kreves av både barn og unge selv og deres omsorgspersoner for at utviklingsforløpet likevel skal bli positivt. Derfor må fattigdom ses i en større kontekst, som omfatter helheten i barn og unges livssituasjon. I grupper som tilsynelatende er sammenliknbare når det gjelder risikoindikatorer, antas det likevel at de som viser resilient tilpasning er mindre utsatt for risiko. Dette tilskrives at risikoindikatorerne ofte er for grove til å fange opp forskjeller på mikronivå.

Resilient tilpasning skyldes at vanlige, menneskelige tilpasningssystemer fungerer som de skal, ikke helt spesielle egenskaper ved de barna og ungdommene som fungerer bra på tross av mange belastninger. Derfor er det også viktig å iverksette tiltak på slike måter at disse tilpasningssystemene, som grovt sett handler om tilknytning, atferdsregulering og god kognitiv fungering, kan styrkes.

Uansett metodisk tilnæringsmåte i de studiene som er presentert her, er forskerne enige om at de viktigste beskyttende faktorene mot et problematisk utviklingsforløp er gode og nære relasjoner til en voksen i familien, tilgang til prososiale aktiviteter og sentrale voksne også utenfor familien og motivasjon til å oppsøke slike aktiviteter heller enn antisosiale venner og antisosiale aktiviteter. Avhengig av hvor intensivt og detaljert beskyttende faktorer er studert, vil forskere utdype disse generelle trekkene nærmere.

De problematiske utfallsmålene

Når forskningsinteressen er virkninger på barn og unge av en oppvekst i fattigdom eller med økonomisk knapphet, har det selvsagt betydning hvordan disse virkningene måles. Med andre ord burde konstruksjonen av utfallsmålene stå sentralt. For meg har det blitt et tankekors at akkurat dette stort sett har vært lite problematisert i de studiene jeg har presentert. I det følgende diskuterer jeg derfor hva slags konsekvenser valget av indikatorer får for den typen kunnskap som utvikles.

Spesielt den mer økonomisk orienterte fattigdomsforskningen velger ganske begrensede utfallsmål. I studie etter studie har vi sett at utfallsmålene gjelder kognitiv fungering og forekomsten av problematferd, målt ved hjelp av standardiserte instrumenter. I studie etter studie har vi også sett at barn fra fattige familier eller familier med lav inntekt fungerer dårligere kognitivt og

viser mer eksternaliserende og internaliserende problematferd enn jevnaldrende fra mer velstående familier. Dermed presenteres et bilde av relativt sett dårlig fungerende barn og unge, som understreker oppfatningen av fattigdom som en alvorlig risikofaktor. I den grad barn og unge posisjoneres som aktører, er det som medvirkende til onde sirkler i relasjon til foreldrene.

Etter mitt syn er dette et utilstrekkelig bilde. For det første utelates all kunnskap om barn og unges mestringbestrebelse, som krever at forskere interesserer seg for hvordan det er mulig å håndtere en oppvekst preget av økonomisk knapphet. Når dette skjer viser det seg også at barn og unge både kan være kompetente, økonomiske aktører, og at de kan bli overveldet og ikke mestre de sosiale og relasjonelle konsekvensene av familiens økonomiske situasjon. Opplevd mestring knyttes gjerne til bedre trivsel, og kan være en forklaring på at noen greier seg bedre enn andre.

For det andre vil mer generelt et fokus på negativ tilpasning stenge for utforskning av positiv tilpasning, som særlig forskningen om risiko og resiliens understreker betydningen av. Det er ikke tilstrekkelig å konsentrere seg om tilstedeværelse eller fravær av uheldige utviklingsforløp hvis man ønsker å få utdypende kunnskap om virkningene av en oppvekst i fattigdom eller med knapp økonomi. Barn og unge utsettes for risiko, men de vokser i varierende grad også opp med beskyttende faktorer knyttet til familien og lokalmiljøet. De har også varierende, personlige ressurser som påvirker utviklingsforløpet. Enkelte av studiene jeg har presentert her bruker IQ som utfallsmål, men det finnes også andre områder det er viktig å ha med, som temperament.

Det er egentlig på dette punktet at variasjonen er størst i de studiene jeg har presentert, og på dette punktet at det virkelig er behov for nytenkning. Utfordringen for den mer økonomisk orienterte fattigdomsforskningen er å utvide perspektivet til å gjelde flere sider av barn og unges hverdagsliv enn for eksempel skoleproblemer og problematferd – i den grad det er mulig å få til innenfor rammen av de store, nasjonale og til dels registerbaserte studiene dette særlig gjelder. På den andre siden er utfordringen for studiene som springer ut av tenkningen om risiko og resiliens å definere og operasjonalisere sine mer varierte utfallsmål bedre. Og utfordringen for studiene som er mer innrettet mot barn og unges hverdagsliv, er tilsvarende å operasjonalisere bedre hvilke aspekter ved dagliglivet som er viktig for barn og unges velbefinnende og utvikling. Dette har særlig betydning når ambisjonen er å få til flere prospektive, longitudinelle studier.

Tabell 7.1: Oversikt over hvordan de 36 studiene er kategorisert analytisk (N=36)

Kategori	Hvilke studier
Barn og unge som økonomiske aktører i en sosial og relasjonell kontekst (9)	Samtlige ni studier i kapittel 2
Fattigdommens karakter (7)	3.1, 3.6, 3.7, 3.10, 5.1, 5.2, 3.2
De virkningsfulle mediatorene (11)	3.2, 3.5, 3.9, 3.12, 3.13, 4.1, 4.2, 4.3, 4.4, 4.5, 4.6
Positive og problematiske utviklingsforløp: variasjoner og mønstre (9)	3.3, 3.4, 3.8, 3.11, 4.7, 4.8, 5.4, 5.5, 5.6

Viktige bidrag til forståelsen av norske forhold

Det er på en måte lett å avfeie kunnskapsbidragene fra USA og England med at deres fattigdomsproblematikk er så mye mer omfattende, og kan knyttes til andre velferdsordninger enn hva en oppvekst i fattigdom eller med vedvarende, dårlig økonomi vil bety i Norge. Samtidig spør det om ikke forskjellene i hvert fall delvis handler mer om omfang enn om kvalitativt ulike fenomener. Som vi vet, er det omtrent de samme gruppene som er spesielt utsatt for inntektsfattigdom i Norge som i andre land. Videre er det rimelig å anta at mulige virkninger på barn og unge ikke vil være vesensforskjellige i Norge – det dreier seg tross alt om påvirkninger på vanlige utviklingsforløp, der kulturelle kontekster sannsynligvis vil variere mer innen hvert enkelt land enn på tvers av land. Uansett må man derfor ta hensyn til disse i forskningsprosessen.

Dessuten har det også hittil vært vanlig å bruke mange av de samme spørsmålene på tvers av land, og det ser ut som om svarfordelingene også er ganske parallelle. Dette henger nok sammen med at det er grenser for hvor mye barn og unges dagligliv kan variere innenfor rammen av å bo i en familie og et nabolag, gå på skolen og ha venner man er sammen med på skolen og i fritida.

Det finnes unntak fra denne generelle argumentasjonen, særlig når det gjelder forskning knyttet til de fattige nabolagene i USAs storbyer. Samtidig argumenterer Esping-Andersen (2002) for at disse kan stå som eksempler på noe som kanskje er i ferd med å utvikle seg i europeiske storbyer med store konsentrasjoner av etniske minoriteter. I så fall kan kunnskapen fra USA illustrere en risiko vi også løper, og brukes i bestrebelser på å unngå en liknende utvikling. Etter mitt syn har derfor resultatene av forskningen jeg har presentert i denne rapporten klar relevans for norske (og nordiske) forhold. De store forskjellene vil nok heller vise seg i diskusjonene av hvilke

tiltak som er virkningsfulle og mulig å få til, ettersom nordiske velferdsstater er bygd opp på en annen måte.

Det er samtidig et åpent spørsmål om det er riktig å bruke betegnelsen fattigdom på de oppvekstsituasjonene vi ser i Norge, i hvert fall i forhold til barn og unge som lever i familier med en inntekt mellom 50 og 60 prosent av medianinntekten. I den grad vi forutsetter at virkningen av fattigdom skal være målbar i form av *store* forskjeller når det for eksempel gjelder tilgang til forbrukssteder, sosial støtte, sosiale nettverk, virker det lite rimelig å snakke om fattigdom ettersom forskjellene på noen områder er ganske små. Og der det er større forskjeller, vet vi for lite foreløpig om i hvor stor grad disse også skyldes kulturelle forskjeller eller andre forhold som virker sammen med den dårlige økonomien. Samtidig er det ikke tvil om at anslagsvis 60.000 barn og unge lever i familier der økonomien i hvert fall i korte perioder er dårligere enn det som er EUs standard, og bruk av betegnelsen «fattigdom» er en måte å markere at dette er uakseptabelt.

Forskningsbehov framover

De siste årenes politiske fokus på barnefattigdom har også generert en god del forskning, som enten har vært initiert for å utforske dette fenomenet eller barn og unges levekår mer generelt (f.eks. Backe-Hansen, 2004a, Epland, 2001, Hjelmtveit, 2004, Fløtten & Kavli, 2004, Sandbæk, 2004, Sletten, 2004, Sletten & Gjørustad, 2004, Tvetene, 2001, Ytrehus 2004) eller har lagt ekstra levekårsvariable til annen forskning (f.eks. Sletten, Fløtten & Bakken, 2004). Etter mitt syn trengs det nå en mer konsentrert og systematisk videreutvikling av denne forskningen, som går videre enn gjentatte registreringer og tellinger av hvor mange de fattige eller nesten-fattige barna og ungdommene er, hvor de bor eller hva slags familiebakgrunn og etnisk tilhørighet de har. Analysene i denne rapporten gir også opphav til en del forslag om videre forskning, hvorav fem presenteres i det følgende. Forslagene presenteres enkeltvis, men må selvsagt også ses i sammenheng, som eksempler på gjensidig berikende tilnæringsmåter.

Fattigdommens dynamikk: Behov for en representativ, langvarig panelstudie og langsgående analyser av registerdata

Etter mitt syn er det behov for to typer videre analyser for å få gode nok data om barnefattigdommens karakter i Norge. *For det første* trengs egentlig en representativ panelstudie i likhet med PSID eller British Household Panel Study, som kan pågå kontinuerlig. Deltakelse i EU-SILC er ikke tilstrekkelig

for dette formålet fordi man her har svært få indikatorer som gjelder barn og unge. *For det andre* kan de unike mulighetene som ligger i den nyetablerte Barne- og generasjonsfila utnyttes, ettersom man her har muligheter for å koble sammen informasjon fra en rekke registre om samtlige nordmenn som er født etter andre verdenskrig. Per dato inneholder denne fila data om nesten fire millioner nordmenn i kryptert form (Clausen & Frønes, 2002, Sletten, 2004), og det ligger også til rette for at norske data kan sammenliknes med tilsvarende danske data.

Begrunnelsen er at eksisterende forskning for det første ikke sikrer gode nok data om *timing* av fattigdomsepisoder, samtidig som for eksempel amerikansk forskning påpeker at førskolealderen virker spesielt sårbar (Duncan & Brooks-Gunn, 1997). Videre virker det ikke tilstrekkelig å ha et treårsperspektiv på *varigheten* av lav husholdsinntekt (Duncan et al., 1998, Middleton, Adelman & Ashworth, 2003), som hittil har vært gjort i Norge (Epland, 2001). Dessuten mangler kunnskap om bevegelser både *inn i og ut* av perioder med fattigdom eller lav inntekt over tid (f.eks. Bradshaw, 2001). Pågående studier med utgangspunkt i lavinntektsutvalg vil lettest fange opp bevegelser ut av fattigdomsepisoder, noe som viser seg ved at andelen barn og unge fra familier med inntekt under fattigdomsgrensen synker når inntekten ses i et lengre perspektiv enn ett år av gangen. I Eplands (2001) studie forsvant en tredjedel når inntekten ble sett i et treårsperspektiv. Han valgte en fattigdomsgrense på 50 prosent av medianen. Heves denne til 60 prosent av medianen, som er EUs fattigdomsgrense, må vi sannsynligvis regne med at enda flere har beveget seg over fattigdomsgrensen i løpet av relativt kort tid. Igjen understrekes behovet for langvarige panelstudier og utnyttelse av eksisterende registerdata.

En prospektiv, longitudinell levekårsundersøkelse som dekker hele oppveksten

Kauai-studien vil nok aldri bli replisert. Men kanskje kan vi i Norge ta mål av oss til å replisere den danske «Børneforløbsundersøgelsen». Her deltar et landsrepresentativt utvalg på 6.000 familier med barn født i 1995, som foreløpig er fulgt opp tre ganger, og som etter planen skal følges hvert tredje år til de er voksne (Christensen, 2000, 2004). En slik studie gjør det mulig å undersøke variasjoner og mønstre i barns levekår, velbefinnende og utvikling, og samspillet mellom ulike dimensjoner over tid. Med godt design kunne en slik studie ivareta mange av de kritiske innvendingene som kan reises mot de den forskningen jeg har presentert i denne rapporten. *Det er fortsatt behov for en landsrepresentativ studie fra fødsel til ung voksen alder, som tar*

utgangspunkt i gode og konkrete nok mål på inntekt og økonomi, og som samtidig kan nyttiggjøre seg det omfattende kunnskapsbidraget fra forskningen om risiko og resiliens. Ønsker vi å få god og dekkende kunnskap om barn og unges levekår og hvordan disse innvirker på deres velbefinnende og utvikling, er det ikke tilstrekkelig å ha et eller annet mål på økonomisk situasjon og sosial tilhørighet med som en bakgrunnsvariabel mens forskningsinteressen egentlig dreier seg om helt andre ting. Eksisterende registerdata vil heller ikke være dekkende nok fordi indikatorene brukes er og skal være generelle, og dessuten vil være samlet inn med ulike formål.

Egne studier av spesielle grupper: De aller fattigste og barnefamilier med minoritetsbakgrunn

Surveystudier der utvalget trekkes på grunnlag av generelle inntektsdata får ofte stort frafall blant de mest utsatte gruppene. Etter mitt syn trengs i hvert fall *en eneste god spesialstudie av de aller fattigste barnefamiliene*. Et slikt utvalg må bestå av barnefamilier med forsørgere som er uføretrygdet, langtidsledige og langtids sosialhjelpsmottakere, og vil måtte rekrutteres via aktuelle offentlige instanser og relevante interesseorganisasjoner. Å sette sammen et godt utvalg på denne måten er både tid- og kostnadskrevende, men er sannsynligvis den eneste farbare veien hvis man ønsker å få et dekkende bilde av mestringsstrategier og utviklingsforløp blant de barna og ungdommene dette gjelder. Edin og Lein (1997) valgte denne alternative framgangsmåten i sin undersøkelse av amerikanske mødre som vekselvis skulle leve av og forsørge barn ved hjelp av sosialhjelp og lavtlønnsarbeid, og dette ga unik innsikt.

En del av barnefamiliene med minoritetsbakgrunn, særlig av pakistansk og somalisk opprinnelse, er sannsynligvis også blant de aller fattigste (Engebriksen & Farstad, 2004, Epland, 2001, Fløtten & Kavli, 2004, Ytrehus, 2004). Samtidig har behovet for *spesialstudier av barnefamilier med minoritetsbakgrunn* flere årsaker enn dette. Vi savner kunnskap om hvordan minoritetsfamilier fra ulike land tenker om forhold som fortsatt står sentralt i den norske velferdsstaten, og om hvordan økonomien påvirker deres barn i møtet med norske forventninger i skole og fritid.

Supplerende studier av barn og unge som økonomiske aktører i sin kontekst

Som vi særlig så i kapittel 2, må vi regne med at barn og unge har sine egne forståelser av hvilke aspekter og konsekvenser av en dårlig familieøkonomi

som utløser egne mestringsstrategier. For dem er det snakk om trusler mot deres sosiale tilhørighet (f.eks. Ridge, 2003, Shropshire & Middleton, 1999), og for mange et opplevd ansvar for å trå til i forhold til familien og bistå foreldrene, både gjennom egen tilbakeholdenhet og bidrag til husholdets økonomi (f.eks. Roker & Coleman, 2000). Jeg argumenterte også for at barn og unge må ses som økonomiske aktører i en relasjonell og sosial kontekst, som har langt videre betydning enn forbruk og deltakelse i ulike fritidsaktiviteter (Zelizer, 2002). Her vil det være nyttig å *utvide og perspektivere* den levekårsforskningen som allerede foregår med barn og unge som informanter.

Modellforskning og begrepsutvikling

I kapittel 6 diskuterte jeg empiriske og teoretiske konsekvenser av de studiene som er presentert i denne rapporten. Med støtte av flere forskere argumenterte jeg for det første for at forskningen om barn og unge med vanskelige, materielle livsvilkår bør bygge på en felles modell. En viktig hensikt med dette vil være å sikre mer konsensus om operasjonaliseringer av de ulike variabeltypene, eventuelt begrepssettene. Utvikling basert på en felles modell vil også gi mer rom for å diskutere utdypinger og konkretiseringer av indikatorer som er nyttige å bruke på de ulike trinnene i modellen. Som jeg også påpekte, er det spesielt den avhengige variabelen – mål eller forståelser av barn og unges velbefinnende og utvikling når de også lever i en familie med dårlig økonomi – som er lite problematisert i litteraturen. Etter mitt syn er det derfor behov for *forskning og begrepsutvikling basert på en felles modell* for å bringe levekårsforskningen om barn framover. Selvsagt kan slik fagutvikling skje i tilknytning til annen forskning. På den andre siden vil det være et viktig løft hvis forskere på feltet gis rom til å trekke sammen og lage et grunnlag det så går an å bygge videre på i nye prosjekter.

Bidrag til utvikling av gode tiltak

Den danske velferdsforskeren Gøsta Esping-Andersen (2002) fastslår at tiltak for å behandle voksnes problemer er en dårlig og dyr erstatning for intervensjoner i barndommen. Videre understreker han at de sjansene man har senere i livet i stadig økende grad avhenger av hva slags kulturell, sosial og kognitiv kapital medborgerne kan samle opp. Her er den grunnleggende livsfasen barndommen, og det utslagsgivende er samspillet mellom foreldrenes og samfunnets investeringer i barns utvikling. En barnesentrert velferdspolitikk blir dermed forutsetningen for et bærekraftig, effektivt og

konkurransedyktig, kunnskapsbasert produksjonssystem. Med andre ord er gode velferdstiltak for barn og unge ikke bare etisk og moralsk riktig av hensyn til dem, men politisk nødvendig for samfunnet i sin helhet. Da er det også nødvendig å være spesielt oppmerksom på barn og unge som marginaliseres av ulike årsaker, kanskje nettopp fordi samspillet mellom foreldre og samfunn ikke fungerer som det skal.

Temaet for denne rapporten er barn og unges håndtering av en oppvekst preget av dårlig økonomi og vanskelige livsvilkår. Derfor vil jeg i det følgende bare knytte noen få kommentarer til det som vanligvis regnes som det beste virkemidlet for å få til en vesentlig forbedring av en families økonomi, nemlig at forsørgerne(en) er i arbeid ("arbeidslinja"). *For det første* må arbeid lønne seg. Som blant andre Aber et al. (1997) påpeker, kan det å få arbeid, i hvert fall i USA, innebære at en familie faktisk kommer dårligere ut. Dette skyldes at forskjellen mellom arbeidsinntekt og sosialhjelp ikke er stor nok til å kompensere for tapet av andre ytelser som følger med sosialhjelpen. Det samme viser Jane Millar og Tess Ridge (2001) i sin oppsummering av evalueringer av tiltak for å få sosialklienter i arbeid både i USA og Storbritannia. *For det andre* krever dagens arbeidsliv i langt større grad enn tidligere utdanning utover grunnskolenivå. Tilstrekkelig utdanning blir dessuten langt viktigere for familier med bare en forsørger, ettersom inntektsgrunnlaget uansett reduseres betraktelig i forhold til familier med to forsørgere. Følgelig må virkemidler som allerede brukes, som utdanningsstøtte, anses som svært viktig. Incentiver som kan stimulere til arbeid og selvhjelp dreier seg *for det tredje* om langt mer enn den inntekten man regner med å få. I tillegg kreves tilrettelegging av forhold rundt familien på en slik måte at det blir mulig for en eller to forsørgere å kombinere arbeid med omsorg for barn (Piachaud & Sutherland, 2000). Dette dreier seg om barnehager og skolefritidsordninger av god kvalitet, hva slags åpningstider disse tilbudene har og hvordan arbeidslivet lar seg tilpasse disse, og transportmuligheter til og fra en jobb.

Det kan imidlertid tenkes at nettopp fordi vi i Norge har langt ganske stor vekt på «arbeidslinja» de senere årene, vil flere av de som fortsatt står utenfor arbeidslivet ha tilleggsproblematikk som gjør det ekstra vanskelig for dem å komme i arbeid (Skevik, 2001). Dette tilsier sannsynligvis at norske barn og unge fra familier som er inntektsfattige *over tid* med større sannsynlighet også vil ha foreldre som har andre problemer i tillegg, som igjen innvirker på barn og unges dagligliv. Dette understreker behovet for å tenke *helhetlig*, for eksempel rundt kombinasjoner av arbeid og trygd, som man nå er i ferd med å prøve ut i norsk arbeidsliv gjennom avtaler om

inkluderende arbeidsliv. Det er også nødvendig å tenke *langsiktig*, og ta sikte på å bygge opp en tilknytning til arbeidslivet som går i takt med den enkeltes fysiske og psykologiske muligheter. Dessuten vil det sannsynligvis være nødvendig med utvikling av spesielle virkemidler for innvandrerfamilier, uten at vi per i dag vet nok om hvordan disse bør utformes.

Resten av diskusjonen om tiltak og virkemidler er delt i fire deler. For det første diskuterer jeg virkemidler som er rettet direkte mot å *redusere virkningene av inntektsfattigdom*, det vil si økonomiske tiltak. For det andre diskuterer jeg virkemidler og tiltak for å *bedre barn og unges livsvilkår*. For det tredje diskuterer jeg så virkemidler rettet mot å *bedre barn og unges forutsetninger*. Til sist diskuterer jeg hvordan *barn og unges egne perspektiver* på hjelp og hjelpere bør trekkes inn.

Hvordan redusere virkningene av inntektsfattigdom?

Virkemidler for å redusere virkningene av inntektsfattigdom må ikke minst være av økonomisk art. I Norge benytter vi oss allerede av flere, generelle virkemidler som sikrer inntektsoverføringer og omfordeling til barnefamilier. Det kan fastslås at gode, offentlige programmer og offentlig sosialpolitikk kan gjøre stor forskjell og bidra til en betydelig reduksjon av inntektsfattigdommen og noen av dens konsekvenser. For Norges del kan det i følge OECDs tall fra 1998 fastslås at offentlige overføringer reduserer barnefattigdommen med ca. 11 prosent (Fløtten, 2001). Tilsvarende effekter av inntektsoverføringer og omfordeling til barnefamilier påpekes i litteraturen der Norge sammenliknes med andre europeiske land, USA og Canada (Bradshaw, 2001, Phipps, 1998). Selv om den disponible inntekten for nordiske barnefamilier gikk ned fra midten av 1980-årene til midten av 1990-årene, økte overføringene langt mer enn dette. For Norge var tallene henholdsvis – 0.3 og 3.5 (Esping-Andersen, 2002). Disse virkemidlene kommer også barn fra lavinntektsfamilier til gode.

Vi har allerede en rekke virkemidler som er rettet mot å hjelpe vanskeligstilte familier direkte, som ekstra barnetrygd for enslige forsørgere, overgangsstønad og muligheter for økonomisk støtte til kjøp av lærebøker i videregående skole etter behovsprøving, for å nevne noen eksempler. Her vil jeg argumentere for at *virkemidler som er rettet mot alle barnefamilier med ekstra behov, og som er lite stigmatiserende i sin form, fortsatt må stå sentralt*. I tillegg til at denne tilnæringsmåten har en klart etisk dimensjon, er vi fortsatt i en situasjon der det mangler kunnskap særlig om fattigdommens dynamikk (Bradbury, Jenkins & Micklewright, 2001). Dermed vet vi heller ikke nok til å kunne målrette tiltakene i vesentlig større grad enn det

som allerede skjer. Som vi har sett tidligere i denne rapporten, er virkningene av å vokse opp med vedvarende eller periodevis dårlig økonomi eller fattigdom komplekse, noe som dessuten gjør for spesifiserte og målrettede virkemidler lite realistiske å tilstrebe.

Selv om det ideelt sett er ønskelig med høy grad av treffsikkerhet, enten virkemidlene er av økonomisk eller annen art, blir dette lett lite kostnads-effektivt fordi utvelgelses- og kontrollproblemene fort blir for store. Dermed kan det uansett bli mer realistisk å tenke bredere, for å sikre de gruppene i befolkningen hvor vi vet det er økt risiko for inntektsfattigdom eller levekårsfattigdom selv om vi ikke vet det eksakte antallet, eller om de samme barna og familiene rammes til enhver tid. De aller fleste studiene jeg har presentert i denne rapporten er også kritiske til ensidig målrettede tiltak, og påpeker at helhetlige og mangefasetterte tiltak er nødvendig.

Hvordan bedre barn og unges oppvekstvilkår?

I kapittel 3 og 4 diskuterte jeg blant annet den såkalte familiestress-hypotesen, som betoner de negative konsekvensene for barn og unge av at foreldrene utsettes for økonomisk press. Med dette utgangspunktet blir tiltak som kan lette familiens hverdag viktige. Eksempler på slike tiltak i forhold til småbarn kan være frivillige organisasjoner som gjør det mulig for hjemmeverende mødre å få deltids plass i barnehage. Eksempler i forhold til eldre barn kan være en idrettstrener som tar ansvaret for å hente og bringe barn til trening, eller god oppfølging av lekselesing på skolefritidsordningen. Andre eksempler kan være tilgang til telefon for enslige forsørgere med dårlig råd, eller tilgang på lettvinnt transport når dette er nødvendig. Generelt er det fantasien og økonomien som vil sette grenser for det som kan prøves ut.

Samtidig mangler det systematisk kunnskap om på hvilke måter foreldre selv ønsker hjelp, fordi det også mangler kunnskap om likheter og variasjoner i hvordan de opplever sin situasjon og hva slags hverdagsliv de har. Og i lys av kunnskapen om den store betydningen foreldrenes omsorgspraksiser har, på godt og ondt, er det spesielt viktig å opprettholde og utvide tiltak som gjør kravene til deres omsorgsutøvelse mer overkommelige. Offentlige og private tjenesteytere kunne med fordel samarbeide med ulike interesseorganisasjoner på dette punktet, for å gi dem det gjelder en reell mulighet for å påvirke utformingen av tiltakene. Et slikt samarbeid blir spesielt viktig fordi familier fra etniske minoriteter, med helt andre kulturelle bakgrunner, er overrepresentert blant dem med lav inntekt.

Virkemidler kan også rettes direkte mot barn og unge, og her er det viktig å ta utgangspunkt i betydningen for dem av å unngå sosial eksklusjon.

De to viktigste arenaene barn og unge ferdes på utenom familien, er skole/ barnehage og fritida. Som vi har sett kan deltakelse på disse arenaene føre til taps- og nederlagsopplevelser, og dermed medføre risiko for dårligere trivsel og senere problemutvikling. På den andre siden kan barn og unge ha positive opplevelser med skolen, venner og fritidsaktiviteter som igjen motvirker for eksempel den risikoen som er forbundet med å vokse opp i fattigdom.

Generelle virkemidler på disse arenaene vil være alt som kan øke sannsynligheten for at barn kan delta på linje med andre, uten at dette krever økonomisk innsats utover foreldrenes muligheter. Eksempler på slike virkemidler, som godt kan være behovsprøvd, er offentlig dekning av barnehageplass og skolefritidsordning, eller dekning av deltakeravgift og utstyr for eksempel til deltakelse i idrettsaktiviteter. Per i dag får en del barn og unge dekket slike utgifter gjennom det offentlige i forbindelse med hjelpetiltak i barnevernstjenestens regi, gjerne begrunnet med øvrige problemer i familien. Slike ordninger kan godt utvides, og for eksempel innlemmes i de omfordelingsordningene som i dag administreres av det offentlige.

Også på dette området gjør frivillige organisasjoner allerede i dag en omfattende innsats, som det er viktig å opprettholde.

Når det påpekes i litteraturen at det å oppleve fattigdom over tid er en risikofaktor som kan, men ikke må føre til uheldige utviklingsforløp, er det også nødvendig å diskutere organiseringen av hjelpetjenester for barn og unge og deres familier. Debatten om og forsøkene på koordinering og samordning av disse tjenestene har pågått i Norge i store deler av etterkrigstida, uten at man hittil har lyktes med å få til gode og varige modeller på landsbasis. Behovet for samordnede og lokale tjenester, som er lett tilgjengelige for brukerne og oppleves som lite stigmatiserende, poengteres også av forfattere som skriver om tiltak for barn og unge som rammes av økonomisk og sosial deprivasjon (se f.eks. Eamon, 2001, Keefe & McCullagh, 1995). Med andre ord bør virkemidler for å bekjempe barnefattigdom og virkningene av den ses i sammenheng med bestrebelser på å organisere hjelpetjenestene for barn, unge og deres foreldre på en mer brukervennlig måte enn det som skjer i dag. Slike hjelpetiltak må dessuten ses i sammenheng med virkemidler som er rettet mot bedring av barn og unges levekår (Andenæs, 2000, Backe-Hansen, 2003).

Hvordan bedre barn og unges forutsetninger?

Utgangspunktet for diskusjonen her er Mastens (2001, Masten & Reed, 2002) påpekning av at barn og unges resiliens og evne til å hente seg inn stammer fra helt ordinære prosesser. Resiliens kommer ikke fra sjeldne og

spesielle egenskaper, men fra helt vanlige, menneskelige funksjonsmåter, som oppstår gjennom et samspill mellom barn og unge selv med deres individuelle forutsetninger, deres relasjoner til familien og samfunnet, og fra forankring i en kultur. Selv om kunnskap fra forskningen om risiko og resiliens kan benyttes for å bedre individuelle barn og unges forutsetninger, er det også viktig å unngå at resiliens forstås som en individuell egenskap eller et kjennetegn ved noen barn og unge. Det er derimot spørsmål om positiv tilpasning og positive utviklingsforløp i relasjon til personer og omgivelser (Luthar & Cicchetti, 2000). På denne måten utnyttes det som er blitt resiliensforskningens varemerke, nemlig et fokus på positive og ikke bare på negative utviklingsforløp. Denne måten å tenke på passer som hånd i hanske med tenkning om forebyggende tiltak.

Tenkningen om risiko og resiliens gir opphav til tre typer strategier. Den første av disse er *risikofokuserte* strategier, med sikte på å fjerne eller redusere barn og unges eksponering for skadelige erfaringer. Eksempler på slike strategier er god oppfølging av gravide kvinner, god kvalitet på daginstitusjoner og skoler, sikre skoleveier, gode ungdomsklubber eller synlig politi i farlige nabolag. I norsk terminologi ville vi snakke om primærforebyggende tiltak, som i prinsippet kan nå alle barn og unge. Slike velferdspolitiske tiltak er viktige fordi de legger forholdene til rette for positiv utvikling og tilpasning blant barn og unge i sin alminnelighet.

Den andre typen strategier kan kalles *ressursfokuserte* (asset-focused). Her prøver man å øke mengden, tilgangen til eller kvaliteten på ressurser barn og unge trenger for å utvikle kompetanse. Eksempler på tiltak som kan ha direkte virkning er ekstra timeressurser i skolen, utvikling av nye fritidstiltak i en kommune eller for eksempel en støttekontakt eller andre sekundærforebyggende tiltak rettet mot barn og unge med spesielle behov. Andre ressursfokuserte tiltak antas å virke mer indirekte. Eksempler på dette er at forholdene legges til rette for at foreldre kan få bedre utdanning og derigjennom en tryggere tilknytning til arbeidslivet, at lærernes utdanning og etterutdanning styrkes så de fungerer bedre i klasserommet, eller foreldreveiledning og –opplæring.

Den siste typen strategier kan så kalles *prosessfokuserte*. Disse har som hensikt å mobilisere barn og unges vanlige tilpasningssystemer, som jeg diskuterte kort i forrige kapittel. Det er nettopp gjennom disse prosessene at barn og unge gis muligheter for å følge positive utviklingsforløp på tross av belastninger. Slike tiltak kan for eksempel ha som hensikt å styrke en positiv tilknytning mellom barn og foreldre. Her er helsestasjonenes søvn- og spise-grupper gode eksempler fordi de bidrar til å redusere stress for foreldrene og

gi dem muligheter for å få til mer positive samspill med barna sine. Et annet eksempel er Marte Meo, som bygger på videoopptak av samspillssituasjoner der positive sekvenser løftes fram og diskuteres med foreldrene. Et tredje eksempel er Parent Management Training (PMT), som etter hvert er blitt et hyppig brukt tiltak også i Norge. Videre kan slike tiltak rettes inn mot utvikling av barn og unges kompetanse og motivasjon til å lykkes, gjennom å styrke deres kompetanse både når det gjelder regulering av atferd, utvikling av prososiale ferdigheter og bedring av skolefaglige prestasjoner. Dette kan igjen skje generelt, for eksempel i skolesammenheng, eller individuelt.

Et siste eksempel på prosessfokuserte tiltak er å lære barn og unge mer funksjonelle mestringsstrategier. Både i kapittel 2 og 6 beskrev jeg tre slike strategier: problemfokuserte, emosjonsorienterte og kognitive. I en review-artikkel om tiltak trekker Michael Little, Nick Axford og Louise Morpeth (2004) fram aspekter ved disse strategiene som kan styrkes gjennom samhandling med barn og unge. De problemfokuserte strategiene innebærer å søke informasjon og støtte, å handle annerledes eller ønske seg andre belønninger for det man gjør. Emosjonsfokuserte strategier innebærer å hankes med de følelsene som oppstår når man utsettes for stress. Kognitive strategier innebærer å vurdere hendelser og deres betydning, og kan inkludere logiske analyser, det å søke en mening med det som skjer eller øve seg mentalt på alternative handlemåter. Mestringsstrategier er prosesser, etter som det å hankes med stress fører til at individet gjenoppretter en form for balanse. Disse prosessene påvirkes av erfaringene barn og unge gjør seg, og heri ligger også muligheten for andre valg hvis omstendighetene legges til rette for det.

Så langt har jeg diskutert virkemidler og tiltak fra voksnes perspektiv. Men det er slett ikke gitt at barn og unge tenker på samme måte om hva som er problematisk og hva slags hjelp de ønsker seg. Derfor er det nødvendig å bygge på kunnskap om deres perspektiver.

Barn og unges egne perspektiver på hjelpebehov og hjelpere

I en relativt ny reviewartikkel oppsummerer Malcom Hill (1999) forskningsbasert kunnskap om hva som bekymrer barn og unge og hva slags hjelp de får og kunne tenke seg. Diskusjonen hans er todelt: hva barn og unge generelt tenker om hvordan de har det, og refleksjoner fra barn og unge som kommer i kontakt med hjelpetjenester. Etter mitt syn er det nesten enda større grunn til å se barn og unge som aktører også i utviklingen av tiltak enn det er til å posisjonere dem som aktører i forskningsprosessen.

De fleste studier som er gjennomført både i USA, Storbritannia og de nordiske landene viser at det store flertallet av barn og unge er fornøyd med de livene de lever. Når barn så blir spurt om hva som får dem til å føle seg lykkelige, triste, redde, trygge osv., viser det seg at de viktigste kildene til bekymring og tristhet stort sett er knyttet til deres nærmeste relasjoner. I en britisk undersøkelse ble følgende understreket: For det første spenninger og konflikter med jevnaldrende, som å miste venner, krangling og mobbing. Deretter fulgte erfaringer med å miste kontakten med slektninger, eller at slektninger ble syke eller døde, og at nærstående voksne brøt løfter, var urettferdige eller i konflikt med hverandre⁶⁵. Studier av tenåringer viser omtrent det samme bildet av at problemer knyttet til relasjonene med familie og venner er det mest bekymringsfulle⁶⁶. Når ungdom flest reflekterer over hvorfor det av og til er lei seg, tilskriver de vanligvis dette press fra andre, at de krangler med venner, blir mobbet eller har konflikter med foreldrene⁶⁷. I andre studier vises det til at ungdom også kan være bekymret for skolegang og yrkesvalg.

Få barn og unge forventer at de skal dele sine bekymringer med en profesjonell, og vil sjelden se for seg at de er hjelpetrengende og skal oppsøke velferdstjenester. Vanligvis betror de seg til slektninger (foreldre eller søsken) og venner, og venner får større betydning over tid. Dette har nettopp sammenheng med at barn og unge ser sin egen trivsel og sitt eget velbefinnende i en kontekst der kjærlighet og aksept står sentralt. Videre er det viktig at voksne de betror seg til er interessert og gir dem tid, og tar dem alvorlig. Skal barn og unge forholde seg til profesjonelle, bør disse oppføre seg på samme måte. Følgelig må ekspertkunnskap brukes på en slik måte at den stemmer over ens med deres forståelse, noe som lett blir borte når profesjonelle forholder seg til voksnes problemstillinger. Det viser seg også at ganske mange barn og unge som trenger hjelp er misfornøyd og føler seg fremmedgjort og forvirret på grunn av måten hjelpen tilbys på. Dermed engasjerer de seg heller ikke i hjelpen som tilbys.

Et for sterkt fokus på voksnes definisjoner av et problem kan trekke oppmerksomheten bort fra barn og unges egne bekymringer, som kan være helt annerledes. Man risikerer også å patologisere barn og unge unødig, med mindre man også tar deres sterke sider med i betraktningen. Videre må profesjonelle ha et realistisk perspektiv på sin egen betydning, ettersom de

---

⁶⁵ Se f.eks. Hill, M., Laybourn, A. & Borland, M. (1995). *Children's well-being*. Glasgow: University of Glasgow, rapport til The Health Education Board for Scotland.

⁶⁶ Se f.eks. Armstrong, C., Hill, M. & Secker, J. (1998). *Listening to children*. London: Mental Health Foundation.

⁶⁷ Gordon, J. & Grant, G. (1997). *How we feel*. London: Jessica Kingsley.

viktigste støttespillerne for barn og unge uansett vil være familie, venner og eventuelt lærere. Derfor er det også vesentlig å trekke dem med så mye som mulig (Hill, 1999).

Med andre ord bør barn og unge trekkes aktivt inn i utviklingen av tiltak, også når det gjelder tiltak og virkemidler i forhold til fattigdom og fattigdommens virkninger. På et mer generelt plan har dette allerede vært prøvd ut i en rekke europeiske prosjekter, for eksempel knyttet til utvikling av lekeplasser på skolen og medvirkning i lokaldemokratiet (Kränz-Nagel & Zartler, 2003). På et mer individuelt plan er det i hvert fall tre lærdommer å trekke av den forskningen Hill (1999) representerer. For det første er det viktig å ta utgangspunkt i barn og unges egne bekymringer når det skal tenkes rundt tiltak, og utvikle denne kunnskapen gjennom bredt samarbeid med grupper av barn og unge. For det andre er det nyttig og viktig å arbeide via foreldrene og skolen, for eksempel når det gjelder å tilrettelegge for deltakelse i aktiviteter eller gi muligheter for å skaffe forbruks-goder som i neste hånd kan forhindre sosial utestengning. For det tredje er det viktig å tilrettelegge tiltakene slik at de i minst mulig grad fører til en opplevelse av stigmatisering, særlig fra jevnaldrende.

Det er nødvendig med et helhetlig perspektiv på virkemidler og tiltak

Kanskje den viktigste lærdommen fra forskningslitteraturen er at hvis et moderne samfunn skal lykkes med å redusere fattigdom blant barn og unge, så vel som de negative konsekvensene for dem dette gjelder, trengs *helhetlig* tenkning. Det finnes ikke noe enkelt program, eller noe enkeltstående sosialpolitisk virkemiddel, som kan løse fattigdomsproblemer. Fattigdom forårsakes av flere faktorer og har ulike konsekvenser, følgelig må virkemidlene være bredspektret og ses i sammenheng. Det er viktig å angripe fattigdom og materiell deprivasjon generelt. På dette punktet er det samfunnets velferds-politiske prioriteringer som vil styre hvilke muligheter som er til stede for barn, unge og deres foreldre, både av universell og mer behovsprøvd eller målrettet art (Backe-Hansen, 2002).

Samtidig må vi alltid regne med at barn og unge har ulike behov for velferdstjenester, som omfatter alt fra tiltak i nærmiljøet som kommer alle til gode, til høyt spesialiserte og ressurskrevende tiltak bare noen ganske få i en kommune vil ha behov for. For å ta fullverdig hensyn til brukernes behov før en kommune ideelt sett kunne tilby eller formidle velferdsordninger som *både er generelle og rettet inn mot barn og unge med spesielle behov*. Dette kan ses i sammenheng med kunnskapen om at tidlig intervensjon er det som

gir best resultater på lang sikt. Jo tidligere innsatsen settes inn, desto bedre resultater kan man forvente. Dessuten vil det være mest effektivt å velge en mangesidig tilnærming som inkluderer familie, jevnaldrende, fritid, skole og nabolag. Hvis forebyggende læring skjer på mange arenaer øker sannsynligheten for at den får mer varig effekt. Hvis tiltakene styrker båndene til viktige, positive arenaer reduseres sannsynligheten for utvikling av anti sosial atferd. Til dette bildet hører betydningen av å ta hensyn til barn og unges hverdagsliv, og utvikle tiltak som møter dem i normalsituasjoner i lokalmiljøet og bygger opp under dem i deres naturlige miljø (Backe-Hansen, 2003).

Videre er det viktig å *kombinere universelle og selektive tiltak*. Hvis utgangspunktet er at velferdstiltak skal omfatte alle barn og unge i en kommune, mange barn og unge med noen problemer og få barn og unge med omfattende og kanskje mer spesifikke problemer, er dette bare mulig å få til ved å kombinere. Dette står i motsetning til en tenkning om hovedvekt på selektive tiltak, for eksempel mot barnefattigdom, som særlig har vært prøvd ut i USA og Storbritannia. Imidlertid viser forskningslitteraturen at selektive tiltak mot barnefattigdom har liten effekt sammenliknet med en kombinasjon av tiltakstyper. Dette må også ses i sammenheng med kunnskapen om at fattigdom er en, men ikke den eneste risikofaktoren for mistilpasning blant barn og unge (Danziger & Danziger, 1993, Luthar & Cicchetti, 2000, Masten & Reed, 2002). Denne kunnskapen representerer igjen et viktig korrektiv til en tenkning om at velferdsstaten bør bevege seg bort fra universelle tiltak og øke betydningen av selektive tiltak.

En viktig utfordring for norske innsatser mot barnefattigdom er selvsagt *barn og unge fra etniske minoriteter*. Vi vet at særlig pakistanske og etter hvert også somaliske barn og unge er overrepresentert blant de gruppene som er i størst risiko for barnefattigdom. Ut fra kunnskapen om at mestringsstrategier kan variere ut fra etnisk tilhørighet, og forståelsen av hva som er resiliente utviklingsforløp vil være kulturelt betinget, trengs også virkemidler og velferdstiltak som er spesielt innrettet på disse gruppene og er utviklet i samarbeid med dem.

Summary

In this report, contributions from 36 studies of how children and young people handle economic adversity and poverty are presented. The studies were published between 1989 and 2003. The point of departure is already existing knowledge about correlations between poverty and a series of problematic outcomes. In this report, it has been more important to analyze *in what ways* poverty matters, rather than the fact that poverty *does* matter.

The results can be grouped in five conclusions. The first is that children and young people handle economic deprivation through becoming *economic actors in a relational and social context*. Such results are particularly evident in studies focusing on coping mechanisms. The second conclusion is the necessity of a *dynamic understanding of child poverty*, with five prerequisites. Precise measures of family income are needed, combining objective and subjective measures. Further, measures of movements into and out of poverty are needed, as are measures of the timing and duration of poverty episodes. Finally, research needs to incorporate variations in relevant mechanisms due to ethnicity. The third conclusion concerns *the powerful mediators*. The literature is in agreement that poverty and economic deprivation mainly influences child and adolescent outcomes in an indirect manner. The quality of care offered by the parents is seen as the most powerful mediator, with characteristics of the neighbourhood added where older children and youth are concerned. The fourth conclusion highlights *the problematic outcome measures*. It seems as if the theoretical and/or social policy point of departure of the researchers to a great extent influence the choice of outcome measures, and that the results are in accordance with these. On the other hand it is fairly rare to reflect on the choice of outcome measures. The fifth and final conclusion is about *variations and patterns in positive and problematic developmental paths*. Here, it becomes obvious that in a life course perspective, development depends on more than economic deprivation. Poverty must be understood as one among several risk factors jeopardizing children and young peoples' well-being and development. The outcome will depend on the number of risk factors as well as the duration and intensity of the adversity that is experienced. On the other hand important, protective factors are close relationships to adults who combine care and monitoring in functional ways, that pro-social behaviour is learned and reinforced, and stimulating children and young peoples' cognitive capabilities.

The report ends with suggestions for further research and a discussion of services.

Referanser

- Aber, J. Lawrence, Bennett, N. G., Conley, D. C. & Li, J. (1997). The effects of poverty on child health and development. *Annual Review of Public Health*, 18, 463–83.
- Adelman, L., Middleton, S. & Ashworth, K. (2003). *Britain's poorest children. Severe and persistent poverty and social exclusion*. London: Save the Children.
- Alderson, P. (1995). *Listening to children: Children, ethics and social research*. Barkingside: Barnardo's.
- Alderson, P. (2000). Children as researchers: The effects of participation rights on research methodology. In P. Christensen & A. James (eds.). *Research with children. Perspectives and practices*. London & New York: Falmer Press.
- Andenæs, A. (2000). Et barnevern med lydhørhet for barnet. Fra generelle risikofaktorer og globale modeller til forståelse av spesifikke, tilrettelagte dagliglivs-erfaringer. Oslo: NOVA, skriftserie 5/00.
- Andersen, D. & Kjærulf, A. (2003). *Hvad kan børn svare på? – om børn som respondenter i kvantitative spørgeskemaundersøgelser*. København: Socialforskningsinstituttet, rapport nr. 03:07.
- Andersen, D. & Ottosen, M. H. (red.). (2002). *Børn som respondenter. Om børns medvirken i survey*. København: Socialforskningsinstituttet, rapport nr. 02:23.
- Backe-Hansen, E. (2002). *Barnefattigdom: En diskusjon av tilstandsbilder, konsekvenser og tiltak*. Oslo: NOVA, skriftserie 1/02.
- Backe-Hansen, E. (2003). Utfordringer for den kommunale velferdspolitikken, med velferdstiltak for barn og unge som case. *Notat* til Kommunenes Sentralforbund.
- Backe-Hansen, E. (2004a). Indicators of children's well-being in the Nordic countries. I C. Klöckner & U. Paetzel (eds.). *Kindheitsforschung und kommunale Praxis. Praxisnahe Erkenntnisse aus der aktuellen Kindheitsforschung*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Backe-Hansen, E. (2004b). *God nok omsorg. Riktige beslutninger i barnevernet*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Barrera, M. Jr., Caples, H. & Tein, J.-Y. (2001). The psychological sense of economic hardship: Measurement models, validity, and cross-ethnic equivalence for urban families. *American Journal of Community Psychology*, 29, 493-517.
- Barrera, M. Jr., Prelow, H. M., Dumka, L. E., Gonzales, N. A., Knight, G. P., Michaels, M. L., Roosa, M. W. & Tein, J. Y. (2002). Pathways from family economic conditions to adolescents' distress: Supportive parenting, stressors outside the family, and deviant peers. *Journal of Community Psychology*, 30, 135-152.

- Batljan, I. (red) (2004). *Ekonomiskt utsatta barn*. Stockholm: Ds2004:41.
- Ben-Arieh, A. (2004). Measuring and monitoring children's well-being: The role of children. I C. Klöckner & U. Paetzel (eds.). *Kindheitsforschung und kommunale Praxis. Praxisnahe Erkenntnisse aus der aktuelle Kindheitsforschung*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Ben-Arieh, A., Kaufman, N. Hevener, Andrews, A. Bowers, Goerge, R. M., Lee, B. J. & Aber, J. L. (2001). *Measuring and monitoring children's well-being*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, Social Indicators Research Series, Vol. 7.
- Berntsson, L., Köhler, L. & Vuille, J.-C. (2000). Social capital and economic equality in relation to children's and their families' health in the Nordic countries. I Berntsson, L. (2000). *Health and well-being of children in the five Nordic countries in 1984 and 1996*. Uddevalla: Nordiska Hälsovårdshögskolan. Doktorgradsavhandling.
- Blau, D. M. (1999). The effect of income on child development. *The Review of Economics and Statistics*, 81, 261-276.
- Bolger, K. E., Patterson, C. J., Thompson, W. W. & Kupersmidt, J. B. (1995). Psychosocial adjustment among children experiencing persistent and intermittent family economic hardship. *Child Development*, 66, 1107-1129.
- Borge, A. I. Helmen (2003). *Resiliens. Risiko og sunn utvikling*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Bradbury, B., Jenkins, S. P. & Micklewright, J. (2001). Beyond the snapshot: A dynamic view of child poverty. I B. Bradbury, S. P. Jenkins & J. Micklewright (eds.). *The dynamics of child poverty in industrialised countries*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bradshaw, J. (2001). Conclusions. I Bradshaw, J. (ed.). *Poverty: The outcomes for children*. London: Family Policies Study Centre, Occasional Paper 26.
- Brody, G. H., Ge, X., Kim, S. Y., Murry, V. McBride, Simons, R. L., Gibbons, F. X., Gerrard, M. & Conger, R. D. (2003). Neighborhood disadvantage moderates associations of parenting and older sibling problem attitudes and behavior with conduct disorders in African American children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71, 211-222.
- Brooks-Gunn, J., Duncan, G. & Maritato, N. (1997). Poor families, poor outcomes: The well-being of children and youth. I G. Duncan & J. Brooks-Gunn (eds.). *Consequences of growing up poor*. New York: Russel Sage Foundation.
- Brooks-Gunn, J., Duncan, G. J., Klebanov, P. K. & Sealant, N. (1993) Do neighborhoods influence child and adolescent development? *American Journal of Sociology*, 99, 353-395.
- Bynner, J. (2002). Risks and outcomes of social exclusion. Insights from longitudinal data. *Paper*, London: University of London, Institute of Education.

- Børresen, B. & Hesthammer, B. (2003). *La barna filosofere. Den filosofiske samtale i skolen*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Carver, C. S., Scheier, M. F. & Weintraub, J. Kumari (1989). Assessing coping strategies: A theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, *56*, 267-283.
- Castles, F. G. (2004). *The future of the welfare state. Crisis myths and crisis realities*. Oxford: Oxford University Press.
- Cauce, A. M., Stewart, A., Rodriguez, M. D., Cochran, G. & Ginzler, J. (2003). Overcoming the odds? Adolescent development in the context of urban poverty. I Luthar, S. S. (ed.). *Resilience and vulnerability. Adaptation in the context of childhood adversities*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 343-363.
- Cederblad, M. (2004). *Från barndom till vuxenliv. En översikt av longitudinell forskning*. Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete/Gothia (2. utgåve).
- Chafel, J. A. (1997). Societal images of poverty. Child and adult beliefs. *Youth & Society*, *28*, 432-463.
- Christensen, E. (2000). *Det 3-årige barn. Rapport nr. 2 fra forløbsundersøgelsen af børn født i 1995*. København: Socialforskningsinstituttet, rapport nr. 00:10.
- Christensen, E. (2004). *7 års børneliv. Velfærd, sundhed og trivsel hos børn født i 1995*. København: Socialforskningsinstituttet, rapport nr. 04:13.
- Clausen, S.-E. & Frønes, I. (2002). Clausen, S.-E. & Frønes, I. (2002). Utvikling av en ny type longitudinelle databaser. *Notat fra et nordisk forprosjekt*. Oslo. Norsk Institutt for by- og regionforskning.
- Coleman, J. S. (2002). Social capital in the creation of human capital. I C. Calhoun, J. Gerteis, J. Moody, S. Pfaff & I. Virk (eds.). *Contemporary sociological theory*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Compas, B. E., Hinden, B. R. & Gerhardt, C. A. (1995). Adolescent development: Pathways and processes of risk and resilience. *Annual Review of Psychology*, *46*, 265-93.
- Compas, B. E., Connor-Smith, J. K., Saltzman, H., Thomsen, A. Harding & Wadsworth, M. E. (2001). Coping with stress during childhood and adolescence: Problems, progress, and potential in theory and research. *Psychological Bulletin*, *127*, 87-127.
- Conger, R. D. & Conger, K. J. (2002). Resilience in Midwestern families: Selected findings from the first decade of a prospective, longitudinal study. *Journal of Marriage and the Family*, *64*, 361-373.
- Conger, R. D., Ge, X., Elder, G. H. Jr., Lorenz, F. O. & Simons, R. L. (1994). Economic stress, coercive family process, and developmental problems of adolescents. *Child Development*, *65*, 541-561.

- Connor-Smith, J. K., Compas, B. E., Wadsworth, M. E., Thomsen, A. H. & Salzman, H. (2000). Responses to stress in adolescence: Measurement of coping and involuntary stress responses. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 68, 976-992.
- Copeland, E. P. & Hess, R. S. (1995). Differences in young adolescents' coping strategies based on gender and ethnicity. *Journal of Early Adolescence*, 15, 203-219.
- Corcoran, M. (2001). Mobility, persistence, and the consequences of poverty. I S. H. Danziger & R. H. Haveman (eds.). *Understanding poverty*. New York: Russell Sage Foundation/Cambridge MA: Cambridge University Press, s. 127-161.
- Dagsavisen 22.7.2004: 400 kroner for dyrt.
- Evans, R. & English, K. (2002). The environment of poverty: Multiple stressor exposure, psychophysiological stress, and socioemotional adjustment. *Child Development*, 73, 1238-1248.
- Danielsen, K. & Hennem, N. (2004). Å leve med dårlig råd. Artikkel sendt til Norsk Sosiologisk Tidsskrift.
- Danziger, S. K. & Danziger, S. (1993). Child poverty and public policy: Toward a comprehensive antipoverty agenda. *Child Poverty and Public Policy*, 122, 57-84.
- Dean, H. (1992). Poverty discourse and the disempowerment of the poor. *Critical Social Policy*, 12, 79-87.
- Dodge, K. A., Pettit, G. S. & Bates, J. E. (1994). Socialization mediators of the relation between socioeconomic status and child conduct problems. *Child Development*, 65, 649-665.
- Duncan, G. J. & Brooks-Gunn, J. (1997). Income effects across the life span: Integration and interpretation. I G. J. Duncan & J. Brooks-Gunn (eds.). *Consequences of growing up poor*. New York: Russel Sage Foundation, s. 596-610.
- Duncan, G. J. & Brooks-Gunn, J. (2000). Family poverty, welfare reform, and child development. *Child Development*, 71, 188-196.
- Duncan, G. J., Brooks-Gunn, J. & Klebanov, P. K. (1994). Economic deprivation and early childhood development. *Child Development*, 65, 296-318.
- Duncan, G. J., Yeung, W. J., Brooks-Gunn, J., & Smith, J. R. (1998). How much does childhood poverty affect the life chances of children? *American Sociological Review*, 63, 406-423.
- Eamon, M. Keegan (2001). The effects of poverty on children's socioeconomical development: An ecological systems analysis. *Social Work*, 46, 256-268.
- Edin, K. & Lein, L. (1997). *Making ends meet. How single mothers survive welfare and low-wage work*. New York: Russell Sage Foundation.
- Edwards, R., Franklin, J. & Holland, J. (2003). *Families and social capital: Exploring the issues*. London: South Bank University, Families and Social Capital ESRC Research Group.

- Egeland, B., Carlzon, E. & Sroufe, L. A. (1993). Resilience as process. *Development and Psychopathology*, 5, 517-528.
- Elder, G. H. Jr. & Shanahan, M. (1997). Oppvekst, sosial endring og handlingsevne. I I. Frønes, K. Heggen & J. O. Myklebust (red.). *Livsløp. Oppvekst, generasjon og sosial endring*. Oslo: Universitetsforlaget. Kapittel 2, s. 19-46.
- Elder, G. H. Jr., Eccles, J. S., Ardelt, M. & Lord, S. (1995). Inner-city parents under economic pressure: Perspectives on the strategies of parenting. *Journal of Marriage and the Family*, 57, 771-784.
- Engebrigtsen, A. & Farstad, G. (2004). *Somaliere i eksil i Norge. En kartlegging av erfaringer fra fem kommuner og åtte bydeler i Oslo*. Oslo: NOVA, skriftserie nr. 1/04.
- Epland, J. (2001). *Barn i husholdninger med lav inntekt. Omfang, utvikling, årsaker*. Oslo: Statistisk Sentralbyrå, rapport 01:09.
- Esping-Andersen, G. (2002). A child-centered social investment strategy. I G. Esping-Andersen et al. (eds.). *Why we need a new welfare state*. Oxford: Oxford University Press, s. 26-67.
- Evans, G. W. (2004). The environment of childhood poverty. *American Psychologist*, 59, 77-92.
- Evans, G. W. & English, K. (2002). The environment of poverty: Multiple stressor exposure, psychophysiological stress, and socioeconomic adjustment. *Child Development*, 73, 1238-1248.
- Fergusson, D. M. & Lynskey, M. T. (1996). Adolescent resiliency to family adversity. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 37, 281-292.
- Fields, L. & Prinz, R. J. (1997). Coping and adjustment during childhood and adolescence. *Clinical Psychology Review*, 17, 937-976.
- Fløtten, T. (2001). Foredrag holdt på Redd Barnas nettverk for fattigdomsforskning.
- Fløtten, T. (2003). The relationship between poverty and social exclusion – a conceptual discussion. I K. Heggen, R. Høydal, R. Kvalsund & J. O. Myklebust (eds.). *Marginalization and social exclusion*. Ålesund: Conference report, International Research Conference, May 21-23, 2003.
- Fløtten, T. & Kavli, H. C. (2003). Poverty and social exclusion among children from ethnic minority groups. Oslo: Forskningsstiftelsen Fafo, *conference paper*.
- Foley, M. W. & Edwards, B. (1997). Editors' introduction. Escape from politics? Social theory and the social capital debate. *American Behavioral Scientist*, 40, 550-561.
- Fritzell, J. & Östberg, V. (2003). Ekonomi och barns välfärd. *Socialmedicinsk tidskrift*, 3, 228-236.

- Furnham, A. (2001). Parental attitudes to pocket money/allowances for children. *Journal of Economic Psychology*, 22, 397-422.
- Furstenberg, F. F. Jr. & Hughes, M. E. (1995). Social capital and successful development among at-risk youth. *Journal of Marriage and the Family*, 57, 580-592.
- Furstenberg, F. F. Jr., Cook, T. D., Eccles, J., Elder, G. H. Jr. & Sameroff, A. (1999). *Managing to make it. Urban families and adolescent success*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Ghate, D. & Hazel, N. (2002). *Parenting in poor environments. Stress, support and coping*. London and New York: Jessica Kingsley Publishers.
- Gilgun, J. F. (1996a). Human development and adversity in ecological perspective, part I: A conceptual framework. *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services*, 77, 395-402.
- Gilgun, J. F. (1996b). Human development and adversity in ecological perspective, part II: Three patterns. *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services*, 77, 459-476.
- Gjærum, B., B. Grøholt & H. Sommerschild (red.). (1998). *Mestring som mulighet i møte med barn, ungdom og foreldre*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Grant, K. E., Compas, B. E., Stuhlmacher, A. F., Thurm, A. E., McMahon, S. D. & Halpert, J. A. (2003). Stressors and child and adolescent psychopathology: Moving from markers to mechanisms of risk. *Psychological Bulletin*, 129, 447-466.
- Gregg, P., Harkness, S. & Machin, S. (1999). *Child development and family income*. Layerthorpe: Joseph Rowntree Foundation.
- Griffith, M. A., Dubow, E. F. & Ippolito, M. F. (2000). Developmental and cross-situational differences in adolescents' coping strategies. *Journal of Youth and Adolescence*, 29, 183-204.
- Guo, G. & Harris, K. Mullan (2000). The mechanism mediating the effects of poverty on children's intellectual development. *Demography*, 37, 431-442.
- Hagen, K., Djuve, A. B. & Vogt, P. (1994). *Oslo: Den delte byen?* Oslo: FAFO, R-161.
- Hardy, D. F., Power, T. G. & Jaedicke, S. (1993). Examining the relation of parenting to children's coping with everyday stress. *Child Development*, 64, 1829-1841.
- Harris, J. & de Renzio, P. (1997). "Missing link" or analytically missing? The concept of social capital. *Journal of International Development*, 9, 919-937.
- Hart, R. A. (1997). *Children's participation. The theory and practice of involving young citizens in community development and environmental care*. London: UNICEF/Earthscan Publications Ltd.
- Hill, M. (1992). Children's role in the domestic economy. *Journal of Consumer Studies and Home Economics*, 16, 33-50.

- Hill, M. (1997). Participatory research with children. *Child and Family Social Work*, 2, 171-183.
- Hill, M. (1999). What's the problem? Who can help? The perspectives of children and young people on their well-being and on helping professionals. *Journal of Social Work Practice*, 13, 135-145.
- Hjelmtveit, V. (2004). *Ungdom i familier med langvarig sosialhjelp - mestring eller marginalisering?* Oslo: Høgskolen i Oslo, Sosialforsk (arbeidstittel).
- Hussain, M.A. (2003). *Børnefattigdom i de danske kommuner 1984-2001*. København: Socialforskningsinstituttet/Red Barnet.
- Jarrett, R. L. (1997). African American family and parenting strategies in impoverished neighborhoods. *Qualitative Sociology*, 20, 275-288.
- Jarrett, R. L. (1999). Successful parenting in high-risk neighborhoods. *The Future of Children: When School is Out*, 9, 45-50.
- Jonsson, J. O. & Östberg, V. (2003). The Swedish Child-LNU: A survey for studying young people's welfare. Stockholm: SOFI og CHESS, *paper*.
- Jonsson, J. O. & Östberg, V. (2004). Resurser och levnadsförhållanden bland ekonomiskt utsatta 10-18-åringar: Analys av Barn-LNU och Barn-ULF. I Batljan, I. (red). *Ekonomiskt utsatta barn*. Stockholm: Ds2004:41, s. 203-256.
- Jonsson, J. O., Östberg, V., Evertsson, M. & Brodin Låftman, S. (2001). *Barn och ungdomars välfärd*. Stockholm: SOU 2001:55.
- Jose, P. E., Cafasso, L. L. & D'Anna, C. A. (1994). Ethnic group differences in children's coping strategies. *Sociological Studies of Children*, 6, 25-53.
- Kammerman, S. B. & Kahn, A. J. (2001). Child and family policies in an era of social policy retrenchment and restructuring. I Vleminckx, K. & T. Smeeding (eds.). *Child well-being, child poverty and child policy in modern nations. What do we know?* Bristol: The Policy Press, s. 501-526.
- Kaplan, H. B. (1999). Toward an understanding of resilience: A critical review of definitions and models. I M. D. Glantz & J. L. Johnson (eds.). *Resilience and development. Positive life adaptations*. New York etc.: Kluwer Academic/Plenum Publishers, s. 17-84.
- Keefe, T. & McCullough, J. G. (1995). Child poverty: A "fair deal" for children. *Social Development Issues*, 17, 87-97.
- Klebanov, P. K., Brooks-Gunn, J. & Duncan, G. J. (1994). Does neighborhood and family poverty affect mothers' parenting, mental health, and social support? *Journal of Marriage and the Family*, 56, 441-455.
- Kohen, D. E., Brooks-Gunn, J., Leventhal, T. & Hertzman, C. (2002). Neighborhood income and physical and social disorder in Canada: associations with young children's competencies. *Child Development*, 73, 1844-1860.

- Kränzl-Nagl, R. & Zartler, U. (2003). *Children's participation in schools and the local community. It works!* Strasbourg: Council of Europe, Report from Working Group on "Children, democracy and participation in society".
- Lagerberg, D. & Sundelin, C. (2000). *Risk och prognos i socialt arbete med barn. Forskningsmetoder och resultat*. Stockholm: Gothia/Centrum för utvärdering av socialt arbete.
- Lazarus, R. S. (2000). Toward better research on stress and coping. *American Psychologist*, 55, 665-673.
- Leventhal, T. L. & Brooks-Gunn, J. (2000). The neighborhoods they live in: The effects of neighborhood residence upon child and adolescent outcomes. *Psychological Bulletin*, 126, 309-337.
- Linver, M. R., Brooks-Gunn, J. & Kohen, D. E. (2002). Family processes as pathways from income to young children's development. *Developmental Psychology*, 38, 719-734.
- Lister, R. & Beresford, P. (2000). Where are the "poor" in the future of poverty research? I J. Bradshaw & R. Sainsbury (eds.). *Researching poverty*. Aldershot: Avebury.
- Little, M., Axford, N. & Morpeth, L. (2004). Research review: Risk and protection in the context of services for children in need. *Child and Family Social work*, 9, 105-117.
- Loury, G. C. (2001). Politics, race, and poverty research. I S. H. Danziger & R. H. Haveman (eds.). *Understanding poverty*. New York, Russell Sage Foundation/Cambridge, MA: Cambridge University Press, s. 447-453.
- Luster, T., Bates, L., Fitzgerald, H., Vandenbelt, M. & Key, J. Peck (2000). Factors related to successful outcomes among preschool children born to low-income mothers. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 133-146.
- Luthar, S. S. (1991). Vulnerability and resilience: A study of high-risk adolescents. *Child Development*, 62, 606-616.
- Luthar, S. S. (1993). Annotation: methodological and conceptual issues in the study of resilience. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 34, 441-453.
- Luthar, S. S. (1999). *Poverty and children's adjustment*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications, Developmental Clinical Psychology and Psychiatry, vol. 41.
- Luthar, S. S. (ed.). (2003). *Resilience and vulnerability. Adaptation in the context of childhood adversities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Luthar, S. S. & Cicchetti, D. (2000). The construct of resilience: Implications for interventions and social policies. *Development and Psychopathology*, 12, 857-885.
- Luthar, S. S. , Cicchetti, D. & Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71, 543-562.

- Luthar, S. S., Cushing, G., Merikangas, K. R. & Rounsaville, B. J. (1998). Multiple jeopardy: Risk/protective factors among addicted mothers' offspring. *Development and Psychopathology*, 17, 117-136.
- Marthinsen, E. & Røe, M. (2004). *Fattig eller rik? – Slik ungdom ser det*. Trondheim: Institutt for sosialt arbeid og helsefag, NTNU/Redd Barna.
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic. Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56, 227-238.
- Masten, A. S. & Coatsworth, J. D. (1998). The development of competence in favorable and unfavorable environments. Lessons from research on successful children. *American Psychologist*, 53, 205-220.
- Masten, A. S. & Reed, M.-G. J. (2002). Resilience in development. I C. R. Snyder & S. J. Lopez (eds.). *Handbook of positive psychology*. New York: Oxford University Press, s. 74-88.
- Masten, A. S. & Powell, J. L. (2003). A resilience framework for research, policy, and practice. I S. S. Luthar (ed.). *Resilience and vulnerability. Adaptation in the context of childhood adversities*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 1-28.
- Masten, A. S., Hubbard, J. J., Gest, S. D., Tellegen, A., Garmezy, N. & Ramirez, M. (1999). Competence in the context of adversity: Pathways to resilience and maladaptation from childhood to late adolescence. *Development and Psychopathology*, 11, 143-169
- Mayall, B. (2002). *Towards a sociology for childhood. Thinking from children's lives*. Maidenhead: Open University Press.
- Mathiesen, K. S. (2002). Atferdsvansker og oppvekstkår – En longitudinell undersøkelse av norske barnefamilier. *Norsk Epidemiologi*, 12, 199-206.
- Mayer, S. E. (1997). *What money can't buy. Family income and children's life chances*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- McGloin, J. M. & Widom, C. S. (2001). Resilience among abused and neglected children grown up. *Development and Psychopathology*, 13, 1021-1038.
- McLeod, J. D. & Shanahan, M. J. (1993). Poverty, parenting, and children's mental health. *American Sociological Review*, 58, 351-366.
- McLeod, J. D. & Nonnemaker, J. M. (2000). Poverty and child emotional and behavioral problems: Racial/ethnic differences in processes and effects. *Journal of Health and Social Behavior*, 41, 137-161.
- Micklewright, J. (2002). *Social exclusion and children: A European view for a US debate*. Firenze: Innocenti Research Centre, Working Paper No. 90.
- Middleton, S. & Adelman, L. (2003). The poverty and social exclusion study of Britain: Implications for the assessment of social security provision for children in Europe. I Bradshaw, J. (ed.). *Children and social security*. Aldershot: Aldgate Publishing Ltd., International Studies in Social Security Vol. 8.

- Middleton, S. & Adelman, L. (2004). Social exclusion in childhood: More of the same or something different? I Kloeckner, C. (ed.). *Kindheitsforschung und Kommunale Praxis*.
- Middleton, S., Ashworth, K. & Walker, R. (eds) (1994). *Family fortunes. Pressures on parents and children in the 1990s*. London: Child Poverty Action Group.
- Middleton, S., Ashworth, K. & Braithwaite, I. (1997). *Small fortunes: Spending on children, childhood poverty and parental sacrifice*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Millar, J. & Ridge, T. (2001). *Families, poverty, work and care. A review of the literature on lone parents and low-income couple families with children*. Leeds: HMSO.
- Morrow, V. (1999). Conceptualising social capital in relation to the well-being of children and young people: A critical review. *Sociological Review*, 47, 744-765.
- Morrow, V. & Richards, M. (1996). The ethics of social research with children: An overview. *Children and Society*, 10, 90-105.
- Näsman, E. (1995). Vuxnas intresse att se med barns ögon. I L. Dahlgren & K. Hultqvist (red.). *Seendet och seendets villkor*. Stockholm: HLS Förlag.
- O'Kane, C. (2000). The development of participatory techniques: Facilitating children's views about decisions which affect them. In P. Christensen & A. James (eds.). *Research with children. Perspectives and practices*. London & New York: Falmer Press.
- Owens, E. B. & Shaw, D. S. (2003). Poverty and early childhood adjustment. In Luthar, S. S. (ed.). *Resilience and vulnerability. Adaptation in the context of childhood adversities*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 243-266.
- Pettit, C. S., Bates, J. E. & Dodge, K. E. (1997). Supportive parenting, ecological context, and children's adjustment: A seven-year longitudinal study. *Child Development*, 68, 908-923.
- Phipps, S. (1998). The well-being of young Canadian children in international perspective. Ottawa: CSLS Conference on the State of Living Standards and the Quality of Life in Canada, *seminarinnlegg*.
- Phipps, S. (1999). Economics and the well-being of Canadian children. *Canadian Journal of Economics*, 32, 1135-1163.
- Piachaud, D. & Sutherland, H. (2000). How effective is the British Government's attempt to reduce child poverty? London: London School of Economics, CASEpaper 38.
- Pölkki, P., Forssén, K., Kukkonen, P. & Kähkönen, P. (1998). Föräldrarnas arbetslöshet och barnens välbefinnande. I E. Backe-Hansen & T. Ogden (red.). *10-åringer i Norden. Kompetanse, risiko og oppvekstmiljø*. København: Nordisk Ministerråd, Nord:03, s. 267-284.

- Portes, A. (1998). Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology*, 24, 1-24.
- Ridge, T. (2002). *Childhood poverty and social exclusion. From a child's perspective*. Bristol: The Policy Press.
- Roker, D. & Coleman, J. (2000). "The invisible poor". Young people growing up in family poverty. I J. Bradshaw & R. Sainsbury (eds.). *Experiencing poverty*. Aldershot: Avebury.
- Room, G. (1995). Poverty and social exclusion: The new European agenda for policy and research. I G. Room (ed). *Beyond the threshold: The measurement and analysis of social exclusion*. Bristol: The Policy Press.
- Rothstein, B. (2003). On the theory and practice of social capital. I Rothstein, B: *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS förlag.
- Runyan, D. K., Hunter, W. M., Socolar, R. R. S., Amaya-Jackson, L., English, D., Landsverk, J., Dubowitz, H., Browne, D. H., Bangdiwala, S. I. & Mathew, R. M. (1998). Children who prosper in unfavorable environments: The relationship to social capital. *Pediatrics*, 101, 12-18.
- Rutter, M. (1990). Psychosocial resilience and protective mechanisms. In J. Rolf, A. S. Masten, D. Cicchetti, K. Neuchterlein & S. Weintraub (eds.). *Risk and protective factors in the development of psychopathology*. New York: Cambridge, s. 181-214.
- Rutter, M. (2000). Resilience in the face of adversity. *Paper*, World Congress on Medicine and Health, 21. juli til 31. august 2000.
- Rutter, M. (2003). The promotion of resilience in the face of adversity. *Paper*, Jacobs Foundation Conference.
- Ruxton, S. & Bennett, F. (2002). *Including children? Developing a coherent approach to child poverty and social exclusion across Europe*. Brüssel: Euronet.
- Salonen, T. (2003). *Barnfattigdomen i Sverige. Årsrapport 2003. Sammenfatning av studien "Barns ekonomiska utsatthet – Årsrapport 2003"*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Sampson, R. J. & Laub, J. H. (1994). Urban poverty and the family context of delinquency: A new look at structure and process in a classic study. *Child Development*, 65, 523-540.
- Sampson, R. J., Raudenbusch, S. W. & Earls, F. (1997). Neighborhoods and violent crime: A multilevel study of collective efficacy. *Science*, 277, 918-924.
- Sandbæk, M. (2002). *Barn og unges levekår og velferd. Eksisterende kunnskap og nye forskningsbehov*. Oslo: NOVA, rapport nr. 1/02.
- Sandbæk, M. (red.). (2004). *Barns levekår. Hva betyr familiens inntekt?* Oslo: NOVA, rapport 11/04.
- Sandbæk, M. (2004b). Konklusjoner og tiltak. I M. Sandbæk (red.). *Barns levekår. Hva betyr familiens inntekt?* Oslo: NOVA, rapport 11/04, s. 157-170.

Sandbæk, M. & Sture, C. Knudsen (2003). *Barns levekår. Teoretiske perspektiver på familieøkonomiens betydning for barns hverdag*. Oslo: NOVA, skriftserie nr. 9/03.

Saraceno, C. (2001). Social exclusion. Cultural roots and diversities of a popular concept. *Foredrag* holdt på en konferanse om "Social exclusion and children", Columbia University, Centre for Child and Family Policy, mai 2001.

Scott, J., Brynin, M. & Smith, R. (1995). Interviewing children in the British Household Panel Survey. I J. J. Hox, B. F. van der Meulen, J. J. F. ter Laak & L. W. C. Travecchio (eds.). *Advances in family research*. Den Haag: CIP-Gegevens Koninklijke Bibliotheek.

Scott, J. (1997). Children as respondents: Methods for improving data quality. I Lyberg, L., P. Biemer, M. Collins, E. DeLeeuw, C. Dippo, N. Schwarz & D. Trewin (eds.). *Survey measurement and processquality*. New York etc.: John Wiley & Sons, Inc.

Shropshire, J. & Middleton, S. (1999). *Small expectations. Learning to be poor?* Layerthorpe: Joseph Rowntree Foundation.

Skaanes, B. I. (2003). *En evaluering av "Ferie for alle" – et Røde Kors-prosjekt for barn som vokser opp i familier med svak økonomi*. Oslo: Universitetet i Oslo, Pedagogisk forskningsinstitutt – hovedoppgave.

Skevik, A. (2001). Eneforsørgede eneforsørgere: Aktiveringspolitikk for enslige forsørgere i seks land på 1990-tallet. Oslo: NOVA-rapport nr. 13/01.

Skevik, A. (2004). Lavinntekt og levekårsproblemer – to sider av samme sak? I Sandbæk, M. (red.). *Barns levekår. Hva betyr familiens inntekt?* Oslo: NOVA, rapport 11/04, s. 43-64.

Sletten, M. Aaboen (2004). Levekårsforskning med et barneperspektiv. Oslo: NOVA. *Prosjektbeskrivelse* til dr. polit.-studiet, Universitetet i Oslo, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi.

Sletten, M. Aaboen & Gjørustad, C. (2004). *Barn og unges levekår. Nordiske surveyundersøkelser*. Oslo: NOVA.

Sletten, M. Aaboen, Fløtten, T. & Bakken, A. (2004). Vennskapets pris – fattigdom og sosial isolasjon i ungdomstida. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 4, 54-75.

Sroufe, L. A. & Rutter, M. (1984). The domain of developmental psychopathology. *Child Development*, 55, 17-29.

St.meld. nr. 6 (2002-2003): *Tiltaksplan mot fattigdom*. Oslo: Sosialdepartementet.

Thomas, N. & O'Kane, C. (1998). The ethics of participatory research with children. *children & Society*, 12, 336-348.

Tvetene, K. Gustafsen (2001). "Jeg prøver å få det til å bli borte av seg selv" – om barn som lever i familier som har mottatt økonomisk sosialhjelp og deres håndtering av hverdagens møte med økonomiske krav. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for Sosiologi og samfunnsgeografi, hovedoppgave.

- Ungar, M. T. (2000). The myth of peer pressure. *Adolescence*, 35, 167-180.
- Ungar, M. (2003). Qualitative contributions to resilience research. *Qualitative Social Work*, 2, 85-102.
- Ungar, M. (2004). A constructionist discourse on resilience. Multiple contexts, multiple realities among at-risk children and youth. *Youth & Society*, 35, 341-365.
- Van der Hoek, T. (2002). Child poverty from a child's perspective. Personal experiences and coping strategies of Dutch poor children. *Paper*, European Forum for Child Welfare, Brussel, januar 2002.
- Werner, E. E. (1989). High-risk children in young adulthood: A longitudinal study from birth to 32 years. *American Journal of Orthopsychiatry*, 59, 72-81.
- Werner, E. E. (1992). The children of Kauai: Resilience and recovery in adolescence and adulthood. *Journal of Adolescent Health*, 13, 262-268.
- Werner, E. E. (1993). Risk, resilience, and recovery: Perspectives from the Kauai longitudinal study. *Development and Psychopathology*, 5, 503-515.
- Werner, E. E. (1995). Resilience in development. *Current Directions in Psychological Science*, 4, 81-85.
- West Pedersen, A. (2002). *Om fattigdomsbegrepet og dets implikasjoner for praktisk politikk*. Oslo: NOVA, skriftserie nr. 1/02.
- Yeung, W. Jean, Linver, M. R., Brooks-Gunn, J. (2002). How money matters for young children's development: Parental investment and family processes. *Child Development*, 73, 1861-1879.
- Yngwe, P.-E. (2004). Forskning om økonomisk utsatthet och barns livschanser. I Batljan, I. (red). *Ökonomiskt utsatta barn*. Stockholm: Ds2004:41, s. 305-348.
- Ytrehus, S. (2004). *Fattige barn i Norge. Hvem er de og hvor bor de?* Oslo: Fafo, Fafo-rapport nr. 445.
- Zelizer, V. (2002). Kids and commerce. *Childhood*, 9, 375-396.

Vedlegg:

Liste med sidehenvisning for studiene som presenteres

2.1	Child poverty from a child's perspective. Personal experiences and coping strategies of Dutch poor children.....	40
2.2	Childhood poverty and social exclusion. From a child's perspective.....	42
2.3	Small expectations. Learning to be poor?.....	48
2.4	Britain's poorest children. Severe and persistent poverty and social exclusion	52
2.5	«The invisible poor»: Young people growing up in family poverty.....	56
2.6	Societal images of poverty. Child and adult beliefs.....	61
2.7	Parental attitudes to pocket money/allowances for children.....	64
2.8	Children's role in the domestic economy	67
2.9	Kids and commerce.....	69
3.1	Economic deprivation and early childhood development.....	80
3.2	Family processes as pathways from income to young children's development.....	83
3.3	Factors related to successful outcomes among preschool children born to low-income adolescent mothers.....	86
3.4	Poverty and early childhood adjustment	89
3.5	How money matters for young children's development: Parental investment and family processes	92
3.6	Socialization mediators of the relation between socioeconomic status and child conduct problems og Supportive parenting, ecological context, and children's adjustment: A seven-year longitudinal study	96
3.7	Psychosocial adjustment among children experiencing persistent and intermittent family economic hardship	101
3.8	Children who prosper in unfavorable environments: The relationship to social capital	105
3.9	Neighborhood income and physical and social disorder in Canada: Associations with young children's competencies.....	107
3.10	Atferdsvansker og oppvekstkår – En longitudinell undersøkelse av norske barnefamilier	111
3.11	Social capital and economic equality in relation to children's and their families' health in the Nordic countries	113
3.12	Small fortunes. Spending on children, childhood poverty and parental sacrfrific	116
3.13	Parenting in poor environments. Stress, support and coping.....	119

4.1 African American family and parenting strategies in impoverished neighborhoods og Successful parenting in high-risk neighborhoods	131
4.2 Economic stress, coercive family process, and developmental problems of adolescents og Resilience in Midwestern families: Selected findings from the first decade of a prospective, longitudinal study	135
4.3 Inner-city parents under economic pressure: Perspectives on the strategies of parenting	140
4.4 Pathways from family economic conditions to adolescents' distress: Supportive parenting, stressors outside the family, and deviant peers	144
4.5 Urban poverty and the family context of delinquency: A new look at structure and process in a classic study	147
4.6 Social capital and successful development among at-risk youth	151
4.7 Adolescent resiliency to family adversity	153
4.8 Overcoming the odds? Adolescent development in the context of urban poverty	157
5.1 Consequences of growing up poor	166
5.2 How much does childhood poverty affect the life chances of children?	170
5.3 Child development and family income	174
5.4 Kauai-studien.....	177
5.5 «Project Competence Study of Resilience».....	184
5.6 Resilience among abused and neglected children grown up	189